

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI'DA VAKIF TARIM İŞLETMELERİ YAPISI
VE İŞLEYİŞİ: EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ (19.Yüzyıl)**

**NIHAL CİHAN TEMİZER
14710030**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SAİT ÖZTÜRK**

**İSTANBUL
2021**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI'DA VAKIF TARIM İŞLETMELERİ
YAPISI VE İŞLEYİŞİ: EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ
(19.Yüzyıl)**

**NİHAL CİHAN TEMİZER
14710030
ORCID NO: 0000-0003-0151-8568**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SAİT ÖZTÜRK**

**İSTANBUL
2021**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI'DA VAKIF TARIM İŞLETMELERİ
YAPISI VE İŞLEYİŞİ: EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ
(19.Yüzyıl)**

**Nihal CİHAN TEMİZER
14710030**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:05.03.2021

Tezin Savunulduğu Tarih:15.02.2021

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Sait Öztürk

Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Fazıl Kayıkçı

Prof. Dr. Hamdi Genç

Doç.Dr. Mesut Karakaş

Dr. Öğr. Üyesi Baki Çakır

**İSTANBUL
ŞUBAT 2021**

ÖZ

OSMANLI'DA VAKIF TARIM İŞLETMELERİ YAPISI VE İŞLEYİŞİ: EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ (19.Yüzyıl)

Nihal Cihan Temizer

Şubat, 2021

19. yüzyıl Ege bölgesi incelendiğinde vakıf tarım işletmelerinin faaliyet alanının genel olarak zeytin ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Zeytinliklerin genelde Edremid, Kemeredremid, Ayvalık, Ayvacık ve Midilli adasında yoğunlaştığı görülmektedir. Evkaf Nezareti'nin 1826'da kurulması öncesinde vakıf zeytinlikler mütevelliler ile sonrasında ise personelinin gözetiminde iltizam ile kiraya verilmiştir. Bu durum 1926 yılı Evkaf Umum Müdürlüğü'nün bütçe kanunundaki yeni hükme kadar süregelmiştir. İltizam sürecinde, öncelikle taşrada bulundukları yerdeki yetkililer huzurunda bir müzayede yapıldığı ve sonrasında uygun görünen talibin mültezim olarak seçildiği, mültezimin, kefilin ve diğer şartların yazılarak merkeze gönderildiği görülmektedir. Böylece merkezden uygun görülen mültezim için izin istenmiştir. Çalışmada tarım ve gelişme ilişkisi incelenmiş, sonrasında vakıf sistemi yapısı ve bugünkü konumu, vakıfların denetimi, vakıf tarım işletmelerinin kapasitesi ve ölçeği, tabi olduğu vakıflar, bilançoları ve son olarak da zeytincilik ve vakıf tarım işletmesinin günümüzdeki yapısı incelenmiştir. Sonuç olarak vakıf tarım işletmeleri ile normal tarım işletmeleri arasında verimlilik açısından ciddi bir fark olduğu gözlemlenmemiştir. Denetimlerin sıkı olmasına rağmen vakıf tarım işletmelerinde suiistimallerin varlığına rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Tarım işletmeleri, Mültezim, İltizam

ABSTRACT

STRUCTURE AND FUNCTIONING OF WAQF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE OTTOMAN: THE EXAMPLE OF THE AEGEAN REGION (19 th Century)

February,2021

When the 19 th century Aegean region was analyzed, olive groves were generally observed as Waqf agricultural enterprises. In the Aegean region, olive groves were observed extensively in Edremit, Kemeraltı, Ayvalık and Ayvacık. Before the establishment of Ministry of Waqfs in 1826, the Waqf olive groves were rented with trustees and then under supervision of their staff with iltizam. This situation continued until the new provision in the budget law of the General Directorate of Waqfs in 1926. In the process of iltizam, it was observed that an auction was held in the presence of the mukhtars in the provinces where they were located, and then the suitor who seemed to be eligible was selected as multazim, and multazim was sent to center by writing the guarantor and other conditions. In this study, the structure and the current position of the foundation system, the supervision of the foundations, the capacity and size of the foundation agricultural enterprises, the foundations to which the foundation agricultural enterprises are subject, the balance sheets of the foundation agricultural enterprises and finally the structure of the olive and the foundation agricultural enterprise are examined. As a result, there was no significant difference in productivity between foundation and normal agricultural holdings. Although the inspections are strict, abuses have also been observed in foundation agricultural holdings.

Keywords: Waqf, Agricultural Enterprises, Multazim, Tax-Farming

ÖN SÖZ

Öncelikle çalışmamda ilk günden beri bana her konuda yardımcı olan, zamanını ayıran ve her zaman yanımda olan değerli hocam Prof.Dr. Sait Öztürk'e teşekkürlerimi kelimelerle ifade etmek yetersiz olur. Çalışmama tez izleme toplantılarında görüşleriyle katkı sağlayan Prof.Dr. Hamdi Genç ve Prof.Dr. Fazıl Kayıkçı'ya da teşekkür ederim. Arşivde değerli fikirleri ile çalışmama destek veren Dr. Öğretim Üyesi Baki Çakır'a da teşekkürlerimi sunarım. Günümüz vakıf tarım işletmesi bölümü için gerekli bilgilere ulaşmamda yardımcı olan Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürü Sadık Uyar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Farklı yıllara ait Ayvalık raporları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Veri Kullanma İzin Belgesi alınarak tezde kullanılmıştır, bilgiler pandemiden dolayı maille gelmiştir, tüm sorumluluk tarafıma aittir. Ayrıca Sadık Uyar'a ulaşmam için yardımcı olan Bahattin Işık'a teşekkür ederim. Osmanlıca belgeleri daha iyi okuyabilmek için ders aldığım siyakat uzmanı Sinan Satar hocama çok teşekkür ederim. Belgeleri okuyamadığım yerde yardımcı olan tarihçi arkadaşım Zarife Albayrak'a da teşekkür ederim. Doktorada değerli sınıf arkadaşlarım; Arifnur Güngör, Mustafa Kesgin, Melike Yılmaz ve Aslı Kaldırım, Ali Birvural ve Yakup Çukuryurt'a ayrıca teşekkür ederim bu zamanlarda birbirimize destek olmasak her şey çok daha zor olurdu.

Doktora sürecinde her zaman yanımda olan değerli eşim Bilal'e, hiçbir zaman desteklerini esirgemeyip her zaman beni motive eden annem, babam, ablalarım, abim ve eşimin ailesine teşekkürlerimi sunarım...

İstanbul, Şubat, 2021

Nihal Cihan Temizer

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. 19. YÜZYIL'DA OSMANLI ve TARIM	5
2.1. 19. Yüzyıl Osmanlı'da Sosyo-Ekonomik Gelişmeler	5
2.2. Tarım ve Gelişme	9
2.2.1. 19. Yüzyılda Osmanlı'da Tarımda Yapılan Reformlar	10
2.3. Tarım İşletmeleri	11
2.3.1. Tarımsal İşletmelerin Optimal Tesis Ölçeğini Oluşturma İmkânlarının Sınırlılığı	13
2.3.2. İşletme Üretim Ölçeği ve Üretim Faktörlerinin Göreceli Önemi:	13
2.3.3. Küçük Üretici Aile İşletmelerinde Üretim Giderleri	14
3. VAKIF SİSTEMİ	16
3.1. Vakıf Sistemi	16
3.1.1. Osmanlı'da Vakıf Kuran Kadınlar	21
3.1.2. Batıda ve ABD'de Vakıflar:	22
3.1.3. Batı'daki Korporasyonlar ve İslam Dünyası'ndaki Vakıflar Kıyası ...	26
3.2. Vakıfların İktisadi Boyutu	27
3.2.1. Vakıf Kurucaları'nın Düşünce Yapısı	31
3.2.2. Vakıf ve Armağan Ekonomisi	32
3.3. Osmanlı'dan Günümüze Vakıfların Yönetimi	34
3.4. Osmanlı'da Vakıf Tarım İşletmelerin Faaliyet Alanları	39
3.4.1. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'den Önce ve Sonra Vakıfların Denetimi .	39
3.5. İltizam, Emanet ve Mâlikâne Sistemleri	42
3.6. 19. Yüzyılda Ege Bölgesi'nde Vakıf Tarım İşletmelerinin İdaresi, Müzayede Usulü ve Sorunları	56
3.6.1. Vakıf Tarım İşletmeleri İdaresi	56
3.6.2. Müzayede Usulü	57
3.6.3. Talep Yetersizliği	58
3.6.4. Bakaya Sorunu	59

3.6.5. İltizamlarda Görülen Suistimal ve İhmaller.....	61
3.6.6. Zeytinliklerde Kuruyan Ağaçlar Sorunu.....	62
3.7. Günümüzde Vakıfların Denetimi.....	62
3.7.1. Günümüz Vakıf Tarım İşletmeleri Yapısı	64
4. EGE BÖLGESİ VAKIF TARIM İŞLETMELERİ KAPASİTE VE MUHASEBE KAYITLARI.....	69
4.1. İşletmelerin tabi olduğu vakıflar	69
4.2. Vakıf tarım işletmeleri kapasite ve dağılımı	70
4.2.1. Yerleşime göre	70
4.2.2. İşletme büyüklükleri	74
4.3. Vakıf Tarım İşletmelerinin Gelir ve Giderleri	75
4.3.1. Vakıf Tarım İşletmelerinin Gelirleri.....	76
4.3.1.1. İltizam bedelleri	76
4.3.1.1.1. Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıfların Tarım İşletmelerinin İltizam Bedelleri	77
4.3.1.1.2. Abdülmecid Han Vakıfları İltizam Bedelleri.....	84
4.3.1.1.3. Midilli'deki Vakıf Tarım İşletmelerinin İltizam Bedeli	85
4.3.2. Vakıf Tarım İşletmelerinin Giderleri	86
4.3.2.1. Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıfların Zeytinlik Bakım ve Personel Masraf Kayıtları.....	89
4.3.2.2. Sultan Abdülmecid Vakıf Zeytinliklerin Bakım Masrafı ve Personel Masrafları	92
4.3.3. Vakıf Tarım İşletmeleri Gelir ve Giderleri	94
4.4. Verimlilik Analizi	107
5. SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	129
ÖZ GEÇMİŞ.....	200

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1848-1876 Bütçe ve Öşür Gelirleri.....	8
Tablo 2: Tırhala-1236 Çiftliklerin İltizam Bedelleri:1820-1821.....	51
Tablo 3: Vakıflar Genel Müdürlüğü Tasarruf ve Kontrolü Altında Bulunan Zeytinlikler.....	65
Tablo 4: Günümüz ve Geçmiş Zeytin Ağaç Sayısı ve Dönüm Miktarı Karşılaştırması (1880-2017).....	65
Tablo 5: Edremit ve Kemeredremit’de Vakıf Zeytinlikler, Kapasite, Gelir ve Gider 1297 (1879/1880).....	70
Tablo 6: Edremit ve Kemeredremit’de Vakıf Zeytinlikler Ağaç, Bahçe Sayısı, Dönüm ve Hâsılat Yüzdesi (1297-1879/1880)	71
Tablo 7: Vakıf Tarım İşletmelerinin Büyüklükleri (Edremit- Kemeredremit-1297-1879/1880)	74
Tablo 8: Edremit, Kemeredremit, Emrudabad’da Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı ve Mülhakatı Olan Vakıfların Zeytin Ağaçları ve Mengenelerin İltizam ve Emanet Yöntemi ile Aynen ve Bedelen Vukubulan Hâsılatı (1269-1311/ 1852-1894).....	77
Tablo 9: 1273- 1856/1857 Senesinde Bezmiâlem Valide Sultan Vakfına Ait Edremit ve Kemeredremit Mengene İltizam Bedelleri	80
Tablo 10: Bezmiâlem Valide Sultan Edremit’de Bulunan Mengenelerin Zeytinyağ Hâsılat Miktarı (1274- /1857/1858)	84
Tablo 11: Abdülmecid Han Vakıfları Ayvacık ve Avcılar İltizam bedelleri ve Bakaya Miktarı (1276-1293/1859-1877)	84
Tablo 12: Midilli Sancağı Dâhilinde Bulunan (merkez ve köyleri) Sultan Abdülmecid Han Evkafı ile Mazbut Vakıfların İltizam Bedelleri ve Kira Gelirleri (1310-1317/1892-1899)	86

Tablo 13: Bezmiâlem Valide Sultan Vakfının Edremid ve Kemeredremid’de Bakım Masrafları (1270-1296/ 1853-1879).....	89
Tablo 14: Karaosmanzade, Mehmet Emin Ağa, Hacı Hanife hanım, Hekimzade Sinan Efendi Vakıf Zeytinlikleri, Edremid, Emrudabad (1303/1885-1886) Bakım Masrafı	90
Tablo 15: Edremid Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı Zeytinliklerinin 1275-1276./1858-1860 Personel Gideri ve Müzayede Masrafları	90
Tablo 16: Sultan Abdülmecid Ayvacık Kazasındaki Zeytin Ağaçlarının İmar ve Çift Masrafları 1266/1849-1850.....	92
Tablo 17: Sultan Abdülmecid Vakfının Ayvacık Kazasındaki Zeytin Ağaçlarının Geçen Seneki Şiddetli Kışdan Etkilenen Ağaçların Sayımı, Personel Gideri ve Diğer Masraflar (1265- 1266 /1848-1850).....	93
Tablo 18: Edremid ve Kemer-i Edremid’te Bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerin Gelir ve Gideri – (1271-1272/1855-1857)	94
Tablo 19: Edremid’te Bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerinin Gelir ve Gideri – (1271-1272/1854-1856)	96
Tablo 20: Edremid ve Kemeredremid’de Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerin Gelir ve Gideri- 1275/ 1858-1859.....	98
Tablo 21: Edremid ve Kemedremid’de Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerinin Gelir ve Gideri (1277-1278/1860-1862).....	99
Tablo 22: Mihrişah Valide Sultan Evkafından Midilli Adasında Olan Zeytinyağı Hâsılatı ve Masrafları (1268-1270/1851-1854)	101
Tablo 23: Midilli’de Evkaf Müdürü Arif Efendinin 14 Aylık Muhasebesi (1862-1863/1278-1280).....	101
Tablo 24: Midilli’de Abdülmecid Vakıfları Zeytinyağı Hâsılatı ve Masrafı (1866/1282-1283).....	104
Tablo 25: Edremid Kazasında Bulunan Camii Vakıfların Hâsılat ve Masraf Kaydı- (1280/ 1863-1864).....	106
Tablo 26: Karesi Sancağı ve Kazaları Dahilinde Bulunan Vakıfların Muhasebe Kayıtları- (1284-1285/1867-1869).....	106

Tablo 27: Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'ne Mülhak Karesi Sancağı Dahilindeki Edremid Kazalarındaki Vakıfların Gelir ve Gideri (1286 -1287/1869-1871)	107
Tablo 28: Edremid Evkâf-ı Harameyn Vakıf Zeytinlikler ve Özel Mülk Zeytinlikler Verimlilik Analizi Kıyası (1233-1234/1817-1819)	108
Tablo 29: Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıf Zeytinliklerin Verimlilik Ölçümü (1296/1878-1879)	109
Tablo 30: Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıf Zeytinlikler, ile Günümüz Ayvalık Vakıf Tarım İşletmeleri Müdürlüğü Tasarrufundaki Vakıf Zeytinliklerin Köylere Göre Verimlilik Ölçümü (1879/1880-2019)	109
Tablo 31: Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğüne Ait Zeytinliklerde Var-Yok Yılı Ortalama Ağaç Başı Zeytin Mahsulu Verimlilikleri (2019)	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Merkezileşme Merkezi Hazinesinin Gelirleri/ GSYH,1700-1914,(yaklaşık yüzde olarak)	52
Şekil 2: Dünya Zeytinyağı Üretim Dağılımı: 2019/2020	67
Şekil 3: Ülkelere Göre Zeytinyağı İhracatı (2018/19)	68
Şekil 4: Bezmiâlem Valide Sultan vakfı ve diğer vakıfların zeytin ve mengene geliri (1269-1311/1852-1894)	78
Şekil 5: Edremid Merkez ve Köylerinde Mengenelerde Vakfa Ait İltizam Bedeli ve Halkın Hisseleri.....	82
Şekil 6 : Kemeredremid Merkez ve Köylerinde Mengenelerde Vakfa Ait İltizam Bedeli ve Halkın Hisseleri Oranları	82
Şekil 7: Edremid ve Ayvacık'da 1293 Abdülmecid Han Vakfı İltizam Bedeli (Zeytin Hâsılatı-kıyye).....	85

1. GİRİŞ

Vakıf kurumu, İslam dünyasının dolayısıyla Osmanlı'nın temel kurumlarından biridir. Müslümanlardan önceki vakıflar ise İslam dünyasındaki vakıfların benzeridir diyebiliriz. Vakıfların kurucuları; homo-islamicus olarak, yani davranışlarında islami merkeze alarak hareket etmişlerdir.

Vakıf kurmadaki amaç infak, yani Allah rızası için, muhtaç kişilere faydalı olmaktır. Bununla beraber vakıflarla zengin-fakir arasındaki uçurum azalmış, istihdam sağlanmış, zenginden fakire olmak üzere kaynaklar yeniden tahsis edilmiştir. Vakıflarla kamu hizmeti verilmiş, böylece bu konuda devlete destek olunmuştur.

Çalışmada temel problematik, tarım işletmelerinin vakıf mülkiyetinde mi özel mülkiyette mi daha verimli olduğu ve günümüz vakıf tarım işletmeleri ve Osmanlı dönemi vakıf tarım işletmeleri arasındaki verim farklılığının belirlenmesidir. Bu çerçevede vakıf tarım işletmelerinin yapısı, işleyişi, muhasebe kayıtları incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, vakıf sistemi iktisadi açıdan da incelenmiştir. Vakıflar ekonomiye destek mi? yoksa yük mü oldular? Vakıflar ve armağan ekonomisi arasında bir ilişki var mıdır? Varsa nasıl bir ilişki söz konusudur? Vakıf kurucuları neye dayanarak hareket etmişlerdir? Bu gibi soruların cevabı aranmıştır.

Konumuz olan vakıf tarım işletmeleri, vakıflara düzenli gelir getiren kaynaklardır. 19. yüzyıl Ege bölgesinde vakıf tarım işletmelerinin mülkiyetinde genel olarak zeytinlikler tespit edilmiştir. Zeytin ağacı “Ölümsüz Ağaç” olarak geçmektedir. Çünkü bir yerden kurumaya başlarsa başka yerden filiz vererek yaşamayı sürdürmektedir. Böylece zeytin ağacı yüzlerce hatta binlerce sene yaşamaktadır. Büyümesi geçtir ama hayatta kalma süresi oldukça uzundur. Buna karşın zeytin ağacının verimli bir şekilde mahsül vermesi ancak 8-10 senede mümkün olmaktadır.¹

¹ Ayvalık Vakıf Zeytinlikler Müdürlüğü Raporları, 2019. Farklı yıllara ait Ayvalık raporları , T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Veri Kullanma İzin Belgesi alınarak tezde kullanılmıştır, tüm sorumluluk tarafıma aittir.

Çalışmanın girişten sonra gelen ikinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yaşanan temel olaylar, tarım ve gelişme anlatılmıştır. Ayrıca, tarım işletmeleri hakkında bilgi verilmiştir. 19. yüzyıl sosyo-ekonomik-kurumlar açısından çok hareketli olaylar ve değişimlerin olduğu bir yüzyıldır. Tarımda gelişme için birçok yenilik uygulamaya konulsa da tam anlamı ile başarılı olunamadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin başlıca ekonomik faaliyeti tarım olmuştur. 19.yüzyıl boyunca toplam nüfusun %80'i tarım sektöründe istihdam edilmiş ve geçimlerini tarımdan sağlamışlardır. 1914'teki mahsul, 1800'deki mahsule göre daha çeşitli ve miktar olarak fazla olmuştur. Tarım hâsılatı yükselmiş ve ihracatı artmıştır. Bu artışların sebebi; daha çok arazinin işletmeye açılmasıdır. Bölgelerin bir kısmında yeni tarım aletleri kullanılmaya başlanmış ancak tarım teknolojisi çok gelişmemiştir. Kullanılan gübre miktarı aynı kalmış ve verimlilikte de artış olmamıştır. 19. yüzyılda tarımsal ürünlerin iç ve dış pazarlardaki hacmi artmıştır. Anadolu-Bağdat demiryolu sayesinde güzergâhtaki ekim alanları ile iç pazarlar arasında bağlantı kurulmuştur. 19. yüzyılda Batı Anadolu'daki uluslararası ticaret ile Osmanlı tarımı ve ekonomisi ticarileşmiştir. Ticaret hacmi artmış, aynı zamanda Batı Anadolu'da ekili alanlar da büyümüş ve değerlendirilmiştir. 19. yüzyılın sonunda; Osmanlı ekonomisi daha dışa açık ve daha ticari bir hale gelmiştir.²

Üçüncü bölümde ise vakıf kavramı tanımlanmıştır. Vakıfların çeşitleri, kuruluşu hakkında bilgi verilmiştir. Batı'da ve ABD'de vakıflar kısaca anlatılmıştır. Batıda korporasyonlar ve Osmanlı'da vakıflar kıyaslanmıştır. Ayrıca Mauss'un hediye ekonomisi bağlamında vakıflar değerlendirilmiştir. Homo economics, homo morals ve homo-islamicus özellikleri anlatılmıştır. Ayrıca, üçüncü bölümde Osmanlı'dan günümüze kadar olan süreçte vakıf tarım işletmeleri faaliyet alanları, idaresi, denetimi ve iltizam sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Vakıf tarım işletmelerindeki zeytinliklerin verimlilik ölçümü ilk defa çalışmamızda yapılmıştır. Vakıf zeytin işletmelerinde talep yetersizliği, bakaya sorunu, suistimal ve ihmaller, zeytinliklerde kuruyan ağaçlar gibi problemler tespit edilmiş, nedenleri ile açıklanmıştır. Ayrıca Evkâf Nezâreti kurulması öncesi ve sonrası vakıflar denetimi anlatılmıştır. Nezâret

²Halil İnalçık, Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt2, (1600-1914)**, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006), 961, Şevket Pamuk, Zafer Toprak, **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-200)** (Ankara, Yurt Yayınları, 1988), 20, Nevin Coşar, "Incorporation to the World Economy and Trading Networks in the Ottoman Empire During the Nineteenth Century.", Xth Symposium of Economic History: Network Analysis in Economic History, 27-29 January 2005 (Bellaterra, 2005), 7.

kurulmasından sonra vakıfların yapısındaki değişikliklerden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde bunlarla beraber Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü'nün yapısı ve işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Günümüz Ayvalık Vakıf Zeytinlikler Müdürlüğü ile ilgili problemler de anlatılmıştır. Bu bağlamda Müdürlüğün gelirinin yüzde 15'inin Maliye Bakanlığı'na verilmesi büyük bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü müdürlüğün diğer özel işletmelere göre personel ücretleri vb. gibi maliyetleri daha yüksektir. Zarar durumu söz konusudur. Sayıştay'ın 2014 denetim raporu sonucunda bu oran yüzde 1'e indirilmesi tavsiye edildiyse de henüz bu konuda bir gelişme olmamıştır.

Dördüncü bölümde ise Ege Bölgesi vakıf tarım işletmeleri kapasite ve yıllık gelir-gider kayıtları incelenmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivinde, Ege Bölgesi'nin bütün illeriyle ilgili tarama yapılmıştır ancak çalışmamızda geçen yerler dışındaki yerlerde net bir şey bulunamamıştır. Ege Bölgesi'nde genel olarak vakıf tarım işletmeleri olarak zeytinlikler üzerinde durulmuştur. Edremid, Kemeredremid, Emrudabad, Midilli adası bölgelerinde zeytinlikler tespit edilmiştir. 19. yüzyıl kayıtlarına baktığımızda Edremid'de ve Kemeredremid'de vakıfların imalat açısından yüzde 55,4'ünün küçük, yüzde 32,6'sının orta ölçekte, yüzde 12'sinin ise büyük tarım işletmeleri olduğu tespit edilmiştir. Anadolu'da ise tarım işletmelerinin yüzde 26,6'sı küçük, yüzde 48,2'si orta, yüzde 25,2'si de büyük işletmeler oluşturmaktadır. Vakıf zeytinliklerin muhasebe kaydına baktığımızda geliri içeren müstakil defterler, gideri içeren müstakil defterler ve hem gelir hem gideri içeren bilanço kayıtları analiz edilmiştir. Zeytinlikler, bazen kâr etmiş, bazen de olumsuz iklim koşulları, sosyo-ekonomik şartlar ve benzeri nedenlerle zarar etmiştir. Muhasebe kayıtlarından vakıf zeytinliklerin personel yapısı da tespit edilmiştir. Çalışma hem Osmanlı hem de günümüz vakıf zeytinliklerini verimlilik ve kapasite açısından kıyas yapan ilk çalışmadır. Bu konuda araştırma yapanlara yol gösterici olmasını umuyoruz.³

Zeytincilik, temelde bir sene var bir sene yok yılı olan bir tarımsal faaliyet alanıdır. Verimlilik açısından yüksek bir getirisi yoktur. Öncelikle Osmanlı'da vakıf ve özel mülkiyet olarak zeytinlikler verimlilik açısından kıyaslanmış, ikisi arasında ciddi bir fark gözlemlenmemiştir. Geçmiş ve günümüz vakıf tarım işletmeleri arasında yapmış olduğumuz karşılaştırma neticesinde ise 19. yüzyıla göre günümüz verimlilikleri

³ BOA, EV.d. 24930, BOA, EV.d. 24925, Tefik Güran, **19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, (İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998), 82.

farklılık arz etmekte, bazen eşitlenmekte, bazen de artıp eksilmektedir. Günümüzde verim farkının üç kat arttığı dönemler de görülmüştür. Vakıf tarım işletmelerinin merkezi denetimi neticesinde, devletin üretimi ve toprak kontrolü güçlenmiştir. Ancak 19. yüzyıl kurumların değişkenliği açısından karışık bir dönem olduğu için devlet denetime ne kadar önem verse de vakıflarda denetim eksikliği ve suiistimallerden kaynaklanan sorunlar gözlemlenmiştir. Bunlarla birlikte 19. yüzyılın başında Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Rum'ların ayaklanması da verimliliği etkilemiştir.

Tez için öncelikle Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde; Evkâf Defterleri ve Evkâf Muhasebe defterlerinden faydalanılmıştır. Bunların yanısıra Evkâf Mektûbî Kalemi, Hazîne-i Hâssa Defterleri, İrade-i Evkâf, İrade-i Şûrây-ı Devlet, Sadâret Mektubî Kalemi, Sadaret-i Meclis-i Vala Defteri, Maliyeden Müdevver Defterler, Kâmil Kepeçi Defterler, Şûrây-ı Devlet incelenmiştir. Ayrıca günümüz vakıf zeytinlikler kayıtları için de Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü raporlarına bakılmıştır. Ayrıca vakıf sistemi ve tarım ekonomisi için literatürde kapsamlı bir tarama yapılmıştır.

2. 19. YÜZYIL'DA OSMANLI ve TARIM

2.1. 19. Yüzyıl Osmanlı'da Sosyo-Ekonomik Gelişmeler

18. yüzyıla kadar genel olarak Avrupa ile Osmanlı ticaret hacmi durağan değildi, ancak ticaret hacminde kayda değer bir sıçrama sanayi devriminden sonra görülmüştür. Bu sıçramanın sebebi Avrupa ekonomilerinin sanayi devrimi ve üretim için hammaddeye, tüketim için gıda maddelerine ve ürettiği mallar için de yeni pazarlara ihtiyaç duyması olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devriminin etkisi, Osmanlı Devleti'nde sadece ekonomik alanda değil, sosyal, siyasal ve hukuksal alanlarda da etkili olmuştur. Osmanlı bürokratları, devletin ayakta kalabilmesi için bazı düzenlemelerde bulunmuşlardır. Bunlar; hukuki, sosyal, ekonomik ve kurumsal açılardan yapısal dönüşümler ile eyaletlerarası sisteme entegrasyonu içeren idari yapıdaki düzenlemelerdir.⁴

Modernleşme/gelişme modelleri, Batı'nın sanayi ve tarımsal gelişmesinde ticaretin ve de özellikle dış ticaretin büyük etkisi üzerinde durmuşlar, ayrıca Doğu'nun durağan kalmasının sebebi olarak da ticaret eksikliğini göstermişlerdir. Fakat Osmanlı'da bölgesel iç ticaret sebebi ile kazanılan yerel birikimlerle 18. yüzyılda iltizam sistemi gelişmiş ve burdan kazanılan nakitlerle Osmanlı merkezi bürokrasinin temeli kurulmuştur. Osmanlı'da köylü üretici, ihtiyacı olan malları almak ve nakdi vergileri ödemek için artı ürününün bir miktarını pazara sunmuşlardır. Mültezimler, tımar sahipleri, eminlerce toplanan aynı vergiler temel ihtiyaçlara harcandıktan sonra kalanı pazarda satmışlardır. Devlet de vergi toplama saikiyle bu ürünlerin üretildiği bölgelere en yakın konumlardaki pazarlarda satışa çıkarılmasını isteyerek, yerel pazar ağlarının kurulmasında öncü olmuştur. Böylece ürünlerin daha çok kâr elde edilen pazarlara gitmesi ve bunun sonucunda da kıtlık vs durumların oluşması

⁴ Şevket Pamuk, "Foreign Trade and the Expansion of Commodity Production", **The Ottoman Empire and the World-Economy** ed. Huri İslamoğlu-Inan, (Cambridge, New York, Vol. 12. Cambridge University Press, 2004):179-180. , Reşat Kasaba, **The Ottoman Empire and the world economy: The nineteenth century**. (State University of New York, Suny Press, 1988), 35.

engellenmiştir. Açıkladığımız sebebler sonucunda devletin ticareti engellemesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağı anlaşılmıştır.⁵

1970’lerde Wallerstein’in “dünya sistemi” yaklaşımı ile ortaya koyduğu model Osmanlı’nın yapısına uymamaktaydı. Dünya sistemi yaklaşımı; çevrede olan Batılı olmayan toplumların esasen az gelişmişliğe mecbur olmadığını söylese de çevre ülkelerini tarihsel olarak içinden çıkılamayacak az gelişmişliğe hapsetmiş oluyordu. Ancak Osmanlı’da iç ticaret tamamıyla dış ticarete bağımlı değildi. İç ticaret ile hem yerel ticari kesim hem de merkezi devlet kazanmıştır. Osmanlı merkezi yönetimi zayıflamamış, bir merkezi-bürokratik yönetim oluşmuş ve böylece dış ticarete bağımlı büyük toprak sınıfı sahipleri gelişmemiş ve tarımda (Wallerstein’in tavsiyesi olan serflik yerine) bağımsız köylü üreticiler öncü olmuşlardır. Osmanlı’da kırsal kesiminin yapısı fer’i değildi, köyler kasaba ve şehirleri içeren bölgesel ekonomilerin kapsadığı iş bölümünün bir unsuru olmuştur. Kırsal bölgelerdeki toplumla yönetim arasındaki ilişki müzakareler ve uzlaşma süreçleri ile sağlanıyordu. Böylece Osmanlı’da devletin, toplumdan izole olduğu söylenemez.⁶

19. yüzyılda Osmanlı Devleti farklı zaman aralıklarında dört farklı ekonomi politikası uygulanmıştır. Birinci aşama; 1826’ya kadar olan süreçtir. Bu süreçte; korumacı politikalar izlenmiş, hammaddeler ve tekeller yerli üretimde kullanılmıştır. İkinci aşama 1826-1840; var olan duruma uyum sağlama aşamasıdır. Bu aşamada Osmanlı pazarları dışarıya dönük bir yapı halini almış ve iç pazarlar serbest hale gelmiştir. Dünyada da bu dönemde ticaret serbestliği yaşanmıştır. Üçüncü aşama 1860-1908; yerli imalatçılar korunmuş ve gümrükler arttırılmıştır. 1867-1874 Islah-ı Sanayi Komisyonu; Osmanlı loncalarının tekellerini daha önceki zamanların liberal ekonomi politikalarına karşı olarak yenileme girişiminde bulunmuştur. Fakat bu girişim gerçekleşmemiştir. Dördüncü aşamanın başlangıcı Jön Türk ihtilalidir ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir. Bu süreçte korumacı politikaları savunanlar serbest ticareti savunanlara karşı başarılı olmuşlardır. 1826’da Yeniçeri ocağı lağvedilmiş, ocağın kaldırılmasının, iktisadi açıdan da önemli sonuçları olmuştur. Çünkü Yeniçeriler, zaman içerisinde asli görevleri olan askerlik hizmeti dışında kalan esnafılık faaliyeti ile de uğraşmaya başlamışlardı. Bunun doğal bir sonucu olarak da yeniçerilik yapanlar esnaf loncalarına katılmışlar ve kendi

⁵ Huricihan İslamoğlu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.26-27.)

⁶ İslamoğlu, a.g.e, s.28.

çıkarlarını koruma kaygısıyla korumacı iktisat politikalarına destek vermişlerdir. Yeniçeri Ocağının lağvedilmesi ile lonca üyeleri de zayıflamış ve güçlü korumacılık taraftarları da nüfuzlarını kaybetmişlerdir. Yeniçeri Ocağının kaldırılması bu yönüyle liberalizmin önündeki en önemli engelin ortadan kalkmasına yol açmıştır. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile devlet tekelleri ve Avrupa tüccarlarına yönelik engeller son bulmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nde liberalizm güçlenmiştir. 19. yüzyılda Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ve 1876 Anayasası ile Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesi artmış ve batılılaşması onaylanmıştır. Fermanlar ve Anayasa ile yürürlüğe giren; bütün tebaanın kanunlar karşısında eşit olması, can ve mal güvenliği gibi ilkeler sayesinde daha yüksek bir adalet ve iktisadi gelişme vadedilmiştir.⁷ Tanzimat fermanı ile 1839'dan sonra yasa tasarlama ve devlet yönetimi daha modern hale gelmiştir.⁸

Tanzimat ekonomisinin karşı karşıya kaldığı başlıca problemler:

1-Tarım ve sanayi iş gücü yetersiz olmuş, bu durum 1914'e kadar devam etmiş, böylece sanayileşme ihtimali zayıf kalmıştır. Çünkü nüfus yoğunluğuyla üretim arasında kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Olumlu kısmı; zengin ve verimli araziler bol olmuştur.

2-Osmanlı'nın Balkanlarda yaşadığı büyük toprak kaybı yüksek verimli ve nüfuzlu alanların elden çıkmasına neden olmuştur.

3-Tanzimat dönemi reformlarına rağmen, tarımsal gelişmeler ve mekanik sanayi tekonojisi ile ilgili kalifiye eleman yetersizliği ciddi problem olmuştur.

4-Kaybedilen topraklardan gelen Müslüman mülteciler ile Osmanlı ekonomisi daha da zor durumda kalmış, ayrıca bu durum sosyolojik sorunlara da yol açmış, bazı bölgelerde yerleşik kişiler ile göçmenler arasında kavgalar yaşanmıştır.

5-Tanzimat döneminde çok az sayıda proje desteklenebilmiştir. Demiryolu ve limanların kurulması bu projelerdendir.

6-Tanzimat dönemi ve genel olarak 19. yüzyılda yüksek bir büyüme gerçekleşmiştir. 1837'de askeriyede 24.000 düzenli asker varken 1849'da ise 120.000 düzenli asker bulunmaktadır. Ayrıca 1800 yılına göre 1900 senesinde yarım milyon daha fazla

⁷ İnalcık, Quataert, a.g.e., 888-889

⁸ Frederick F. Anscombe, **State, Faith, and Nation in Ottoman and Post-Ottoman Lands**. (Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2014), 90

memur istihdamı söz konusudur. Büyük miktarlarda askeri ve kamusal istihdamlar olmuştur.⁹

Tablo 1: 1848-1876 Bütçe ve Öşür Gelirleri

Yıllar	Öşür Gelirleri		Bütçe Gelirleri	Toplam
	(Milyon-Guruş)	İndeks	(Milyon-Guruş)	İndeks
1848	194.8	100.0	775.2	100.0
1857	356.5	183.0	1.037.8	133.9
1862	434.5	222.9	1.661.0	214.3
1867	440.1	225.9	1.598.0	206.1
1871	654.4	335.9	1.920.1	247.7
1876	742.9	381.3	2.202.7	284.2

Donald Quatert, Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 783-784.

Tanzimat döneminde, tarımsal bürokrasi meydana getirilmiştir. Bu bürokrasi ile tarımsal gelişme ve tarımsal üretim, çeşitlilik artırılması ve tarımsal araçların modern hale getirilmesi, pazara yönelik tarımsal ürünler teşvikiyle dış ticaret dengesi sağlanması amaçlanmıştır. Ekonomik gelişmeye engel olduğu düşünülen uygulamaların kaldırılması da hedefler arasındadır. Tablo 1’de gördüğümüzü gibi, bu süreçte yapılan iyileştirmeler sonucunda öşür gelirleri dört kat yükselmiştir. Böylece tarımsal üretimin büyüme hızının arttığı da görülmektedir.¹⁰

Osmanlı Devleti, diğer devletlerde kıtlık yaşandığı dönemlerde, sahip olduğu tarım ürünlerinin bir kısmını yurt dışına ihraç ederek bu ürünlerden kar sağlamıştır. 1846’da İngiltere’de kuraklık sebebiyle Tahıl Yasası’nın kaldırılması sonucunda İngiltere’ye buğday ve arpa ihracatı ciddi miktarda yükselmiştir. 1850’de Fransa’da ipek böceklerinin hastalıktan azaldığı dönemde, Osmanlı ham ipek üretimi ve ihracatını artmıştır. Kırım Savaşı zamanında, Rusya’nın hububat üretimi düşmesi sebebiyle, Avrupa ülkeleri Osmanlı’dan istekte bulunmuştur. 1870’lerde Amerika’da afyon talebi yükselmiş ve Fransa’da üzüm bağlarındaki “filoksere hastalığı” neticesinde üzüm ve kuru üzüm ihracatı düşmemiştir. Osmanlı sınırları içinde örneğin 1845 ve 1874 yıllarında meydana gelen kıtlıklarda ise Osmanlı Hububat üretimi azalmış ve gıda fiyatları yükselmiştir. Kıtlık zamanında yüksek kâr peşinde

⁹ Donald Quatert, Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 731-740.

¹⁰ İnalcık, Seyitdanlıoğlu, a.g.e.783-784.

olan spekülâtörler ortaya çıkmıştır. Hükümet, sıkı denetimlerle ekonomik krizi engellemiştir. Kuraklık bölgesinde hububat stoğu yapan kişilerin mallarına müsadere usûlüyle el konulmuş ve bu mallar halka dağıtılmıştır. 1845'teki kuraklık, İstanbul'da kıtlığa sebep olmuş ve fiyatlar artmıştır. Savaş zamanı hububat piyasasındaki fiyat yükselişi, kuraklık zamanındakinden daha aşağı seviyede olmuştur.¹¹

19. yüzyılın bir başka önemli gelişmesi de 1858 Arazi Kanunnamesi'dir. Kanunname ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre; bu kanun ile hükümet köylüler üzerinde mali hâkimiyetini güçlendirmiştir. Bir diğer görüşe göre; miri arazinin özel araziye dönüşümü bu kanunla başlamıştır. Kanunname ile kişiler toprağın tapusunu almışlar ve devlet arasizisini işletebilmişlerdir. Böylelikle bu kanunname ile çiftçiler üzerinde devlet kontrolü arttırılacak ve ayanların nüfuzu kaldırılacaktır. Kanun; araziye zapteden ve işleten herkese 10 sene süre ile bedava tapu verilmesini sağlamıştır. Ancak arazi üç sene boş bırakılırsa başkasına devir işlemi yapılacaktır. Böylece üretim teşvik edilmiştir.¹²

2.2. Tarım ve Gelişme

Ekonomik ve zirai gelişme birbiriyle yakından ilişkilidir. Aralarında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Tarımda gelişmiş olmak ekonomik gelişmeyi de beraberinde getirir. Batı Avrupa'da 18 ve 19. yüzyıl tarım teknolojisi ilerlerken, üretim artmış ekonomik gelişme de artmıştır. Diğer taraftan, üretimde kullanılan teknoloji yetersizliği sebebiyle ürün fazlası sınırlı, ticaret ve sanayi sektörü ile sağlıklı şekilde entegre olamamış tarım kesimine sahip ülkeler yeterince gelişme sağlayamamıştır. Tarım sektörü açısından iki önemli faktör: nüfus ve ekonomik kaynaklar dengesi ile taşıma teknolojisinin mevcut durumudur.¹³

Zirai gelişmedeki verimlilik artışı iki tür teknolojik değişime bağlıdır. Birinci teknolojik değişim; topraktan tasarruf arttırıcı teknikler geliştirerek birim toprak alanından daha çok ürün elde etmektir. İkinci teknolojik değişim ise; emekten tasarruf edici tarım metotlarının gelişmesi ile işgücü birimi başına daha yüksek verim elde edilmesidir. Osmanlı'da toprak faktörü nisbi olarak boldur. Nüfus ise 17.

¹¹ Mehmet Yavuz Erler, **Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)** (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2012), 315-322.

¹² İnalçık, Quataert, a.g.e, 974

¹³ Tefik Güran, **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 69-70

yüzyıldan sonra ekonomik ve siyasi sebeplerle düşmüştür. Bunun sonucu olarak da 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı'da nüfus yoğunluğu ciddi oranda azalmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise iskân politikası ve göçler sebebiyle bazı yerlerde nüfus artışı yaşanmıştır. Düşük nüfus yoğunluğunun bir sonucu olarak ekili topraklar tüm toprakların kısıtlı bir alanını oluşturmaktadır. 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı tarım arazilerinin çok sınırlı bir alanında tarım yapılabilinmektedir. Ekili toprakların yüzdelik oranı Anadolu'da sadece yüzde 6,7 iken, Rumeli'de yüzde 8,3 civarındadır. Nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde ekili toprak alanı da yüksek olmuştur. Toprak bol olmasına rağmen emek kıt faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴

Osmanlı tarımında yaygın olan bağımsız küçük üretici aile işletmelerinin sermayesi de kısıtlı olmuş, sermaye yetersizliği de önemli bir sorun oluşturmuştur. Toprak bol, emek ve sermaye kıt olan bir ekonomide toprak veya emekten kazanılan verimin yükseltilmesini hedefleyen teknolojiler uygun olmamıştır. Osmanlı'da sermayenin kısıtlı olması emeğin verimini, emeğin kısıtlı olması da toprağın verimi engellemiş ve toprağa yatırımı anlamsız kılmıştır. Taşıma maliyetinin yüksek olması da tarımın geri kalmasının sebeplerinden olmuştur. Osmanlı'da taşıma maliyeti üründen kazanılacak paranın ciddi bir oranını içermektedir.¹⁵

2.2.1. 19. Yüzyılda Osmanlı'da Tarımda Yapılan Reformlar

Osmanlı Devleti'nde tanzimat döneminde yapılan yenilikler ile ülkenin kalkınması, halkın refah düzeyinin artması sonucunda tarımsal gelişme politikaları da uygulanmıştır. 1838'de Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak "Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin" kurulmasıyla, tarımsal gelişmeyi oluşturacak bürokratik mekanizma oluşturulmuştur. Meclisin görevi; tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmaktır. Sonrasında bu kurumun adı "Meclis-i Umûr Nâfia" olmuştur. 1839 yılında ise; tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmak amacıyla Ticaret Nezâreti kurulmuştur. Meclis-i Umûr Nâfia Kurumu da Ticaret Nezâreti'nin çatısı altına alınmıştır. Ziraat Meclisi ise, 1843'te Maliye Nezâreti'ne bağlı olarak açılmıştır. Tarımsal bürokrasinin örgütlenmesi için temel gelişme Ziraat Meclisi'nin kurulması olmuştur. Meclis'in görevleri; tarımsal üretimin arttırılması, dış ticaret dengesinin sağlanması, halkın gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesi gibi konularda çalışıp öneriler vermesidir. Ziraat Meclisi, merkezden yapılabileceklerin

¹⁴ Güran, a.g.e. 71-75.

¹⁵ Güran, a.g.e. 76-77.

kısıtlı olduğunu düşünerek taşra ile bağları kuvvetlendirmeyi seçmiş, gereken bölgelere maaşsız olarak halktan birer “Ziraat Müdürü” görevlendirilmiştir. Müdürlerin görevi, sorumlu oldukları bölgelerin ekonomik gelişmesi için gerekenleri Meclis’e iletmektir. Bir diğer önemli gelişme de “Nâfia Hazînesi’nin” kurulmasıdır. Nâfia Hazîne’si ile Anadolu ve Rumeli’ye verilen krediler tahsil edilerek, Hazîne-i Nâfia Sermayesi adı ile toplanmış, yol, köprü yapımı ve onarımı ile halka kredi verilmesi gibi amaçlarla tarımsal gelişme fonu kurulmuştur. Tanzimat dönemi ile tarımsal teşvik tedbirleri ve ekimi arttırılması istenilen ürünlere, geçici vergi muafiyeti getirilmiş, tarımsal metotların modernleştirilmesi için Avrupa’dan gelecek araç ve girdilerden gümrük vergisi alınmamıştır. Ayrıca tanzimat döneminde tarımsal kredilerle hem özel kredi piyasası düzenlenmiş hem de çiftçiye kredi sunulmuştur.¹⁶ Sonrasında ise; 1887’de Ziraat Bankası açılmıştır. Ziraat Bankası prosedürleri, çiftçiye karışık ve zor gelse de yine de başarılı olmuştur. Anadolu halkı, bu prosedürler olmadan önce yüksek faizle tefecilerden borç almaktadır. Banka tefecinin istediği faiz oranının üçte bir veya dörtte bir oranında faiz vermeyi önererek tefeci zulmünü engellemek istemiştir.¹⁷

13 Ekim 1892’de modern tarım metotları, kuram ve uygulaması eğitimi verilmesi amacıyla Halkalı Ziraat Okulu açılmıştır. Ayrıca modern tarım eğitimi almaları öğrenciler yurtdışına da gönderilmiştir. Devlet Halkalı ile beraber ülkenin dört bir yanında daha düşük düzeyde de ziraat okulları açmayı istemiş ancak uygulamada yalnızca aynı zamanlarda Selanik’te kurulmuş olan ziraat okulu ile Bursa Ziraat Ameliyat Mektebî hayata geçirilebilmiştir. Yapılmak istenilen reformlar için çok para harcansa da hem dönemin sosyo-ekonomik koşulları uygun olmadığından hem de reform yürütücülerinin gereken donanımına sahip olmamasından dolayı istenilen başarı elde edilememiştir.¹⁸

2.3. Tarım İşletmeleri

Tarım işletmelerinin büyüklüğü, tarım ekonomisi için önemlidir. Sermaye donatımları daha iyi durumda olan büyük işletmeler, etkin tarım metotlarını daha

¹⁶ Tevfik Güran, Tanzimat Döneminde Tarım Politikası, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 775-784

¹⁷ Donald Quataert, **Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)**, (İstanbul, Türkiye İş Bankası-2008) 122-127.

¹⁸ Quataert, a.g.e. 97-101.

rahat kavrayarak tarımsal gelişmeye katkı sağlar. Bunun yanında büyük işletmelerin ticaret ve sanayi sektörlerine katkısı da önemli orandadır.¹⁹

Osmanlı tarım istatistiklerinde, tarım işletmelerinin aile mülkiyetinde olup olmaması gözetilmeksizin, nadasa bırakılan ve ekilen toprakların yüzölçümü dikkate alınarak tarım işletmeleri üçe bölünmüştür. Bunlar:

1-İmâlât-ı Sağîre. Yüzölçümleri 10 dönümden az olan küçük ölçekli,

2-İmâlât-ı Mütevassıta: Yüzölçümleri 10-50 dönüm aralığında olan orta ölçekli ve

3-İmâlât-ı Cesîme: Yüzölçümleri 50 dönümden daha çok olan büyük ölçekli işletmeler olmuştur.

Küçük işletmeler, kendi işletmesindeki tarım işleri çalışma zamanlarının hepsini kapsamadığından; aile ferdlerinin bir bölümü, ücret karşılığında daha büyük işletmelerde, ya da tarım sektörü dışında çalışabilmektelerdir. Orta büyüklükteki işletmelerde aile çalışma zamanının tamamını kendi işletmesinde harcamaktadır. Büyük işletmeler ise, örneğin hasat mevsimi gibi zirai faaliyetin fazla olduğu dönemlerde fazladan emeğe ihtiyaç duyulan işletmelerdir. Anadolu'da tarım işletmelerinin yüzde 26,6'sını küçük, yüzde 48,2'sini orta ve yüzde 25,2'sini de büyük işletmeler oluşturmuştur. Rumeli'de ise yüzde 37,8'i küçük, yüzde 43,4'ü orta ve yüzde 18,8'i de büyük işletmelerdir. İstanbul ve çevresinde ise işletmelerin yüzde 12,4'ünü küçük, yüzde 55,2'sini orta ve yüzde 32,4'ünü de büyük işletmeler oluşturmuştur.

Tarım işletmelerinin niteliklerini ifade eden bir diğer önemli etken sermaye donatımlarıdır. Bunlar dört tanedir:1-Ev, anbar, samanlık, ahır, ağıl, kümes gibi binalar 2-Hayvanlar, 3-Çift araçları 4-Toprak. Bu sermaye donatımları, tarım işletmesinin teknolojik gelişme düzeyini göstermiş ve üretim gücüne katkı sağlamıştır.²⁰

Tarım işletmelerinde emek-yoğun üretim tekniği kullanıldığında, bütün girdiler aynı miktarda artarken çıktılar da yaklaşık olarak aynı miktarda artış göstermektedir. Aynı ilkel araçları kullanan küçük ve büyük işletmelerde faktör oranı aynıysa, faktör verimi de birbirine denk olmaktadır. Emek-yoğun üretimde işgücü ve diğer faktörler teknik olarak tamamlayıcı şekilde minimum ölçülerde kullanıldığından, firma ölçeği değişkenlik gösterse de faktör oranları aynı kalır.²¹

¹⁹ Tevfik Güran, **19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, (İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998), 81.

²⁰ Güran, 19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı, 81-83.

²¹ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013) 114.

2.3.1. Tarımsal İşletmelerin Optimal Tesis Ölçeğini Oluşturma İmkânlarının Sınırlılığı

Tarım sektörü, tam rekabet piyasasına en yakın şekilde faaliyet gösteren piyasadır. Bundan dolayı tarımsal işletmeler uzun dönemde en düşük maliyetli üretim yapmak ve optimal üretim tesis ölçeğini oluşturmak zorunda kalmışlardır. Tarımsal işletmelerin optimal üretim tesis ölçeğinde faaliyette bulunabilecek üretim tesis ölçeklerini değiştirememelerinin nedenleri şunlardır:

- 1-Tarımsal işletme, akılcı olmayan faktör birleşimini, bilinçli şekilde tercih edebilir.
- 2-Tarımsal işletmenin bütçe imkânları kısıtlıdır.
- 3-Çiftçiler, çoğunlukla büyük ölçekli işletmeyi devam ettirebilecek muhasebe bilgisine ve becerisine sahip değildirler.
- 4-Çiftçiler, genellikle optimal üretim tesis ölçeğini tespit konusunda gerekli bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olmayabilirler.
- 5-Çiftçiler, optimale yakın tesis ölçeği kurmak için sermayeye sahip olsa da toprak kıt faktördür ve satın almak zordur. Bunun nedeni hem tarımsal topraklar kısıtlıdır hem de köylüler oturdukları yerden göç etmedikleri sürece topraklarını satmak istememektedirler.²²

2.3.2. İşletme Üretim Ölçeği ve Üretim Faktörlerinin Göreceli Önemi:

Optimal üretim tesis ölçeği, tarım dışı sektörlerde evrensel olmuştur. Örneğin; sanayileşen bir ülkedeki işletmelerin uluslararası piyasada rekabet edebilmek için dünya standartlarındaki kapasiteye yakın tesis ölçeğiyle üretim yapması gerekmektedir. Fakat tarımsal üretimde her ülkedeki üretim faktörlerinin göreceli önemi, tesis ölçeğinin belirlenmesinde etkilidir. Batı Avrupa tarımı üzerinde yapılan çalışmada küçük tarımsal işletmelerde çalışan kişi başına verimin düşük, fakat toprak birimi başına düşen verimliliğin yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ölçekle beraber işletmenin veriminin artmakta olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, işletme ölçeği yanında yatırım, işgücü, üretim ve nihayet geliri de incelemek gerekmektedir. Tarımsal işletmenin toprağı artıkça:

Hektar başına düşen işçi sayısı ve toplam işgücü içerisinde ailevi işçi sayısı (ya da kadın işçi sayısı) düşmektedir.

²² Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, (Bursa, Ekin Yayınevi, 2014), 164.

Hektar başına düşen yatırım miktarı düşmektedir.

Hektar başına düşen ortalama brüt üretim miktarı düşmektedir

Hektar başına verimde bir azalış ve çalışan kişi verimliliğinde yükseliş gerçekleşmektedir.

İşgücünün, sermaye ve topraktan daha çok ve daha ucuz bulunduğu az gelişmiş ülkelerde, sermaye ve toprak birimi başına verimin daha yüksek bulunduğu emek yoğun üretim yapan küçük işletmelerin tercih edilmesi lazımdır. Küçük aile işletmeleriyle üretimde bulunulması durumunda, üretim miktarı artacaktır. Bu ülkelerde, küçük işletmeler hektar başına daha büyük verimliliği olan ürünlerin üretiminde uzmanlaşmış hale geleceklerdir.²³

İşletme büyüklüğü; elverişli arazilerin büyüklüğü ve üretimdeki faktörlerin büyüklüğünü göstermektedir. Büyük işletmelerin geliri de fazladır. Büyük işletmelerde faktörler daha verimli kullanılığı için maliyetler daha düşük olmuştur. Büyük işletmelerde sabit maliyetler de düşük olur ve verim artışı görülür. “Büyük topraklarda daha büyük kapasiteli makineler kullanılabilir. İş bölümü ve makineleşme bakımlarından teknik gelişmelere zemin hazırlayabilirler, şöyle ki:

1-İş bölümü bakımından, büyük işletme işçilere yeteneklerine göre işverme imkânı yaratır.

2-Makineleşme bakımından, sadece büyük işletmeler ağır amortismanları karşılayacak güce sahiptir.

3-Büyük işletmeler küçüklerinden daha bilimsel yöntemlerle çalışır ve geleneklere, örf ve adetlere daha az bağlı kalır.

4-Büyük işletmeler ticari ve mali bakımlardan da bazı avantajlar sağlayabilir. Örneğin, daha düşük fiyatlarla tarım kredisi bulabilir, elverişli fiyatlarla alım-satım yapabilir.”²⁴

2.3.3. Küçük Üretici Aile İşletmelerinde Üretim Giderleri

Küçük üretici aile işletmelerinde, harcama gurubu vardır; birincisi vergi ve borç gibi zorunlu ödemeler, ikincisi ailenin tüketim harcamaları, üçüncüsü ise senenin üretim giderleridir. Örneğin; Dobruca’daki 1844’te yerleştirilen 172 çiftçi ailenin harcamalarına bakıldığında; bir yılda harcamalarının yaklaşık yüzde 20’sinin vergi

²³ Dinler, a.g.e, 165.

²⁴ Ali Özgüven, **Tarım Ekonomisi ve Politikası** (İstanbul, Filiz Kitabevi, 1983), 188.

ödemelerini, yüzde 40'ının tüketim giderlerini ve kalan yüzde 40'ının da bir sonraki dönemin harcamalarını oluşturduğu tespit edilmiştir.²⁵

Küçük İşletmelerin direnmeleri sonucunda uzmanlaşma sanayiye göre daha zordur. Tarımda yeni üretim yöntemlerinin fiyatı daha yüksektir. Tarımsal işletmeler büyüdükçe yönetimi de zorlaşır. Bu nedenlerle tarım üreticisinin işletmesini büyütme isteği sanayi sektörüne göre daha zordur.²⁶

²⁵ Güran, 19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı, s.91-93

²⁶ Özgüven, a.g.e, 188.

3. VAKIF SİSTEMİ

3.1. Vakıf Sistemi

Bir şahsın özvarlığının tamamını veya bir kısmını belli ihtiyaçlara sahip olan kişilere tahsis etmesi uzun yıllar devam eden bir durumdur. Günümüz hukuk sistemlerindeki vakıf ve yardım kurumları da bunun örneğidir. Eski ve yeni bazı hukuk sistemlerinde, vakfa benzeyen kurumlar vardır. Ancak, Batı’da vakıflar yardım amacından ziyade, mukaddes yerlere yapılmışlardır. Babil hukukunda; “intifâ hakkı” olarak da zikredilen vakıf benzeri bir tasarruf tespit edilmiştir. Kral arazisinin intifâ hakkını birtakım kamu görevlilerine bağışlasa da intifâ hakkı sahibinin arazinin mülkiyeti üzerinde hakkı yoktur. Fakat Hammurabi Kanununa göre, intifâ hakkı mirasçılara intikal edebilir ve bazı durumlarda da kayıtlara geçebilir. Bu durum, tahsisat kabilinden vakfa benzemektedir. Eski Mısır hukukunda ise vakıf fikri olarak; ilahlara yaklaşmak ve hayır işlemek amacıyla, ilahlara, ma’bedlere ve kabirlere bazı tahsisler yapıldığı tespit edilmiştir.

Eski Yunan hukukunda ise, korporasyonlara bağış ve vasiyetler vakfa benzemektedir. Roma hukukunda ise ilk dönemler Yunan hukukundaki gibi vasiyet ve bağış görülmüştür. Ancak sonrasında Hristiyanlığın yayılması ve Roma’nın resmi dini olması ile vakıf hukuku gelişme göstermiştir. Vakıfların gelişmiş hali ise; kiliselere, manastırlara ve ihtiyaç sahiplerinin korunması amacıyla hayır müesseselerine yapılan tahsisler olarak görülmüştür. Ayrıca, tahsis edilen mallar üzerinde mülkiyet ve aynı hak te’sisine müsaade etmemişlerdir. Bu tarz tahsisler, İslâm hukukundaki tahsîsât kabilinden vakıflara benzerlik göstermektedir. Cermen hukukunda ise; vakfa benzerlik gösteren tasarruf şekilleri vardır. Mâlik, malını bir aileye kısıtlı zaman veya ailenin yok olmasına kadar tahsis etmiştir ve de bu mal satılamaz, bağışlanamaz ve mirasla intikal olmaz. Bu vakıflar da, evlatlık vakıflara benzemektedir. Eski Türkler de vakfa benzeyen tasarruflarda bulunmuşlardır. Eski

Türklerde de vakıf kurumu vardır ancak tam manasıyla mükemmel vakıflar değildir. Bu çerçevede Uygurların bir vakfiyesi tespit edilmiştir.²⁷

Diğer bütün büyük dinler gibi İslam da hayır işlerini özendirmiştir. İslam hukukçuları vakfın başlangıcını, Hz. Ömer'in Sımağ'daki büyük bir hurmalığı sadaka etmek istemesi ile Hz. Muhammed ona "Aslını elinde tut, ürününü hayır yoluna dağıt" demesi üzerine başladığını savunmuşlardır. Hz. Muhammed ve halifelerin vakıf kurmaları ile vakıf kurmaya gücü yeten müslümanlar da onları takip etmişlerdir. İslam vakıfları belli bir seviyeye geldikten sonra Hristiyanlar, İslam vakıflarına özenerek Mısır'da kiliseleri için vakıflar yapmışlardır. Emeviler dönemi vakıf kurumu ciddi manada gelişmiştir. En önemli vakfiyelerden biri 706 senesinde Emevi halifesi Abdülmelik oğlu Velid tarafından, Başkent Şam'da olan "Ümeyye camii" için yapılmıştır. Vakıf kurumu Türkler arasında da gelişmiştir. Türkler çok çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıflar; mabet, tekke, zaviye, kalanderhane, türbe, kabristan, namazgâh, medrese, okul, darüttalim, darülhadis, darülkura, darülhuffaz, imaret, kervansaray, tabhane, konukevi, dulevi, hastahane, dispanser, hamam, çeşme, sebil, kuyu, su yolu, köprü vb. şeklinde olmuştur. Vakıfların amacı da çok çeşitlidir. Bunlar; dini konuların öğretilmesi, göz ağrısı için ilaç yapılması, aşure ve helva pişirilmesi, kurban kesilmesi, yoksullara, yetimlere, acizlere, mahbuslara odun, kömür için para verilmesi, borçtan dolayı hapse girenlerin borçlarının ödenmesi, ölülerin yıkanması ve gömülmesi için para verilmesi, ekmek ve meyve dağıtılması, su ve şerbet dağıtılması, kuşlara dane ve köpeklere ekmek verilmesi, su soğutmak için kar tahsisi, yoksullara ve yoksul çocuklara elbise ve yiyecek dağıtımı, yoksul kızlara çehiz yapılması, çocuklara gezi masrafı, kitap parası, bayram topu, yetimlere aylık, askere silah, giysi, donanmaya yardım gibi şeyler olmuştur.²⁸

Ebû Hanîfe'nin vakıf tanımı: "Bir mülkün aynı sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir." Yani Ebû Hanîfe'ye göre vakıf bir ariyettir, ödünç gibidir. Fakat Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Muhammed Şeybânî'ye göre ise vakıf tanımı "bir malı kullanım hakkı şahıslara, mülkiyeti Allah'a ait olmak üzere başkasının mülkiyetine vermek (temlik) veya mülkiyetini almak (temellük) alıkoymak" olarak açıklanmıştır. Osmanlı'daki uygulama da Ebû

²⁷ Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, (İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013) 58-60.

²⁸ Neşet Çağatay, **Güncel Konular Üzerine Makaleler**, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 9-11., Ziya Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1985) 54.

Hanîfe değil, İmam Muhammed Şeybânî görüşü üzerinedir. Vakıf yapan kişiye vakıf, kendisinden faydalanmak için vakfedilen bina ve kurumlara hayrat, bu kurumların faaliyetini ve topluma hizmeti devam ettirebilmesi için vakfedilen gelir kaynaklarına akarat adı verilmektedir. Vakıfların kuruluş belgelerine ise vakfiye denilmektedir.²⁹

Vakfî erkekler de kadınlar da kurabilmiştir. Bir müslüman ülkede hristiyanlar, müslüman veya gayr-i müslim halk için vakıf kurulabilir.³⁰ Osmanlı'da gayrimüslimler, devletin çizdiği sınırlar içerisinde ehlî ve hayrî vakıf kurabilmişlerdir. Gayrimüslimlerin vakıf kurmaları tartışmalı bir konu olmuş, ancak Ebussuud Efendi'nin bu konudaki fetvalarıyla II. Selim döneminde çözüme kavuşturulmuştur. Osmanlı'da ehlî vakıflar kurmak her din mensubunun hakkı olmuştur. Ancak gayrimüslimlerin hayrî vakıf kurarken belirli kurallara dikkat etmeleri gerekmiştir. Gayrimüslimler kilise ve manastır için vakıf kuramazlardır. Fakat Ebussuud fetvasında "*manastıra vakfetmeyip, gelen giden fukarâya vakfedicek aslâ dahl olunmaz*" olarak geçen ibare ile kiliseye değil, kiliseye gelen fukaraya şart edilmesi ile kurabilmişlerdir.³¹

Vakfın temel amacı infâk, sonrasında ise varolan vakıfların muhafaza ve imarını sağlamak, bu müesseseden Allah (c.c.)'ın kullarının faydalanmasına imkân vermek, vakfın kuruluş temellerini düzenlemek, toplumsal eksikliklerin giderilmesi esaslarını gelecek kuşaklara öğretmek şartıyla topluluğun mutluluğuna vesile olmaktır.³²

Vakıf yapanda aranan şartlar:

- 1-Akil, baliğ, reşid ve hür bulunmalı
- 2-Sefahat ve borcundan dolayı kısıtlı olmamalı
- 3-Vakfa rızası olmalı
- 4-Vakfettiği şeyi itikadına göre hayır ve sevap kazanmak amacıyla vakfetmiş olmalıdır.

Vakfedilen malda aranan şartlar:

- 1-Vakfedilen mal, vakıf anında vakfın mülkü bulunmalı

²⁹ Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri." **Vakıflar Dergisi**, (20, 1988), 404., Aydın, a.g.e. 241.

³⁰ Çağatay, a.g.e., 11

³¹ Kenan Yıldız "Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimîni de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları." *Osmanlı Araştırmaları* 54.54 (2019): 145-152.

³² Nazif Öztürk, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 47.

2-Vakfedilen mal ayn olup deyn veya menfaat durumunda bulunmamalı³³

3-Vakfedilen mal akarın (ev, dükkân, tarla gibi gelir getiren mülk) olmalı

4-Vakıfta muhayyerlik şartı bulunmamak³⁴

5-Vakfedilecek bina ve ağaçlar; yıkılmaya ve sökülmeye mahkûm, neticede sökülecek türden bulunmamak.

6-Vakfolunan mal kesin olarak belli olmalı.

7-Vakıftan istifade edecekler kesinlikle belli bulunmalıdır.

8-Vakıf müneccez olmak.³⁵

Vakfın kuruluş şekilleri;

a-Tescil suretiyle: Vakıf, hakime müracaatla vakıf kurmak istediğini iletir. Bunun üzerine hâkim, şartlar uygunsa vakfı şarta bağlayıp tescil eder.

b-Vasiyet yolu ile: Vakfı yapan kişinin ölmeden evvel vasiyet etmesi şartı vardır.

c-Fiil ve hareketle: Mesela bir kimse, mülkü olan bir arsa üzerine cami inşa yaptırıp, ezan okutturup, cemaatin camide namaz kılmalarına izin verse ve kendisi de bu camide cemaatle birlikte namaz kılsa bu cami, vakf-ı lazım şeklinde vakıf olmaktadır.³⁶

“Vakfın çeşitleri;

1. Gayelerine Göre

A-Hayri Vakıflar

B-Aile Vakıfları (Zürri-Ehli Vakıflar)

2. Gerçek Anlamda Olup Olmamasına Göre

A. Sahih Vakıflar

B. Gayrisahih Vakıflar-İrsadi Vakıflar-Tahsis Kabilinden Vakıflar³⁷

³³ Ayn ve deyn: Ayn belirli mal anlamında bir fıkıh terimi. Deyn: Kişinin zimmetinde sabit olan borç anlamında fıkıh terimi bkz Mehmet Akif, “Deyn” TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deyn> [01.11.2020] Ayn: Deyn mukabili olan şey. Fıkıhta deyn de bir maldır; ancak hakiki değil hükmî maldır. Hakiki malın belirleyici özelliği, ihtiyaç halinde faydalanılmak üzere biriktirilmesi, yani fiilen muhafaza altına alınmasıdır. Bknz: Hayrettin Karaman, “Ayn”, Tdv İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayn--fikir> [01.11.2020]

³⁴ Özellikle satım sözleşmesinde taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme hakkına sahip olması, dolayısıyla ilgili taraf açısından akdin bağlayıcı olmaktan çıkması anlamında fıkıh terimi. Bknz: H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayyerlik> [01.11.2020]

³⁵ Vakfı müneccez: Herhangi bir koşula, vadeye veya zamana bağlı olmayan vakıf <http://www.hukukmedeniyeti.org/vakfi-muneccez/nedir/> [01.11.2020]

³⁶ Kazıcı, a.g.e., 35-38.

³⁷ “**Vakıflar mülkiyetleri açısından; sahih vakıflar ve sahih olmayan vakıflar olarak ikiye ayrılır. Sahih vakıflar:** Bu tür vakıflarda vakfedilen menkul ve gayrimenkuller vakfın malvarlığını oluşturur. Bunlar vakfiyede belirtilen şekilde mütevelliler tarafından idare olunur. Rakabesi (kuru mülkiyeti) ve bütün tasarruf hakkı vakfın tüzel kişiliğine aittir. **Sahi olmayan vakıflar:** Devlet Başkanı veya onun izniyle, Devlet arazisi üzerinde meydana getirilen vakıflardır. Miri (Devlete ait) araziden olan bir

3. Vakfa Gelir Getiren Malların Tabi Olduğu Statüye Göre Vakıflar

A. Tek Kiralı (İcâre-i Vâhideli) Vakıflar

B. Çift Kiralı (İcareteynli) Vakıflar

C. Mukataalı Vakıflar

4. İdaresine Göre

A. Mazbut Vakıflar

B. Mülhak Vakıflar³⁸

Vakfedilen malda aranan şartlar:

1-Mülkiyet şartı: Vakfedilen malın kişinin kendi mülkü bulunması zorunludur

2-Malumiyet şartı: Vakfa konu olan malın yer, miktar, sınır ve adet gibi özellikleri hakkında tam bilgili olma zorunludur

3-Mütevakkim şartı: Vakfedilecek malın kişinin mülkiyetinde bulunması, şeran (devretme) bir engel bulunmamalıdır

Kurulacak vakıfta yerine getirilmesi gereken şartlar:

1-Lüzüm şartı: Kelime olarak sebat etme, devamlılık anlamına gelmektedir. Taraflardan biri tarafından feshedilmeme, dönülmeme demektir.

2-Sıhhat şartı: Vakfın hukuken şartları geçerli olabilmesi için, vakfı kurabilecek şekilde akıl baliğ ve hür olma, mahcur olmama şartlarının olmasıdır. ³⁹

Vakıfların kurulması hepsi âmme hizmeti gören, hastahane, revir, öksüz yurtlan, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler, han (bugünkü mânasıyla otel) ve hamam gibi kurumlardır.⁴⁰

Vakıf gelirlerinin kullanım şekilleri: Ehli vakıflar; hayatta olduğu süre zarfında kendisi ve çocuklarının, öldükten sonra ise çocukları ve vakfiyesinde söylediği yakınlarının gelirden pay aldıkları vakıflardır. Bu vakıflar; evlatlık veya zürriyet vakfı olarak da geçmektedir. Hayri vakıflar ise; geliri halkın hizmetine ayrılan vakıflar olmuştur. Ehli vakıflar da soydan gelen kimse kalmadı ise; hayri vakfa

yerin aşar veya rüsumu gibi yararlanma hakkı vakfedilirse, buna da sahih olmayan vakıf (Gayri Sahih Vakıf) ismi verilir. Burada arazinin rakabesi (kuru mülkiyeti) Devlete aittir. Buna vakıf denmesinin nedeni devamlı bir tahsis olmasından ileri gelmektedir. Bunlara "Tahsisat Kabilinden Vakıf" veya "İrsadi Vakıf" ismi de verilmektedir." <https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi> [01.12.2020]

³⁸ Mehmet Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, (İstanbul, Beta Yayınevi, 2019) 251-258.

³⁹ Rıfat Özdemir, **Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi**, (Ankara, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:6, 2005)7-8.

⁴⁰ Şakir Berki "Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik." **Vakıflar Dergisi**, (5, 1962), 19.

evrilmiştir. Gelir hem sosyal ve dini kurumlarla hem de aile ile paylaşılırsa yarı aile vakfı denilmektedir.⁴¹

Hukuk tarihçisi ve Mecelle şarihi Ali Haydar Efendi'nin oğlu Prof. Dr. Celal Esad Arsebük bu konuda, “Osmanlı İmparatorluğunda pek büyük inkişâfa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam, vakıf evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallarından yer içer, vakıf kitaplarından okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıflar idaresinden ücretini alır, öldüğünde vakıf tabuta konur ve vakıf bir mezara gömülürdü. Bu suretle beşer hayatın bütün icaplarını ve ihtiyaçlarını vakıf mallarından temine pek ala imkânı vardı” demiştir. Böylece vakıflar topluma önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.⁴²

3.1.1. Osmanlı’da Vakıf Kuran Kadınlar

Osmanlı’da kadınlar devletin kuruluş yıllarından itibaren vakıflar kurmuşlardır. Öyle ki bilinen ilk vakfiye, 723/1323 senesinde Orhan Gazi’nin eşi Asporça Hatun’un vakfiyesidir. Vakıfların boyutu kurucularının malvarlığına göre değişmektedir. Vakıf kuran kadınlar sadece hükümdar ailesinden değildir. Osmanlı’da her kesimden kadın hayır işleri için çaba sarf etmiştir. Vakıfların en az %15’inin kurucusu kadınlardır. Bu oran şehirlere göre %10 ila %50 arasında değişkenlik göstermektedir.⁴³

Kadınların bir kısmına özellikle soyu saraydan olan hanımlara da ulufe verilmiştir. Osmanlı’da kadınlar elde ettikleri bu gelir ve mülkleri vakfederek hayır işlerinde kullanılmalarını sağlamışlardır. Özellikle Bezmiâlem Vâlide Sultan malvarlığını hastaneler, mektepler, camiiler, çeşmeler ve sebiller gibi çok sayıda hayır işleri için kullanmıştır. Valideler ve hanım sultanlar “paşmaşlık” gelirleri ile de büyük ölçekli vakıf kurabilmişlerdir. Sonuç olarak kadınlar malvarlıklarını vakıf için harcama konusunda Allah rızasını kazanmak çerçevesinde gayretli bir şekilde çalışmışlardır.⁴⁴

⁴¹ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı**, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 65.

⁴² Mustafa Güler, **Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları (16-17.yüzyıllar)** (İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2002), 14-18.

⁴³ Saadet Maydaer “Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları”, **Vakıf Kuran Kadınlar**, Ed. Fahameddin Başar (Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 143-145.

⁴⁴ Başar, a.g.e., 146-154.

3.1.2. Batıda ve ABD’de Vakıflar

İngiliz ve Amerikan hukukunda “trust ve foundation” kurumları vakfa benzerlik gösterir. Trustlar; “bir malın emin veya vasi denilen bir şahsın zilyetliğine, hak sahibi olan bir başka şahsın yararlanması için verilmesi” demektir. İki türü bulunur; 1- Trust, Thrift veya Spread: Dul ve yetimleri faydalanır 2-Charitable Trust: Kamuya yönelik hayır yapılıır. Foundation ise; “bir malın kamuya yönelik bir amaca tahsis” olarak ifade edilir. Foundation, Trust’a göre vakıf kurumuna daha çok benzerlik gösterir. Charitable foundations; tamamen hayır amaçlı olarak kurulanlardır. Özel, kamu nitelikli, şirket olarak, topluluk ve aile foundations’lar bulunmaktadır.⁴⁵

İngiltere’de trustın tarihsel kökeni hakkındaki görüşlerde tam bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Genel görüş “Kullanım hakkı olarak bilinen bir Orta Çağ İngiliz uygulamasından geliştirildiği” üzerine olmuştur. 1535’e Kullanım Hakkı Yasası yürürlüğe girene kadar trustlar genel olarak mülkiyet üzerindeki kullanım hakkı olarak olarak anılmıştır. Söz konusu uygulamanın genellikle 13. yüzyıl İngiltere’sinde Fransisken Rahiplerince başlatıldığı bilinmektedir. Yasalara göre rahiplerin, mülk sahibi olamamış ancak mülkiyet üzerindeki kullanım hakkının yararlanıcıları olmuşlardır. Daha sonra arazi mülkiyetinin tüm faydalarını ve yükümlülüğünü yararlanıcı için sağlamaması nedeniyle düzenleme genişletilmiştir. Trust’ın ortaya çıkışı, Avrupa ve Müslüman dünya arasında artan temas dönemlerine denk düşmektedir. İngiltere’de kullanımı başlatan Fransisken Rahipler, Ortadoğu’da da aktiftirler. Aziz Francis, 1219 ve 1220 yıllarının bir kısmını İslam topraklarında geçirmiştir. 1095 ile 1291 seneleri arasında süren Haçlı Seferleri on binlerce Avrupalının Ortadoğu’ya gidişine yol açmıştır. Tapınak Şövalyeleri 1120 civarında Kudüs’te kurulmuş, 13. yüzyılın sonuna kadar da orada kalmıştır. 1128 senesinde ise, Londra’da ana Tarikat Evi’ni kurmuşlardır.

Trustların yapısı, aile servetinin korunmasını sağlamak için zaman içinde hayır amaçlarının ötesine genişletilmiştir. Vakıf ile erken dönem trustlar arasında benzerlikler söz konusudur. Her iki kavrama göre, mülkiyet saklıdır ve kullanım hakkı, belirli bireylerin yararı için veya genel bir hayır amacıyla tahsis edilmiştir ve bu hak devredilemezdir. Ancak sonradan gelen yararlanıcılar lehine ömür boyu mülk oluşturulabilir. Ayrıca miras hukukuna veya mirasçıların hakkına bakılmaksızın,

⁴⁵ Akgündüz, a.g.e., 60-61.

mütevellî atanmasıyla süreklilik sağlanır. Her iki kurumda da benzer aktörler mevcuttur. Vakıf veya yerleşimci, mütevellîler hem şimdi hem de gelecekteki yararlanıcılar. Trustların süresi sınırlandırılrsa bile, gelirlerinin uygulanmasına ilişkin süreklilik özelliğini korumasına izin verilir. Vakıf ile İngiliz trustları arasındaki tek önemli fark, özel amaç ortadan kalktığında, vakfın mülkiyetinde olan varlıkların açık veya zımni olarak hayır işlerine kullanılabilmesi, yani dönüşüm sağlanabilmesidir.⁴⁶

Merton Koleji'nin kurucusu Walter de Merton, 13. yüzyıl İngiltere'sinde din adamı ve memurdur. Öldüğü zaman, Rochester Piskoposluğu yapmaktadır. De Merton ticari işlerini yürütmek ve servetini muhafaza etmek için Yeni Tapınak'ı kullanmıştır. Yeni Tapınak, Tapınak Şövalyeleri'nin İngiltere karargâhıdır. Yeni Tapınak; kraliyet, diplomatik, yasal ve mali faaliyetlerin merkezi ve değerli eşyalar, belgeler ve büyük miktarlarda paradan oluşan bir hazine evi" olarak kullanılmıştır. 12. ve 13. yüzyıl boyunca, Tapınakçıların Ortadoğu ve özellikle Kudüs ile önemli temasları olmuştur. 1274'ten önce Merton Koleji tüzel kişiliğe sahip olmayan bir hayır kurumu olarak kalmıştır. Sonrasında, 1274'teki yeni tüzükle birlikte modern üniversite sistemi kurulmuş, bu tüzükle akademik topluluğun kendi kendini yönetmesine izin verilmiştir. 1264 itibarıyla Merton Koleji'nin yapısı, vakıf geleneğine uyum sağlamaktadır ancak 1274'ten sonra vakıf geleneğinin dışına çıkmıştır. 1274 tüzüğü ile akademik topluluk kendi kendini yönetebilmiş ve Merton anonim bir kolej halini alarak bu türdeki ilk örnek olmuştur. 1264'te ise, kutsal ve yalnızca üçlü birliğin onuruna bir çağrı ile başlamakta ve Merton Din Adamları Evi olarak adlandırılmaktadır. Bu ev Oxford Üniversitesi veya başka yerlerdeki öğrencilerin ebedi desteği için bir dizi din adamı ile kurulmuştur. Bu tüzüğün açılış cümlelerinde de Merton, hayırsever bir amaç ortaya koymuş ve bunu desteklemek için mülkler tahsis etmiştir. Bunlar, İslami vakıfla benzerdir. Bir vakıf, hayır amaçlı olmaksızın geçersizdir ve mülkün daimi devri gereklidir. Vakfın diğer şartları da yerine getirilmiştir. Burada da tahsis edilen mülk maddi ve hareketsizdir ve gelir sağlamaktadır. De Merton trustın ilk şartını otaya koymuş ve şöyle bir beyanda bulunmuştur. "Öğrenciler dürüst ve yetenekli oldukları ve bu tür çalışmalarda ilerlemeye istekli oldukları sürece bizim akrabamız olsun". Kurucu ailenin "hayatta kalmak için gerekenden yoksun" herhangi bir üyesi, uygun hizmet karşılığında vakıf

⁴⁶Gaudiosi, Monica M. "Influence of the Islamic Law of Waqf on the Development of the Trust in England: the Case of Merton College." *U. Pa. L. Rev.* 136 (1987): 1231., 1240-1246

tarafından desteklenecektir. Bu hüküm de İslami uygulama ile uyumludur. İslam vakfı; hayri ve aile vakıfları (zürri-ehli) olarak tanımlamıştır.⁴⁷

De Merton'un trustı; aile desteğine dair hüküm olsa bile hayri vakıf geleneğine en iyi şekilde uyum göstermektedir. Aile vakıfları, tipik olarak trust gelirini aile üyelerine yönlendirir ve hayırseverlik amacı yalnızca belirli sayıda neslin geçmesi gibi tetikleyici bir olay üzerine devreye girer. De Merton'un trustının odak noktası üniversite olduğu düşünüldüğünde hayri vakıf olarak sınıflandırılmış olduğu görülebilir. Bununla beraber, belirli aile üyelerinin yararlanıcı olarak belirlenmesi, kurucunun takdirine bağlı olarak İslami anlayışla benzer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada nihai amaç yoksul akademisyenlere destektir. Herhangi birinin yararlanıcı olarak belirlenebilmesi için niteliklerin açıklanması İslam hukukunda da önemlidir. Çünkü bir kurucu mütevellie, takdirine bağlı olarak değil, yalnızca açık kriterlere göre başvuruları kabul etme veya reddetme yetkisi verebilir. Yararlanıcıya verilecek meblağ da "her sene kırk şilin veya vakıf yeterli bir meblağ verirse dört kısımda elli" olarak belirlenmiştir. Bu dil mütevellie esneklik sağlamıştır. Müslüman hukukçular da "mütevellilerin meblağları vakıf geliri dalgalanması nedeniyle belirsiz tutmasını" tavsiye etmişlerdir. De Merton ayrıca, "iyi ve dürüst davrandığı sürece" her öğrencinin gelir payının tamamını almasını sağlamıştır. Kurucular vakıf belgesinde sık sık "lehdarlarının diğer vakıflardan yararlanmamasını" şart koşmuşlardır. Benzer şekilde de Merton da bir yararlanıcının gerekirse işten çıkarılabileceğini veya değiştirilebileceğini şart koşmuş, House'un müdürünün öğrencilerin, eşyaların kullanımına ilişkin olarak iyi, dürüst ve ihtiyatlı bir şekilde davranıp davranmadığını ne şekilde olursa olsun özenle araştırmalarını istemiştir. Ters bir durumda ise bunu düzeltme sorumluluğu olan kişiye bildirilmesi gerekmektedir ve uygun olmayan kayyum görevinden alınacaktır. Bu hüküm de vakıf belgesinde adı geçen, yararlanıcıların müteveli hesaplarını incelemesine izin veren İslam hukuku hükmüyle benzerlik göstermektedir. Yararlanıcılar ayrıca mütevellinin gerekli onarımları yapmasını talep edebilir. Böylelikle vakıfta olduğu gibi, Merton okulu hükümleri de yararlanıcıların kendi kararlarını uygulamak için bağımsız hareket edememelerine rağmen, güvenin hüküm ve koşullarını araştırmaya teşvik etmiştir. İslam hukukunda olduğu gibi, bu güç bir denetçiye verilmiştir.⁴⁸

⁴⁷ Gaudiosi, a.g.e. 1248-1251

⁴⁸ Gaudiosi, a.g.e., 1251

Batı’da vakıfların yeni bir kimlik kazanmasında Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluşu önemli olmuştur ABD’de bulunan ilk önemli vakıflar, Benjamin Franklin’in vasiyeti üzerine, 1791 yılında Boston ve Philadelphia’da açılmıştır. Franklin bu hayır kurumlarına “iyi huylu genç evliler”e yardım şartını eklemiştir. Bazı araştırmacılar, ABD’de ilk vakfın daha da eski bir tarihte, 1739’da görüldüğünü savunurlar. Pensilvanya’da William Carter’ın kişisel varlığının bir bölümünü yoksullara yakıt sağlamak amacıyla ayırması, bazılarınca hayır işleri yönündeki ilk adım olarak görülmektedir.⁴⁹

Modern anlamda vakıflar Birleşik Amerika’da 19.Yüzyılda görülmüştür. Washington’daki Smithsonian Enstitüsü; İngiliz bilim adamı James Smithson’un “insanlar arasında bilginin artması ve yayılması” amacıyla yaptığı bir bağışla kurulmuştur. ABD kongresi, 1846’da çıkardığı bir yasayla bu seçkin kurumun hayata geçirilmesine vesile olmuştur. Çağdaş vakıfların doğumunda, Sanayi Devrimiyle birlikte sahneye çıkan modern sivil toplum yapısı belirleyici konumdadır. Avrupa ve kuzey Amerika’da hızlı kentleşme ve nüfus patlamasıyla yan yana gerçekleşen sanayileşme; kentlerde eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda bunalım meydana getirmiştir. Hükümetlerin ya da belediye ve yerel yönetimlerin kendi imkânlarıyla çözümler getirmekte yetersiz kaldıkları bu tür sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi, sanayi devrimiyle önemli varlıklara kavuşan sanayi ve iş adamlarının önüne yepyeni bir yol olarak görülmüştür. 20. yüzyılda ABD’de vakıfların sayısı ciddi oranda artmıştır. ABD’de 20. Yüzyılın ilk çeyreği sayıları birden çoğalan modern vakıflar, 1929 ekonomik bunalımından sonra sarsıntılı bir dönemden geçmişlerdir. New Deal ile vakıflar da yeniden toplanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu kez ulusal ve uluslararası amaçlar yüklenen yeni ve etkin vakıfların kurulması olağanüstü seviyeye ulaşmıştır. Vakıfların Birleşik Amerika’da toplumsal hizmetlerin gerçekleşmesinde yaptıkları katkılar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde yeni ve güçlü vakıfların hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya başta olmak üzere; Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde eğitim, bilimsel araştırma, sanat ve kültür alanlarında bir dizi büyük vakıf kurulmuştur. Ayrıca, Avrupa Ekonomik Topluluğu çapında çalışmak üzere Avrupa Kültür Vakfı gibi uluslararası nitelikte vakıflar da

⁴⁹ Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırma Merkezi, (1985) “Batı Dünyası ve Özellikle ABD’de Vakıfların Gelişimi: Sanayi Toplumu ve Gelecek Açısından Vakıflar ve Sorunları”, **Vakıflar, 3.Vakıflar Haftası Armağanı**, İstanbul Vakıflar Müdürlüğü, 72.

hayata geçirilmiştir. Batı sistemlerindeki vakıf girişimleri Japonya gibi Pasifik ülkelerinde de görülmüştür. 20. yüzyılın son çeyreğinde; gelişme sürecinin en alt aşamalarındaki Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde bile ilginç vakıflar kurulabilmekte ve bunlar toplumlarına önemli katkılar sağlamaktadır. ABD'de bağış ve vakıf kurumunun diğer Batı toplumlarında rastlanmayan boyutlara ulaşmasında çok önemli bir etken de ABD vergi yasalarında sosyal amaçlı bağışlara tanınan geniş vergi avantajları etkili olmuştur. Yeni çağlar, yeni insanı ilişkileri, yepyeni dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarını istemektedir. Kamusal nitelikteki hizmetlerin gerçekleşmesinde özellikle vakıfların yarını, yeni işlevlerini üstlenme ve uygulama doğrultusunda gösterecekleri başarılarla ortaya çıkacaktır.⁵⁰

3.1.3. Batı'daki Korporasyonlar ve İslam Dünyası'ndaki Vakıflar Kıyası

İlk Müslümanlar sürekli olan sosyal hizmetlerin çok fazla miktarda ön yatırım gerektirmesi sebebiyle süresiz yaşayabilen bir örgütlenme kurmak istediler ve bunu vakıf sistemi ile uygulama imkânı buldular. Batı Avrupa ise bu konuda çözümü korporasyon ile bulmuştur. Timur Kuran'a göre Müslümanlar da alternatif olarak, büyük ön yatırım gerektiren çeşitli hizmetleri, tüzel kişiliği olmayan vakıflar ile sağlamaya çalışmıştır. Ancak vakıf kavramı da yöneticisinden tamamen bağımsız ve ayrı bir kişiliğe sahip olduğu için tüzel kişiliğe yaklaşmıştır. Orta Çağ'da vakıflar Batı kentlerinden çok daha fazla hizmetin finansmanını sağlamıştır. Vakıflar ile korporasyonlar arasında benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenmiştir. Ortak yanı; ikisi de çalışanlarından ve hak sahiplerinden daha uzun süre hayatta kalabilmekteydiler. Farklı yönleri ise; bir topluluk, üyelerinin kolektif iradesiyle bir korporasyona evrilirken, vakıf kurucusu zorunlu olarak genelde bir kişi olmuştur. Timur Kuran'a göre; ikinci farklı yönü ise korporasyonun denetimi değişen üyelerce olurken, vakıf sonsuza kadar kurucusunca, mülkünü bağışlarken hazırladığı vakfiye şartnamelerindeki maddelerce denetlenmiştir. Üçüncü fark ise; korporasyon ihtiyaca göre işleyişini yeniden düzenleyebilirken, vakıfların işleyişi değişmezdir. Ancak vakıflar kadılar tarafından düzenli olarak denetlenmiş, ayrıca vakıfların işleyişi de değişkenlikler göstermiştir.⁵¹ Mütevellinin talebi, kadının ve sultanın onayı ile işleyiş

⁵⁰Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, a.g.e 72-74

⁵¹Timur Kuran, **Yollar Ayrılırken- Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukuku'nun Rolü**, Yapı Kredi Yayınları, 2012, İstanbul, s.143.145., Mustafa Alkan, Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü, **Osmanlı Tarihi**

değişebilmektedir. Sözlükte “değiştirmek, yerine başka bir şey almak” anlamına gelen istibdâl, vakıf hukukunda bir vakıf malının mülk olan diğer bir mal ile değiştirilmesini ifade eder. İstibdâl sebebiyle vakıf malı mülk, mülk mal ise vakıf haline gelir. Benzer bir terim olan ibdâl ise “yerine başka bir vakıf malı, satın alabilmek için bir vakıf malı satmak” demektir.⁵²

3.2. Vakıfların İktisadi Boyutu

İslam hukukunda şirketler vakıflardan da eski kurumlardır. Hatta Hz. Muhammed’in 570’te Mekke’de doğuşundan evvel de toplumlar uluslararası ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Mekke tüccarlarının yönettikleri firmalar, risk sermayesi (venture capital) şirketlerine benzer bir yapıda olmuştur.⁵³ “Şirket; lügatta karıştırmak demektir. İstilahta ise iki ortağın sermaye ve kazanç hususunda aralarında yaptıkları bir akitten ibarettir. Şirket, Hanefilere göre, başlıca iki kısma ayrılır: a) Şirket-i Milk b) Şirket-i Ukûd. Şirket-i Milk, iki veya daha çok kimsenin aralarında herhangi bir şirket akit yapmadan bir mala sahip olmalarıdır (Miras ve hibe gibi). Şirketi- ukud ise iki veya daha çok kimse arasında, mal ve kazançta ortak olmak için yapılan akitten ibarettir.”⁵⁴ Vakıflar; özel sektör ve kamudan ayrı olarak üçüncü bir sektör oluşturmuştur. Kâr güdüsü veya otorite kısıtlaması olmadan uygulanırsa çok daha başarılı olunur. Tüzel kişilik olan şirket, bağımsız bir finansal statüye sahiptir. Şirketler; başkalarını temsil edebilirler, dava açabilirler ve temsil edilebilirler. Vakıf kurumu da tüzel kişiliğe yakındır. Üçüncü sektör konumunda olan vakıflar ile istihdam imkânları da sunulmuştur. Toplumun yardım faaliyetleri, eğitim hizmetleri, çevre düzenlemesi gibi organizasyonları vakıflar ve devlet vasıtasıyla sağlanmıştır.⁵⁵

Vakıf kurumu beş alanın korunmasında çok önemli olmuştur. Bunlar; din ve dini faaliyetler, eğitim hizmetleri ile insan aklının korunması, yetim ve dulların korunması, ekonomik ve finansal faaliyetler ile servetin korunması sağlamış ve gelirin zenginden fakire doğru yeniden tahsisinde vesile olmuştur. İslam’da adil dağılımın önemli araçlarından olan vakıf, önemli bir sosyoekonomik role sahiptir.

Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (2006), 13-15., Assi, E., Islamic waqf and management of cultural heritage in Palestine. **International Journal of Heritage Studies**, 14 (4), 2008, 380-385.

⁵²Ahmet Akgündüz, “İstibdal”, TDV. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istibdal> [07.10.2020]

⁵³ Benedikt Köhler, **Erken İslam ve Kapitalizmin Doğuşu**. Liberte Yayınları, 2016, Ankara, 12.

⁵⁴ İmam Malik, **Muvatta** 3. Cilt, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, 266.

⁵⁵ Assi, a.g.e., 380-385, Sabahattin Zaim (2013). **İslam Ekonomisinin Temelleri**. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2013, 43.

Vakıflar; serveti teşvik etmiş, istihdam fırsatı sunmuş, altyapı gelişimine katkı sağlamış, beşeri sermayeyi geliştirmiş, gelir eşitsizliğini azaltmış ve yoksulluğa karşı politikalar uygulamıştır.⁵⁶

Vakıflar, insanların toplu olarak yaşadıkları köy, kasaba ve şehirlerin teşkilatlı hale gelmesinde kritik öneme sahiptir. Bu müesseseler toplumların oluşmasına da katkı sağlamışlardır.⁵⁷

Tabakoğluna göre; vakıf sisteminde finanse eden ve edilen olmak üzere iki yapı bulunmuştur. Finanse eden gelir kaynakları; han, dükkân, çarşı, hamam, zirai topraklar gibi taşınmazlar ile vakıf sandıklardan yapılan kredi faaliyetleri olmuştur. Bu kaynaklardan elde edilen gelirle hayır kurumları denen cami, medrese, zaviye, hastahane, kervansaray gibi müesseseler vasıtasıyla eğitim, din, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri ile sosyal güvenlik sistemi finanse edilmiştir.⁵⁸

Osmanlı'da para vakıfları da iktisadi amaçtan ziyade vakıfların temeli olan sosyo-kültürel hizmetlerin devamı için kurulmuştur. Para vakfı taşınabilir malların vakfedildiği menkul vakıf gurubundadır. Hizmetlerin birbirleri ile uyumluluğu ve devamlılığı üzerinden temel kuralları belirlendikten sonra vakfedilen malın cinsine göre vakıflar; gayrimenkul ve menkul olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gayrimenkul vakıflarda taşınmazlar, menkul vakıflarda ise taşınabilir mallar vakfedilmiştir. Para vakfı, taşınabilir malların vakfedildiği menkul vakıf statüsündedir. Para vakıflarındaki işletme kuralları Osmanlı'daki kredi piyasalarındaki şeri usullerdir. Vakıf nema oranları yüzde 10 ila 15 arasındadır. Kredi piyasalarındaki kâr oranları da yüzde 10 ila 20 arasındadır. Vakıf ve kredi piyasalarındaki oran görüldüğü gibi çok farklı değildir. Vakıf gayrimenkulün kiralari ile vakıf paralarının işletiminden kazanılan gelir toplu olarak aynı yerlere gitmiştir. Bu örnekteki gibi Gayrimenkul vakıfların içinde de para vakfı işletme usûlü var olmuştur.⁵⁹

Vakıflar sivil toplum kuruluşları ile kıyaslanmıştır. “Devletten özerk, yasal düzenlemelere tabi, gönüllülük esasına dayanan bir sosyal yapı olmak, sivil toplumun ayırt edici özellikleridir denilebilir”. Osmanlı'da yönetenler ve yönetilenler

⁵⁶ Shehu Usman Rano Aliyu, "A treatise on socioeconomic roles of waqf." (2018) Bayero University Kano, Munich Personal RePEc Archive, 9-10

⁵⁷ Mehmet Şeker, **İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri** (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 110.

⁵⁸ Ahmet Tabakoğlu, “Klâsik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi”, Ed. Mehmet Narince, **Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu**, (Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003), 25.

⁵⁹ Mustafa Yağcı , Çiğdem Gürsoy, Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, (9 (1), 2019), 51-53.

olarak iki gurup var olmuştur. Devlet vergi toplamaya önem vermiştir. Diğer sosyal ve bayındırlık hizmetlerini genel olarak vakıflar üstlenmiştir. Osmanlı'da vakıfları özel kişiler kurunca STK, yönetici kesim kurduğunda ise toplumsal hizmetlerin sunulmasında kullanılan kamu politikası olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Vakıflara yönelik eleştiriler de olmuştur. Tembelliği teşvik etmesi, ekonomiyi gerilettiği ve malların serbest dolaşımına engel olduğu, devlet arazilerini mülkleşmeye yöneltmesi ve müsadereye* engel olmak için vakıfların kurulması bu eleştirilerdendir. Ancak tüm bu olumsuzlukları vakıflara bağlamak objektif bir değerlendirme olmayacaktır. Tembelliği teşvik etmesinden ziyade yoksullara yardım ederek gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmiştir. Vakıflar müsadereye engel olarak kurulmamıştır ancak kişiler evlatlık vakıf kurarak servetlerini nesilden nesile aktarabilmişlerdir. Fakat vakıflarda temel amaç nesilden nesile mal aktarmak olmamıştır. Eğer öyle olsa idi vakıflar devamlı gelir getiren faaliyetlere yönelmiş olurlardı. Osmanlı'da vakıf sistemi 19. yüzyıla kadar oldukça etkili yürütülmüştür. Tanzimattan sonra ise vakıf sisteminin özünün bozulması ile etkisi azalmıştır. Vakıf faaliyetleri serbest ekonomiye ve yerinden yönetime göre yürütülmüş, diğer yandan da devletin faaliyetlerine göre hizmet alanı genişleyip daralmıştır. Bunlara göre vakıflar özel ve kamu sektörü dışında “üçüncü sektör” olarak görülebilmektedir. STK; örgütlülük, özerklik ve özel alanlar ile devlet arasında köprü demek ise vakıfların da sosyal amaç taşıyan kar amacı olmayan özerk ve örgütlü bir kurum olduğu çıkarımı yapılabilir.⁶¹

20. yüzyılın son çeyreğinde refah devleti politikalarının yerini liberal görüşler almış ve devletin sorumlulukları tartışılmaya başlanmıştır. Oysaki vakıf kurumu yüzyıllardır devlete destek olmuştur.⁶² Vakıf ile kamu harcamaları ve buna bağlı olarak bütçe açıklarının yanı sıra özel sektör yatırımlarını ve büyümeyi engelleyen faiz hadlerinin yükselmesine sebep olan borçlanma ihtiyacı da azalır. Vakıflarda

⁶⁰ Abdulkadir Buluş “Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, (2009), 22-24.

* Müsadere: Sözlükte “ısrarla istemek” anlamındaki sudûr kökünden türeyen ve “çekip almak” mânasına gelen müsâdere, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlakın tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder. Uygulamada, hazine açıklarını kapatmak amacıyla kamu görevlilerinin veya sivil kişilerin mallarına el konulması da bu şekilde adlandırılmıştır. Bknz: Cengiz Tomar, “Müsadere”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musadere#2-osmanlilarda> [24.09.2019]

⁶¹ Buluş, a.g.e., 25-26.

⁶² Said Öztürk, "Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı." **Vakıflar Dergisi**, (2019) 136.

gönüllü olarak yapılan bağışlarla toplumsal hizmetler finanse edilmektedir. Kamu harcamaları kısılır, faizler düşer büyüme artar ve bunun yanında gelir dağılımı da daha adaletli bir hale gelir. Vakıfların bir diğer katkısı da vergi yükü düşeceği için üretici ve tüketicilerin harcanabilir gelirlerinin yükselmesidir. Sonuç olarak üretim hacmi artmakta, maliyetler düşmekte ve enflasyonsuz büyümenin önü açılmaktadır. Vakıf sistemi kamu hizmetlerinin arzındaki yetersizlik problemine de çözüm getirmektedir. Vakıf sisteminde sunulan tüm hizmetler kamu hizmetidir ve herkese açıktır. Vakıf sistemi istihdam sorununa da çözüm getirmektedir.⁶³

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kamu hizmetlerinde istihdam edilen personelin %8,23'ü, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise %12,68'i vakıflarda çalışıyordu. Vakıflar iktisadi ve sosyal alanlarda gösterdikleri faaliyetler sonucu istihdamın artmasına destek olmuştur. Yeni istihdam alanları açmış, eski istihdam alanlarının genişletilmesine yardımcı olmuştur. Vakıflar tarafından tesis edilen külliyelerde istihdam edilen kişi sayısına bakıldığında bu durum apaçık görülür. Mesela Bayezid külliyesinde 167 kişi çalışıyordu. Fatih Külliyesi'nde kurulduğu yıllarda 354 olan personel sayısı zamanla artarak 16. Yüzyılın sonlarında 530'lara, 17. Yüzyılda ise 560'lara yükselmiştir; bunlara ödenen maaş vakfiyede günlük 1640 akçe iken 1768 yılında 5517 akçe, 1900'lerde ise 600 kuruş olmuştur.⁶⁴

1490 yılında Ayasofya Camii vakfındaki hizmetlilerin adedi 457'yi bulmuştu. Ayasofya Camii Vakfı'nın 1594 yılında bu sırada 1149 vazife sahibinden ancak 787'si vezaif-i mukarrere, yani asıl vezaif sahibi idi. Diğerleri zevaidhoran denilen vakfın fazla gelirlerinden yararlanan kimselerdi. Vakıf gelirlerinden ikinci olarak yüksek fayda sağlayan kurumlar eğitim kurumları olmuştur. İslam'ın ilk yıllarından beri eğitim faaliyetleri gönüllü toplanan paralarla yürütülmüştür. Hükümetler de okul yaparak ve bazı mülkleri de okulların vakfı yaparak eğitimi desteklemişlerdir. El Ezher üniversitesi de 972 yılında Mısır'da ve her medrese gibi vakıf bağışları ile kurulmuş, 1812 senesine kadar bu şekilde vakıf desteğiyle ayakta kalmıştır. Vakıf

⁶³ Murat Çizakça, **İslam Dünyasında Vakıflar**, (Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017), 11-13.

⁶⁴ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara 1995, s. 27, Hüsnü Koyunoğlu, "Sosyal Politika Açısından Vakıflar: 17. Yüzyıl İstanbul Örneği" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 168-169.

kurumu bu yanıyla; eğitim özgürlüğü tanımış, yönetici ve zengin kesimden ayrı öğrenim gören bir kesim kurmaya destek vermiştir.⁶⁵

3.2.1. Vakıf Kurucuları'nın Düşünce Yapısı

Homo economicus, klasik ve neo-klasik iktisadın temel varsayımı olmuştur. Bütçe imkânları içerisinde refahını maksimize eden, tüketici olarak fayda maksimizasyonu, üretici olarak da kâr maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel bireydir⁶⁶

İslam'a göre, insan iktisadi yaşamında homo-economicus gibi değil, İslamı merkeze alan homo-islamicus gibi davranmalıdır. Homo-islamicus iktisadi hayatta, nefsin tatmin ve menfaatlerini maksimize etme duygularını, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde düzenler.⁶⁷

Homo moralis ise günümüzde daha çok kabul görmektedir ve Homo-İslamicus'a daha yakındır. Homo moralis özellikleri, daha yüksek ahlaki standartları korumaya yardımcı olur ve yüksek akışkan zekâ, orantısız bir şekilde koruyucu bir etkiye sahiptir ve insanların genel ahlakı aşındıran bir kurumda olağanüstü yüksek ahlaki standartları korumalarına yardımcı olur.⁶⁸

Vakıfları kuran varlıklı tabakadan, vakıflardan hizmet alan alt tabakalara doğru büyük bir servet-gelir akışı vardır. Servet transferi değil fakat üst tabakanın servetinin onların mülkiyetinden çıkarak ihtiyaç sahibi insanların kullanımına verilmesi ve elde edilen nemaların da alt tabakalara gelir ve hizmet şeklinde yayılması durumu söz konusudur. Vakıflar yaygınlık kazandıkça; vakıflarda istihdam edilenlerin sayısı da gittikçe yükselmiştir. Bunlar; müteveli, nazır, kâtip, cabi, meremmati, imam, muallim, halife-i mektep, kayyım, müezzin, ferraş-ı muallimhane muarraf, muallim, halife, kandilci, mahyacı, muvakkit, vaiz, mücellit, müzehhip, katip, hattat vs. olmuştur. Vakıf kurumu insan psikolojisi ile dini inançlarla iktisadi ve sosyal hayatın birleştiği noktada bulunmaktadır. Amaç temelde Allah rızasını kazanmaktır. Vakıf sistemi; insanların hayatlarında ve ölümlemlerinden sonra hayırla

⁶⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Ayasofya Cami ve Eyüp Türbesi'nin Yıllarına Aid Muhasebe Bilançoları", *İÜİFM*, cilt. XXIII, Sayı. 1-2, 1962 İstanbul) 348-361, A. Akgündüz- S. Öztürk-Y. Baş, **Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya, Ortak yayın, 1 Cilt**, (İstanbul, OSAV, 2005) s. 337-380 BOA.,Mad.d. 5835, 2-67, Khan, D. M. T. "Contribution of Islamic waqf in poverty reduction." (2013),10.

⁶⁶ Hüseyin Akyıldız "Tartışılan Boyutlarıyla" Homo Economicus". Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences 13.2 (2008),30.

⁶⁷ Zaim, a.g.e., 61.

⁶⁸ Deckers, T., Falk, A., Kosse, F., & Szech, N. (2016). Homo moralis: Personal characteristics, institutions, and moral decision-making. **CESifo Working Paper No. 5800**, 2.

yâd edilme, iyi bir kişi olarak bilinme gibi isteklerini gerçekleştirme konusunda da önemli olmuştur.

Veblen, Amerikan toplumunda zenginlerin gösteriş tüketimine dönük harcamalarını ve yaşama biçimlerini alaycı ve iğneleyici bir tarzda sergilerken, aslında insan fitratındaki bir zaafı da belirtmektedir. Bu beşeri zaafı vakıf kurumu arasında bazı yönlerden ilgi kurulabilir. Kişiler; vakıflarla servetlerini gösterebilmiş ve hayırsever olarak halkın da sevgisini kazanmışlardır. İslamda tüketim harcamaları gelirin bir fonksiyonu değildir. Her ne kadar İslamın tüketimi sınırlayan ve insanları sade, ölçülü bir hayat yaşamaya teşvik eden hükümlerinin, zenginliğin ve refahın arttığı dönemlerde servet sahiplerini, yönetici-zengin zümreleri, lüks, israf ve ihtişamdan alıkoyduğunu söyleyemesek bile yine de etkisi olmuştur. Söz konusu prensiplerin etkin olduğu durumlarda, özel tüketim harcamalarını gelir ve servetleriyle orantılı olarak artıramayan zenginler için vakıflar tesis etmek adeta zorunlu olmuştur. Vakıflar gayelerine en yakın kamu kuruluşları ile birlikte koordineli olarak hizmet vermeleri ve onlara destekte bulunmalıdırlar. Vakıfların arsuu ile toplumsal amaçlar arasında uyum meydana gelmelidir. Vakıf müessesesinin az gelişmişlikten kurtulma çabasında yapabileceği katkılar: Kazanç arzusunu zayıflatmadan, gelir-servet dağılımını dengeleme, gelir-servet dağılımı politikasına destek ve yardımcı olma, sınıf çatışmasını azaltmadır.⁶⁹

3.2.2. Vakıf ve Armağan Ekonomisi

Literatürde; vakıflar ve armağan ekonomisi arasında benzerlik de kurulmuştur. Armağan; “gönüllü olarak bir kişiden veya gruptan bir başkasına verilen mal ya da hizmettir. Marcell Mauss ve Bronislaw Malinowski arkaik toplumlarda sık görülen armağan vermeyi; “ekonomik ve politik avantajların onaylanması, sosyal statünün onaylanması, ritüellerin ve dini inançların onaylanması” bağlamında ifade etmişlerdir. Armağanın üç aşaması; verme zorunluluğu, alma zorunluluğu ve geri verme zorunluluğu olmuştur. Ayrıca, malların nasıl verileceği, alan- veren arasındaki ilişkiler ve sorumluluklar, bireylerin yorumlamaları sonucunda şekillenir. Vakıfları da, değiş-tokuş etme bağlamında düşünebiliriz. Salt harcama dışında, değiş-tokuş etme yollarının bulunması iyi olmuştur. Hem başkaları hem de kendileri için, dürüst

⁶⁹Erol Kozak, **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 54-60. Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s.27. Hüsnü Koyunoğlu, **a.g.e.** 140-141.

bir şekilde yaptıkları çalışma karşılığı olarak tüm hayatlarında ücretlerini dürüst olarak alacaklarından emin olanlar en iyi biçimde çalışacaklardır. Değiş-tokuş yapan üretici üründen ya da çalışma süresinden fazlasını değiş-tokuş eder; zamanını, hayatını, kendinden bir şeyleri verir. Doğal olarak bunların telafisini ister. Hz. Muhammed'e Mekke'de nazil olan Tegâbün Suresi'nde;

“15.Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.

16.O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimrilikinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

17.Eğer siz Allah'a güzel bir borç vererseniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah şükürün karşılığını verendir. Halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).

18. O gaybı da, görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Allah adını toplum veya meslek gurubu isminin yerine koyduğumuzda veya üçünü topladığımızda; sadakayı da işbirliği veya bir başkasını düşünerek yerine getirilmiş bir yükümlülükle değiştirirsek; zahmetli bir oluşum sürecindeki iktisat sanatı ile alakalı bilgi sahibi olunur.⁷⁰

Osmanlı'da vakıf, zenginliğin fayda sağlaması için sabit hale getirilerek; yeni yasal ilişki, kutsallık ve şehirlerdeki dağıtım şekline evrilmesidir. Batı'da hediye verme; bireyselleştirilmiş, pazarlanmış ve metalaştırılmış iken buna karşın Doğu'da kollektifleştirilmiş, ritüelleştirilmiş, hizmetkâr olarak tezat şekilde uygulanmıştır. Mauss için temel soru “Hediye vermek ve almak nasıl yükümlülük doğurur?” idi. Bu soruyu vermek ve alma olarak analiz eder. Hediye vermek; bir grup ve kollektivite kurmaktan dolayı yükümlülüğe sebep olur. Örnek olarak bir kabileyi veya klanı ziyafete davet etmek, bir grup olarak varlığını ve hizmet verebildiğini ilan etmektir. Mauss, hediye verme eylemlerinin hesaplayıcı ve gönüllülük olarak yorumlanmasına odaklanır. Vakıf hukukunun temelini de hediye verme uygulamalarının oluşturduğu düşünülse de İslam dünyasında vakıfların temelini

⁷⁰ Marcel Mauss, **Armağan Üzerine Deneme** (İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2018) s. 158-256. Altan Kar, **Arkaik Topluluklardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçindeki Yeri ve İşlevleri**. Türk Kültüründe Hediye Uluslararası Sempozyumu, Marmara Üniversitesi TÜRKİYAT Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2005, 2-4.

infak oluşturur ve amaç da hiçbir zaman zenginliği göstermek olmamıştır. Ayrıca vakıf kurarak hediye ekonomisindeki gibi dünyada bir karşılık beklenmemiştir.⁷¹ Ancak Gazali'nin de dediği gibi; "Hediyedeki veresiye olan gaye: Ahirette sevap ve mükâfatı almak maksadıyla malını infak etmektir".⁷²

Vakıf kurarak, yöneticileri ve mütevellileri yönetim için atayarak ve sürekliliğini sağlayarak, devlet otoriteleri tarafından bir kentsel sivil yönetimin kurulduğu söylenebilir. Devlet; kendisinin (özel vakıfların yanında) sivil mekanı entegre etmiştir ve Osmanlı şehirlerini organize etmiştir. Vakıflar Osmanlı İmparatorluğu'nun hastanelerin, mutfakların, medreselerin, camilerin, hamamların, dükkânların ve diğer birçok küçük ve büyük işlevin sağlanmasını gerçekleştiren temel kurumlar olmuştur. Hediye verme uygulamaları olarak vakıflar, yalnızca bağışçı değil, aynı zamanda önemli yasal öznellikler ortaya çıkarmıştır.⁷³

3.3. Osmanlı'dan Günümüze Vakıfların Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde bütün sultanların, vezirlerin, yüksek dereceli devlet ricalinin ve Osmanlı hanımlarının çok fazla vakıfları mevcuttur. Osmanlı sultanlarına ait vakıfların ilki, Osman Gazi'nin fethettiği Ermeni Derbendi'nde Kumral Baba zaviyesine tahsis ettiği vakıf arazileri olmuştur. Fakat bu vakfın, vakfiyesi ve gelir kaynakları günümüze ulaşmadığından bazı kaynaklar Orhan Bey'e (1326-1359) ait olan vakıfları, Osmanlı Devleti'nin ilk sultan vakıfları olarak ifade ederler.⁷⁴

Tanzimata kadar; Osmanlı'da vakıflar, vakıf hukuku yetkileri ile kurucular tarafından vakfiyelere eklenen hükümlerle, müteveli ve nazırlar tarafından yarı özerk bir statüde yönetilmişlerdir. İkinci Mahmud döneminden beri uygulanan merkeziyetçilik vakıf yönetimini de etkilemiştir. Evkaf Nezareti'ne kadar vakıflar, özel hukuka göre özerk olarak idare edilmiştir. O süreçte, ilk sırada *padişah*; sonra, *kaza kadısı*, *ashâb-ı cihet* (=vakıf idarecileri), *ashâb-ı vezâif* (=hayrât görevlileri) ve *hademe-i evkaf* (=vakıf hademeleri) sorumlu olmuşlardır. Padişahın sorumluluğu daha çok sembolik olmuştur. Kadıların görevi, vakıflara tayin yapma, sadarete tayin arzı yazmak ve gereken durumda teftiş etmektir. *Ashâb-ı vezâif* ve *hademe-i evkâfın* görevi, vakıftaki vazifelerine göredir. Vakıfların yönetim ve denetimdeki asıl görevi

⁷¹ Isin, Engin F. and Alexandre Lefebvre. "The gift of law: Greek euergetism and Ottoman waqf." *European Journal of Social Theory* 8.1 (2005): 5-23.

⁷² İmam Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2019) 425.

⁷³ Engin, Lefebvre a.g.e., 5-23.

⁷⁴ Güler, a.g.e., 15-16.

müteveli ve nazırların olmuştur. Müteveli, kadı tarafından atanır, vakıf muamelelerini vakfiye şartları ve şeri hükümlere göre yönetmiştir. Görevleri, vakıfların muhâfaza ve imârı, görev yapacak personelin seçimi, gerekli tasarrufların yapılması, vakfin yararına olan işlerin yapılarak elde edilecek gelirin görevlilere ve vakıfta yararlananlara dağıtılmasıdır. Nâzır da mütevellinin yaptıklarını denetlemiştir.⁷⁵

Başlangıçta farklı olarak yönetilen vakıflar, ilerleyen yüzyıllarda faaliyet alanlarının çeşitliliğinin artması ve yönetiminin daha zor hale gelmesiyle belli bir düzen altına almak sebebiyle 21 Safer 1242/24 Eylül 1826 tarihinde kurulan Evkaf Nezareti'nin idaresi ile yönetilmiştir. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin kurulmasından sonra büyük vakıflar başta olmak üzere çok sayıda vakıf mazbut vakıf olmuştur. Mazbutlaşma hanedan vakıflarıyla başlamış sonra diğer vakıflarla artmıştır. Bunun neticesinde bütün vakıfların geliri bir yerde toplanmıştır. Fakat her vakfin kendi vakfiyesindeki şartlara binaen harcanması gereken gelirleri bir yerde toplanınca zamanın yöneticilerinin kendi isteklerine uygun farklı alanlara harcanmışlardır. Nezaretin kurulmasından sonra meydana gelen bu husus, büyük vakıfların harab olmasının önemli nedenlerinden biridir. Yüzyıllardır açık veren ve dengesiz giden devlet bütçesi de bu paralarla kendi açıklarını finanse etmiştir. II. Mahmud ile başlayan bu süreç daha sonraki yıllarda da süregelmiş ve günümüze intikal eden eserlerin harap olması ile sonuçlanmıştır.⁷⁶

1879 tarihli fermana istinaden; vilâyet muhasebeci ve sancak müdürlerinin tayinleri, maaş ve aidatlarının tadil ve tahsisi taşra yerleşim birimlerinin büyüklüğü ve o yörede bulunan vakıf potansiyelinin azlık ve çokluğuna binaen teşkilât önce “muhasebecilik” ve “müdürlük” şeklinde iki grupta toplanmıştır. Ardından her bölüm kendi içinde üçe bölünmüş ve müdürlüğe sınıfı belli olmayan bir bölüm daha ilave edilmiştir. Böylece, birinci sınıfta 14, ikincide 7, üçüncüde 8 toplam 29 muhasebecilik; birincide 28, ikincide 19, üçüncüde 27 ve sınıfı belli olmayan 17 olmak üzere 91 müdürlükle kaza Evkaf memurlukları dışında Osmanlı dönemi Evkâf teşkilâtı taşra kuruluşunun sayısı 120 olmuştur. Bir de bunlara ek, Evkâf başkâtipleri ve diğer kâtipler, vilâyât-ı şahâne evkâf sandık ümenâsı tahsildârları, sınıf-ı mahsus memurları çalışmışlardır. Bu şekilde Evkâf teşkilâtı en geniş şekline sahip olmuştur. Fakat teşkilâtın gelirleri yetmemiştir ve küçülme mecburi olmuştur. Devlet

⁷⁵ Alkan, a.g.e., 13-15.

⁷⁶ Ali Seyit Kahraman, *Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti* (İstanbul, Kitabevi, 2006), 11.

giderlerinin azaltılması ve kamu harcamalarında tasarruf edilmesi sebebiyle devlet dairelerine çeki düzen verilmesi için 13.10.1879 tarihli “İrâde-i Seniyye” uygulamaya gidilmiştir. Böylece, vilâyet ve müstakil idare olunan mutasarrıflıklar evkâf muhasebeciliklerinin, muhasebecilik nâmı ibka, sancak *Evkâf muhasebeciliklerinin* unvanı *müdürlüğe* dönüştürülmüştür. Bunun yanında vakfa emeği geçmiş kişiler içinden yapılan imtihanda başarılı olan kişiler Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nce muhasebeciliklere atanmıştır. Sancak Evkâf müdürleri direk atanabileceği gibi, vilâyet meclisleri ve Evkâf muhasebecilerince atama yazısı ile de atanabileceklerdir. Vilâyet Evkâf muhasebecilikleri, sancak mutasarrıflarının değerlendirmelerini alarak, Evkâf müdürlerini altı ayda bir denetleyecekler ve muhasebelerine kontrol edecek, vakıf gelir-giderlerini masraf makbuzlara göre, Evkâf Hazinesi’ne yollayacaklardır. *Devlet salnâmelerine* istinaden, bu kurum 1858’e kadar “Muaccelât Müdürlüğü”, sonra 1901’e kadar “Evkâf Muhasebeciliği” adı altında faaliyet göstermiş, âmiri de “Evkâf Muhasebecisi” olarak adlandırılmıştır. Bu tarihte “Evkâf Muhasebecisi” “Evkâf Müdürü”, “Evkâf Muhasebeciliği” de “Evkâf Memurluğu” olarak değiştirilmiştir. Sonuçta 3 Mart 1924 tarihinde Şer’iye ve Evkâf Vekâleti -429 sayılı kanunla- kaldırılmış, daha sonra Evkâf Umûm Müdürlüğü kurulmuştur. O zaman müdürlükte görevli olarak Evkâf Müdürü, Evkâf kâtibi ve Evkâf çuhadarı var olmuştur.⁷⁷

Başlangıçta müdürlere ve muhasebecilere sabit bir maaş ödenememiştir, maaşlar vakıfların toplam gelirlerinin belli bir kısmıyla ödenmiştir. Bu durum sorunu çözememiştir. Müdürlere aylık maaş bağlanamaması ile Evkâf Nezâreti’nde, 10.11.1880 tarihli bir ferman ile düzenlemeye gidilmiştir. Evkâf kâtibi, vakıfların her türlü kayıt, yazışma, muhasebât ve sâir hususlardaki hizmetlerini yapmıştır. Eskiden padişahın hizmetinde bulunan büyük memurlara çuhadâr ismi verilmiştir. Taşraya tayin edilen Evkâf müdürlerinin 18.10.1861’deki karara göre maaşları Evkâf Hazînesince verilmek suretiyle Arabistan, Anadolu, Rumeli ve Adalar’da bulunan 68 Evkâf müdürlüğüne birer kapı çuhadârı atanmıştır. Bugünkü anlamda taşra Evkâf müdürlüklerinin kurulması 1845 (H. 1261) yılından daha sonra olmuştur. Önceleri “muaccelât nâzırı” ataması ile başlayan yönetim, zamanla mazbut vakıfların idare edildiği tüm vakıfların teftiş olduğu merkezle vakıfların irtibatının görüldüğü, içinde

⁷⁷ Alkan, a.g.e., 15-20.

Evkâf muhasebecisi, Evkâf müdürü, kâtipler ve çuhadâr gibi görevlilerin yer aldığı mahallî yapılara evrilmiştir.⁷⁸

II. Meşrutiyet döneminde vakıflar kötü bir vaziyettedir. Said Paşa, vakıfların merkezi bir idareye bağlanmasının gerekli olmadığını söylemiş, müsadere usûlünün kaldırılmasını ise vakıf kurumunu olumsuz yönde etkilediğinden istememiştir. Said Paşa, insanları vakıflar yapmaya özendirici tedbirler alınması gerektiğini söyleyerek, kazalarda, birer “Cemaat-i İslamiye Meclisi” kurulmasını istemiştir. Vakıf sisteminin tamamen karşısında olan Ziya Gökalp ise, bu meselenin halli için, Evkâf bütçesinin Maliye Nezâreti bütçesiyle birleştirilmesini ve verimsiz aile ve tekke vakıflarının büyük oranda azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak Meşrutiyet döneminde Evkâf Nezâreti’ne, sadece işlenmeyen topraklarla, harap bina arsalarını satarak kazanılan paralarla, cami, ilkokul, medrese ve hastaneler yapma yetkisi veren, 10 Haziran 1911 tarihli kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile İstanbul’da fakirlere ait iki imaret kalmış, diğerleri kaldırılmıştır ve vakıflar nezaretine memur tahsis etmek için Mekteb-i Evkâf açılmıştır. 2 Mayıs 1920 tarihli “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntibahına Dair Kanun” ile vakıflar, “Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti’nin 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı yasa ile kaldırılması sonucu vekâletin vazifeleri Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir. 5 Haziran 1935’te yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile vakıflar hakkında önemli değişiklikler olmuştur. Bu kanunun ilk maddesine göre vakıflar, yönetim biçimine göre, Mazbut, Mülhak, Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar ile Yeni Vakıflar olmak üzere dörde ayrılmıştır. Mazbut Vakıflar, doğrudan doğruya Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflardır. Mülhak Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün denetimi altında, vakıf senedinde yazılı şartlara göre vakfin evladından olan mütevellilerce idare edilmektedir. Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar ise, cemaat ve esnafar tarafından seçilen kişi veya kurullarca idare edilmekte, denetimini ise Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce sağlanmaktadır. Yeni vakıflar Türk Medeni Kanunu’na tabi olarak, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce denetlenmektedir. 1982 Anayasası ile vakıflara tanınan vergi muafiyetleri ile dernekler konusunda yapılan bazı kısıtlamalar da vakıf sayısındaki yükselişi ciddi anlamda etkilemiştir. Vakıflar ile ilgili son düzenleme 2008’de yapılmıştır. 5737

⁷⁸ Alkan, a.g.e., 24-30.

sayılı kanun ile Türkiye’de mevcut vakıflar; mazbut, mülhak, yeni vakıflar, cemaat ve esnaf vakıfları olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Neticede vakıf mevzuatı tek bir çatı çerçevesinde düzenlenmiştir”.⁷⁹

“5422 sayılı Kurumlar vergisi kanununun 1’nci maddesinin (d) bendi ile dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler vergi mükellefiyeti dışında bırakılmıştır. Aynı kanunun 4’üncü ve 5’nci maddeleriyle de dernek ve vakıflara ait veya bağlı olup, faaliyetleri devamlı bulunan ve sermaye şirketleri ile kooperatifler dışında kalan ticari, sınai ve zirai işletmelerin dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri olduğu, bunların kazanç gayesi gütmemelerinin, faaliyetlerinin kanunla tevdi edilmiş görevler arasında bulunmasının, tüzel kişiliklerinin olmamasının, müstakil muhasebeleri ve kendilerine tahsis edilmiş sermayelerinin veya işyerlerinin bulunmamasının mükellefiyetlerine etki etmeyeceği hükme bağlanmıştır. Buna göre iktisadi işletmelerin;

- Kazanç gayesi gütmemeleri
- Faaliyetleri yasa ile verilmiş görev olması
- Tüzel kişiliklerin olmaması
- Bağımsız muhasebelerinin olmaması
- Kendilerini ait sermayelerinin olmaması
- İş yerlerinin bulunmaması mükellefiyetlerine etki etmez.

Bu hükümlere göre, iktisadi işletmenin varlığından söz edilebilmesi için,

- Müessesenin bir dernek ve vakfa ait olması
- Sermaye şirketi veya kooperatif şeklinde kurulmamış olması
- Ticari, sınai veya zirai alanda devamlı olarak faaliyette bulunulması gerekmektedir.

Bu durumda, dernek ve vakıflara ait veya bağlı olan ve faaliyetleri devamlı bulunan, sermaye şirketi ve kooperatif statüsünde kurulmamış olan ticari, sınai ve zirai işletmeler, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 27.03.1994 tarih ve 21887 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 47 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliğinde, iktisadi işletmenin tanımı içinde yer alan ve devamlı olarak yapılan ticari, sınai veya zirai faaliyetten söz edilebilmesi için, bir işletmenin tedavül ekonomisine katılması, başka bir ifadeyle işletmede üretilen malların veya verilen hizmetlerin bir bedel karşılığı satılmış olması gerektiği, aksi

⁷⁹ Ufuk Gülsoy, vd. **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar** (Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012), 23-24.

halde, diğer unsurlar varolsa dahi bir iktisadi işletmenin varlığından söz edilemeyeceği açıklanmıştır.”⁸⁰

3.4. Osmanlı’da Vakıf Tarım İşletmelerin Faaliyet Alanları

Vakıf tarım işletmeleri mülk tipleri olarak; arsa, bahçe, bostan, zeytin bahçesi, bağ, mezraa tarla, çiftlik, köy, karye, mukataa, maden ocağı ve dalyanlardan oluşmaktadır.⁸¹ Başlangıçta bir çift öküzle işlenebilen sahayı anımsatan çiftlik, tımar teşkilatının yürürlükte olduğu zamanlarda toprağının verimliliğine göre genişliği farklılaşan bir bölgeyi ifade etmektedir. Resmi mevzuatta ifade edilen çiftlik üzerinde inşa edilmiş binaları, içerisindeki hayvanları, bağ ve bahçeleri, ekim için kullanılan tohumları, toprağı işlemek için kullanılan zirai aletleri, ahır ve samanlıkları, çiftlik sahibi ve görevli personelin oturdukları binaları içeren genişlikteki arazileri tanımlamaktadır. Vakıflar maden işletmeciliğiyle de alakadar olmuştur. Çiftlik ve diğer icare-i vahideli vakıf arazilerdeki gibi ormanlar da Evkaf Nezareti’nden önce mütevelliler tarafından, sonrasında da Evkaf İdaresi personeli ile kiraya verilmekteydi. Zeytinlikler ise zirai ve sınai işlemlerin beraber işlediği vakıf kurucusunun yerine ve kurduğu vakfın zenginliğine ithafen genişliği ve ağaç sayısı değişim gösteren tarım işletmesidir. Ayrıca zeytinlikler, zeytin ezmeye yarayan mengenerler, değirmen taşları, zeytinyağı çıkarmak için gerekli diğer aletler ile su değirmenleri de bulundurmaktadırlar. Vakıf musakkafatlar; iş hanları, hamamlar, evler, dükkân, atölye, imalathaneler olarak işletilerek gelir sağlanmaktadırlar.⁸²

3.4.1. Evkâf-ı Hümayun Nezâreti’den Önce ve Sonra Vakıfların Denetimi

Evkâf-ı Hümayun Nezâreti 1826’da kurulana kadar, vakıfların denetimi kadılar ve özel bir şekilde atanan müfettişler tarafından yapılmıştır. Ayrıca büyük sultan vakıflarında müteveli yanında bir de nazır bulunur, bu nazır mütevellinin faaliyetlerini teftiş ederdi. Örneğin; Fatih Sultan Mehmed İstanbul’daki vakıflarının nezaretini 1463’de Veziriazam Mahmud Paşa’ya tevcih etmesi ile Sadr-ı âli nezâreti oluştu. Sonrasında yeni kurulan vakıfların idaresinin sadrazamların üstlenmesi ile bu

⁸⁰ Oktay Hatipoğlu “Vakıfların Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu” Ed. Mehmet Narince, **Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu**, (Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003), 25.

⁸¹ Bahaeddin Yediyıldız, “XVIII. Asırda Vakıfların İktisadi Boyutu” **Vakıflar Dergisi** (18. sayı, 1984) 40.

⁸² Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, 120-134.

tarz işleri sadrazam yerine reisüllüttâblar yönettiler. II. Bayezid dönemi, 1506'da kurduğu vakıfların idaresi şeyhülislam Alaeddin Ali Efendi tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla Şeyhülislam Nezareti'ne diğer yeni kurulan vakıfların idaresi de eklenince, işleri tezkireciler idare etmiştir. Sonrasında Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan tarafından İstanbul'da yaptırılan cami, medrese, imaret gibi yapıların idaresi, Hadım Mehmet Ağa tarafından yönetilmiştir. Böylece 1545'de Kapu Ağası Nezareri (Darüssaade ağası Nezareti) kuruldu. Bu ağalardan Habeşi Mehmet Ağa'ya, 1587'de Evkaf-ı Hümayun Nazırı unvanı verildi ve Haremeyn Nezareti faaliyete geçti. Sonrasında bu vakıfların kontrol ve teftiş için, Darussade Ağalığı'na bağlı; Evkaf-ı Haremeyn Müfettişliği, Evkaf-ı Haremeyn Mukatacılığı, Darüssade Yazıcılığı ihdas edilmiştir.⁸³

Vakfın kurucuları, vakfiye ile vakfın nasıl yönetileceği ve vakıf görevlilerinin kimler olacağı ile ilgili konuları işleme almışlardır. Genel olarak vakıf kurucuları nesilleri süresince vakıf yönetimine devletin müdahalesini reddetmiş ve vakfiyelerde bu durumu temin etmişlerdir. Vakıf mütevellileri öldüğünde veya nesli bittiğinde kadının ve nazırın atamasını yaptığı kişiler bu görevi yerine getirmişlerdir. Vakfın mütevellisi olunmak için aranan şartlar; kişinin akıl baliğ olması, adil ve güvenilir olması, vakıf işlerini yürütebilecek nitelikte bulunması ve Müslüman olmasıdır. Mütevellinin görevleri; vakıf malının her anlamda gasp ve tecavüze karşı bütünlüğünü sağlamak, vakıf malını yönetmek ve gelirlerini arttırmak, vakıf malını daima üretim yapar durumda bulundurmak, vakıf personelinin yönetmek ve maaşlarını vermek ve vakfın şartlarını uygun bir şekilde yerine getirmektir. Eğer müteveli görevini yerine getiremezse kadı başka bir müteveli ataması yapmaktadır. Küçük boyutlu vakıflarda vakıf mütevellisi vakfın tüm gerekli işlerini yapmaktadır. Ancak orta ve büyük boyutta vakıflarda mütevellinin yanında vakfın kayıtlarını tutan kâtipler, vakfın gelirlerini toplama görevine sahip olan cabiler de olmuştur. Vakfın türüne göre ayrıca imam, müderris, vaiz ve muallim de bulunabilmektedir.

Vakıf tarıma uygunsa; arazide görevli işçiler gibi memurlar da vakıf çalışanı kabul edilmiştir. Bu memurlar, vakıf kurucusu, kadı veya müteveli tarafından atanmaktadırlar. Görev süreleri daimi olmuştur. Kadı, hem vakıflarla ilgili davaları karara bağlamakla yükümlüdür, hem de gerekirse vakfı teftiş eder ve görüş bildirir. Evkaf nezareti öncesinde vakıflarda nazırlar, devletçe atanan özel müfettişler veya

⁸³ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform** (1836-1856), (İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993) 145.

kadılar tarafından denetim yapılmıştır. Ama daha çok nazırlar denetlemiştir. Nazırların yetkisi de kadılar kadar çoktur. Vakıf kurucusu nazırı tayin etti ise, kadı denetim yapamaz, eğer nazır izin verirse kadılar denetim yapabilirlerdir. Nazırlar, vakıf mütevellisi içinden olamazdır. Böylece denetim ve yönetim mekanizmaları farklı şahıslar tarafından idare edilmiştir. Bu durum da denetimin ve yönetimin daha adil olması için önemlidir. Osmanlı Sultanları kendi kurdukları vakıflara da yüksek dereceli devlet görevlilerinin atamasını yapmışlardır. Bazı vakıf kurucuları da vakıflarının nezaret mesuliyetini, şeyhülislam, sadrazam gibi kişilere teslim etmişlerdir. Osmanlı sultanlarının kurmuş oldukları vakıflara atamış oldukları nazırlar resmi evkaf teşkilatıyla benzerlik göstermiştir.⁸⁴

Padişahlar denetim için müfettişler göndermişlerdir. Fakat bu denetimler faydalı olmamıştır. Nâzır olan dârüssaâde ağalarından da görevini suiistimal edenler olmuştur. Bu gibi sebeplerle, Sultan I. Abdülhamid kurmuş olduğu vakfın denetimi sebebiyle, Evkâf Hamidiye İdaresini faaliyete geçirmiştir. İdare üç memuriyetten ibarettir. Bunlar; müteveli kaymakamlığı, evkaf kitabeti ve ruznamçe kitabetidir. Evkâf Hamidiye İdaresi, Evkâf Hümâyün Nezâreti'nin ilk örneği olarak görülmektedir. Vakıflarla ilgili çıkan bazı sorunlar merkezi denetimi gerekli kılmıştır. Bazı yolsuzluklar vakıf idaresince bazıları da devlet yetkilileri tarafından yapılmıştır. Aile vakıfları da vakıf sistemini bozan bir diğer vakıf gurubu olmuştur. Bu vakıflar kurucuların soylarını devam ettirme ve devletin mallarına el koymasını engelleme amacıyla faaliyete geçirilmiştir. Ancak, kayıtlar incelendiğinde kişinin soyundan gelenlere ayrılan vakıf gelirlerinin toplam vakıf gelirinin içinde büyük bir bölümü oluşturmadığı tespit edilmiştir. Örneğin; Aydın ve Manisa'nın ileri gelen ailelerinden Karamanoğulları ailesinin vakıflarının kendi evlatlarından olan mütevelliyeye yapılan maaş ödemeleri toplam maaş ödemelerinin %3'ü gibi düşük bir oranda kalmıştır. Bazı vakıflar da kendi giderlerini gelirleri ile karşılayamamıştır. Bu vakıfların giderleri Evkâf ve Haremeyn hazinesi veya gelir fazlası olan vakıflarca karşılanmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı merkezi denetim gerek duyulmuş ve 1826'da Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kurulmuştur.⁸⁵

Evkâf-ı Hümâyün ile Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti birleştirildiği için taşra Muaccelât müdürlükleri de aynı çatı altına alınmıştır. Evkâf-ı Hümâyün Müfettişlikleri de bir

⁸⁴ Elif Genca "Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti)", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, (2014), 533-536.

⁸⁵ Genca, a.g.e., 539-545, Koyunoğlu, a.g.e., 102-103.

araya getirilerek, Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği adıyla bir Mahkeme-i Teftiş faaliyete geçirilmiştir. 1297/1880 tarihli nizamnâme ile kurulan dairelerden birisi de Teftiş Dairesi'dir. Teftiş Dairesi'nin görevleri; hayrat ve mürettabatın durumlarını, görevlilerinin görevlerini yerine getirip getirmediğini, hazine kalemi memur ve kâtiplerinin görevlerini layıkıyla yapıp yapmadıklarını Nezâret'e bildirmektir.⁸⁶

Evkâf Nezâreti kurulmadan önce vakıfların denetimi ulemâ sınıfına ait olmuştur. Evkâf idaresindeki karışıklığı bitirmek ve gelirleri merkezi denetim altına almak nezaretin kuruluş sebepleri içindedir. Nezâretle, yönetim kabineye ait Nâzır'ın başkanlığında tek elde olmuştur. Fakat görevini adaletli şekilde yürütemeyen Nâzırlar ve diğer görevliler sebebiyle yolsuzluklar yine de azalmamış artmaya devam etmiştir.⁸⁷

3.5. İltizam, Emanet ve Mâlikâne Sistemleri

İltizam, devletin "mukataa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre (tahvil) için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir."⁸⁸ İlkçağlardaki Babil, Mısır, Roma, İran, Çin ve Yunan devletlerinde vergilerden bazıları iltizam sistemi ile tahsil edilmiştir. Orta Çağ'da ise Almanya ve Fransa'da da görülen iltizamın, Osmanlı Devleti'ndeki ise ilk örnekleri Fatih Sultan Mehmet döneminde görülmüştür.⁸⁹

İltizam ve mali yönetimde özerk kurumların hepsinde olduğu gibi, kamu görevlerinin bir kısmının özel kişilere para karşılığında yaptırılması, erken dönem modern devletlerde de görülmüştür.⁹⁰ Cumhuriyet devri Roma'sında; zaptedilen yerlerdeki menkul mallar ganimet şeklinde alınmış, gayrimenkullerden, özellikle topraklardan ise farklı şekillerde gelir elde edilmiştir. Bazı durumlarda topraklar eski sahiplerine bırakılarak aynı vergiler alınmış, bazen de arazi devlet arazilerine katılmıştır. Böylece mülk gelirlerinin giderek önemi artmış ve daha sonra iltizama verilmek şartıyla işletilmiştir. İltizam usûlü vergilere de uygulanmıştır. Kamu hizmetleri ve

⁸⁶ Kahraman, a.g.e., 11-13.

⁸⁷ Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, 74-75

⁸⁸ Mehmet Genç "İltizam", *DİA*, (İstanbul, XXII, 2000), 155.

⁸⁹ Bozoğlu, Demirdöven Julide; Ayla Ödekan. "Müzayedelerin Sanat Piyasalarındaki Rolü ve Türkiye'deki Yansımaları." *İTÜ DERGİSİ* (b 5.1 (2009), 61.

⁹⁰ Abdulkadir Buluş, . "Vergi Toplamanın Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamanın Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19, 2010), 84.

yapılarda müteahhit ve mültezimler önemli yer edinmişlerdir. İmparator Augustus iltizam sistemini kaldırarak, vergileri devlet görevlileri eliyle toplamıştır.⁹¹

Roma'da Geç Cumhuriyet Dönemi'nde vergi sisteminde denetim az olmuştur. Böylece suiistimaller artmıştır. Geç Cumhuriyet döneminde iltizam büyüklükleri artmış ve senatörler iltizama daha çok bağımlı hale gelmişlerdir. Büyük iltizamlar işletme maliyetini düşürerek ölçek ekonomisinden yararlanmışlardır. Büyük iltizamları ancak zenginler idare edebilmektedir ve bu zenginler de Romalı senatörler olmuştur. İmparatorluk döneminde, senatörlerle mültezimler arasındaki ihtilaflı ilişki sonlanmıştır. Böylece Erken İmparatorluk Dönemi'nde iltizamlar küçülmüştür ve sıkı denetim artmıştır. İmparatorluk Dönemi'nde iltizam sistemi feshedilmemiştir fakat daraltılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki sisteme benzer olarak dolaylı vergiler özel yönetimde devam etmiş ancak doğrudan vergiler devlet yönetimine geçmiştir.⁹²

16. Yüzyılda Fransa'da ise dolaysız vergiler, krallık vergi görevlilerince ve yerel tahsildarlarca toplanırken, dolaylı vergilerde ise iltizam yöntemi tercih edilmiştir. Bazen de krallık demesne⁹³ gelirleri için iltizam usûlünü uygulamıştır. Vergi görevlileri Fransa'da da hoşgörülü olmamışlardır. Vergiler ödenmezse mallara el koyma ve hapis cezası verme yetkileri söz konusudur. III. Henry krallığın kontrolünü güçlendirmek sebebiyle merkezi ve standart vergi sistemini amaçlamıştır. Bu sebeple yaptığı şeylerden biri de ithalat ve ihracat vergilerini iltizam sisteminde toplamaktır. IV. Henry ise son on senesinde iltizam sistemini büyütmüş ve dolaysız vergileri azaltmıştır.⁹⁴

Macar tarihçi L. Fekete'ye göre Osmanlı'da emir veya mültezim vergi çiftçisi değildir. Birincisi, onlar muhasebe tutmakla yükümlüdürler ve devlet tarafından atanmışlardır. İkincisi onlar girişimcilerdir. Üçüncüsü işi üstlenmişlerdir.⁹⁵

İslamiyetin ilk dönemlerinde zırai mahsulden alınan sadakadaki vergiler “uşr” olarak geçmektedir. Uşr; onda bir anlamına gelmektedir. Vergi memuru tahsilat için geldiği

⁹¹Fadıl Hakkı Sur "Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış." **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (6.2, 1949), 249-251.

⁹² Edgar Kiser vd. "Özelleştirmenin Tehlikeleri: Principalis'lerin Özellikleri Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu'ndaki İltizam Sistemini Nasıl Etkiledi." **Tarih Araştırmaları Dergisi**, (34.58, 2015), 732-73.

⁹³ Demesne (efendi toprağı, hassa çiftlik) bkz. Pınar Ülgen "Orta Çağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış" **Mukaddime Dergisi** (1.1, 2010), 9.

⁹⁴ Zeynep Ağdemir, . "XVI. Yüzyıl Fransa'sında Vergiler ve Vergi İsyanları." **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (10.2, 2017), 147.

⁹⁵ Joseph Etuğ. "Contributions to the Ottoman Institution of the İltizam." **Osmanlı Araştırmaları**, (11.11, 1991), 239.

zaman mükellefle karşılıklı olarak işleri kolaylaştırmaları gerekmektedir.⁹⁶ İslam dünyasında iltizam uygulamaları erken tarihte görülmektedir. Abbasi maliyesinde yaygın şekilde uygulanmıştır. Locotio (iltizam) kurumu Arapçada kabâle ve zamân kelimeleri ile kullanılmaktadır. İki kelime de bir garanti karşılığında verilmiş olan ruhsat anlamına gelmektedir. Mehmet Erdoğan ise kabâle için; “taahhüdname kefalet” demiştir. Kabâle sistemi İslam tarihinin ilk zamanlarına kadar gitmektedir. Mısır’da keşfedilen Arapça papirüslerdeki kabâl büyük ihtimalle aynı anlama gelmektedir. Irak’ta Miskeveyh; İslam idaresinden önce vergi iltizamlarının arttırmaya çıkarıldığını söylemiştir. Ebu Yusuf, iltizama yer vermiş, ancak doğrudan doğruya tahsil usûlünü tercih etmiş, “mültezimlik usûlünü çirkin bir iş sayarım” demiştir. Bir beldenin vergisi iltizam ile tahsiline gidildiğinde, bu süreçte mültezimlerin bir memur tarafından kontrol edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kabâle sözleşmesi akd edilince, şartlar mukata’aya göre işlemiştir. Kabâle sözleşmesiyle mültezim, vergi verenlere iyi davranmayı ve vergi gelirlerini arttırmak amacıyla ıslah işlerini de yapmayı taahhüt etmiş olmaktadır. Kabâlenin her sene yenilenmesi gerekmektedir fakat suiistimal olursa mültezimin mallarına el konulabilir veya iltizam fazlası alınabilmektedir.⁹⁷

Selçuklu Devleti’nde ise ticarete denetim yapan ve vergi toplanmasında görevli olan memur veya iltizam yöntemi ile atanan “şahne” isimli çalışanlar bulunmaktadır. Mukataa maliye usûlü Fatih Sultan Mehmet zamanında uygulamaya başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un fethinden sonra payitahtın şenlendirilmesi için her taraftan göçmenler gönderildiği sırada yeni gelenlere verilen evler üzerinden kira yerine vergi uygulaması getirmiş fakat sonrasında iptal edilmiştir. Rum Mehmet Paşa’nın sadareti sırasında bu vergi yeniden ortaya çıkarılmış ve ayrıca ekilen toprakları da içine aldığından “mukataa usûlü” yani iltizam müessesesi faaliyete geçirilmiştir. Âşıkpâşazade; mukataa usûlünün Rum Mehmet Paşa tarafından Rumlar lehine getirilmiş bir tedbir olduğunu iddia eder. Yine tuz, sabun, mum gibi ihtiyaç

⁹⁶ Salih Tuğ (1963).” **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**” (Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 55-72.

⁹⁷ Halil İncılık “İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”, **AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, (I, İstanbul 1959), 44-45. Ebu Yusuf, **Kitabü’l-Haraç**, (Terc. Ali Özek, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1973), 6-175. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005), 281.

maddelerinin iltizam yoluyla tekel haline getirilmesi aslen bir İtalyan Yahudisi olan Yakup Paşaya atfedilir.⁹⁸

16. yüzyılda yaygınlaşan emanet usûlü yüzyılın sonunda yerini tekrar iltizama bırakmıştır. İltizam sistemi, 16. yüzyılın sonundan itibaren mukataaların işletilmesinde temel yöntem olmuştur.⁹⁹ Osmanlı hazinesi için iltizam; kararlaştırılan tutar ile kişilere gelir getirmesi sebebiyle kısıtlı bir zaman için gelir kazanmanın temel unsurlarından olmuştur.¹⁰⁰

Mukataanın sözlükteki tanımı Arapça kat', kesmek kökünden türeyen kesmek, keşişmek anlamına gelir. "Belirli bir miktar üzerinden karşılıklı anlaşma" anlamı da bulunmaktadır. Mukataa, iltizam, kesim, maktu ve maktua kelimelerini de içermekte ve icare/bedel, mali birim, yöntem, götürü ve sözleşme manalarına da gelmektedir. Mukataa; işletmenin tasarrufu veya bazı vergilerin tahsili ile alakalı olabilmektedir. Mukataanın anlamı zamanla "iltizamın konusu olan vergi birimi" olarak evrilmiştir.¹⁰¹

Mukataa düzenini oluşturan gelir yerleri, özellikle büyük şehirlerin her türdeki iktisadi (ticari ve sınai) işletmelerinden alınan resimler (vergiler), maden işletmeleri, yasaklamalara aykırı işlerden elde edilen "cerime"ler ve ticari tekel maddelerinden sağlanan gelirlerdir. Bu şekilde olan mukataa gelirleri, dirlik halinde devlet hizmetlilerine verilmemiştir, hükümete verilmiş en önemli gelir kaynağı olmuşlardır. Bu tarz mukataaları oluşturan gelir kaynakları, şehirlerin ticari, sınai özelliklerine göre farklı sayı ve içerikte olmuştur. Sadece bir tek şehirde; sekiz-on veya daha çok mukataa çeşiti olmuştur. Büyük alışveriş ve zanaat merkezlerindeki mukataaların devlet hazinesine katkıları da büyük olmuştur, giderlerin en hayati kısmı burdan karşılanmıştır.¹⁰²

XVII. yüzyıl sonrasında XVIII. yüzyılda iltizam sisteminin büyümesiyle yerel kişiler taşra yönetiminde kritik derecede önemli olmuşlardır. XVII. yüzyıl ve öncesinde

⁹⁸ Ahmet Tabakoğlu (2014), **Türkiye İktisat Tarihi**, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 279. Von Joseph Von Hammer, **Osmanlı Tarihi Cilt 1**, (İstanbul, MEB Yayınları, 1997), 239, Halil İbrahim Demir, "Türk Vergi Kültürüne Etkisi Açısından Türk Vergi Uygulamaları Tarihine Kısa Bir Bakış," **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi** (5.18, 2018), 84.

⁹⁹ Arif Bilgin, (2006), **Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği**, (İstanbul: Kitabevi Yayınları 2006), 66.

¹⁰⁰ Kürşat Urungu Akpınar, "İltizam in the Fetvas of Ottoman Şeyhülislams"(Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 32-33.

¹⁰¹ Fatma Şensoy, "Mukataalarda Muhasebe Kayıtları ve XVII. Yüzyıl Başında Bursa Mukataası Örneği," **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (2014), 200-204.

¹⁰² Mustafa Akdağ, (2010), **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)**. (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2010), 594-595.

yerel kişiler; paşalar, beyler veya üst düzey görevlilerin vekilleri konumunda yönetime katılabilmiş ve voyvoda, subaşı ve mütesellim olarak unvanları olmuştur. Bu gibi yerel kişiler vali maiyetlerinde bölükbaşı veya serdengeçti ağası olarak askeri memuriyetleri de üstlenmişlerdir. 17. yüzyılda elde edebildikleri en üst unvan ağa olmuştur. 16. yüzyılda mütesellim veya mültezim olanlar kapucubaşı veya mirahürlük sonrasında mir-i miran ünvanlarıyla askeri sınıfa girmişlerdir. 18. yüzyılda padişahın yürütme gücünün temsilcisi olan ehl-i örf mensupları gurubuna seyyidlerin de girmesi yerel kişilerin devşirme kökenli görevlilerin yerine geçmeye başladığını göstermektedir.¹⁰³

Devlet bütçelerinde mukâtaa gelirleri önemli olmuştur. Mukataa gelirlerinin; ağnam gelirleri dışında, bütçe içerisindeki oranları %24 ila %37 arasında seyretmiştir.

Maliye teşkilatında kurulan mukâtaa bürolarıyla kamu gelirlerinin tahsilatı hızlanmıştır. Osmanlı devletinin en önemli gelirleri tarımsal üretimden gelmiştir. Şehirde gerçekleştirilen mal ve hizmet üretiminde oluşan vergi gelirleri de vardır. Osmanlı devletinin mali örgütlenmesi; merkez maliyesi, tımar ve vakıflardan oluşmuştur. Merkez maliye daireleri öncelikle defterdarlık olmak üzere farklı kalemler ile yapılandırılmıştır. Bu dönem merkezde defterdarlığa bağlı büyük mukâtaalar Başmukâtaa, Haslar Mukâtaası, Haremeyn Muhasebesi, Haremeyn Mukâtaası, Bursa Mukâtaası, İstanbul Mukâtaası, Kefe Mukataası, Avlonya ve Eğriboz Mukâtaa bürolarınca izlenmiştir. Mukâtaaların bir kısmı grup olarak yapılandırılmıştır. Büyük bir kısmı Baş Muhasebe Kalemi'ne kayıtlı olan ve Tokat, Diyarbakir, Mardin, Halep, Kıbrıs, Üsküp ve Kefe gibi merkezden uzakta olan mukâtaalar ise voyvodalık, muhassıllık veya nezaret aracılığıyla idare edilmiştir.¹⁰⁴

Mültezim aynı müteahhit gibi vergi toplama işini bir bedel karşılığında üzerine alan kişidir. Mültezimin amacı kâr etmektir. Mültemizin kârı vergi hâsılatı ile hazineye ödenen iltizam bedelinden vergi toplama giderleri çıktıktan sonra kalan miktardır. Hazinesinin bu mukataalardan sağladığı gelir "iltizam bedeli" olarak görülmektedir. Fakat devlet vergileri memur olan emin aracılığıyla toplatırsa mukataa emaneten idare ediliyor olmuştur. Böylece mültezimin kârı hazineye kalmıştır. Ama bazı durumlarda büyük mukataalarda eminler vergileri tahsil etmek için memurların yardımını almışlardır. Veya mukataanın bir kısmını ikinci elden iltizama

¹⁰³ Batmaz, Eftal. "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları." **Tarih Araştırmaları Dergisi** 18.29 (1996), 50.

¹⁰⁴ Harun Şahin, "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme." **International Journal of Social**, (6.6, 2013), 1029-1035., Tabakoğlu, a.g.e, 2014:278.

vermişlerdir. İkinci elden iltizama verme usûlü mültezimlerle gerçekleşmiştir. Bu usul gayri resmi sağlanmış ancak vergi tahsilatı söz konusu olduğu için gözardı edilmiştir. Emanet usûlünde de vergi toplama masraf yapılmıştır. Mukataa vergi miktarı veya oranları önemsiz hale geldiği ve vergi maktu şeklinde tahsil olunursa mukataa “maktu” ya evrilmiş hale gelmiştir.¹⁰⁵ Mültezim arzları merkeze gitmeden veya talepler onaylandıktan sonra, kefil gösterilip kefaletnameler oluşturulur ve sonrasında mukataa mültezime zapt edilirdi.¹⁰⁶ İki farklı kefil vardır: Birincisi, belli bir tutarı ödemeyi üstlenen “kefil bi’l-mal”, ikincisi ise mültezim kaçtığı anda veya iflas ettiğinde onu bulmayı taahhüt eden güvenilir kimse yani “kefil bi’n-nefs”dir. Böylece devlet ödenecek taksitler için bir güvence sağlamış olmaktadır.¹⁰⁷

Bazı kişilere imtiyazlı senetler verilerek hazine sarrafları oluşturulmuş ve “kuyruklu sarraflar” adı verilmiştir.¹⁰⁸ Sarraf esnafı diye bilinen gayrimüslimlerden oluşan bu zümre, Osmanlı’da genel olarak iç borçlanma kaynağı ve 19. Yüzyılda dış borçlanmada temel aracı olma konumlarından ziyade mültezimlere kefil olmuşlardır. Sarraflar, mültezimlerin güvenilir bir kefil arayışlarına cevap vermekle kalmayıp, onların hazineye yapacakları peşin ödemelerin bir kısmını üstlenmişlerdir. İltizam bedellerinin zamanla artması ve mültezimlerin ödemede güçlük çekmeye başlamasıyla sarraflar bu sektöre daha fazla müdahil olmuşlardır. Sarrafların mültezimlere kefaleti önemlidir, zira sarraflar sayesinde devlet uzunca bir süre hazine gelirlerini garantiye almıştır. Diğer taraftan mültezimlerin sarraflara olan borçlarını ödemede güçlük çekmesi sonucunda fazla vergi talebi ile halkı zorlamaları sistemi kötüleştirmiştir.¹⁰⁹ Mültezimler hakkında bir diğer problem de zamanla tefeciye dönüşmeleridir. İlk başta "satın alınan malların kârlı satılması" olarak tanımlanan murabahanın zamanla tefeciliğe evrildiği görülmektedir. Toprak ağalarının hâkim olduğu bölgelerde ağalar, küçük mülkiyetin yoğun olduğu yerlerde ise mültezimler ve tüccarlar tefeci haline gelmişlerdir. 19. Yüzyılda çiftçilerin tefecilere borçlanmaları süreklilik arz etmiştir. 1848 ve 1864’de çıkarılan tefecilik

¹⁰⁵ Yavuz Cezar, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (IVIII. Yy’dan Tanzimat’a Mali Tarih), (İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986) 21-22.

¹⁰⁶ Baki Çakır (2003). **Osmanlı Mukataa Sistemi. (XVI-XVIII. Yüzyıl)** (İstanbul: Kitabevi Yay, 2003), 7-8.

¹⁰⁷ Bilgin, a.g.e. 68-69.

¹⁰⁸ Abdurrahman Vefik Sayın, **Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1999/352), 57.

¹⁰⁹ Nuran Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Sarrafların Mültezimlere Kefillliği”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Cilt: 5, Sayı:1, 2014) 316-317.

nizamnameleri ile tefecilikten kaynaklanan adaletsizliklere çözüm aransa da görevli memurların ihmali ile sorun çözülememiştir.¹¹⁰

Emanet yöntemi ise, kamuya ait herhangi bir kaynağa müzayedede talip çıkmadığı durumlarda ya da stratejik önemi dolayısıyla iltizam yöntemiyle işletilmesinde mahzur görülen bir vergi kaynağı söz konusu olduğunda bir müessesenin emin denilen kamu görevlileri vasıtasıyla işletilmesidir. Emin denilen kişiler bir taraftan kamu görevlisi, diğer taraftan bir işletmeden sorumlu kişi konumundadır. İltizam kadar yaygın olmamakla beraber Osmanlı maliyesinin tatbik ettiği bir usûl olarak icra edilmiştir. Konunun örneğine 1283 senesine ait bir arşiv belgesinde rastlanmaktadır. 1283 senesi zeytinliklerin geliri düşük olduğu için talip çıkmamıştır ve emanet yöntemi ile işletilmiştir.

Osmanlı'da 1813'te alınan bir kararla “eyalet ve elviyede bulunan” tüm mukataaların sadece o bölgenin mülki idarecilerine (vali ve sancak mutasarrıfları) ihale olunabileceği kabul edilerek uygulanmaya başlanmıştır. Böylece mültezimlerin vergi mükelleflerini suiistimal etmesine engel olmak istenmiş hem de eski gelir kaynakları azalmış ve savaşlar nedeniyle iyice zor durumda olan mahalli idarecilerin güçlenmesi hedeflenmiştir. Buradaki mukataaların çoğu malikâne olmuştur ve malikânegilerin mukataaları istedikleri kişilere iltizama vermesi durdurulmuştur. Buna göre mukataalarla alakalı işlemleri İstanbul'daki kapu kethüdası yapacaktır. Mukataa sahipleri kapu kethüdaları ile iltizam işlemlerini bitirdikten sonra sarrafa müracaat edip iltizam bedellerini alacaklardır. Fakat kesin emre rağmen taşradaki mukataaların hepsinin mahalli idarecilere ihalesi sağlanamamıştır. Bunlara “defter dışı mukataa” veya “perakende iltizamat/mukataat” denmiştir. Bu durumun sebebi; mukataaların gerçek hâsılatı hesaplanırken yaşanan zorluklar ve anlaşmazlıklar olmuştur. Mukataa sahipleri mukataaların hâsılatının yüksek olduğunu ifade ederken, mahalli idareciler ve kapu kethüdaları ise en uygun oranda deruhte etmeyi arzulamıştır. Gerçek hâsılat belli olana kadar devlet bu mukataaları sistem dışı olmalarına müsaade etmiştir. Mukataaların mahalli idarecilere iltizama verilmesi ile malikâne sistemi sonlandırılmadan, yeniden devlete aktarılmıştır.¹¹¹

Müzayede sonunda mukataayı en yüksek fiyatı ve en fazla peşini vermeyi kabul ederek iltizamı alan kişi mültezim veya emin olarak ifade edilmiştir. Müzayede

¹¹⁰ Kurtuluş Demirkol (2018). “Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864)” **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (Cilt: 16, Sayı: 1) 625-627.

¹¹¹ Cezar, a.g.e, 242-243.

sonunda alıcı çıkmazsa devlet memur atamıştır. Bu memura da emin denmiştir. Bu durum emanet sistemidir. İltizam süresi bitmeden başka kişilerin mukataa bedelini arttırması mümkün olmuştur; bu durum “ziyadeleştirme” olarak ifade edilmiştir. Böylece ilk başta iltizamı alanlar; ziyadeleştiren kişilerle mahallin kadısı ve defterdar huzurunda hesaplaşıp mukataa malını devretmişlerdir. Ayrıca mukataayı devretmek zorunda kalanlar genelde hazineye yatırdıkları peşinatı geri istemişlerdir.¹¹²

Osmanlı uygulamasında bir bölgenin, bir müessesenin yıllık vergileri ya da bir vergi kalemi mukataa haline getirilerek iltizam suretiyle tahsiline gidilmiştir. 19. Yüzyılda vakıf gayrimenkullerinde görüldüğü gibi bazen de zirai, ticari ve sınai bir kuruluşun işletilmesinde iltizam uygulanmıştır. Vakıf arazi/bahçelerde görüldüğü üzere doğrudan belirli bir sürede ve belirli bir bedel mukabili işletme yetkisi mültezim denilen üçüncü şahıslara devredilmektedir. Mültezim sözleşmelerinde belli bir ödeme yapmanın yanında mukataaya konu olan işin kanunlara uygun yapılacağı da taahhüt edilmiş olmaktadır. Bundan dolayı mültezimlerin işletme yönetimi bilgilerinin (mukataa ilmi) de olması gerekmektedir.¹¹³

Vergi tahsilinde bir diğer yöntem olan Mâlikâne sistemine Ocak 1695’te bir fermanla geçiş yapılmıştır. Mâlikâne, mukataaların taliplerine kayd-ı hayat, yani ömür boyu tevcih edilmesi demektir. Mâlikâne sistemini iltizamdan ayıran temel fark; vergi toplama veya tasarruf süresinin birkaç sene ile sınırlı olmaması, ömür boyu olmasıdır. İkinci fark ise; iltizam sisteminde bir mültezim vergileri topladığı dönemde başka bir mültezim söz konusu mukataa için daha yüksek bir bedel teklif ettiğinde ilk mültezimin sözleşmesi biterken, mâlikâne sisteminde mültezimler için iltizam sözleşmesinin vaktinden önce bozulması riski engellenmiştir. Mâlikâne sisteminde, müzayedede mukataanın “muaccele” denilen satış bedeli, mâlikâne sahibine sağlayacağı kârın 2 ila 10 katı oranında olmaktadır. Müzayedede en yüksek muaccele bedelini veren kişi mukataayı mâlikâne olarak alabilir. Mâlikâneci, müzayedede muaccele bedelini ödedikten sonra, mukataanın satış tarihinde yıllık nakdi vergiyi üç taksit ile bir senede ödemesi gerekmiştir. Mâlikâneci ve mâlikânenin bulunduğu mahaldeki idareciler, mâlikâne olarak verilen köylerin mükellef oldukları vergiler dışında sultanın emri veya fermanı olmaksızın başka bir vergi alamazlardır. Mâlikâneci uhdesinde bulunan mâlikâne ile ilgili mukataanın

¹¹² Mehmet Ali Ünal "XVI. Yüzyıl sonlarında bir iltizam sözleşmesi." **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (6.1, 1991), 60.

¹¹³ Tabakoğlu, a.g.e., 278-280., Şensoy, a.g.e., 211.

bulunduğu mahallin kadısına hesap verme sorumluluğu vardır. Mukataanın senelik malında çeşitli nedenlerle ciddi bir düşüş olursa taksitler ertelenebilir ve eğer bu düşüş sürekli olursa mâlikâneci hazineye verdiği muaccele bedelini istememek koşuluyla, mukataayı hazineye geri verebilir. Ayrıca, mâlikaneci mukataanın yıllık malını geçerli nedenler olmadan ödemezse ve vergi mükelleflerinden prosedür dışında bir şey isterse veya zulmederse hem mukataayı hem de yatırdığı muacceleyle kaybetmiş olur. Mâlikane sistemi öncelikle iltizam usûlünün 17.Yüzyılın ortalarından sonra tahrip ettiği zirai alanda uygulanmıştır. Mültezimler, iltizamın vergi kaynağına yatırımda bulunup üretimi arttırmak, böylece vergi gelirlerinden elde edebileceği kâr oranlarını yükseltmek yerine, kazanç elde edebilmek ve maliyetlerini çıkarmak için kısa vadeli planlar yapmışlardır. Mâlikâne sistemi, hızlı bir gelişme göstermiş, 1716'da geçici ve kısmi olarak kaldırılrsa da bir sene sonra yeniden uygulamaya geçilmiştir. Osmanlı maliyesi mâlikâne sistemindeki muaccele bedelinden iç borçlanma olarak yararlanmıştır.¹¹⁴

Mâlikâne sistemine 1717'de yeniden dönüldü. Eski mâlikâneciler daha evvel yatırdıkları muaccelenin yarısını yatırmak koşuluyla mukataalarını yeniden alabileceklerini duyurdular. Aradan sonra güven azalsa da sistem genişlemiştir. 1730'lardan itibaren kâr oranı azalmıştır. 1730'larda % 30-35 olan kâr oranı 1760'larda % 25'e, yüzyılın sonunda ise % 15'e düşmüştür. Mâlikâne sisteminde genişleme 1775'de esham sistemi çıkana kadar sürmüştür. Sonrasında, kâr hacmi büyük olan mukataalar eshama bağlı hale getirilmiştir. 1793'ten itibaren ise, mâlikane sektöründe küçülmeler hızlanarak artmıştır. 1840'tan itibaren Tanzimat'a dâhil olan bölgelerde mâlikane satışları tamamıyla bitirilmiştir.¹¹⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bir vergi tahsil yöntemi olarak uygulanan iltizam, zamanla belirli kurallar manzumesi içerisinde sistemleşmiştir. İşletmenin yapısı, piyasa şartları, dönemin zaruretleri, kamunun ihtiyaçları gibi birçok sebebe bağlı olarak geliştirilen kurallar içerisinde sistem işlemektedir. Bir mukataa iltizama alınırken mültezim, nazır veya müfettiş arzları ile merkeze arz edilmiştir. Mültezimler iltizama alacakları mukataayla alakalı şartları muhtevi dilekçeyle beraber mukataanın tabi olduğu nezaret varsa oraya, yoksa mukataa müfettişine,

¹¹⁴ Erol Özvar, (2018). **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 22-28.

¹¹⁵ Mehmet Genç, "Malikâne", TDV. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/malikane> [01.11.2020]

hazinesi olan eyaletlerde eyalet defterdarlıklarına, hazine olmayan eyaletlerdeki mukataaları iltizama almak için ise İstanbul'daki merkez defterdarlıklarına müracaat etmişlerdir. Bu arzlar İstanbul'da incelemeye alınmış uygun ise telhis yazılmıştır. Telhiste mukataanın geçmiş seneki yıllık geliri, iltizamı alan kişi, başlangıç ve bitiş tarihi yer almaktadır. Telhisin üst tarafına ise telhiste yazılı şartlar veya gerekiyorsa ilave şartlar eklenerek iltizama verilmesi için buyruldu yazılmakta ve izin çıkmaktadır.¹¹⁶ Ayrıca kadı, müzayedede en yüksek tutarı teklif eden ve vergi toplamayı başarabilecek adayın evine kadar gidip durumunu güvenilir şahitlerle tespit etmektedir. Bundan sonra da arzları hazırlar merkeze gönderir. İstanbul da uygun görürse arzı onaylar, iltizam sözleşmesi başlamış olur, berat gönderilir ve mültezim vergi toplamaya başlayabilir. İltizam sözleşmesi genelde üç senelik olmuş ancak bazen daha uzun sürdüğü zamanlar da görülmüştür. Mültezim sözleşme süresince hesaplanan tutarın her yıl için “kıstelyevm” denilen bir tutarı ödemekle bunun da yüzde 5 ila 50 arasında bir kısmını da peşin ödemekle yükümlüdür.¹¹⁷ Ancak aşağıdaki tablo 2’de de görüldüğü üzere bu oranların bazı dönemlerde yüzde 5’in de altına düştüğü gözlemlenmiştir.

Tablo 2: Tırhala-1236 Çiftliklerin İltizam Bedelleri:1820-1821

Çiftlik İsimleri	İltizam bedelleri	Peşin alınan	Peşin alınma yüzdesi	1.taksit (guruş)	2.taksit (guruş)	3.taksit (guruş)
Palama-i Rum, Sandık, Mitranka ve Kule ve Orta ve Küçük Alemdar ve çevresi Vakf-ı Hamidiye	50.000	3750	7, 5	22500	11875	11875
Magale ve Malakdaş Kaza-i Yenişehir fenar vakfı Karamehmed Ağa Mülhakat-ı Evkâf-ı Mihrişah Valide Sultan	7250	125	1, 7	2562, 5	4562, 5	
Davudlu ve Hacı Ömerli der Kaza-i Yenişehir Fenar Evkâf-ı Mihrişah Valide Sultan	17000	250	1, 5	8375	8375	

BOA, Kamil Kepeci (Baş Mukataa Kalem) KK.d Genel No: 5123 Özel no:136.

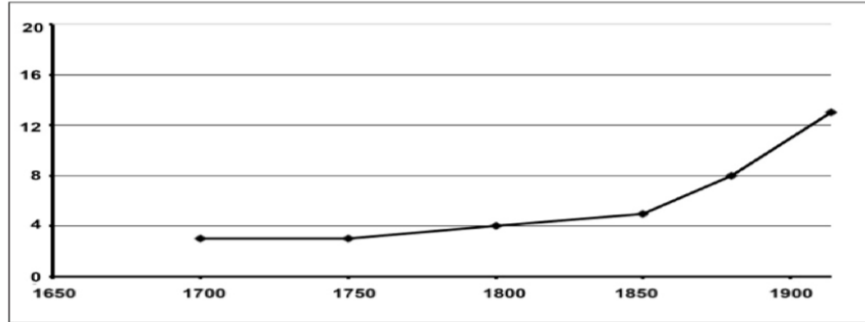
İltizam usulüne eleştiriler artarak devam etmiş, Tanzimat Fermanı ile 1839’da iltizam uygulaması lağvedilmiştir. Fermanda; “Alat-ı tahribiyyeden olup hiçbir vakitte semere-i nafi’ası görülmeyen iltizamat usul-i muzırrasın cârî olarak bu ise bir memleketin mesalih-i siyasiyye ve umur-ı maliyyesini bir adamın yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i kahrına teslim demek olarak o dahi eğer zaten iyice bir adam değilse

¹¹⁶ Çakır, 2003, a.g.e., 7.

¹¹⁷ Mehmet Genç, (2002). “Osmanlı İltizam Rejimi ve Değişimleri”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, (Sayı 1, 2002), 178.

hemen kendi çıkarına bakıp cemi'-i harekât ve sekenâtı gadr ve zulûmden ibaret olmasıyla ba'd ez-in ahali-i memâlikten her ferdin emlak ve kudretine göre bir vergi-yi münasib tayin olunarak kimseden ziyade bir şey alınmaması” denilmiştir. Sistem lağvedilip verginin memurlar vasıtasıyla tahsili demek olan emanet yöntemine geçilmiş olmakla beraber, emanet yönteminden çok verim alınamadığı için kısa bir süre sonra iltizam sistemine yeniden geçilmiştir.¹¹⁸

Osmanlı tarihinde Tanzimatla beraber farklı bir sürece geçilmiştir. Geleneksel Osmanlı kurumları yenilenmiştir. Bu dönemde en önemli konulardan birisi maliye alanındaki yeniliklerdir. Batı vergi sisteminden etkilenilmiştir. Osmanlı mali yapısı, bu etkileşimden kendi sosyal ve ekonomik yapısının imkân verdiği ölçüde fayda sağlamış, bazı çalışmalar da çok emek verilmesine rağmen başarılı olamamıştır.¹¹⁹ Tanzimatla beraber maliyede ıslahat ile ilgili çalışmalar yapıldı. Amaç; mali merkezileşmeyi gerçekleştirmektir. Mali merkezîyetçilik, “tahsisat usûlü” değil de hazineden maaş ödeme anlayışının yerleşmesi, vergi muafiyetlerinin iptal edilmesi, aynı yükümlülüklerin kaldırılıp, yeni vergi toplama şekillerinin meydana getirilmesi ve mali bürokrasinin gelişmesi yoluyla uygulabilirdi.¹²⁰ Şekil 1’de görüldüğü üzere; 19.yüzyılda merkezîyetçilik ve ulaşım teknolojisinin şartları iyileştirmesi neticesinde devlet gelirleri artmıştır.¹²¹

Şekil 1:Osmanlı İmparatorluğu’nda Mali Merkezileşme Merkezi Hazinesinin Gelirleri/ GSYH, 1700-1914,(yaklaşık yüzde olarak)

Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul, 92.

¹¹⁸ Sayın, a.g.e., 58-59.

¹¹⁹ Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, (İstanbul: İşaret Yay, 1990), 193.

¹²⁰ Ayla Efe, “Muhassıllık Teşkilatı”, (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002),133.

¹²¹ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul,91.

Tanzimat ile öncelikle pilot bölgelerde mali kurallar faaliyete geçirilmiştir. Diğer bölgeler müstesna mahalleler durumunda idi. Sonrasında ise tüm devlette uygulanmıştır. İltizam usûlü tasfiye edildikten sonra vergi tahsil görevi devlet memuru olan muhassılların olmuştur. Muhassıllar sadece vergi tahsildarı değil, Tanzimat fermanı ile mali uygulama görevleri de olan maliye memurları idi. Muhassıllar görev yerlerinde vergileri yeniden belirlemişlerdir. Aynı olan vergileri de nakde dönüştürmüşlerdir. Muhassıllar kaza gelir ve gider defteri tutmakla yükümlü olmuşlardır. Bu defterler mahalli meclis denetiminden sonra İstanbul'a gitmiştir, ayrıca 3 ayda gönderilme usûlü olsa da bazıları da 4-5-6 ayda gönderilmiştir. Merkeze gelen defterler önce mali masraf muhasebesine gelir ve özetlenir. Sonra özetler "Meclis-i Muhasebe-i Maliye'ye" gönderilir ve incelemeler sonucu "muvafık-ı kuyûd" veya "mugâyir-i nizam" olduğu tespit edilir, aklanır veya reddedilir. Reddedilen hesaplar ve aklanan hesaplar Maliye hazinesine irad ve masraf olarak kaydedilmiştir. Hesaplara itiraz olduysa merkezle taşra yazışır ve bu işlemleri "Mektubî Maliye Odası" yapar. Yeni uygulamalar ile daha etkin bir vergi sistemi hedeflenmiştir. Muhassıllık teşkilatı ile mahalli defterdarlıklar meydana getirilmiştir. Kazalara muhasıl atanmış, vilayetlere ise defterdarlar atanmıştır. Tanzimat ile iltizam ve mukataa terimleri de kaldırılmıştır. Mukataat Hazinesi, Miri Hazine ile birleştirilmiş ve Hazine-i Amire adını almıştır.¹²²

Muhassıllar yoluyla; kamu gelirleri emaneten yönetilmiştir. Muhassılların görevleri; kamu gelirlerinin tahsilatı ile beraber Tanzimat reformlarını da anlatmak ve meclis oluşturmaktır. Muhasıllara; iltizam defterlerindeki malların hepsinin tahsili görevi verilmiştir. Muhasılların bir başka önemli vazifesi de yanlarında görevli kâtiplerle beraber nüfus ve emlak sayımı yapmak olmuştur.¹²³

Muhasıllık kurumu iki sene uygulandıktan sonra başarısız olması nedeniyle kaldırılmıştır. Başarısız olma sebeplerinden ilki; sarraflar, mültezimler ve onlardan para kazananların yeni uygulamalardan hoşnut olmamaları ve direnmeleri olmuştur. İkincisi; sahada çalışan problemi olmuştur. Örneğin; aşar toplamada görevli kimselere ödenen ücretler toplanan aşar bedelinin neredeyse yarısına ulaşmıştır. Bu gibi sebeplerle 1842 yılında muhasıllıklar kaldırılarak; meclisleri kalmış, görevleri bölgenin mülki idare amirlerine verilmiştir. Valiler idari ve mali alanda eskisi gibi en yetkili kişi konumuna getirilmişlerdir. Valilerin yanında defterdarlar da

¹²² Cezar, a.g.e, 282-288.

¹²³ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, (İstanbul: Küre Yay., 2012), 41-43.

görevlendirilmiştir. Bu sistem 1842’de başlamıştır ve Tanzimat’ın uygulandığı yerlerde uygulanmıştır.¹²⁴

Emaneten idare edilen bölgelere muhasıllık kaldırılınca; “muaşşir” adı verilen memurlar atanmış ve denetimlerinde vergi tahsil edilmiştir. Muaşşirlerin sorumluluğu; vergi tarhı, vergi mahsullerinin satılarak hazineye gönderilmesi ve sonraki süreç olmuştur. Muaşşirler; emin kişiler olup kefilleri olması halinde seçilmişlerdir. Muaşşirler atandıkları köylerde taşir meclisi kurmuşlar ve meclise liderlik etmişlerdir. Meclis, hasat zamanına kadar bölgeyi dolaşıp ve hasat miktarı hakkında tahminde bulunmuş, hasat döneminde ise kazanılan gelir ile kıyaslamıştır. Vergi ödemeleri yapılıncı kişilere makbuz verilmiştir. Üreticilerin kalan malları satması için; meclis tarafından verilen bu makbuz gerekli olmuştur. Çeşitli yerlerde hem iltizam usûlü hem de emaneten idare beraber uygulanmıştır. Tanzimatla kaldırılan iltizam sistemi dört sene sonra yeniden getirilmiştir. İltizam sisteminde; toplanan vergiler devlete ulaşmamış veya bazen mültezimde kalmıştır ya da hasat zamanında yapılamayınca ürünler heba olmuş veya toplanan ürünlerin fiyatı yeterli olmaması sebebiyle istenilen gelirler kazanılamamıştır. İltizam sisteminin kuralları yazılı olmadığı için 1855 senesinde devlet yeni bir nizamname ve talimatname ile düzenleme yapmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen devlet istediği vergi gelirini tahsil edememiştir. Çünkü mültezimler yalnızca kendi alacakları sebebiyle halka zülüm yaptıklarından halk vergi vermekte gönülsüzdür. Bu problemleri çözmek için; devlet iltizam ve emaneten idare yöntemini uygulamıştır. İltizam sistemi, 1925 yılına kadar devam etmiş, öşrün tasfiyesiyle beraber sistem de tasfiye edilmiştir.¹²⁵

Küçükkalay ve Çelikkaya’nın ifade ettiği üzere: “Osmanlı vergi tahsilini neden özelleştirme yoluyla yaptı? Neden mali teşkilat üzerinde vergi tahsiline yönelik departman kurmadı?” Osmanlı Devleti’nin vergi tahsilinde özelleştirmeyi seçmesinin, mali yapıda vergi tahsiline ait bir bölüm kurmamasının bazı sebepleri vardır. Birincisi Osmanlı devlet anlayışıdır. İkincisi; Osmanlı gelirleri maksimum giderleri minimum düzeyde tutmak istemiştir. Üçüncüsü; dönem koşullarının kârlı bir yöntem olarak iltizam uygulamasını sunması olmuştur. Dördüncüsü ise; merkezi maliye vasıtası ile merkeze ait vergilerin toplanmasının ve tekrar merkeze

¹²⁴ Çakır, 2012, a.g.e., 47.

¹²⁵ Mehmet Karakaş, “Tanzimat Dönemi Aşar Vergisi” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 147. Sayın, a.g.e., 58-59

getirilmesinin harcamaların minimumdaki tutulması ilkesini bozarak yüksek maliyet oluşturma ihtimali olmuştur”¹²⁶

İltizama alternatif olarak günümüzde tespit edilen sistem, Vergi Artışına Dayalı Finansman (VAF), İngilizcesi ise; Tax Increment Financing (TIF) sistemidir. VAF; belediyeler ve yerel yönetimlerce uygulanan kamu finansman aracı olmuştur. Dönüşüm veya yenileme işlemleri vergi artışından gelen kamu gelirlerince finanse edilecektir. ABD’de ve çeşitli ülkelerde 60 seneyi aşan süre zarfında VAF ve benzeri finansman ürünlerinin kullanıldığı görülmektedir. ABD’de sabit getirili menkul kıymet ihracı (bono vb.) olarak, altyapı ve kentsel yenileme alanında kullanılmıştır. Kanada, Birleşik Krallık, Avusturalya, Yeni Zelanda gibi ülkelerde de kentsel kalkınma ekonomisi nedeniyle VAF benzeri finansman araçları kullanılmaktadır.

Osmanlı’da iltizam, esham, mâlikâne gibi kamu finansman araçları gelecekteki vergi gelirlerinin indirimli olarak satılması ve kamuya ek gelir sağlanması hedeflenmiştir. Bu gibi kamu finansman araçları VAF’a benzerdir. Osmanlı Devleti’ndeki esham sistemi ile bölgelerdeki vergi gelirleri birçok kişiye satılmıştır. Esham sistemi ile vergi gelir toplama işini alanlar ömür boyu bu işi yapma hakkı kazanmışlardır. Esham değeri yıllık vergi gelirinin altı-yedi katına satılmış olmaktadır. Varlı ve Övenç (2019) ise K-VAF sistemini ortaya koymuşlardır. Bu modelde risk paylaşımı da vardır. K-VAF modelinde VAF temel ilkeleri vardır ayrıca iltizam sistemini de kapsamaktadır. VAB (Vergi Artış Bölgesi) B projesi için finansman sağlanırken borç sözleşmesinde; borçlanan taraf belediye veya belediyenin taşeronluk verdiği firma iken; borç sağlayan da banka veya yatırımcı olmuştur. Bu sisteme göre; vergi toplayan belediye faiz/kâr payı oranının azaltılması sonucunda finansöre vergi gelirindeki artışın bir kısmını alma sözünü vermek durumunda olmuştur. Böylece belediye daha düşük faizle borç alırken; finansör de faiz gelirinden daha çok gelir kazanmış olmaktadır.¹²⁷

¹²⁶ Mesut A. Küçükkalay, Ali Çelikkaya, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam." **Türkler Ansiklopedisi**, (2002), 878-888.

¹²⁷ Yusuf, Varlı "Kentsel kalkınma ekonomisi için alternatif bir yöntem önerisi: Vergi artışına dayalı finansman." (2019), **İbn Haldun Çalışmaları Dergisi**, (4 (2), 2019), 157-165.

3.6. 19. Yüzyılda Ege Bölgesi'nde Vakıf Tarım İşletmelerinin İdaresi, Müzayede Usulü ve Sorunları

Ege bölgesinde vakıf tarım işletmeleri genelde zeytin bahçelerinden oluşmaktadır. Her bir zeytin bahçesine, vakıf tarım işletmesi diyebiliriz. İncelediğimiz Ege bölgesi vakıfları; Karesi Sancağı sınırları içindedir. Edremit ve Kemeredremid'de padişah ve haneden üyeleri, merkez ve taşrada görevli asker ve yöneticileri veya yerel halkın seçkinleri çok fazla vakfa sahip olmuştur. Bu vakıflara; zeytinlik, bağ, bahçe, arazi olarak müstegallât ile han, hamam, dükkân, ev, kahvehane, fırın, sabunhane, un ve zeytinyağı değirmeni olarak da müsakkafat bağlanarak sosyal, ekonomik ve kültürel hizmetler yürütülmüştür.¹²⁸

3.6.1. Vakıf Tarım İşletmeleri İdaresi

Evkâf Nezâreti kurulmadan önce vakıf zeytinlikler mütevellilerin riyasetinde işletilmiştir. 1826 düzenlemesinden sonra Evkâf-ı Hümayun Nezâreti tarafından idare edilmeye başlanmış ve elde edilen zeytinyağları da vergiden muaf tutulmuştur. Tanzimat'ın ilanından sonra (1839) vakıflara ait zeytinliklerin idaresi muhassıllıklar (devlete ait vergileri toplayan görevli) tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Kısa bir süre sonra vakıf zeytinliklerin muhassıllar tarafından idaresi 1842-43 yılında kaldırılarak senelik belirli bir ayni zeytinyağı verilmek şartı ile maktuan iltizama verilmeye başlanmıştır.¹²⁹

Vakıf zeytinliklerin iltizam ile işletilmesi 1926'ya kadar süregelmiştir. 1926 yılında Evkâf Umûm Müdürlüğü'nün bütçe kanununda düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre; vakıf zeytinlikler, Arazi-i Vakfiye Müdüriyeti'ne bağlı, Yüksek Ziraat Mektebi'nden mezun uzman bir müdürün idaresinde, ziraat fen memurları ile muhafaza memuru ve korucular ile yönetilecektir. Zeytinliklerin imarı ve tımarı için de personele vazife verilecektir. Zeytin mahsulü bir senelik olarak satışa çıkarılacak, kiralama işlemi iki ila sekiz seneye kadar olacak denilmiştir. Fakat iki seneden fazla kiralamalarda Genel Müdürlüğün izni aranacaktır. İhale komisyonları evkaf müdür ve memurunun, evkaf memuru yoksa vekil olabilecek kişilerin başkanlığında mahalli

¹²⁸ Abdüllatif Armağan, "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi." **OTAM**, (42 /Güz 2017), 30-31.

¹²⁹ Faruk Doğan, "Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)". (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2007), 60-61.

idare heyetinden bir üye ve belediye meclisince seçilecek bir kişi ile toplamda üç kişiden oluşacaktır.¹³⁰

3.6.2. Müzayede Usûlü

Vakıf arazilerin işletilmesinde belirli süreç ve kurallar içerisinde yürütülen iltizam yönteminin ilk basamağı müzayededir. Yani bir tür açık ihale diyebileceğimiz bu süreçte taşrada kaza müdürü, meclis üyeleri, vakıf müdürü, ziraat müdürü, müftü, naib ve muhtar gibi yetkililer huzurunda bir müzayede yapılmaktadır. Bu müzayede vakıf arazilerin belirli bir bedel mukabili işletilmesi ve gelirini tahsil etme yetkisinin sınırlı bir süre ile kayıtlı olmak üzere devri için gerçekleştirilmektedir.¹³¹

Müzayedelerin, iltizama verilecek araziler üzerine gidilerek yapıldığına ilişkin örnekler vardır. Burada münadi/dellal denilen kişiler bütün talipler huzurunda yüksek sesle iltizama verilecek araziye ve şartlarını belirtir ve açık artırmaya sunar. Günümüz ihalelerinde de görüldüğü gibi, en yüksek bedeli veren talipten sonra başka talip çıkmaz ise (tâlib-i âhârın inkıtâ'ı) müzayede süreci sona erer. Açık artırma (müzayede) sonunda arazinin/bahçenin işletme şartlarını kabul ederek ihaleyi kazanan ve müzayedeyi düzenleyenlerce de uygun görülüp mültezim olarak seçilen bu kişi ve bu kişinin (mültezimin) gösterdiği kefil ve diğer şartlar yazılarak merkeze gönderilir. Merkezin onayına sunulup kabul gören ihaleler sonunda iltizam süreci başlardı.¹³²

“Cennetmekân Bezmiâlem Valide Sultan tâbe serâhu hazretleri evkaf-ı celileleri mustegallatından Kemeredremid¹³³ kazasında kâin ma'lumu'l-adet zeytin bahçelerinin 1277 senesinde atayây-ı ilahiyye olan zeytin mahsulatının müste'cirlerine icar mevsimi olduğundan usul-i sabıkı vech ile müdürü hâcegân-ı divan-ı hümayundan fütüvvetli Şefik Efendi bendeleri maiyetine âzâ-yı meclisten Hacı Ahmet Ağa ile Hacı Hasan Ağa refik kılınarak müste'cirleri ile beraber bahçehâ-ı mezkurelerin başka başka başlarına varılarak müste'cirleri miyanında münâdi nidasıyla müzayede-i aleniyeleriyle bi'l-icra tâlib-i ahârın inkita'ıyla gayr-i ez mengenehâ yalnız sene-i merkume mahsulatının müzayede kararı ber vech-i bâlâ 428 kantar sair 5 vukiyye revgan-i zeyte bâliğ ve reside olarak poliçe revgani itibarıyla müste'cirlerine deruhte olunmuş idüğü muhat-ı ilm-i âli-i nezaret-penâhileri buyrulmak ma'razında bâlâsı defterlu mazbata-i acizanemi takdime cesaret kılındı. Ol babda ve herhalde emr ü ferman hazret-i men lehül'-emrindir. Fi 24

¹³⁰ Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, 130-131.

¹³¹ (BOA, EV.d. 16553).

¹³² (BOA, EV.d.17233, HH.d.17635)

¹³³ “1484 yılında Taylıeli 'nde yaşayan halk göç ederek şimdiki kent merkezine yerleşmiş ve Madra Dağının suyunu yöreye taşıyan su kemerlerine atfen KEMER olarak adlandırılan kent; 1886 yılına kadar Edremit İlçesi'nin bir nahiyesi olarak yönetilmiş ve 1867'de ilçe teşkilatı kurulmuştur. Kemer Nahiyesi'nin ilçe merkezi olmasında büyük emekleri bulunan I. Abdulhamit 'in oğlu Şehzade Burhanettin'in adına atfen İlçe merkezi Kemer ismi yanında BURHANİYE olarak da adlandırılmış ve müteakip yıllarda BURHANİYE adı idari teşkilat yapısı içinde resmîyet kazanmıştır.” <http://www.burhaniye.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi> [27.09.2019]

Cemâziye'l-evvel 1278) Aza, aza, aza, aza, müdür-i kazay-ı Kemeredremid, eddayi müftü, eddayi naibü's-şer"¹³⁴

Müzayedeyi yürüten evkaf müdürü, kâtip, azâlar, dellal, muhbir ve muavin gibi görevlilere ödeme yapılmıştır. Ulaşımda kullandıkları beygirlerin ücretleri ve dellal parası adı altında ayrı ödemeler de vardır.¹³⁵ Müzayadelerde pusula verildiği de görülmüştür. Pusula ve şartname olarak geçmektedir. Pusula örneği;

Midilli müzayede pusulası ve şartnamesi

“Midilli sancağı dâhilinde vaki olup Beynelahali velciran Kemal ve Şöhretleriyle yani tarif ve tasvifden müstani olan... Kıta cennetmekân Gazi Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin kıta arazi evkafı mazbutayı zeytinluk ve tarlaları ki ceman kıta zeytin bahçelerinin havi olduğu zeytin eşcarı ve İnöz karyesinde bulunan bir bab zeytin mengenesi iş bu 307 senesi maliyesi Martından itibaren kura ve be kura 4 seneyi kâmile müddet ve şeraiti ve mukavelat-ı mukarrere-i atıye üzere zuhur edecek taliplere icara mukarrer olduğundan zikr olunan zeytinliklerle tarlaların müştemil olduğu arazi ki sırf cebel hükmünde bulunan ormanları müstesna olarak çent seneden beri (çeyrek asır) tathiri olunamamasından orman haline gelmiş olan zeytinliklerin yani zeytin eşcarı bulunan mahallerin orman ve cebelleri (dağları) tathir ve içinde deliceleri aşılınmamak ve eski zeytin eşcarları kaidesine tevfikân (uygun olarak) ayıklanması ve dipleri çift veya kazma ile layıkı vech ile kazılmak şartıyla her iki senede bir defa âdeti belde üzerine bıla noksan imar ve tathir etmek ve zeytin eşcarı bulunan araziye nebataı (bitkiler) saire gurus bulunmamak ve aşılınmış ve aşılacak delicelerden dikme namıyla çıkarılıp ahara satılmayacak şayet bunların çıkarılıp satıldığı tashufuk ederse, muntehaplarından ağacın iki kat bedeli tazmin ve zikr olunan zeytinlikleri bas olan mahallerine fidan gars olunacak diplerine alınmış mikdarlarına göre verilmek mezkûr mengene ile umum zeytinlik ve tarlaların hitamı (sonunda) mukabelede canibi vakfa terk ve teslim etmek bu babda vuku bulun masarının kâfesi (bulma) müstecirine ait olup iş bu zeytinliklerin kura ve kura (karye karye) müzayedesinde kaç desti yağ takarrür eder ise mezkûr yağların halis lepanta*olarak nisan içinde bulundukları karyelerde teslim olunacak/olunmak deyu zeytinliklerin imarı kâmilten mültezimine ait olacağından şerati mezkurenin icra olunup olmadığını kanaat hâsıl etmek üzere hükümet tarafından terfi kılınacak erbab-ı mamulat (bilgi sahibi) ve canibi hazineden tayin kılınacak memurlar marifetiyle her sene tahsisat icra kılınacağından zikr olunan zeytin bahçeleri gerek kısmen gerek külliye beyan olunduğu vech ile imar ve tımar olunmadığı görülüp bağ rapor (ile) beyan olunduğu sırada ispat müddeyi için memuri mamaileyhin taraflardan verilecek rapor üzerine mahalli erbabı vakfın imar ve tımar olunan tahmin ve takdir edecekleri masarîf her kaç kuruş olur ise memuru marifetiyle icra ettirilerek bir misli mültezimden ahz ve tahsil olunacaktır. İş bu zeytinlikler herhangi kurada (karyeler) bulunur ise bulunsun badel müzayede kimin uhdesinde takarrür etmiş ise meclisi idare livaca karar verildikten ve karardidesi keşide olunduktan sonra ihale olunmak şartıyla işbu müzayede pusulası tanzim olundu.”¹³⁶

3.6.3. Talep Yetersizliği

İklimin kötüleşmesi, üretimde verimliliğin düşüşü, piyasa şartları veya başka nedenlerden dolayı zaman zaman vakıf zeytinlikler açık artırmaya/müzayedeye

¹³⁴ BOA. Mad.d.18875,

¹³⁵ BOA, EV.d.17233, BOA HH.d.17635

* Lepanta yağ, saf yağ demektir. Bknz: *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011, s. 1625.

¹³⁶ Evd 24943

çıkarıldığında talep gelmiyordu. Böyle dönemlerde yetkililer bir tedbir olarak iltizam sözleşmelerinde minimum süre olan üç senenin de altında sözleşme yapılması gibi çarelere başvurdular. Yıllık sözleşme yapılmasına kadar giden bu süreçte muhtemel sorunların çıkacağına dair endişeler de söz konusu idi. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden Sadâret makamına yazılan bir yazıda, Ayvacık kazasında evkâf-ı mazbuta zeytinlikleri 6 sene süreliğine, hatta birkaç yıllığına bile müzayedeye çıkarıldığında talep gelmeyince iltizam süresi kısaltılarak bir yıllık sözleşme yapılmak zorunda kalınmıştır. Fakat bu sürenin bir yıla kadar indirildiğinde, mültezimler bu kısa süre içinde bahçelerin imarıyla ilgilenmeyip sadece kendi menfaatlerini gözetecekleri için zeytinliklerin harap ve mahvolacağı endişesi taşınıyordu. Kısa süreli iltizamların getireceği mahzurlar dikkate alınarak altı senelik iltizam sürelerinin vakıflar açısından daha faydalı olacağı, imarlarının yapıp yapılmadığının da teftiş edilmesi yönünde karar çıkarılmıştır. 7 Rebî'ü'l-evvel 1318.¹³⁷

3.6.4. Bakaya Sorunu

Bir tarım işletmesini iltizam yöntemiyle işletmek üzere alan kişiler/mültezimler ve gösterdikleri kefiller sıkı denetim ve araştırmadan sonra seçtikleri halde, taahhüt ettikleri iltizam bedellerini ödemedikleri/ödeyemedikleri görülmektedir. Buna bakay denilmektedir. Vakıf sisteminde kentsel gelirler genelde kiralanarak işletilmekte iken; kırsal gelirler ise iltizam sistemiyle kendi görevlileri olan cabilerle toplanmaktadır. İltizam sisteminde nakdi ve ayni vergilerin tutarları, ürünlerin pazar fiyatları üzerinden tahminen sözleşme yapılıyordu. Sel baskını veya çekirge istilası gibi istisnai durumlarda mültezim sözleşmenin şartlarını yapamayacağını ifade eden başvuru yapabilmektedir. Bu durumda kadılık durumu teyit eder. Tarımda verim ve hâsılayı etkileyecek olumlu veya olumsuz gelişmeler, nüfus artışı veya azalışı iltizam sözleşmelerini etkileyebilmektedir.¹³⁸

İltizam sisteminde sıkça rastlanılan bakaya sorununa, yani iltizam bedellerinin tahsil edilememesinin nedenlerine bakıldığında; mültezimlerin vefatı, mengenelerde ahalinin hissesinden kaynaklanan muhtelif sorunlar, defterlerdeki hatalı kayıtlardan

¹³⁷ (BOA, İ.EV.25-29).

¹³⁸ Kayhan Orbay"Vergi kayıtları, mahsul miktarları ve fiyatlar: Vakıfların Rûsûm, A 'sâr-ı Hubûbât ve Fûrûht-ı Hubûbât defterleri." **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi OTAM** (30.30, 2011), 130-131.

¹³⁸ BOA, EV.d.19495

kaynaklanan sorunlar, mengenelerin harap olması, zarar etmesi, mevsim şartları, iltizam bedeli olarak yağların lepante¹³⁹ (saf) yağ teslimine yanaşılmaması gibi birçok neden görülmektedir.

“Cennetmekân Bezmiâlem valide sultan tâbe serâhu hazretleriyle merhum Karaosmanzade mülhakatı evkaf-ı şerifesinden Edremid ve Kemer havalisinde vâki zeytinlik ve mengenelerin 81, 82, 83 senelerine mahsuben mahallince idare olunan hâsılatının bâkiye ve muhasebesi pesmânde kalmakta olduğu halde Karesi evkaf muhasebecisi refetlû Kemal Bey’in mukaddemce havâli-i mezkûreye azimetinde... bi’t-tedkik rû’yetiyle tanzim olunan mazâbıt-ı mahalliye mucebince bâlâda murakkam muhasebesi vech ile sinin-i merkumede vuku bulan hâsılatın mecmuun 114.701 kıyye 249, 5 dirhem revgan-ı zeyte bâliğ olup bundan aynen ve furuhtuyla bedelen hazine-i Evkâf-ı Hümâyuna takdim kılınan ve esbab-ı meşruhaya mebni tahsili mümkün olamayan revgan-ı zeyt ba’del... zarardide olup kudretsizliği cihetle fakat Hasan Çavuş zimmetinde 4100 guruş yağ esmânı kalarak 87 senesinden itibaren 4 senede ifa etmek üzere taksit ve senet ve kefaletle rabt olmasına ve muhasebeci-i muma-ileyhin vezâif mertebesinden olduğu vech ile o suretle gayreti ve 83 senesi hâsılatını surhla bir kalem zam olunan 1205 kıyye revgan-ı zeytin zahire ihracı umur-ı memuresinde hakikaten dikkati teyit eylemiş olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü’l- emrindir. Fi 9 Safer sene 1289 ve fi 5 Nisan 1288”¹⁴⁰

Mültezimin vefatı dolayısıyla tahsilatta güçlük yaşandığına ilişkin örnekler vardır: Sultan Abdülmecid Han vakfına ait Ayvacık ve Kemerredremid’de bulunan vakıf zeytin bahçelerini 1276-1279/1859-1863 seneleri sonuna kadar 4 yıllığına 27.060 kıyye zeytinyağı karşılığında iltizama alan Osman Remzi Efendi’nin vefatıyla, kendisinden ve kefilinden tahsil olunamayan 1765 kıyye zeytinyağı için mültezimin validesi aleyhine dava açılmıştır. Davanın zaman aşımına uğradığı şeklinde karşı iddia ise, vakıf alacakları olması hasebiyle reddedilmiştir. Ne var ki, alacak tahsil edilememiştir.¹⁴¹ Sultan Abdülmecid Han evkafının 1287/1870-1871 senesinde Ayvacık ve Kemerredremid’de toplam 27.060 kıyye olan iltizam bedelinin 24.295 kıyyesi yani yüzde 90’ ı tahsil edilmiş, geri kalan yüzde 10’u bakaya kalmıştır.¹⁴²

İltizam bedellerinin ödeme şeklinden kaynaklanan sorunlar da yaşanmaktadır. 1315/1897 yılında Edremid’de vakıf zeytinliklerden iltizam bedeli olarak tahsil edilmesi gereken yağın lepante halinde, yani saf halde teslimi gerekirken bu şekilde yağ teslimine kimse yanaşmamıştır. Bakaya kalan mültezim borçlarının zeytinyağı bulunmadığı takdirde nakit olarak ödenmesi cihetine gidilecektir¹⁴³

Zeytin bahçelerini kiralayan/ iltizama alan kişilerin zaman zaman zarar ettikleri, vakfa karşı yükümlülüklerini yerine getirmekte güçlük çektikleri de olmuştur. Böyle

¹³⁹ Lepanta yağ, saf yağ demektir. Bkz. Redhouse, Sir James (2011). **Turkish and English Lexicon**, İstanbul: Çağrı Yay, 1625.

¹⁴⁰ BOA, EV.d.19495

¹⁴¹ BOA, İ.EV.4-3

¹⁴² BOA, EV.MH.01505).

¹⁴³ BOA, EV.MKT.2553).

durumlarda vakfın mahalli idarecileri yapılan görüşme sonrası mültezimlerin ödemeleri ileriye dönük taksite bağlanmış, senet ve kefil alınmıştır. Ayrıntılı olarak Ek 8’de açıklanmıştır.¹⁴⁴

Tahsilatta yaşanan sorunlar zaman zaman büyümüş, nihayet sultanın iradesiyle düzenlemelere gidilmek mecburiyetinde kalındığı olmuştur. Avrupa tüccarı¹⁴⁵ unvanıyla iş gören yerli gayrimüslim bir Osmanlı vatandaşı olan tüccar Mihaliki tahsilatta yaşadığı sorunlar dolayısıyla resmi kurumlardan yardım istemiştir. Mihaliki isimli gayrimüslim Osmanlı vatandaşı mültezim, Karesi ve Ayvalık’ın 1846/1263 yılı zeytinyağı aşarını iltizama aldığı anda öşür tahsilinde zorlanıp, bakayalar artınca dönemin Karesi muhassılına ve Ayvalık kaymakamına müracaat ederek yardım istemiştir. Nihayet tahsilatın hızlandırılması yönünde padişah iradesi çıkacaktır,¹⁴⁶

3.6.5. İltizamlarda Görülen Suistimal ve İhmaller

Gerek iltizam sürecinde gerekse bu sürecin dışında vakıf arazilerde zaman zaman suistimaller de yaşanmıştır. Bu işletmelerin iltizam sürecinde bazen muhasebesi görülmeyerek mülk gibi muameleye tabi tutulduğu, halktan bir kısım kimselerin vakıf malları çevirerek vergilerini bu kaynaklardan ödediği, hatta bazı muhtarların ve eminlerin bu suistimallerin içinde olduğu görülmüştür. Dâhiliye Nezâreti’nden Karesi’ye gelen bir yazıda; kişilerin ellerine geçen vakıf malların ortaya çıkarılması için gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir. Bunun için Karesi Evkâf Muhasebecisi Kemal Bey, bizzat Edremid’de bulunup şahısların eline geçmiş olan 112 kalem vakıf emlakın Edremid’deki vakıflara ait olduğunu tespit etmiştir. O ana kadar kişilerin ellerine geçen vakıf mallar, mülk gibi muameleye tabi tutulmuş ve muhasebelerinin görülmesinden kaçınılmıştır. (1301/1883).¹⁴⁷

1887 senesinde Edremid ve Kemeredremid’deki vakıf zeytinlikleri uzun zamandan beri imar edilmemesi sebebiyle ormana dönüşmüş ve hâsılat çok azalmıştı. Evkâf Hazinesi yeterli imkâna sahip olmadığı için bu zeytinliklerin imarı dört seneye yayılmıştır. Karesi sancağına bağlı kazalardan Edremid ve Burhaniye civarı, Biga sancağında Ayvacık, Aydın vilayetine tabi Bergama ve Midilli adasında gerekli imar

¹⁴⁴ BOA, 19495

¹⁴⁵ Avrupa tüccarlığı, Osmanlı tebaası olan gayrimüslim tüccarlar yabancılara tanınan imtiyazlardan faydalanmak için o devletlerin elçiliklerinde tercüman oldular ve berat alarak tebaa değiştirmeye başlayınca, Osmanlı Devleti 1802 yılında yabancı tüccarlara tanıdığı hakları kendi tebaasından olan gayrimüslimlere tanıyarak Avrupa tüccarlığı müessesesini kurdu. Bkz. Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul 2012,380.

¹⁴⁶ BOA, EV.MKT-114-29

¹⁴⁷ BOA, Ş.D.209-35.

faaliyetinde bulunulmayan zeytin bahçelerinin gittikçe harap olduğu, senede 120.000 kıyye zeytinyağı tahsil edilirken bu miktarın gittikçe düştüğü, bazı bahçelere civardan tecavüz edildiği yönünde tespitler yapılmıştır. Eğer imar yapılırsa hâsılâtın artması beklenmektedir.¹⁴⁸ Bu sebeple Evkâf Nezâreti'nin ilgili memurlarının bu bahçeler üzerindeki irtibatlarını sürekli tutmak, zeytinliklerin bakımı için gerekli çalışmaları yapmak, mahalli idarecilerin yapabilecekleri çalışmaları ilgili birimlere iletme gibi önemli konuları Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretine bildirmek istenmektedir. Ayrıca bahçeleri müzayedeye çıkarıp iltizam suretiyle taliplerine vermek ve mültezimlerin taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamak gibi konularda görevlendirilmek, kısaca Hazine-i Evkâf-ı Hümâyûn'un, Karesi sancağının kaza ve sancaklarında bulunan zeytinliklere nezaret etmek üzere Evkâf-ı Hümâyûn Mektubî Kalemi elemanlarından İbrahim Bey'in mevcut maaşına ilaveten zeytinlik gelirinden karşılanmak üzere 2000 guruş ilave maaş tahsisıyla tayin edilmesi istenmektedir (1317 Ra-11) H-29-03-1317/1899.¹⁴⁹

3.6.6. Zeytinliklerde Kuruyan Ağaçlar Sorunu

Vakıf tarım işletmelerinde bir diğer sorun da iltizama verilen bahçelerde kuruyan ağaçlar idi. Bu ağaçlar soğuktan kurumuştur. Kuruyan ağaçlardan eğer kurumasa idi, tahmin edilen mahsul hesaplanarak masraf olarak kaydedilmiştir. Ayrıca kuruyan ağaçların yakımı için de ayrı bir masraf yapılmıştır. Sultan Abdülmecid vakfının Ayvacık kazasındaki zeytin ağaçlarının geçen seneki şiddetli kışdan etkilenen ağaçların sayımı yapılır ve 1849 senesi yapılan bu sayımda 7793 zeytin ağacının 1929'unun kuruduğu 5869'unun ise sağlam kaldığı tespit edilmiştir. Toplam ağaçların yüzde 25'i kurumuştur.¹⁵⁰

3.7. Günümüzde Vakıfların Denetimi

Günümüzde vakıfların denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü ve üst kurumlar tarafından yapılmaktadır. Denetime konu olanlar; vakıf senedindeki hükümlerin uygulanma durumu, vakıf mallarının usûlüne göre kullanılması, vakıf gelirlerinin harcanmasıdır. Vakıfların; Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne denetim giderleri için

¹⁴⁸ Doğan, a.g.e., 49-61.

¹⁴⁹ BOA, İ.EV.22-33

¹⁵⁰ BOA, HH.d.17635, BOA HH.d.17633

yaptıkları ödeme vakfın net gelirinin yüzde 5'ini geçmeyecek oranda olması tüzükle belirlenen bir konu olmuştur.¹⁵¹

Değişen şartlar sebebiyle vakfın amacının vakfedenin de isteğine uymacak duruma gelmesi halinde vakfın yönetim organı ve denetim makamının başvurusu ile vakfın amacının değiştirilme ihtimali vardır. Aynı durum vakıf şartları ve yükümlülükler konusunda da geçerli olmuştur. Vakıfların personeline ölüm, istifa vb. nedenlerle azalma olması durumunda, hüküm yoksa vakıf senedi değişikliğine yetkili organ, bulunmazsa icraya yetkili organ ve Genel Müdürlüğün de görüşü ile mahkeme tarafından yeni personel seçilme durumu söz konusudur. Vakıflarda; hırsızlık, dolandırıcılık, kaçakçılık vb. suçlarından dolayı mahkûm olanlar yönetici görevine getiremezler. Görevde iken bu suçları işleyenlerin görevi sonlandırılır. “Vakıf yöneticileri vakfın amacına ve yürürlükteki mevzuata uymak zorundadır. Birinci fıkrada belirtilen zorunluluğa uymayanlar ile: a) Vakfın amacı doğrultusunda faaliyette bulunmayan, b) Vakfın mallarını ve gelirlerini amaçlarına uygun olarak kullanmayan, c) Ağır ihmal ve kasıtlı fiilleriyle vakfı zarara uğratan, d) Denetim makamınca tespit edilen noksanlık ve yanlışlıkları verilen süre içerisinde tamamlamayan, düzeltmeyen veya aykırı işlemlere devam eden, e) Medeni hakları kullanma ehliyetini kaybeden veya görevini sürekli olarak yapmasına engel teşkil edecek hastalığa veya maluliyete yakalanan, f) Bu kanunun 11 inci maddesi uyarınca iki defa idarî para cezası alan vakıf yöneticileri, Meclisin vereceği karara dayalı olarak denetim makamının başvurusu üzerine vakfın yerleşim yeri asliye hukuk mahkemesince görevlerinden alınabilir. Telafisi imkânsız sonuçlar doğurabilecek hallerde dava sonuçlanıncaya kadar, Meclis kararı üzerine denetim makamınca, vakıf yönetiminin geçici olarak görevden uzaklaştırılması ve kayyımca yönetilmesi ihtiyati tedbir olarak mahkemeden talep edilir. Haklı sebepler varsa mahkeme, vakfın yönetim organı veya denetim makamının istemi üzerine diğerinin yazılı görüşünü aldıktan sonra vakfın örgütünü, yönetimini ve işleyişini değiştirebilir. Mahkeme, denetim makamının başvurusu üzerine, tüzükte gösterilen sebeplerle duruşma yaparak yöneticileri görevden alabilir ve vakıf senedinde başka bir hüküm yoksa yenisini seçebilir. Görevinden alınan vakıf yöneticileri meclis üyesi olamaz ve beş yıl süreyle aynı vakfın yönetim ve denetim organında görev alamazlar. Ayrıca ikinci

¹⁵¹ Refik Korkusuz, Ömer Ergün, Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (2007), 98.

fıkranın (c), (e) ve (f) bentlerinde belirtilen nedenlerle görevinden alınan vakıf yöneticileri başka bir vakfın yöneticisi ise o görevinden de alınmış sayılır ve beş yıl süreyle hiçbir vakfın yönetim ve denetim organında görev alamazlar. Vakıf yönetiminde yer alan kişiler ile vakıf çalışanları kusurlu fiilleri nedeniyle vakfa verdikleri zararlardan sorumludurlar. Vakıf yöneticileri mahkeme kararı olmaksızın görevlerinden uzaklaştırılamazlar.”¹⁵²

3.7.1. Günümüz Vakıf Tarım İşletmeleri Yapısı

Günümüzdeki Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü yönetim şekline modern iltizam diyebiliriz. İltizama benzer yönleri; genelde 3 seneliğine kiraya verilmesi, kiraya verilirken yerel meclis müdürlerin vs. hazırda bulunması, kiraya verilirken aynı müzayede gibi yüksek meblağ verenlerle sözleşme yapılması, müdürlük tarafından denetlenmesi gibi konulardır.¹⁵³

Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü 1940 yılında faaliyete başlamıştır. Müdürlüğün amacı, vakıf zeytinliklerin korunması, kollanması, ıslah edilip işletmesi olmuştur. Bu zeytinlik arazileri “Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü” aracılığıyla idare edilmektedir.¹⁵⁴ “Daha önce Ayvalık’ta faaliyetlerine devam eden Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü, hâlen Balıkesir İli, Edremit İlçesi Havran yolunun 2. kilometresinde 58.180 m² alan üzerine 1990 yılında inşa edilmiş yerinde faaliyet göstermektedir. Yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğüne, mülkiyeti tarihten gelen mazbut vakıflara ait vakıf zeytinliklerin tamamı işletme müdürlüğüne kiralanmış ve işletme müdürlüğü tarafından ticari olarak işletilirken, 2004 yılından itibaren imara açık alanlar hariç yaklaşık %80’lik kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğüne üçüncü şahıslara kiraya verilmiştir. Kiraya verilmeyen zeytinlikler ise Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından işletilmektedir.”¹⁵⁵ Günümüzde Ayvalık vakıf mülklerinin hangi vakıflara ait olduğu ve bölgesi ayrıntılı olarak Ek 14’te verilmiştir.

Müdürlüğün faaliyet gösterdiği alan tabloda da görüldüğü üzere; Çanakkale İli Küçükkuyu, Balıkesir İli Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç, Ayvalık ve İzmir’e bağlı Dikili olmuştur. Bu bölge 100 km’lik bir sahil şeridini içine almaktadır.

¹⁵² Korkusuz, Ergün, a.g.e. s.98-101.

¹⁵³ Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, 130-131

¹⁵⁴ Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü

Hakkında <https://www.vakifzeytinleri.gov.tr/hakimizda> [04.04.2019]

¹⁵⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü 2014 Sayıştay Denetim Raporu; <https://www.sayistay.gov.tr> [03.03.2019]

Çanakkale Ayvacık İlçesi, Balıkesir Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık İlçelerinde vakıflara ait toplam 1517 adet parsel, 13.607 dekar arazide 164.818 adet Ayvalık yağlık zeytin çeşidi vardır.

Tablo 3: Vakıflar Genel Müdürlüğü Tasarruf ve Kontrolü Altında Bulunan Zeytinlikler

	Genel Envanter			Kontrolü Yapılan			Müdürlüğün Tasarrufunda Olan		
	Zeytinlik Sayısı	Yüzölçümü M ²	Ağaç Sayısı	Zeytinlik Sayısı	Yüzölçümü M ²	Ağaç Sayısı	Zeytinlik Sayısı	Yüzölçümü M ²	Ağaç Sayısı
Küçükkuyu	187	1.141.506	19.503	184	1.135.740	19.432	3	5.766	71
Altınoluk	137	1.089.229	15.013	135	1.082.749	14.925	2	6.480	88
Zeytinli	392	3.392.513	37.773	382	3.294.316	36.618	10	98.197	1.155
Edremit	495	3.735.265	38.607	495	3.735.265	38.607	0	0, 00	0
Burhaniye	380	2.765.428	33.654	379	2.752.932	33.568	1	12.496	86
Ayvalık	84	2.663.715	31.029	83	2.660.054	30.996	1	3.661	33
Dikili	29	1.542.063	12.722	29	1.542.063	12.722	0	0, 00	0
Toplam	1.704	16.329.719	188.301	1687	16.203.1190	186.868	17	126.600	1.433

Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Raporları 2012

Tablo 3’de Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü’nün genel envanterinde olan bölgeler; tasarruflarında olan kendi işlettikleri, kontrolünde olan ise kiraya verilen bölgelerdir. Tasarruf ve kontrol edilen bölgeler yıldan yıla değişkenlik göstermektedir. Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü’nün genel envanterinde olan bölgelerde en çok zeytinliğe sahip olan yer Edremit olduğu görülmektedir. Edremit’i sırasıyla; Zeytinli, Burhaniye (Kemeredremid), Küçükkuyu, Altınoluk, Ayvalık ve Dikili izlemiştir. Ancak müdürlüğün tasarrufunda olan zeytinlik sayısı oldukça azdır. Müdürlüğün tasarrufunda olan zeytinlik sayılarına baktığımızda en çok zeytinlik Zeytinli’dedir. Zeytinli’den sonra, Küçükkuyu, Altınoluk, Burhaniye ve Ayvalık gelmiştir. Edremit ve Dikili’de müdürlüğün tasarrufunda zeytinlik yoktur.

Tablo 4: Günümüz ve Geçmiş Zeytin Ağaç Sayısı ve Dönüm Miktarı Karşılaştırması (1880-2017)

Vakıf ismi	Köy ismi	Dönüm ¹⁵⁶	Ağaç sayısı	Dönüm	Ağaç sayısı
		1297/1880	1297/1880	2017	2017
Bezmiâlem Valide Sultan	Avcılar	302	2272	180	2247
Bezmiâlem Valide Sultan	Zeytinli	891	4819	453	5242
Bezmiâlem Valide Sultan	Güre	234	1688	123	1328
Bezmiâlem Valide Sultan	Kızılkeçili	32	341	37	515
Mehmet Emin Ağa	Zeytinli	315	791	19	172
Sultan Mecid	Avcılar	66	338	60	741
Toplam		1840	10249	872	10245
Dönüm/Ağaç sayısı			5,57		11,75

Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Raporları 2017, BOA, EV.d. 24930

Tablo 4’de Bezmiâlem, Sultan Mecid, Mehmed Emin Ağa vakıflarına ait bazı köylerdeki vakıf zeytinliklerin günümüzde ve 19. yüzyıldaki dönüm ve ağaç sayıları kıyaslanmıştır. Osmanlı dönümü de günümüz dönümüne çevrilmiştir. Bazı vakıf tarım işletmeleri dönümü genel olarak azalırken, bazen de artmıştır. Günümüzde vakıf zeytinliklerde Osmanlı dönemine göre; dönüm başına düşen ağaç sayısı ortalama olarak artmıştır.

3.7.1.1. Zeytinciliğe Genel Bakış

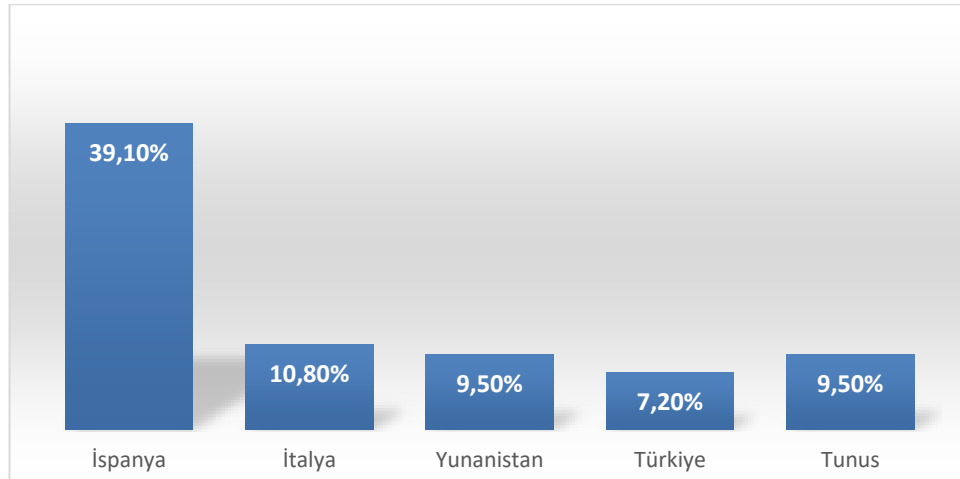
Türkiye’de 1990’da 86 milyon zeytin ağacı var iken; 2017’de ise yaklaşık 170 milyon üzerinde üzerine çıkmıştır. Türkiye’deki zeytin ağacı dünyadaki zeytin ağacının %10’unu karşılık gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tasarrufunda olan Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya ve Hatay illerinde 400 bin adet zeytin ağacı vardır ve bu oran Türkiye’deki zeytin ağacının yaklaşık binde 2,35’i kadardır. İzmir, Aydın ve Muğla’daki vakıf zeytin işletmelerinin faaliyetlerine de son verilmiştir. Hatay ve Antalya işletmeleri ise müdürlüklerince kiraya verilmiştir.¹⁵⁷

Türkiye’deki zeytin ağaçları uzun yıllardır çevresel etkilere doğal seleksiyonla uyumlu olarak hayatta kalmıştır. Bu tarz delice ağaçları korumaya alınmalıdır. Ağaç

¹⁵⁶ Osmanlı dönümü: 918.393 m²’dir. Günümüzde ise 1000 m²’dir. Osmanlı dönümü günümüz dönüme çevrilmiştir.

¹⁵⁷ Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü, 2017

sayıları ve zeytin taneleri artarken, zeytin üreten tarım işletmelerinin arazi büyüklüğü artmazsa birim üretim maliyeti düşürülemez. Zeytin üreten tarım işletmeleri için şirketleşme/kooperatifleşme ve arazi toplulaştırması yapılması lazımdır. Bahçelerde ise çeşit seçimi, sulama, drenaj ve tozlayıcı oranına dikkat edilmeyen tesisler çoktur. Zeytin sineği zeytine ciddi zarar vermekte, verim ve kaliteyi düşürmektedir. Bu sebeple “Zeytin Hastalık ve Zararlarıyla Mücadele” eden birliklere devletçe malzeme ve finans kaynakları sağlanması gerekmektedir. Alt yapı yetersizliği kaliteli üretimi ve verimliliği kısıtlamaktadır. Bu sorun için teknik ve hijyen koşullarının geliştirilmeli, kontrol ve denetimler ise etkili olarak yapılmalıdır. Türkiye’de iç ve dış pazar talepleri neticesinde işletme çeşitliliğinin yetersiz olması ve mevcut stoklama yapısı temel iki sorun olmaktadır.¹⁵⁸Ek 16’da tüm Türkiye’de zeytin yetiştirilen iller ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre; Türkiye’de en çok zeytin yetiştirilen şehirler sırasıyla; Aydın, Muğla, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Tekirdağ, İzmir, Manisa, Adana ve Antalya olmuştur.

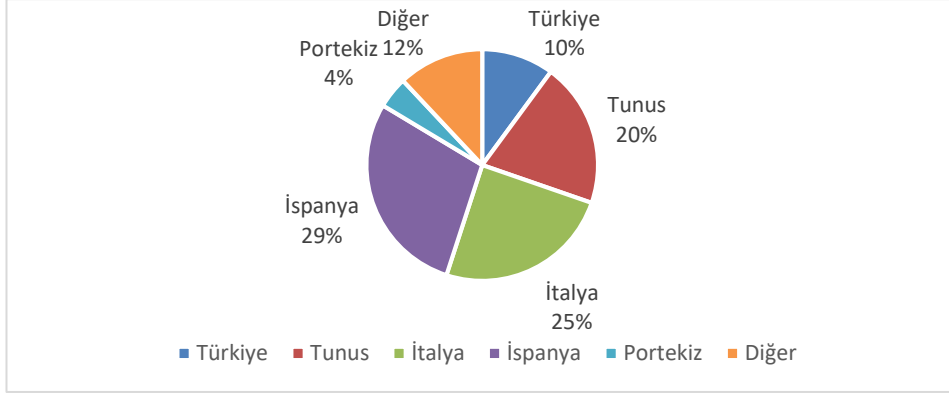

Şekil 1: Dünya Zeytinyağı Üretim Dağılımı: 2019/2020

Zeytinyağı Tarım Ürünleri Piyasa Raporu 2020 Ocak, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr> [15.10.2020]

Şekil 1’de, dünyada Zeytinyağı üretimine baktığımızda ise birinci sırada İspanya, sonrasında İtalya, Yunanistan ve Tunus, Türkiye yer almıştır. Türkiye beşinci sıradadır. Zeytinyağı alanında ar-ge çalışmaları, reklam ve pazarlama daha çok geliştirilirse zeytinyağı üretiminde daha üst sıralara çıkılabilecektir.

¹⁵⁸ Mücahit Taha Özkaya, vd, Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, **Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi** (2010) http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/13894b7e2c6dfc6_ek.pdf [15.10.2020]

Şekil 2: Ülkelere Göre Zeytinyağı İhracatı (2018/19)

Zeytinyağı Tarım Ürünleri Piyasa Raporu 2020 Ocak, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr> [15.10.2020]

Şekil 2’de gördüğümüz üzere, zeytinyağı ihracatında ilk sırada; İspanya, sonrasında İtalya, Tunus, Türkiye, Portekiz ve diğer ülkeler yer almaktadır. Dünyanın en büyük zeytinyağı üreticisi İspanya’dır. İspanya’daki zeytin fidanları Türkiye ‘ye göre daha erken zamanda, daha çok ve daha yağlı zeytin verir durumdadır. Türkiye’de de bu fidanın ithalatı yapılmakta ve bazı bölgelerde yetiştirilmektedir. İspanya’da üreticilere yüksek miktarda destek verilmektedir ve alınan eğitimler maliyeti ciddi oranda azaltmaktadır. Zeytinliklere verilen desteklerin toplamına bakıldığında İspanya’daki rakam Türkiye’ye göre çok daha yüksektir. Ayrıca İspanya’da zeytinleri paketleyip üretimin yapan firmaların maliyetleri Türkiye’ye göre çok daha düşüktür. İspanya’da zeytinin yetiştirme süreci ve yetiştirilmesi için gerekli teknoloji ile alakalı eğitimler verilmektedir. Eğitim neticesinde hasatlar da yükselmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Erdiñç Kılıç, Türkiye’de Sofalık Zeytin İşletmelerinin Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler (Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 55-57.

4. EGE BÖLGESİ VAKIF TARIM İŞLETMELERİ KAPASİTE VE MUHASEBE KAYITLARI

4.1. İşletmelerin tabi olduğu vakıflar

Ege Bölgesi vakıf tarım işletmeleri incelendiğinde genel olarak zeytinlikler tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz vakıf zeytinlikler; Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı ve mülhakatından, Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Hacı Hanife Hanım, Rabia Hanım, Hekimzade Sinan Efendi, Mehmet Emin Ağa, Esirizade Mehmet Ağa, Aliye Hanım vakıflarına ve bu vakıflara ek olarak; Abdülmecid Han, Sultan Mahmud Han ve Mihrişah Valide Sultan evkafına ve küçük çapta camii, çeşme vs vakıflarına aittir. Bezmialem Valide Sultan; Osmanlı Padişahı II. Mahmud'un eşi ve padişah Abdülmecid'in annesidir. Mihrişâh Valide Sultan, padişah III. Mustafa'nın eşi , III. Selim'in annesidir. Diğer vakıf kurucuları ise bölgenin ileri gelen ailelerindendir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Oğuz, a.g.e., 81-103, Terzi, a.g.e. 234-238.

4.2. Vakıf tarım işletmeleri kapasite ve dağılımı

4.2.1. Yerleşime göre

Tablo 5: Edremid ve Kemeredremid’de Vakıf Zeytinlikler, Kapasite, Gelir ve Gider 1297 (1879/1880)

Vakıf ve yer isimleri	Toplam Ağaç Sayısı	Zeytin Ağacı Sayısı	Delice Ağacı Sayısı	Gizli Olan	Bahçe Sayısı	Evlek	Dönümat	Güncel Hasılat (Desti)	İmar Sonrası Hâsılatı	İmar Masrafı	Yeniden Dikilmesi Gereken	Dikim Masrafı	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	Tahsisî Lazım Gelen
Edremid														
Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf	25539	21335	3647	570	178	15	3450	7364	9135	55950	3297	12290	660	1349
Hacı Hanife Hanım Evkafı	2075	1737	335	3	24	2	263	586	718	3520	100	450	19	246
Hekimzade Sinan Efendi	891	855	12	24	3	1	112	445	515	1800	39	130	7	117
Mehmet Emin Ağa	5357	4158	1177	32	47	8	1067	1303	1561	12240	961	3280	193	1909
Esinzade Mehmet Ağa	364	286	41	37	1	0	25	110	130	500	35	120	7	0
Aliye Hanım	1002	663	339	0	6	0	100	235	300	1890	91	430	18	30
Sultan Abdülmecid Han	738	400	338	0	3	0	72	110	140	1810	150	460	30	0
Rabia Hanım	247	169	78	0	1	0	12	6	10	660	30	100	6	0
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	12355	9974	2157	224	17	1	1268	3285	4135	12150	955	3360	191	211
Edremid Yekûn	48568	39577	8124	890	280	27	6369	13444	16644	90520	5658	20620	1131	3862
Kemeredremid														
Bezmiâlem Valide Sultan	11282	8597	2393	292	89	3	1488	2860	3657	17110	1223	5150	254	517
Hacı Hanife Hanım	21	21			2	3	7	10	13	30	45	100	9	5
Mehmet Emin Ağa	59	46	13		1		3	15	20	80				
Karaosmanzade Sinan Efendi	8656	5659	2852	145	32		905	2047	2490	18710	580	2910	116	114
Kemeredre-mid Yekûn	20018	14223	5257	469	84	26	2413	4942	6019	38258	1838	8020	370	626
Edremid Yekûn	48568	39577	8124	890	280	27	6369	13444	16644	90520	5658	20620	1131	3862
TOPLAM	68586	53800	13382	1327	404	29	8773	18376	22824	126460	7506	28780	1510	4498

BOA, EV.d.24930, BOA, EV.d. 24925

Tablo 5’de, 1297/1879-80 senesi Edremid’te ve Kemeredremid’de Bezmiâlem Valide Sultan ve mülhakatı olan vakıfların zeytinliklerinin ölçümü, ağaç ve dönüm sayıları, hâsılatı, imar masrafı gibi bilgiler verilmiştir. Toplam ağaçlarının yüzde 71’i Edremid’de, yüzde 29’u ise Kemeredremid’de, toplam dönümün ise yüzde 72’si

Edremid’de iken, yüzde 28’i Kemerredremid’de bulunmaktadır. Toplam hâsılâtın da yüzde 73’ü Edremid’den elde edilirken, yüzde 27’si de Kemerredremid’den sağlanmıştır. Tablonun detaylı hali Ek 3’ ve Ek 4’de verilmiştir.

Tablo 6: Edremid ve Kemerredremid’de Vakıf Zeytinlikler Ağaç, Bahçe Sayısı, Dönüm ve Hâsılât Yüzdesi (1297-1879/1880)

Vakıf İsimleri	Toplam Ağaç Sayısı	Ağaç %	Bahçe sayısı	Evlek	Dönüm	Dönüm %	Güncel Hasılât(desti)	Hâsıla %	Dönüm başına toplam ağaç sayısı	Dönüm başına zeytin ağacı
Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf	25539	52, 6	178	15	3450	54,1	7364	54, 8	7,4	6,18
Hacı Hanife Hanım Evkafı	2075	4,27	24	2	263	4,1	586	4,36	7, 89	6, 6
Hekimzade Sinan Efendi	891	1, 83	3	1	112	1, 8	445	3,31	7, 96	7, 63
Mehmet Emin Ağa	5357	11	47	8	1067	16, 7	1303	9, 69	5, 02	3, 9
Esinzade Mehmet Ağa	364	0,75	1	0	25	0,4	110	0,82	14, 6	11,4
Aliye Hanım	1002	2, 06	6	0	100	1, 6	235	1, 75	10	6, 63
Sultan Abdülmecid Han	738	1, 52	3	0	72	1,1	110	0,82	10,3	5, 56
Rabia Hanım	247	0,51	1	0	12	0,2	6	0, 04	20,6	14,1
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	12355	25,4	17	1	1268	20	3285	24,4	9, 74	7, 87
Edremid Yekûn	48568	100	280	27	6369	100	13444	100	7, 63	6,21
Bezmiâlem Valide Sultan	11282	56,4	49	20	1486	61, 6	2865	58	7, 6	5, 7
Hacı Hanife Hanım	21	0,1	2	3	7	0,3	10	0,2	3	3
Mehmet Emin Ağa	59	0,29	1	3	15	0,6	20	0,4	19, 7	15,3
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	8656	43,2	32		905	37, 5	2047	41,4	9, 6	6,2
Kemerredremid Yekûn	20018	100	84	26	2404	100	4942	100	8,3	5, 9

BOA, EV.d.24930, BOA, EV.d. 24925

Tablo 6’da gördüğümüz üzere, 1297/1879-1880 senesinde Edremid merkez ve köyler toplamında vakıf zeytinliklerdeki ağaçların toplamı olarak en çok kapasite sırasıyla öncelikle Bezmiâlem Valide Sultan, Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Mehmet Emin Ağa Hacı Hanife Hanım, Aliye Hanım, Hekimzade Sinan Efendi, Sultan Abdülmecid Han, Esirizade Mehmet Ağa, Rabia Hanım vakıflarının olmuştur. Kemerredremid’de ise; vakıf zeytinliklerdeki ağaçların toplam kapasitesi sırasıyla; Bezmiâlem Valide Sultan, Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Mehmet Emin Ağa ve Hacı Hanife hanım vakıflarının olmuştur. Toplam hâsılât ise zeytin ağaç sayısına doğru orantılı olarak yine benzer sıralamalarda olmuştur. Sadece Aliye Hanım vakfı

ağaç sayısına göre, Hekimzade Sinan Efendi vakfından fazla kapasiteye sahip olmasına rağmen hâsılat miktarında geride kalmıştır. Aliye Hanım vakfında ağaçlarda verimlilikle ilgili sorundan kaynaklanabilmektedir.

Bezmiâlem valide sultan vakfiyesinde Ege bölgesinde yer alan gelir getiren vakıf arazi ve emlakları ise;

“10.zeyl vakfiyede:

Ayvacık kazasına bağlı Narlıköyü dâhilinde “Gökyeri” diye bilinen mahalde 30 dönüm arsada dikili zeytin ağaçlarının yarım hissesi

11. zeyl vakfiyede:

Edremid ve Kemeredremid kazalarında hududları vakfiyede belirtilen dikili toplam 25.241 adet zeytin ağacı

Edremid ve Kemeredremid kazalarında hududları vakfiyede belirtilen, yarım hisseli zeytinyağı mengeneleri

Rodos Adası civarında İstanköy Adası’na bağlı Patinos Adası Hurşidler (namı diğer Furni) Adası üzerinde vakfiyede belirtilen arazi ve üzerindeki zeytin ve sair meyve ağaçları

13. zeyl vakfiyede 1851 tarihli vakfiyede:

Edremid kazasına bağlı Arablar köyünde Cayi Mahallesi ile aynı kazada Havran-ı Kebir köyünde Sulu Sokak isimli yerde birer mengene. Havran-ı Kebir köyünde müstemilatı vakfiyede belirlenmiş olan bir yeni han ile “mükemmel tam takımıyla bir bab ırgadlı mengene-i cedid ve odasıyla büyük bir revgan-ı zeyt” (zeytinyağı) mağazası.

Edremid’de “Kadı tarlası” diye bilinen mengene ile aynı kazada Zeytinli köyünde “Alacan” diye bilinen diğer bir mengene ve içlerinde mevcut bütün alet ve edevat.

Edremid kazasına bağlı Arablar köyünde sınırları vakfiyede yer alan bahçede bulunan zeytin ağaçları.

Kemer Edremid kazasına bağlı Pelid köyü dışında Zincirlikuyu denilen yerde bulunan bahçedeki zeytin ağaçları”

Ayvacık, Edremid, Kemer Edremid ve Furni adasında fazla miktarda zeytin ağaçları, zeytin mengeneleri ve zeytin mağazaları.¹⁶¹

Bezmiâlem valide sultan vakıf gelirlerinin bir kısmı Bezmiâlem Vakıf Gureba hastanesine gönderilmiştir:

¹⁶¹ Arzu Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan**, (İstanbul, Timaş Yayınları, 2018), 234-238.

1 Şaban 1263/15 Temmuz 1847 tarihini taşıyan bu zeyil, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan 634 nolu defterin 113. sayfasının 24. sırasında yer almaktadır. 58 sayfa olan bu zeyilde Valide Sultan'ın banisi olduğu hastaneye vakfettiği unsurlar şöyledir:

Edremit ve Kemeredremit'te (Balıkesir-Burhaniye) bulunan 3.509 kise 50 kuruşa satın alınmış olan mülk ve hakları olan bahçede dikili olan 20.987 kök ağaç ve sonradan dikilen 2.813 kök zeytin ağacı,

Yine Edremit kazası dâhilindeki Güre köyünde Mustafa Raşid Efendi ibni Mehmed Emin'den 15.000 kuruşa satın alınan mülk ve hakları olan 180 kök zeytin ağacı,

Güre Köyü Ilıca Hamamı yakınındaki Foti Veledi Kostanti adındaki zimmîden 11.500 kuruşa satın alınan mülk ve hakları olan 140 kök zeytin ağacı,

Edremit Kazası'ndaki Zeytinli köyünde Beşçınar isimli mahalde Mustafa bin Osman isimli bir şahıstan 1.500 kuruşa satın alınan 20 dönümlük bir arazi ile Fombinac oğlu Nikola isimli bir zimmîden 2.300 kuruş bedelle satın alınan 18 dönümlük bir arazi ve üzerindeki 423 kök zeytin ağacı,

Kemeredremit kazası dâhilindeki Pelid köyünde Karaağaçlı Pınarı isimli mahalde, Kundakçızade Mustafa Ağa ve kardeşi Halil Ağa ibni Hüseyin'den 27.500 kuruşa satın alınan mülk ve hakları olan bir bahçe ve bu bahçede bulunan 64 kök zeytin ağacı,

Pelid köyünde Bezirgân Deresi civarında bir bahçe ve 69 kök zeytin ağacı. Aynı köyde Ilıca adındaki mahalde Esiroğlu zeytinliği denilen bahçede 64 kök zeytin ağacı ve Derebağı isimli mahalde bir bahçe ve üzerinde dikili 51 kök zeytin ağacı,

Pelid köyünde Halil Ağa Deresi isimli mahalde bir bahçe ve dikili 39 kök zeytin ağacı. Aynı mahalde bir bahçe ve bu bahçede dikili 43 kök zeytin ağacı,

Pelid köyündeki Karakulak'ta Davudbağı Başı isimli mahalde bulunan bir bahçede dikili 70 kök zeytin ağacı ve yeni dikilmiş 15 kök fidan. Köylüce denilen mahalde Elhac Ahmed Ağa ibni Abdullah'dan 6.150 kuruşa alınan mülk ve hakları olan bahçe ile bu bahçede yer alan 82 kök zeytin ağacı. Çakıllı isimli mahalde El-hac Hasan isimli bir şahıstan 750 kuruşa alınan ve tahminen 15 dönümlük tarla ve 200 kök zeytin ağacı. Toplam 25.241 adet zeytin ağacı, Edremit ve Kemer-i Edremit kazalarında bulunan ve Maliye Hazine-i Celilesinden 400 kise akçeye 30 adet zeytinyağı mengenesi ve 31 adet zeytinyağı mengenesinden de hisse satın alınmıştı. Bu mengenelerden bazıları şöyleydi:

Edremit kazası Üçler köyünde Dimitri veledi Felbusi adındaki zimmîden 7.500 kuruşa satın alınan bir mengene ve bu mengenede bulunan kazgan ile bütün alet ve edevat, Edremit kazası Zeytinli köyünde Andun veledi Sutri adındaki bir zimmînden 7.500 kuruşa satın alınan mengene, Güre köyü El-hac Ali Bey ibni Mustafa ve El-hac Mehmed Ağa ibni Elhac Mustafa'dan 16.050 buçuk kuruşa satın alınan zeytin mengenesi ve içinde bulunan 3 adet kazgan ile alet ve edevatlar olmuştur.”¹⁶²

4.2.2. İşletme büyüklükleri

Vakıf tarım işletmelerinin büyüklüğüne bağlı olarak verimin artıp eksildiği söylenemez Verimlilik vakıf tarım işletmelerinin büyüklüğüne oranla değişmemiştir. Verimliliği etkileyen faktörler başkadır ve açıklanacaktır. Vakıf tarım işletmelerinin büyüklüğünü etkileyen faktörler; vakıf sahibinin hanedan ailesine dâhil olması ve yüksek sosyal statüde olmasıdır. Tabloda da gördüğümüz üzere; Edremid ve Kemeredremid’de en büyük vakıf tarım işletmeleri hanedan ailesinden olan Bezmiâlem Valide Sultan’a ait olmuştur.

Tablo 7: Vakıf Tarım İşletmelerinin Büyüklükleri (Edremid- Kemeredremid- 1297-1879/1880)

Vakıf adı	İmalat-ı sağıre (<10 dönüm)					İmalat-ı mütevassıta (10-50 dönüm)				İmalat-ı cesime (>50 dönüm)				Genel toplam
	Edremid	Kemeredremid	Edremid 1 dönüm altı	Toplam	%	Edremid	Kemeredremid	Toplam	%	Edremid	Kemeredremid	Toplam	%	
Bezmiâlem Valide Sultan	60	18	12	90	52,3	42	28	70	40,7	3	9	12	6,99	172
Mehmet Emin Ağa	24		16	40	85,1		1	1	2,1	6		6	12,8	47
Hace Hanife Hanım	9	2	8	19	70	7		7	26	1		1	4	27
Hekimzade Sinan Efendi				0				0				0		0
Rabia Hanım				0	0	1		1	100			0	0	1
Aliye Hanım	3			3	100			0	0			0	0	3
Sultan Abdülmecid Han				0	0	3		3	100			0	0	3
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	2	4		6	20	4	5	9	30	8	7	15	50	30
Esirizade Mehmet Ağa					0	2		2	100			0	0	2
TOPLAM	98	24	36	158	55,4	59	34	93	32,6	18	16	34	12	285

BOA, EV.d. 24930, BOA, EV.d. 24925

¹⁶² Kenan Göçer, “Sosyo-Ekonomik Yönleri ile Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi”. (Doktora tezi, Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 219-221

Tablo 7’de gördüğümüz üzere Edremid’de ve Kemeredremid’de vakıfların toplamına baktığımızda yüzde 55,4 küçük, yüzde 32,6’sı orta büyüklükte, yüzde 12’si ise büyük tarım işletmeleridir.

4.3. Vakıf Tarım İşletmelerinin Gelir ve Giderleri

Osmanlı’da vakıf muhasebesinde gelir ve gider kaydı merdiven yöntemi kullanılarak işlenmiştir. Bu yöntemde; gelirler ve giderlerin öncelikle toplam tutarı verilmiştir. Sonrasında ise alt kalemler tek tek açıklamaları ile kaydedilmiştir. Bu yöntem 19. yüzyıl sonunda yerini çift yanlı kayıt yöntemine bırakmıştır. 1826’da Evkâf Nezâreti kurulduktan sonra vakıf tarım işletmelerinin gelirleri Nezarete gönderilmiş ve sonrasında masrafları için gereken ödemeler bağlı oldukları mal sandığından gelmiştir. Mal sandığından gelen paraya vakfa ait sabunhane, han vs gayrimenkullerin kiralari da eklenerek ödemeler yapılmıştır. Böylece herşey nezaretin kontrolü altında işlemiştir. İltizam bedelleri genelde nakdi değil ayni olarak talep edilmiştir. Mengenelerin iltizam bedeli de vardır. Lepanta yağ saf yağ, poliçe yağ ise tortulu yağdır. Yağlar lepanta olduğunda saf hale getirilme işlemi ücreti farkı vardır. Mengenelerin vakfa ait mülkiyetinin yanında halkın da mülkiyetinin olduğu tespit edilmiştir. Halk ve vakıf beraber işletmiştir.¹⁶³

Gerektiğinde sorunlu gördükleri vakıflar için nezaret merkezden memur tayin etmiş; keşf ve kontrol sağlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi iltizam bedelleri tahsili için sağlam tedbirler alınmasına rağmen bakaya kaldığı yani ödenemediği durumlar da görülmüştür. Hatta hiç tahsil edilemediği de olmuştur. Vakıf zeytinliklerin kuruma sorunu olduğunda kuruyan ağaçlardan eğer kurumasalardı elde edilebilecek gelir hesaplanarak masraf kalemlerine eklenmiştir. Masraf kalemleri; imar ve tımar masrafı, bahçenin temizlik masrafı, sulama, su kanallarının açılması, personel maaşı, posta ve kırtasiye maaşı, işçilerin yemek parası, memurların kullandıkları bargirlerin saman masrafı, bir de müdürün muhtelif masrafları olarak sıralanmaktadır. Bazı zeytinliklerin de imar ve tımarını gereken önem gösterilmeyip harap hale geldiği gözlemlenmiştir. Muhtarlar muhasebe kayıtlarında kendinden önceki muhtarların kayıtlarını ele alarak işleme başlamışlardır. Bazı durumlarda vakıf tarım işletmeleri zarar, bazen de kar etmiştir.¹⁶⁴ Zeytinliklerin muhasebeleri titizlikle tutulmuştur.

¹⁶³ BOA, EV.d.16098, Şensoy, a.g.e, 84-86.

¹⁶⁴ BOA, EV.d. 17866, BOA, EV.d. 15314

Çünkü merkezi kontroller sıkı bir şekilde yapılmaktaydı. Karesi sancağı ve Edremid’de küçük çapta özellikle cami vakıfları da incelenmiştir. Toplam vakıf gelirinin içinde zeytinliklerin gelir yüzdesi oldukça yüksektir. Toplam giderin içinde ise zeytinliklerin masraf gideri oldukça düşük olduğu görülmüştür.¹⁶⁵

4.3.1. Vakıf Tarım İşletmelerinin Gelirleri

4.3.1.1. İltizam bedelleri

Ege bölgesinde vakıf tarım işletmeleri olarak incelediğimiz zeytinliklerin iltizam bedeli yani zeytinliklerin hâsılatından gelen para olmuştur. Bu hâsılat, çeşitli yerlere harcanmıştır. Bu bilgiler vakfiyelerde ve bazı arşiv belgelerinde yer almıştır. Evkâf-ı Hümayun için gereken yağların bir kısmı vakıf zeytinliklerin iltizam bedelinden sağlanmıştır. Mesela; 1270-1271 (1853/1855) Bezmiâlem Valide Sultan vakfı Edremid ve Kemeredremid’deki vakıf zeytinliklerin iltizama verilmesi, 4000 kantar lepante zeytinyağı karşılığında olmuştur. Evkâf ve Haremeyn hazinelerince idare edilen camiilerin zeytinyağı ihtiyacı için ise Edremid ve Kemeredremid’den alınan zeytinyağlarının İstanbul’a yollanması için tüccarlarla anlaşmalar yapılmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁵ BOA, Evd. 16770

¹⁶⁶ BOA.EV.d. 10282, 11 S 1274/30.IX.1857, Doğan, a.g.e., s.129’de kullanılmıştır.

4.3.1.1.1. Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıfların Tarım İşletmelerinin İltizam Bedelleri

Tablo 8: Edremid, Kemeredremid, Emrudabad'da Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı ve Mülhakatı¹⁶⁷ Olan Vakıfların Zeytin Ağaçları ve Mengenelerin İltizam ve Emanet Yöntemi ile Aynen ve Bedelen Vukubulan Hâsılatı (1269-1311/ 1852-1894)

Sene	İltizam bedeli (kıyye)	İltizam bedeli (guruş)	Sene	İltizam bedeli (kıyye)	İltizam bedeli (guruş)
1269/1852-1853	63855		1289/1872-1873	84601	532987, 5
1270/1853-1854	166980		1290 ¹⁶⁸ /1873-1874	79876	
1271/1854-1855	99440		1291 ¹⁶⁹ /1874-1875	93895	
1272/1855-1856	99880		1292 ¹⁷⁰ /1875-1876	101411	
1273/1856-1857	81400		1293 ¹⁷¹ /1876-1877	143009	
1274/1857-1858	112420		1296/1878-1879	161440	
1275/1858-1859	120340		1298/1880-1881	38943	
1276/1859-1860	120340		1299/1881-1882	129311	
1277/1860-1861	116820		1300/1882-1883	107193	
1278/1861-1862	116820		1301/1883-1884	132612	
1279/1862-1863	125620		1302/1884-1885	126000	
1280/1863-1864	125620		1303/1885-1886	36146	
1281/1864-1865	125620		1304/1886-1887	103000	
1282/1865-1866	125620		1305/1887-1888	51397	
1283/1866-1867	48708		1306/1888-1889	43756	
1284/1867-1868 ¹⁷²	41994	352750	1307/1889-1890	53061	
1285/1868-1869	43549	352750	1308/1890-1891	53271	
1286/1869-1870	87375	532987, 5	1309/1891-1892	53271	
1287/1870-1871	72025	532987, 5	1310/1892-1893	53271	
1288/1871-1872	81998	532987, 5	1311/1893-1894	53271	

BOA, EV.d. 24943, EV.d. 15484, EV.MH.02016, Pamuk, Şevket İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, 200, 170-171.

¹⁶⁷ Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Esirizade Mehmed Emin Ağa, Hekimzade Sinan Efendi, Hacı Hanife hatun vakıfları

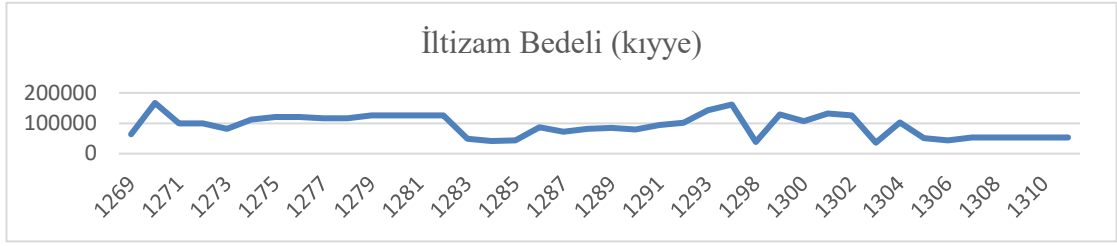
¹⁶⁸ 1290-1873/74 senesi; Bezmialem Valide Sultan vakfından Edremid Kemeredremid Emrudabad kazalarında 51714 kıyyesi poliçe yani tortulu yağ olarak; 14912 kıyyesi de mengenelerden lepanta yani sağ yağ olarak tahsil edilmiştir. 1290 senesi Bezmialaem mülhakatı olan vakıflardan ise; Edremid ve Kemeredremid, Emrudabad zeytin ağaçları hâsılatı ise; 13250 kıyye poliçe olarak tahsil edilmiştir.

¹⁶⁹ 1291 senesi ise; Bezmialem Valide Sultan vakfının 52506 kıyye poliçe yağ; 16139 kıyye ise lepanta yağ olarak tahsil edilmiştir 1291senesi; Bezmialaem mülhakatı olan vakıflarından ise; 25250 kıyye ise poliçe yağ tahsil edilmiştir.

¹⁷⁰ 1292 senesi; Bezmialem Valide Sultan vakfından 59477 kıyye poliçe yağ 10297 mengenelerden lepanta yağ tahsil edilmiştir 1292 Bezmialaem mülhakatı olan vakıflarından zeytin ağaçları hâsılatı ise 31637 kıyye poliçe yağ tahsil edilmiştir

¹⁷¹ 1293 senesi ise; Bezmialem Valide Sultan vakfı 80419 kıyye poliçe yağ olarak; 23847 kıyye ise mengenelerden lepanta olarak tahsil edilmiştir. Bezmialaem mülhakatı olan vakıflarından ise 38743 poliçe zeytinyağı tahsil edilmiştir.¹⁷¹

¹⁷² 1284 ve 1289 yılları arası Sevkete Pamuk 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler kitabında İstanbul'daki fiyatlar alınmıştır; zeytinyağının kıyye fiyatı; 1867: 8,4 – 1868: 8, 1 -1869-6, 1- 1870: 7,4 -1871:6, 5- 1872:6,3 1873: 6, 8 verilmiştir.

Şekil 3: Bezmiâlem Valide Sultan vakfı ve diğer vakıfların zeytin ve mengene geliri (1269-1311/1852-1894)

BOA, EV.d. 24943, EV.d. 15484, EV.MH.02016, Pamuk, Şevke.t İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, 200, 170-171

Tablo 8’de;1852’den 1894’e kadar olan Edremid, Kemeredremid, Emrudabad’da Bezmiâlem Valide Sultan vakfı ve mülhakatı olan vakıfların zeytin eşcarı ve mengenelerin iltizam ve emanet yöntemi ile aynen ve bedelen vukubulan hâsılatını görmekteyiz. Aşağıda bahsettiğimiz üzere bir kısım olumsuz gelişmelerden iltizam bedelleri de etkilenmiştir.

Şiddetli kış yaşandığında, zeytin ağaçlarının da büyük kısmının kuruduğu tespit edilmiştir. 1849-50 senesi yaşanan şiddetli soğuk neticesinde zeytinliklerin çoğu zarar görmüştür. Örneğin,1265/1848-1849 yıllarında Ayvacık ve köylerinde görülen şiddetli kış sebebiyle 77.281 ağaçtan 38.223’ü kurumuş olduğu tespit edilmiştir. ¹⁷³

1267/1850-1851’de; Aydın ve Hüdavendigar’da sancak ve kazaların bir kısmında şiddetli kuraklık görülmüştür. Bu sebeple; buralarda ürün azalmış ve kıtlık yaşanmıştır. Kuraklıkla beraber; özellikle Osmanlı’da 1802-1880 arasındaki 78 senenin özellikle sonundaki 19 sene çekirge baskınları yaşanmış ve neticede 1850’lerin başlangıcında ve 1870’lerin başlangıcında önemli bir tahıl kıtlığına sebep olmuştu. Avrupa’da da 1852’de yaşanan şiddetli kuraklık hububat kuraklığına sebep olmuş ve Osmanlı tahıl pazarını da olumsuz olarak etkilemiştir. Kuraklıktan dolayı 1853’te iltizam bedeli 63855 kıyyeye düşmüştür.¹⁷⁴ 1283/1866-1867 yılı gelir düşüklüğü sebebiyle talibi olmadığından bahçeler emanet yoluyla işletilmiştir. 1283/1866-1867 senesi 48708 kıyye emanet yöntemiyle hâsılat elde edilmiştir. 6177 kıyye de bakaya kalmıştır.¹⁷⁵ O dönemlerde zeytinyağı fabrikaları kurulması için

¹⁷³ BOA. M.VRD.dft., No:2769 ,Doğan, a.g.e., 41’de kullanılmıştır.

¹⁷⁴ Erler, a.g.e, 124, Yaron Ayalon, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, 207.

¹⁷⁵ EV.MH.02016

Meclis-i Vükela kararınca izin verilmişti. Bu konuda en güzel girişimlerden biri; Kulaksızzade Halil Razi Bey'in girişimi idi. Halil Razi Bey; Midilli, Ayvacık, Edremid, Kemeredremid, Ayvalık, Emrudabad kazalarında zeytinyağı için; 12 tane fabrika ve gerekli aletler için 15 yıl süre imtiyaz istemiş ve talebi onaylanmıştır.

"Zeytinyağı fabrikalarının kurulmasının kabul gerekçesi şöyle ifade edilmişti: "...Mahalli merkûme de zeytun eşcarı kesret üzere olarak hâsılât-ı vakıadan beher sene külliyyetli yağ ihracı me'mul-ü kavî bulunduğ u halde bir takım kâr-ı kadim(eski usulde) ve uygunsuz mengeneler kullanılmakta olmasından nâşî hâsılâtın bir çoğ u telef ve zayî olmakta ve bu hal zeytûnlük ashabının ye'is ve füturlarını teşdîd etmekde olup saye-i ma'muret-vâye-i Cenab-ı mülkdârîde böyle zeytun yağı ihracına mahsus ve muntazam fabrikalar inşası takdirinde nefis ve âlâ olmak üzere yağ hâsılâtı birkaç kat tezayüd ederek hem zeytun sahiplerince ve hem de hazine-i celîlece favaid ve muhsenat-ı adîdeyi mücep olacağı bedihi ve âşîkar..."BOA.İ.MVL.25511,18 Ş 1283/25.XII.1866.¹⁷⁶

Gördüğümüz üzere 1866-1867 yıllarında bir kısım mengenelerin uygunsuz olduğ undan ve bu sebeple hâsılâtın çoğ unun telef olmasından dolayı 1866/1867 yıllarında iltizam bedelinin düşük olduğ u söylenebilir.

1298/1880-1881'de iltizam bedeli ciddi oranda azalarak 38.943 kıyye olmuştur. Bunun sebebini de 1877-1878 yılında yaşanan Osmanlı-Rus harbine ve Rumlar yerine gelen muhacirlere bağlayabiliriz.¹⁷⁷ 19. yüzyıl başlarında başlayan Rum milliyetç iğ i ve isyanıyla sonrasında 1821'de Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Bu durum Ege Bölgesi'nde yaşayan Rumları da etkilemiştir. Yunan isyanıyla Yunanistan'a giden Rumlar emek kıtlığı sorununu gündeme getirmiştir. 1877-1878 senesi Osmanlı-Rum harbi ve Balkan savaşları neticesinde Osmanlı'ya gelen göçmenlerin sayısı arttı. Ege bölgesinde ise gelen muhacirler zeytinliklerde Rumlar yerine istihdam edilmiştir. Fakat muhacirlerin tecrübesiz olmaları sebebiyle hemen verim alınamamıştır.¹⁷⁸

1305/1887-1888'de iltizam bedeli yine bir sene evveline göre ciddi oranda düşerek; 36146 kıyye olmuştur. Bunun sebebi de vakıf zeytinlikleri iltizam eden mültezimlerin ağırlıklı olarak elde edeceğ i geliri düşünmeleri zeytinliklerin bakımsız kalmasına hatta adeta ormana dönmesine sebep olmuştur. 1887 senesinde Edremid ve Kemeredremid'deki vakıf zeytinlikleri uzun zamandan beri imar edilmemesi sebebiyle ormana dönüşmüş ve hâsılât çok azalmıştır. Evkaf Hazinesi yeterli imkâna sahip olmadığı için bu zeytinliklerin imarı dört seneye yayılmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Doğan, a.g.e., 183.

¹⁷⁷ Abdülmecid Mutaş, **Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)**, (Balıkesir, Zağnos Vakfı, 2003), 15-16.

¹⁷⁸ Doğan, a.g.e., 49-51.

¹⁷⁹ Doğan, a.g.e., 49.

1892’de Balıkesir depremi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti gerçekleşen depremler yüzünden devlet mali harcamalar yapmak zorunda kalmıştır. Deprem bölgelerinde ticaret zarar görmüş ve bazı yerlerde de kısa veya uzun süreli göç yaşanmıştır. Depremler nedeniyle, nüfus kaybı da yaşanmış ve üretim düşmüştür. Çiftçiler geçici bir süre, ekim ve hasat yapamamışlardır. Böyle durumlarda devlet, çiftçiye gereken malzemelerin teminini sağlamış, vergi borçlarını geçici olarak affetmiş ve depremzedelere yardımcı olmuştur. Bu nedenlerle 1892’de de iltizam bedeli düşük olmuştur.¹⁸⁰

1894-95 senelerinde salgın hastalıklar yaşanmıştır. Anadolu’nun uzak yerlerine göre İstanbul’ yakın yerler aşı konusunda daha şanslı olmuşlardır. Ayvalık’ta Şubat’da başlayan çiçek salgını sebebiyle kısa süre aşı ve hekimler gelse de yine de hastalık kontrol edilememiş ve başka hastalıklar da yaşanmıştır. Tüm bunların neticesinde birçok kişi vefat etmiştir. Dolayısıyla salgın hastalıklar sebebiyle nüfus azalır, üretim azalır, çiftçi olumsuz etkilenir ve zirai üretim rekoltesi de düşer. Bu sebeplerden dolayı, 1894 senesinde iltizam bedeli de düşük meblağda olmuştur.¹⁸¹

Tablo 9: 1273- 1856/1857 Senesinde Bezmiâlem Valide Sultan Vakfına Ait Edremid ve Kemeredremid Mengene İltizam Bedelleri

Köy ismi	Mengene (adet)	Mengene (atıl)	İltizam bedeli (kıyye)	İltizam bedeli ahali hissesi (kıyye)	Ahalinin hissesi olan mengene sayısı	Açıklama
Avcılar	3		264			
Kulluklar	1		155			
Tahta	2		255, 5	85, 5	1	
Küre	3		250			
Kızılbekçilüi	1		105			
Zeytunlu	2	4	171			
Araplar		1				
Kadı	1		21			
Çorak		1				
Çıkırcı		1				
Frenk		1				
Dereli		1				
Sarnıç		1				
Karacalar		1				
Yenice	1		3	3	1	

¹⁸⁰ Erler, a.g.e., 105-109.

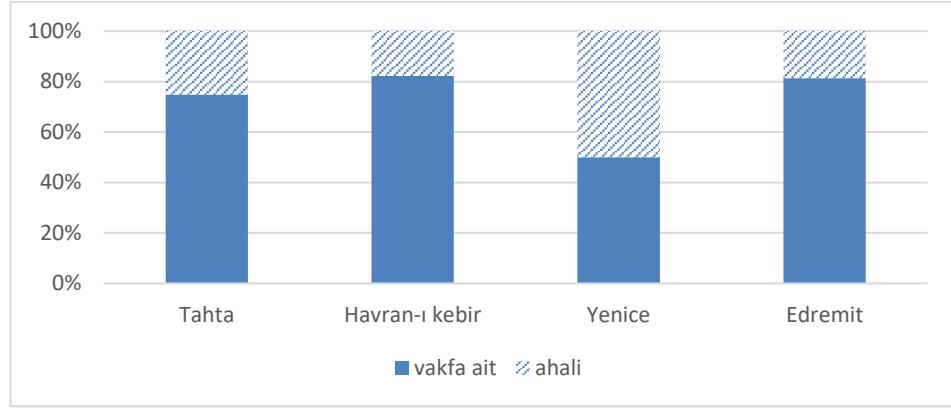
¹⁸¹ BOA, DH. MKT 221/58 (9 Ramazan 1311/16 Mart 1894). Burcu, Mercan. “ XIX. Yüzyılda Osmanlı’da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele” (Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 44. Erler, a.g.e. .93.

Köy ismi	Mengene (adet)	Mengene (atıl)	İltizam bedeli (kayye)	İltizam bedeli ahali hissesi (kayye)	Ahalinin hissesi olan mengene sayısı	Açıklama
Sekviran	1		105			
İbrahimce		1				
Havran-ı kebir	7	2	246	53	5	rub hisse ahali
Edremit	12		518, 5	118, 5	4	
Toplam	34	14	2094	260	11	
Toplam mengene hâsılatı			2354			
Toplam Ahali hissesi			260	260		
Bakiye mengene hâsılatı			2094			
Zeytin escarı hâsılatı			4940			
Mengenelerden hâsılat			2094			
Yekûn (ahali hissesi hariç vakfa ait)			7034			
Kemerredremid	3		534, 5	177, 5	3	rub hisse ahali
Karaağaç	3		333	65	2	rub hisse ahali
Pelidili	3		347	64	2	rub hisse ahali
Taylılı	1		161	161	1	
Karga	1		99, 5	99, 5	1	
Hisar	1		100			
Yabancılar		1				
Karadere		1				
Kızıklı	1		51			
Şar	1		199			
Bahadanlu	1		178	178	1	
Dere-i kebir	1		175			
Dere-i sağır	1		86			
Küplüce	1		82			
Toplam	18	2	2346	745	10	
Yekûn			3091			
Hisse –i ahali			745			
Bakiye (vakfa ait)			2346			
Hisse –i ahali			745			
Bakiye (vakfa ait)			2346			
Zeytin eşcari hâsılatı			2817, 5			
Mengene hâsılatı			2346			
Yekûn (vakfa ait)			5163, 5			

BOA, EV.d. 16098

Vakıf tarım işletmelerinde iltizam bedeli zeytinyağı olarak alınmıştır. Mengene başına düşen ortalama iltizam bedelleri de zeytinyağı olarak ödenmiştir. Tablo 9’da, mengene başına düşen iltizam bedeli olarak sırasıyla en yüksek bedel; Kulluklar köyü, sonrasında; Tahta köyü, Kızılkeçili ve Sekviran köyü aynı miktar, Avcılar

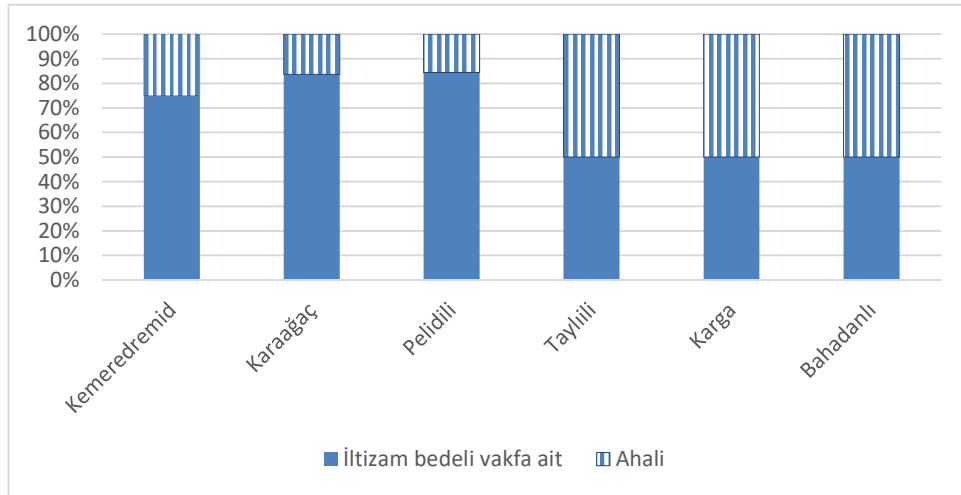
köyü, Zeytunlu köyü, Küre köyü, Edremid merkez, Havran-ı Kebir, Kadı köyü, Yenice köyünde tespit edilmiştir.

Şekil 4 Edremid Merkez ve Köylerinde Mengenelerde Vakfa Ait İltizam Bedeli ve Halkın Hisseleri

BOA, EV.d. 16098

Şekil 4’de, vakfa ait mengenelerde ahalinin de yani vatandaşın da hissesinin olabileceğini görmekteyiz. Burada düz renkler vakfa ait iltizam bedeli oranı iken, çizgi desenli kısımlar ise halka ait hisse bedelidir. Halka ait hisse bedeli en yüksek olan köy; Yenice köyüdür, sonrasında, Tahta köyü, Edremid merkez ve Havran-ı Kebir yer almaktadır.

Şekil 5 : Kemeredremid Merkez ve Köylerinde Mengenelerde Vakfa Ait İltizam Bedeli ve Halkın Hisseleri Oranları

BOA, EV.d. 16098

Şekil 5’de, yine düz renkler vakfa ait iltizam bedeli oranı iken, çizgi desenli kısımlar ise halka ait hisse bedelidir. Burada Kemeredremid merkez ve köylerde vakıf ve halk beraber işletilen mengenerler vardır. Halka ait hissesi en çok olan köyler Bahadanlı köyü, Taylılı köyü ve Karga köyü aynı oranda iken, sonrasında Kemeredremid merkez, Karaağaç ve Pelidili köyleri olmuştur.

Zeytinyağı değirmenlerinde denetim sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Zeytinliklerin büyük bölümü vakıfların olduğu için zeytinyağı mengenerlerinin de büyük kısmı ya da hepsi vakıfla aittir. 1856 Arazi kanunnamesine kadar olan zaman diliminde zeytin hâsılatının hangi mengenede işlem göreceği evvelinden tespit edilmiştir. Vakıflara ait zeytinliklerde mengene kurmak, yeni kurulan mengenenin zeytinliklere zarar verebilebilir düşüncesiyle yasak olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren zeytinyağı ticaretinin önemli olması ile yerli ve yabancı girişimcilerin yağhane kurma arzuları vakıflar ve girişimcileri çatışma haline getirmiştir. Evkâf Nezâreti’nin kararlarına tabii olarak yeni mengenerler açılmadı. Ancak; devlet yabancıların baskıları ve önemli hale gelen sanayileşme fikri karşısında hem girişimcileri hem de vakıfları koruyacak orta yolu bulacak kararlar almıştır. Yeni kurulacak mengenerlerde zarar durumunda; zarar bedeli ruhsatiye vergisi ile ödenecek idi. Mengene ve değirmenler her sene Nisan ayında çalışmaya başlar ve ürünün toplanılmaya başlandığı Eylül ayına kadar işlemeye devam ederdi. Vakıfların olan mengenerler çoğunlukla bir senelik iltizama verilmiştir. Bu mengenerlerin kirası aynı olarak zeytinyağ ile alınmıştır. Edremid, Kemeredredmid ve Emrudabad’da Bezmiâlem Valide Sultan, Karaosmanzade ve sair vakıfların mengenerleri 1297/1879-1880 yılı müzayesinde lepante yağ şeklinde 23.847 kıyye 66 dirhem aynı olarak taliplerine ihale olmuştur. İhale koşullarında poliçe yağlar sıkıldıktan sonra kiracılardan alınır ve Mayıs’tan sonra lepante hale getirilerek iskeleye nakledilir ve tüccara verilmesi gereken ücret kimin sorumluluğunda ise o kişi verir idi. Mengenerlerin ihalesi zeytin ağaçları tek tek tespit edilir ve hâsılat tahmin yöntemiyle açık arttırmaya çıkarılırdı. İhaleyi alan mültezim mengeneden çıkan bedeli aynı şekilde zeytinyağı olarak verirdi. Harap durumda olan mengenerler tamir edilip işletmeye başlatmak kaidesi ile iltizam bedelsiz ihaleye verilmiştir. Mengenerlerin iltizam süreleri iki ila altı sene aralığında olabilmekteydi.¹⁸²

¹⁸² Doğan, a.g.e., 171-177.

Tablo 10: Bezmiâlem Valide Sultan Edremid’de Bulunan Mengenerin Zeytinyağ Hâsılat Miktarı (1274- /1857/1858)

	Mengene sayısı	Bin ikiyüz dirhem itibariyle (Edremid kıyyesi)	Dört yüz dirhem itibariyle (İstanbul kıyyesi)	Desti itibariyle	Kantar itibariyle
Nefsi Edremid	47	1422			
Ahalinin hissesi		218, 5			
Kalan		1203, 5	3610,5	401, 5	82 kantar ve 2, 5 kıyye
				Kantar	Kıyye
Bahçelerin toplam hâsılatı				499	32,5
Yukarıdaki mengenerin hisse hariç hâsılatı				82	2,5
Toplam				581	35

BOA, EV.d.16933 ¹⁸³

Her bir zeytin bahçesinin yani, vakıf tarım işletmesinin iltizam bedeli farklıdır. Tablo 10’da, mengenerin toplan hâsılatının yüzde 84,6’sı vakfa ait iken, yüzde 15,4’ü ise halka ait olmuştur.

4.3.1.1.2. Abdülmecid Han Vakıfları İltizam Bedelleri

Abdülmecid Han vakıfları Ayvacık ve Avcılar’daki iltizam bedelleri 1272, 1276-1279 seneleri ve 1287-1293 seneleri tespit edilmiştir. Ayrıca, 1276-1279 seneleri bakaya kalan miktar da verilmiştir.

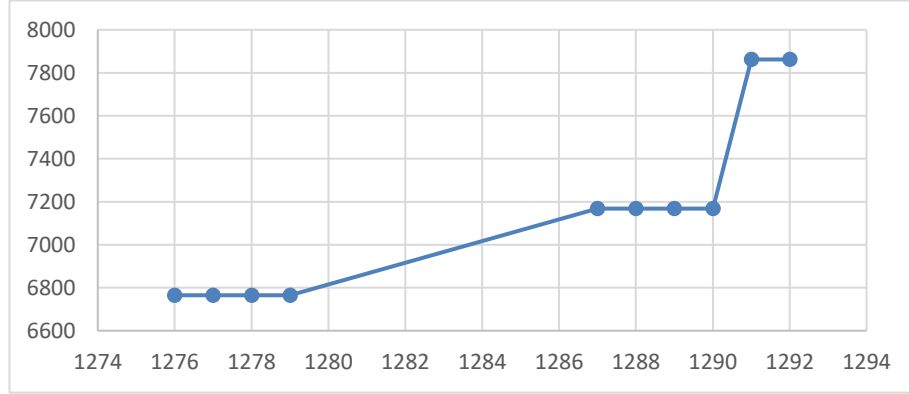
Tablo 11: Abdülmecid Han Vakıfları Ayvacık ve Avcılar İltizam bedelleri ve Bakaya Miktarı (1276-1293/1859-1877)

Yıl	Kantar	Kıyye	Toplam Kıyye	Dirhem
Abdülmecid Han vakfı Ayvacık-Avcılar iltizam bedeli ve bakaya				
1272/1855-1856		3206		
1276/1859-1860	153	33	6765	
1277/1860-1861	153	33	6765	
1278/1861-1862	153	33	6765	
1279/1862-1863	153	33	6765	
1276-1279 yılları tahsil edimesi gereken -4 yıllık toplam			27060	
Tahsil edilen			24295	
Bakaya kalan			2765	
1287/1870-1871			7168	3
1288/1871-1872			7168	3
1289/1872-1873			7168	3
1290/1873-1874			7168	3
1291/1874-1875			7862	200
1292/1875-1876			7862	200
1293/1876-1877			7862	200

BOA, EV.d. 15808, BOA, EV.MH.01505(1276-1279), BOA, EV.MH. 02016

¹⁸³ 1 Edremit Destisi= 3 Edremit kıyyesi (9 İstanbul kıyyesi 100 dirhem)

Tablo 11’de, iltizam bedelleri bakaya kalan miktarlara baktığımızda 1276-1279/1859-1863 yılları arasında tahsil edilen miktar yüzde 90 iken bakaya kalan miktar yüzde 10 olmuştur. Şekil 6’da gördüğümüz üzere 1276’dan 1279’a kadar iltizam bedelleri aynı seyretmiştir. Bu yıllarda tahsil edilmesi gereken miktar 27060 kıyye iken, tahsil edilen miktar 24295 kıyyedir. Yüzde 90 ‘ı tahsil edilmiş yüzde 10’u bakaya kalmıştır.

Şekil 6: Edremid ve Ayvacık’da 1293 Abdülmecid Han Vakfı İltizam Bedeli (Zeytin Hâsılatı-kıyye)

BOA. EV.d. 15808

Abdülmecid Han Vakıfları Ayvacık ve Edremid İltizam bedellerine baktığımızda; 1276-1279/1859-1863 seneleri 6765 kıyye olarak kaldığı, sonrasında 1287-1290 senelerinde ise 7168 kıyyeye yükseldiğini, 1291-1293 yıllarında ise 7862 kıyyeye kadar çıktığını görmekteyiz.

4.3.1.1.3. Midilli’deki Vakıf Tarım İşletmelerinin İltizam Bedeli

Midilli’de Sultan Abdülmecid Han vakfı ve mazbut vakıfların iltizam bedelleri ve kira gelirleri tespit edilmiştir. Midilli’de bardağın ve destinin ölçü birimi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Beş bardak bir desti etmektedir.

Tablo 12: Midilli Sancağı Dâhilinde Bulunan (merkez ve köyleri) Sultan Abdülmecid Han Evkafı ile Mazbut Vakıfların İltizam Bedelleri ve Kira Gelirleri (1310-1317/1892-1899)

	1310-1313			1314-1317		
Abdülmecid Han Vakfı	Guruş	Desti	Bardak	Guruş	Desti	Bardak
Zeytinlik		2913	3, 5		4562	3, 5
Tarla kirası	5608			5376		
Diğer kiralar	-			510		
Mazbut vakıflar						
Zeytinlik		3340	2		4026	3
Tarla kirası	11434			6508		
Diğer kiralar	26942			34347		
Yekûn	43984	6254	1	46741	8589	2, 5

BOA, EV.d. 29059

Tablo 12’ye baktığımızda vakıf tarım işletmelerinin geliri zeytinyağı olarak toplamda 14843 desti 3,5 bardak ve tarla kirası olarak da 28926 guruştur. Görüldüğü üzere Midilli’de vakıflarda zeytinlikler önemli bir gelir kaynağı olmuştur. 8 senede Abdülmecid Han ve diğer mazbut vakıflara baktığımızda ise toplam zeytinyağı gelirinin yüzde 50,4’ü Abdülmecid Han vakfına ait kalan yüzde 49,6’sı da diğer mazbut vakıflara aittir. Toplam tarla kiralarına baktığımızda ise toplam gelirin yüzde 38’i Abdülmecid vakfına ait, kalan yüzde 62’si ise diğer mazbut vakıflara aittir.

4.3.2. Vakıf Tarım İşletmelerinin Giderleri

Vakıf zeytinliklerinde, vakıf giderleri için Evkaf-ı Hümayun hazinesine yılda 500 kese akçe gönderilmekteydi. Örneğin, 1253/1837-1838 senesinde Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa vakfının Bergama, Ayazmend, Emrudabad ve Kemeredremid’de bulunan zeytinliklerinden 10.307,5 desti zeytinyağı hâsılatı olmuş 8.444 destisi İstanbul’a gitmiş ve kalan 1930 destisi 26 kuruştan satılarak kazanılan 50.180 guruşun 18.532 kuruşu vakıf zeytinliklerinde ağaçların imar masrafına ve İstanbul’a gönderilen zeytinyağ giderine tahsis edilmiş kalanı ise Evkaf Hazinesi’ne verilmiştir.¹⁸⁴

Mahalli meclis üyeleri ve vakıf muhasebecileri imar ve tımar yapılacak zeytinliklerde çift sürme, ormanların temizlenmesi, yalak açma, budama, sulama işlemleri neticesindeki masrafları belirleyecek teftiş memurların seçimini yaparlardı.

¹⁸⁴ BOA. MAD.No:8320,s.29, 8 Z 1254/1838-1839, Doğan, a.g.e., 46.’da kullanılmıştır.

Edremid, Kemeredremid, Ayvacık, Midilli’de “icare vahideli” şekilde maktuan veya emaneten yönetilen zeytinlikler bulunmaktaydı. Uzun yıllar uygulanan bu yöntem neticesinde birtakım sebeplerle zeytinliklerin büyük bölümü yine bakımsız kaldı. Devlet de zeytinliklerden üretilen zeytinyağlarının camilere verilmesi ve orman haline gelmesinin uygun olmaması sebebiyle imarı için çaba sarf etmiştir. Ancak imar için gereken para ciddi seviyelere gelmişti. 19. yüzyılın sonuna doğru Evkaf-ı Hümayun bu masrafları ödeyemeyecek halde olduğundan en çok ihtiyaç duyulan bölgeden başlayarak dört senede parça parça imar edilmiştir. Edremid ve Kemeredremid kazalarında bulunan vakıf zeytinliklerinin iman için dört senelik bir süre öngörülmekte ve ilk sene için yalnız iki köyün zeytinliklerinin imarına diğer yerlerin ise sadece diplerinin kazılmasına karar verildi. Böylece ortaya çıkan masraf 40.785 kuruştı. Vakıf zeytinliklerin iltizamını üzerine alan mültezim zeytinlik ve mengenelerin imar ve tımarının da sorumluluğunu üstlenmiş oluyordu. Ayrıca mültezim, zeytinlikleri iltizama alırken müzayede esnasında söylenen zeytinyağı miktarını da Evkâf-ı Hümayun Hazinesine ödemeyi taahhüt etmiştir. Örneğin, Karaosmanzade vakfının Edremid ve çevresindeki zeytinlikleri iltizama alırken, dört sene boyunca her sene 900 kantar zeytinyağını nezaret hazinesine ödemeyi taahhüt etmişti. Mültezim, iltizamını aldığı zeytinlikleri başka amaç için kullanamazdı. Ayrıca zeytinler olgunlaşınca zeytinlikleri terk etmesi şartı vardı. Bunların yanında gümrük masrafları dışındaki tüm giderler de mültezimin sorumluluğundaydı. Eğer vakıf zeytinlikler bakımsız kaldı ise, imarı için merkezden tarafında memur ataması yapılırdı. Merkezden atanan memurlar, mütevelliler teftişte bulunur, imar ve tımar işlemleri için teklifleri yapar ve ihale edilebilecek zeytinlikleri nezaret iletir ve ihalelerinin yapılması için şartları gerçekleştirirdi. İhale yapılırken, ihaleyi alacak kinin vakıf zeytinlikleri ıslah ve imar konusundaki becerisine de bakılırdı. Mültezim zamanı geldiğinde, ödemeyi yapamazsa hazine lazım olan yağı piyasadan alıyor ve bedelini de mültezimden tahsil ediyordu.¹⁸⁵

Vakıf tarım işletmeleri olarak zeytinliklere baktığımızda; gider kalemleri işletmelerin bakım masrafları ve personel masrafları olarak iki ayrı gruba ayırdık. İşletmelerin bakım masrafları; yani imar ve tımar masrafları, sulama masrafı, ormanların temizliği gibi masraflar olmuştur. Diğer masraf kalemi de personel ücretleridir.

¹⁸⁵ BOA. EV.d. 16274. BOA. İ.ŞD.88/5252, 16 S 1305/02.XI.1887, BOA. İ., No:64898, 7 RA 1297/18.11.1880, (BOA. A.MKT. MHM.430/98, 18 B 1283/26.X.1866.) BOA. Y.A.Res.2506/27.II. 1889.BOA, İ.E.No: 11, 29.Ra.1317/06, VIII 1899.), BOA, İ.D.No. 2641. Doğan, a.g.e 60-63’de kullanılmıştır.

Bezmiâlem Valide Sultan vakfı ve mülhakatı olan vakıf zeytinlikler ile Abdülmecid han vakıf zeytinlikleri tespit edilmiştir. Bu kısımdaki kayıtlarda vakıf zeytinliklerin giderleri ayrı müstakil defterlerde incelenmiştir. Vakıf tarım işletmelerinde Osmanlı'da genel olarak görüldüğü üzere personel maaşı arasındaki ciddi farklar gözlemlenmiştir. Bir müdürün aylık maaşı 1600 guruş iken bahçedeki koruma görevlilerinin veya başka işlere bakan işçilerin maaşı 100 guruş olarak tespit edilmiştir. Arada 16 kat fark vardır. Vakıf tarım işletmelerinde çalışan personel; müdür, kâtip, işçiler, zabtiye, münadi ve dellal olarak tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı sadece iltizam müzayedesinde zamanında görevlidir.¹⁸⁶ Osmanlı'da işçiler ve memurların maaşı arasında ciddi fark olması işçi ücretlerinin düşük olduğunu göstermez. 1839-1914 arasında nominal ve reel ücretlerin arttığı tespit edilmiştir. Osmanlı'da işçi sefaleti olmadığı için, ücretler nisbi olarak yüksek olduğu için sanayi devrimi oluşmamıştır.¹⁸⁷ Aşağıdaki örnekte de Edremit'de vakıf tarım işletmesindeki görevlilerle ilgili bilgi verilmiştir.

Devletlü efendim hazretleri;

“Evkâfî Hümâyûn nezareti celilesinin takririr üzerine şurayı devlet maliye dairesinden kaleme alınıp melfufuyla (eklemiş olanlar) beraber arz ve takdim kılınan mazbatadan müsteban olduğu (açıklandığı bilindiği üzere merhum Bezmiâlem Valide Sultan hazretleri evkâfî şerifesinden Karesi sancağında Edremit kazalarında kain zeytin eşcarının imarı ve tımarı vezaifi liva-i mezkur (sancak) muhasebelerine muhavvel olmasından dolayı muhasebecilerin maaşı eşcarı mezkure hâsılatından ve evkafı saire varidatından almakda oldukları yüzde beş aidat ile beraber şehri (aylık) beş bin guruş reside ve halbuki bu mikdar aylık sancaklarda bulunan maliye muhasebecilerinin muhassasatından ziyade olduğundan ve mamafih zikr olunan eşcarın mamuriyetine (tamir, imar)muhasebecilerin nezareti hâsılatın tenakus dahi müstelzim (lazım gelmek) olmakta bulunduğundan imar ve tımar için müstakil bir müdir tayini ve aidatı mebhusun anha (yukarda bahsedilen)yüzde üçünün muhasebeciye ve ikisinin müşarun ileyhaya havalesi tezekkür kılınm olmakla o babda herr ne vechle emru ve ferman hümâyûn hazreti şehinşahı şunuh şeref ve sudur ise buyrulur muktezayı munifi infaz edileceğim beyanıyla tezkireyi senaviri terkim kılındı efendim... 1294 senesi (1877) ¹⁸⁸ Boa-padişah iradesi”

¹⁸⁶ Evd 16770

¹⁸⁷ Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, 466.

¹⁸⁸ İ.Ş.D. 00035/1759

4.3.2.1. Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıfların Zeytinlik Bakım ve Personel Masraf Kayıtları

Tablo 13: Bezmiâlem Valide Sultan Vakfının Edremid ve Kemeredremid’de Bakım Masrafları ¹⁸⁹ (1270-1296/ 1853-1879)

Köy ismi	1270/ 1853- 1854	1272/ 1855- 1856	1273/ 1856- 1857	1274/ 1857- 1858	1275/ 1858- 1859	1276/ 1859- 1860	1277/ 1860- 1861	1283/ 1866- 1867	1285/ 1868- 1869 ¹⁹⁰	1291/ 1874- 1875	1296/ 1878- 1879	1303/ 1885- 1886
Edremid Merkez	509	7099	6367		8991	8305	8763	10271	13244	5713	3440	
Tahta ve Kulluklar	890	3269	2187		3085	3485	3453	5240	2159	1472	1423	2078
Küre	1067	2762	2040		2951	2992	3202	4696	2795*	1054*	565	890
Zeytinlu	1785	3025	3394		5487	5816	5823	11156	6340	2805	2450	3146
Araplar köyü								5040			1130	
Araplar ve kadı		2465	1401		2384	2578	2555					
Havran-ı kebir	415	3042	1325		2769	3173	2602	5385	3305	1207, 5		647, 5
Avcılar		2867	1862		3211	3384	4275	4663	2969	1983	2050	
Çorak											2171	
Çıkırıkçı												
Çorak ve Çıkırıkçı		610	360		795	695	695	1350	555	376		
Yenice												2398
Frenk												85
TOPLAM EDREMİT	4666	25139	18936		29676	30428	31368	47801				9244, 5
Kemeredremid merkez	677	2270		1545	3129		3082, 5		4779			
Pelidili	0	3875		2240								
Pelidili karyesi ve Karaağaç					4928		4156		13225			
Taylılı	132	655		678	495		440					
Küplice	531, 5	1977		1223	1792		1937		3754, 5			
Dere-i kebir ve sağır	780	1760		985	1790		1362		1990			
TOPLAM KEMEREDREMİD	2121, 5	10537		6671	12134		10977, 5					
GENEL YEKÛN	6787, 5	35676			41810		42345, 5					

BOA, EV.d. 15410, BOA, EV.d. 15801, BOA, EV.d. 16097, BOA, EV.d. 16274, BOA, EV.d. 16770, BOA, EV.d. 16800, BOA, EV.d. 16883, BOA, EV.d. 17233, BOA, EV.d. 20277, BOA, EV.MH. 2372, BOA, EV.d. 23168, BOA, EV.d.36083, BOA, EV. D. 21154

Tabl 13’de, 1270-1296/1853-1879 arasında tespit edilen senelerde belirtilen vakıf zeytinliklerin imar ve tımar masrafları toplamı verilmiştir. Edremid ve Kemeredremid’de toplam masrafa baktığımızda en çok masraf 1283/1866-1867 senesinde olmuştur. 1283/1866-1867 yılı gelir düşüklüğü sebebiyle talibi

¹⁸⁹ Guruş olarak yazılmıştır

¹⁹⁰ Bu seneye ait sadece bir ve iki kat tımar masrafı tespit edilmiştir

* Küre, Kızılkeçili

* Küre, Kızılkeçili

olmadığından bahçeler emanet yoluyla işletilmiştir. Normalde mülzetimler gelire odaklandıklarından genel olarak bahçe bakımını ihmal etmişlerdir, ancak emanet yönteminde devletin memurları bahçeyi işlettiğinden bakımına da daha çok bütçe ayırmışlardır.¹⁹¹

Tablo 14: Karaosmanzade, Mehmet Emin Ağa, Hacı Hanife hanım, Hekimzade Sinan Efendi Vakıf Zeytinlikleri, Edremid, Emrudabad (1303/1885-1886) Bakım Masrafı

Vakıf ismi	Yer ismi	1284/1867-1868 ¹⁹²	1285/1868-1869 ¹⁹³	1303/1885-1886 ¹⁹⁴
Mehmet Emin Ağa	Kulluklar			34
Mehmet Emin Ağa	Küre			112
Mehmet Emin Ağa	Zeytunlu			268
Mehmet Emin Ağa	Havran-ı Kebir			70
Hanife Hanım	Küre			70
Karaosmanzade Hacı Hüseyin ağa	Emrudabad			2267
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa Vakfı ve Mülhakatı Olan Vakıflar	Edremid Yekûn		7327	
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa ve Mülhakatı Olan Vakıflar	Kemerredremid Yekûn		8320	
Sultan Mahmud Han Evkafı, Kara Osmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Mehmed Emin Aga Evkafı, Yusuf Sinan Efendi Evkafı ve Sair Vakıfların Zeytinliklerindeki Bakım Masrafları				
	Avcılar	724		
	Küre	975		
	Zeytunlu	3381		
	Edremid ve civarı	5280		
	Havran-ı Kebir	1015		

BOA, EV.d.36083, BOA, EV.d. 20431., BOA, EV. d 21154

Tablo 14’de, Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa ve Mülhakatı Olan Vakıfların masrafları; Kemerredremid’de, Edremid’den daha fazla olmuştur. Sultan Mahmud Han Evkafı, Kara Osmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Mehmed Emin Aga Evkafı, Yusuf Sinan Efendi Evkafı ve Sair Vakıfların Zeytinliklerindeki Bakım Masraflarına baktığımızda ise, en çok masraf Edremid ve civarında, sonrasında Zeytunlu, Havran-ı Kebir, Küre ve Avcılar’da olmuştur.

¹⁹¹BOA.EV.MH.02016

¹⁹² İki kat çift sürme ve ormanların tathiri masrafı

¹⁹³ İki kar çift sürme ve ormanların tathiri masrafı

¹⁹⁴ Bir kat tımar ve ormanların tathiri masrafı

Tablo 15: Edremid Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı Zeytinliklerinin 1275-1276./1858-1860 Personel Gideri ve Müzayede Masrafları

Vakfın 1275 senesine mahsuben müdür, kâtip ve azaları bargir ücreti (6 adet, 15 gün , herbiri 15)	1350 guruş	
Bargirlerin yem ve saman masrafı	270 Guruş	
Mahsulün müzayedesini için münadi (dellal) için verilen ücret (Gün 15, herbiri 20)	300 Guruş	
TOPLAM	1920 Guruş	
Masraflar		
Masraf kalemi	Guruş	Pare
Bahçelerin ikişer kat tımar ve imar masrafı	20962	
Bahçelerin temizlenmesi (tathir-i orman), delice, yol tesviyesi, vs masraf	2305	
Bahçelerin sulanmaları için diblerine açılan yalak masrafı	2394	10
Bahçelerde meydana gelen delice eşcarın haşlak (aşılama olabilir) masrafı	1300	2
Bahçelerin sulanması için sucu masrafı	3470	
ARA TOPLAM	30431	12
1275 senesi zeytin mahsulünün müzayedesini için müstecirlerine ihalesi için yapılan masraflar (müzayede sürecindeki masraflar)	1920	
Havran-ı kebirde nehrin tuğyanını önlemek için yapılan sed ve bend masrafı	3998	20
Kemer kazasındaki bahçelerin iki kat tımarı, imarı masrafı	10019	20
ARA TOPLAM	46369	12
1275 Eylül başından 1276 Ağustos sonuna kadar müdür ve kâtip maaşı (12 ay, aylık 1600 guruş)	19200	
Zabtiye şerbetçi Ahmed 12 ay aylık 100	1200	
Diğer zabtiye arab Ahmed, 12 ay aylık 100	1200	
1276 Mart başından 1276 Ağustos sonuna değin muvakkaten zabtiye maaşı, 6 ay, nefer 4, aylık 100	2400	
Müdürün zaruri masrafları, 12 ay, aylık 500	6000	
Posta ve kırtasiye masrafı, 12 ay, aylık 70	840	
YEKÛN (Toplam masraf)	77209	12
1275 senesi zeytin mahsulünün müzayedesini için müstecirlerine ihalesi için yapılan masraflar (müzayede sürecindeki masraflar)	1920	
1275 Eylül başından 1276 Ağustos sonuna kadar müdür ve kâtip maaşı (12 ay, aylık 1600 guruş)	19200	
Zabtiye şerbetçi Ahmed 12 ay aylık 100	1200	
Diğer zabtiye Arab Ahmed, 12 ay aylık 100	1200	
1276 Mart'ından 1276 Ağustos'u sonuna kadar zabtiye maaşı, 6 ay, nefer 4, aylık 100	2400	
Müdürün zaruri masrafları, 12 ay, aylık 500	6000	
YEKÛN	31920	
YEKÛN (Toplam masraf)	77209	
Personel giderleri	31920	

BOA, EV.d. 16883

Tablo 15’de; Bezmiâlem Valide Sultan evkaf zeytin bahçelerinin Edremid ve Kemeredremid’de 1275-1276./1858-1860 senesi temizlik ve tımar sulama ve personel giderleri verilmiştir. Edremid ve Kemeredremid’de 1276 senesi toplam giderlerin yüzde 57,6’sı bahçelere ait masraflardır, yüzde 2,5’i ise 1275 senesi zeytin müzayedesini için yapılan masraflardır, yüzde 31,2’si ise personel giderleridir (yüzde 25’i müdür ve kâtip maaşı, yüzde 6,2’si zabtiye maaşı) yüzde 7, 7 si müdürün zaruri masrafları, yüzde 1’i ise posta ve kırtasiye masrafıdır.

4.3.2.2. Sultan Abdülmecid Vakıf Zeytinliklerin Bakım Masrafı ve Personel Masrafları

Tablo 16: Sultan Abdülmecid Ayvacık Kazasındaki Zeytin Ağaçlarının İmar ve Çift Masrafları 1266/1849-1850

Köy ismi	Bahçe sayısı	Zeytin eşcarı (adet)	Bir kat veya iki kat sürme ücreti (guruş)	Ormanların tathiri (guruş)	Diğer	Toplam
Papaslık	7	1365	1275	75	50	1400
Narlı	30	3775	5304	727	60	6031
Adatepe	11	874	1405	455		1860
Çetm-i sağır	2	197	170	0		170
Çetm-i kebir	7	480	555	100		655
Arıklı	6	481	720	25		745
Nusretli	12	621	990	30		885
Edremit’e bağlı Avcılar köyü	3	433	630	90		720
Yekûn	78	8226	11049	1502	110	12466
Geçen sene kuruyan ağaçlar		1929				
Kalan ağaç sayısı		6297				

BOA, Hhd. 17632

Tablo 16’da, Sultan Abdülmecid vakfının Ayvacık’taki ve Edremit’e bağlı Avcılar’daki 1266/1849-1850 senesi imar ve çift masrafları görülmektedir. Toplam masrafların yüzde 88’u bir kat veya iki kat sürme masrafı, yüzde 12’si ormanların temizliği ve diğer masraflardır. 1265/1848-1849’da yaşanan şiddetli kıştan kuruyan ağaçlar toplam ağaç sayısının yüzde 23,4’üdür.

Tablo 17: Sultan Abdülmecid Vakfının Ayvacık Kazasındaki Zeytin Ağaçlarının Geçen Seneki Şiddetli Kışdan Etkilenen Ağaçların Sayımı, Personel Gideri ve Diğer Masraflar (1265- 1266 /1848-1850)

Guruş	Masraf kalemi
13492	Bahçelerin tımar ve mengene tamirine harcanan
2414	Muhtelif masraflar
15906	TOPLAM
12000	Vakıf tarafından ödenen
3906, 5	Kalan
Muhtelif masrafların açıklaması	
Guruş	Açıklama
324	1265 yılı müzayedesi için dellal, muhbir, muavin vs nin kullandıkları 6 günlük bargir ücreti
50	Dellaliye Münadi Mehmed'e verilen
50	Balıkesir'den para nakli için yapılan harcama
60	Nesib bey bahçesi eşcarının sayımı ve damga vurulması için istihdam edilen dülger ve işçi ücreti ve bindikleri bargir ücreti
260	Papaslık köyünden para tahsili için birkaç defa gönderilen kişinin bargir ücreti
100	Soğukdan kuruyan ağaçların sayımı, yakılması için ödenen ücret ve bargir kirası
489	Kuruyan ağaçların 1265 senesi mahsuli 326 desti, 60 pareden safi lepante olmağla noksaniye farkiyesi
81, 5	Zeytinyağının iskeleye nakli kirası, beher desti 10 pareden 81 guruş 20 pare
1000	Katip maaşı
2414, 5	YEKÛN

BOA, Hhd. 17632, BOA, Hhd. 17633, BOA, Hhd. 17634, BOA, Hhd. 17635

Tablo 17’de; 1265/1848-1849’da şiddetli kış yaşandığından, 1265-1266/1848-1850 seneleri; ağaçların ciddi oranda kuruduğunu görmekteyiz. Kuruyan ve sağlam kalan ağaçların yerinde gidilerek sayımı yapılmıştır. Sultan Abdülmecid vakfı; Ayvacık ve Edremid'deki zeytin ağaçlarının imar vs. masarifatını iltizama verilen bahçelerde kuruyan ağaçların bu ağaçlardan tahmin edilen mahsulü hesaplanarak masraf olarak kaydedilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 1265/1848-1849 senesi kuruyan ağaçlardan eğer kurumasalardı elde edilebilecek gelir hesaplanıp masraf olarak kaydedilmiştir. Toplam ağaçların yüzde 24’ü kurumuş yüzde 76’sı ise sağlam kalmıştır. Toplam masrafların yüzde 80’i bahçelerin bakımı için olan masraflar, kalan yüzde 20’i ise personel ücreti ve nakliye gideridir.

4.3.3. Vakıf Tarım İşletmeleri Gelir ve Giderleri

Buraya kadar gelir ve giderleri ayrı tutulan kayıtları analiz ettik. Bu bölümde ise hem gelir hem gider kayıtları içeren muhasebe kayıtları incelenmiştir. Gelir-gider beraber verilen defterlerde; gelir kalemlerinde mal sandığından gelenlerin yanı sıra kira kalemleri de eklenmiştir. Zeytinlik olarak tespit ettiğimiz vakıf tarım işletmeleri bazen zarar bazen de kâr elde etmişlerdir. Zeytincilik zaten çok kârlı değildir, bir sene var senesi bir sene yok senesidir.

4.3.3.1. Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Tarım İşletmeleri Gelir ve Giderleri

Tablo 18: Edremid ve Kemer-i Edremid'te Bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerin Gelir ve Gideri – (1271-1272/1855-1857)

Gelir	Mal sandığından gelenler
13 Cemaziyelahir 1270 –21 Rebiülevvel 1271-Hicri-1270 Mart başından 30 Teşrin-i Sani 1270 Aralık Rumı (9 aylık)	
Edremid	13000
Kemerredremid	15000
Emrudabad	7000
Yekûn	35000
Havranı Kebir han sabunhane 1271 senesi kirası toplamı	2500
Kemerredremid kazasında sabunhane 1270 senesi kirası	500
Sabunhane-i mezkûrun 1271 senesi kirası	600
Yekûn	3600
Toplam gelir	38600
Masraflar	
Müdürün 3 aylık muhasebesi	4080
Zeytin bahçelerinin su yalakları açma ve sulama masrafı	372
Memurlar için yol ücreti	40
Yağların toplanması için Edremid ve	40
Kemerredremid’de işçilere verilen ücret	30
Emir için ücret	30
Edremid imar, tımar yalak ve sulama	7215
Kemerredremid zeytin bahçelerinin sulama	2121
69 senesi lepanta yağı farkıyesi	3792
Zabtiye memurlarının zeytin bahçelerini keşfi güzaru için yiyecek ücreti	412
Zeytin bahçeleri için gelen görevlilerini beygir ücreti	992
Çalışanların yemek parası	95
Zeytin eşcarının dallarına konulan sırık parası	200
Kemerredremid’de sabunhanenin tamiri	100
Münadi ve müberaya verilen para	200
Posta ve kırtasiye parası	348
Posta masrafı	666
Posta ve kırtasiye	251
Yekûn	21050
Müdür maaşı	1600

Gelir	Mal sandığından gelenler
Zabtiye ücreti	100
Yekûn	1700
1700*9 ay	15300
zabtiye	1000
Yekûn	16300
Müdürün muhtelif masrafları	2000
Bahçenin muhtelif masrafları	21050
Genel yekûn masrafları	39350
Genel yekûn gelirler	38600
Zarar	750
19 Zılkade 1270-4 Safer 1271 (hicri) - 1270 1 Ağustos -15 Teşrin-i Evvel (rumi) 1270 2, 5 ay	
Zeytin bahçelerinin müzayedesinde aza, muhbir*, zabtiye, beygir ücreti (müzayededede masraflar)	992
Beygir yem masrafı	92
Çalışanlar yemek masrafı	95
Zeytin ağacı dallarına konulan sırık masrafı	200
Kemeredremid'de sabunhanenin tamiri	200
Münadi ücreti	200
Posta ve kırtasiye masrafı	348
Kâtip ve müdür maaşı 2, 5 ay (zabtiye 500 gurus 2 kişi, zabtiye 1000 -4 kisi, aylık 1600)*	4000
Müdür muhtelif masraflar	1250
Genel yekûn	8777
Gelirler	
Havran-ı Kebir han kirası-1271	2500
Kemeredremid sabunhanenin 1270 kirası	500
1271 senesi sabunhane kirası	600
Genel gelirler	3600
Edremid kazası mal sandığından gelen para	7000
Genel gelir	10600
Genel gider	8777
Kâr	1823
13 cemaziyel ahır 1270-16 Şevval 1270 Hicri-1270 1 Mart -30 Haziran 1270-Rumi – (4 aylık)	
Müdürün 3 aylık muhasebesi	4080
Zeytin bahçelerinin tımar, sulama, keşif için görevli beygir ücreti	372
Emirname masrafı	40
Kemeredremid yağların toplanması	2121
1269 senesi mahsulatı yağların lepanta farkiyesi	3792
Posta ve kırtasiye masrafı	1051
Zabtiye sulama keşfi	412
Genel gider yekûn	25559
Edremid mal sandığından gelen	13000
Kemeredremid mal sandığından gelen	15000
Genel gelir	28000
Genel gider	25559
Kâr	2441

BOA, EV.d. 15314

Tablo 18’de; Edremid ve Kemeredremid'te bulunan Bezmiâlem Valide Sultan vakıf zeytinlikleri gelir ve giderleri görülmektedir. Yapılan harcamaların karşılığı mal sandığından geliyor. . Dört aylık muhasebede toplam gelir 28000 gider ise; 25559 dur. Gelir giderin yüzde yüzünü karşılamış ve 2441 guruş kar elde edilmiştir. Dokuz aylık muhasebe ise 39350 gider, 38600 gelir olmuştur Dolayısıyla 750 guruş zarar edilmiştir.

Tablo 19: Edremid'te Bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerinin Gelir ve Gideri – (1271-1272/1854-1856)

1271	Guruş	Pare
Edremid’de Valide sultan vakfının müdürü sabık Mehmet efendinin meclisce rüyet olunan 1, 5 aylık muhasebesinden dolayı maaşı	877	
Tımar için Karesi sancağı havale bulunan meblağ	50	
Meblağ mamulen celbi için Balıkesir’e gönderilen görevli ücreti	50	
Meblağ gelmediğinden bil icap memuri hamiyetli Balıkesir’den gönderilen görevli ücreti	640	
Edremid kazasında bulunan zeytin bahçelerinde 1271 imar ve tımar ve sulama ve ormanların tathiri masarfi	30697	27
Toplam	32314	27
Kemeredremid kazasında kâin zeytin bahçelerinin 1271 imar tımar ve sulama masrafı	10950	31
Posta ve kırtasiye masrafı	370	
Müdür ve zabtiye maaşı (6 aylık)	9600 (1600*6)	
Zabtiye Abdullah ve İsmail 6 aylık 100 guruştan	1200 (100*6ve 2 kısı)	
Zabtiye	2400 (100*6 ve 4 kişi)	
Memur Mehmet Bey masrafları 6 aylık	3000	
Yekûn	59835	18
Gelir	40000	
Gider	59835	
Zarar	19835	
Mukaddem makbuz	40000	
Muvahhir makbuz	60000	
Yekûn	100000	
Memur Mehmed Hüseyin Efendi an nakli...	25001	
Kalan	74999	
1272 Masraflar		
Edremid’de Valide sultan vakfının müdürü sabık Mehmet efendinin meclisce rüyet olunan 1, 5 aylık muhasebesinden dolayı maaşı	877	

Tımar için Karesi sancağı havale bulunan meblağ	50	
Meblağ mamulen celbi için balıkesire gönderilen görevli ücreti	50	
Meblağ gelmediğinden bil icap memuri hamiyetli balıkesirden gönderilen görevli ücreti	640	
Edremid kazasında bulunan zeytin bahçelerinde 1271 ımar ve tımar ve sulama ve ormanların tathiri masarfi	30697	
Kemerredremid kazasında kâin zeytin bahçelerinin 1271 ımar tımar ve sulama masrafı	10950	
Yekûn	43264	
Posta ve kırtasiye ücreti	370	
Müdür ve zabtiye maaşı (6 aylık)	3000	
Zabtiye Abdullah ve İsmail 6 aylık 100 guruştan	100	
Zabtiye	1422	
Memur Mehmet Bey masrafları 6 aylık	560	
Yekûn	48716	
Bargirlerin yem ve saman ücreti	180	
Eyyamı Mezkurede vukubulan mekab masarıfatı	577	
Münadi Mehmet'e verilen ücret	200	
Evkaf-Celilenin Edremid'de konak ve ma'zalar tamiri	1406	
Posta ve Kırtasiye Masrafı	370	
Memurun vukubulan masrafı	2250	
Genel yekûn	53699	
Müdür maaşı	1600	
Zabtiye	200 (100*2 kişi)	
Ara toplam	1800*10,5 ay=18900	
Bahçeleri korumda görevli zabıta mübaşirleri	2400 (100*4 ay 6 kişi)	
Maaşlar toplamı	21300	
1272 masraflar toplamı	74699	

BOA, EV.d. 15569

Tablo 19'da 1271-1272/1854-1856 senesi Edremid'te bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Evkafı'nın varidat ve masarıfat muhasebesi işlenmiştir. Yine tımar için masrafların ödenmesi için Karesi mal sandığından havale yapılmıştır. 1271/1854-1855 senesi gelir 4000 guruş iken, gider 59835 olmuştur. Böylece 19835 guruş açık vermiştir. 1272/ 1855-1856 senesinde ise masraflar toplamı 74699 guruş olmuştur.

Tablo 20: Edremid ve Kemeredremid’de Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerin Gelir ve Gideri- 1275/ 1858-1859

VARİDAT (VAKFIN UMUMİ)

	Guruş	
1274 senesi Karesi mal sandığından havale edilen (Edremit 40000, Kemeredremit 40000)	80000	
Havran-ı kebir köyünde vaki hanın 1274 senesi han kirası	2500	
Kemer kazasında bulunan bir bölüm sabunhane 1274 kirası	600	
TOPLAM	83100	
Masraflar 1275 Senesi		
Masraf kalemi	Guruş	Pare
Edremit’de bulunan bahçelerin ikişer tımar ve imar masrafı	29676	8
Kemeredremid’de bulunan bahçelerin tımar ve imar masrafı	12134	
Müdür Ali şefik efendinin aylığı, 10 aylık, aylık1600	16000	
Zabtiye Mehmed’in maaşı 10 ay, aylık 100	1000	
Zabtiye Hacı hasan maaşı 10 ay, aylık 100	1000	
1275 Mart başından 1276 Ağustos sonuna kadar zabtiye maaşı, 6 ay, nefer 4, aylık 100	2400	
Müdürün zaruri masrafları, 10 ay, aylık 70 (posta ve kırtasiye)	700	
Nazır Emri ile yapılan özel işler	5000	
TOPLAM	67910	08
Daha önce müdürlük yapan sadık efendinin alacakları	7765	10
Daha önce ödenmeyen yol ve bend tesviyesi için ödeme	525	
TOPLAM GENEL	76200	18
MİZAN		
VARİDAT	83100	
MASRAF	76200	18
Kalan (Bu bakiye müdürün zimmituni bırakılmış, ileride vukubulacak maaş ve masraflara harcanmak üzere)	6899	22

BOA, EV.d. 16800, BOA, EV.d. 16770

Tablo 20’de, 1275/1858-1859 senesinin Edremid ve Kemeredremid’de Bezmiâlem Valide Sultan vakfının gelir ve giderleri incelenmiştir.1275/1858-1859 senesi gelir 83.100 gider ise 76.200 olarak gelir giderin yüzde yüzünü karşılamıştır. Sonunda da gelir ve gider miktarını, eğer gelir fazla verdi ise bir sonraki yıla aktarıldığını görmekteyiz. Toplam giderlerin yüzde 65’i bahçe bakım masrafı iken, kalan yüzde 35’i ise personel maaşı ve diğer masraflar olmuştur.

Tablo 21: Edremid ve Kemedremid’de Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Zeytinliklerinin Gelir ve Gideri (1277-1278/1860-1862)

GELİR 1277 YILI	
Balıkesir mal sancağından havale	65000
1276 senesi havalesinden masraf hariç kalan	7490
Havran-ı kebirdeki han kirası	2500
Sabunhane kirası	600
Toplam gelir	75590
Masraflar Edremid	33088
Müdür ve kâtip maaşı	22400
Zaptiyelerin maaşı 1400+1400	2800
1277 Mart’dan –Ağustos arası masraflar (zabtiye maaşı)	2400
Zaruri masraflar	7000
Posta ve kır kırtasiye masraflar	980
TOPLAM EDREMİD	68668
TOPLAM Kemerredremid tımar masrafı	10977
CEMAN Yekûn	79645
MİZAN	
GİDER	79645
GELİR	75590
BAKİYE	- 4055
1270 Kuruşun Açıklaması	
1277 senesi müzayedesinde yapılan masraflar	
Evkaf müdürü, kâtip, azalar bargir ücretleri 6 adet, 15 gün, yevmiyesi 15 guruş	1350
Bargirin yem ve saman masrafı	220
Dellal parası	150
TOPLAM	1720

BOA,EV.d.17233

Tablo 21’de, Bezmiâlem Valide Sultan vakıf zeytinliklerinin Edremid ve Kemerredremid’deki toplam masraflarına baktığımızda ise toplam giderin yüzde 53,4 ü bahçe için olan masraflar, yüzde 2’si 1277/1860-1861 senesinde iltizam müzayedesinde için yapılan masraflar, yüzde 44,6’sı personel maaşı ve diğer giderler olmuştur. Toplam gelir 75590 guruş iken; toplam gider 79645 guruş olmuş ve bütçe 4055 guruş açık vermiştir.

4.3.3.2. Midilli Vakıf Tarım İşletmeleri Gelir ve Giderleri

Midilli vakıflarının gelir kaynaklarının çoğu para yani menkuldür. Bunun yanında zeytinlikler de önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca, tarla, bağ, bahçe, arsa gibi alanlarla dükkân, kahvehane, ev, dam, oda gibi kira geliri getiren binalar da vakıfların gelir kaynaklarındandır. Midilli’de çok fazla zeytinlik vakıfları tespit edilmiştir. Ayrıca, diğer tüm vakıfların gelir kalemlerinde de zeytinlikler ilk sırada bulunmaktadır.¹⁹⁵

Namık Kemal 1877’de Midilli’ye sürgün edildi. 1879 senesinde sancağın mutasarrıfı oldu ve 1884’e kadar göreve devam etti. Namık Kemal’in saraya yolladığı layihalar ve yazdığı mektuplar o dönemde Midilli’nin sosyal kültürel ekonomik yapısını anlamada önemli olmuştur. Namık Kemal’e göre adanın birinci ürünü zeytin tarımı olmuştur ve ada halkının önemli geçim kaynağı zeytinciliktir. 1264/1849’da yaşanan şiddetli kıştan dolayı çok sayıda zeytin ağacı donmuş ve sonrasında ağaçlardan zeytin yetiştirmek zor olmuştur. Neticede halk murabaha sıkıntısını yaşamıştır. Bu sıkıntıları kaldırmak sebebiyle, hükümet bazı yerlerde "*Menafi-i Umumiye Sandığı* " açmak istedi ise de istenen fayda görülmemiştir. Namık Kemal’e gör zeytinciliği geliştirmek ve kötü gidişatı durdurmak için banka şubesi açmak gerekmektedir. Midilli’de zeytinlik alanları dağınık bulunmaktadır. Zeytinin toplanması, işlenmesi, değirmenlere götürülmesi için çok zaman gerekmektedir. Bunların neticesinde, zeytinin uzun zaman saklanması için tuzlanması şarttır. Bunun maliyeti de yüksektir. Bu durumun neticesinde de ciddi sayıda tuz kaçakçılığı tespit edilmiştir¹³⁰³ (M.1885) salnamesine göre Midilli’de zeytin üretimi yıllık 45.161.290 kg, zeytinyağı üretimi ise 11.612.550 kg’di. 2019-2020 Türkiye’de zeytinyağı rekolte tahmini 224.595.000 kg olması düşünüldüğünde Midilli’deki üretimin ne kadar önemli miktarda olduğunu görebiliriz.¹⁹⁶

Buhar teknolojisi ile üretimde geleneksel metotlar değişmiştir. Midilli’de önemli olan zeytincilikde de önceleri, mengeneler ve değirmenlerde hayvan, kol veya su gücü kullanılıyordu. Fakat, yoğun emek ve sürdürülebilirlik neticesinde istenilen verim alınamamıştır. Buhar teknolojisi 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren

¹⁹⁵ BOA, EV.d. 17866., İbrahim Oğuz, “Midilli’de Osmanlı Vakıfları”. (Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 138-144’de kullanılmıştır.

¹⁹⁶ Zeki Arıkan. "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25.40 (2006): 1-28.,21-23., Türkiye 2019-2020 Zeytin ve Zeytinyağı Rekolte Tahmini http://uzzk.org/Belgeler/UZZK_2019_2020_TURKIYE_REKOLTE_RAPORU.pdf [15.10.2020]

Midilli’de de etkili bir şekilde kullanılmıştır. Ada halkı genel olarak eskiden sadece zeytin üretiminde faaliyet gösterirken, teknolojik gelişmeler sonucunda ticari imalat sürecinde daha fazla yer almışlardır. Ayrıca teknolojik gelişmelerle elde edilen ürün miktarı ciddi oranda yükselmiştir. ¹⁹⁷

Tablo 22: Mihrişah Valide Sultan Evkafından Midilli Adasında Olan Zeytinyağı Hâsılatı ve Masrafları (1268-1270/1851-1854)

Karye ismi	Bahçe sayısı	Zeytin ağacı	Zeytinyağı geliri											
			Desti			Bardak			İcar geliri			Çift masrafı yevmiye	Rençber masrafı yevmiye (guruş)	Onarım ve bakım masrafı (guruş)
			1268	1269	1270	1268	1269	1270	1268	1269	1270	1268	1268	
Yera Nahiyesi	26	2.257	23	53	79		1, 5	2, 5	100	100	100			
Katartöz	17	3018	18	44	60	4	2	..	402, 5	402, 5	405	91, 5	446	
Ahtande	15	3493	24	46	25	3	2, 5	0,5				4	702	
İpyoz	2	583	3	24	5	4	1	3				2	108	
Kelemye	6	340	1		20		1	15	225	225	225	1	82	
Komi ve Bigi (Pigi) *	5	461	5	10	11	4	4	1				4	120	
Sarlıçe	12	673	52	96	92	3, 5	4, 5	4, 5	40	40	50	24, 5	211	
Kula	4	606		2	14	2		4				4	51	
Diğer bahçeler	2		1	2		3						46, 5	570	
														13.260
Yekûn	89	11431	131	276	309	3, 5	1, 5	2	767, 5	767, 5	780	177, 5	2,390	13.260

BOA, HH.d. 22531, (BOA, HH.d. 22526), i (BOA, HH.d. 22525), Oğuz, İbrahim. "XIX. Yüzyıl Ortalarında Midilli’de Zeytinyağı Üretimi ve Mihrişah Valide Sultan’a Ait Vakıf Zeytinlikleri." **Vakıflar Dergisi**, 2015. 81-103’de kullanılmıştır.

Mihrişah Valide Sultan’ın zeytinlikleri, Midilli’nin güney ve doğu bölgelerinde bulunmaktadır. Bu bölgeler zeytincilik için de en verimli yerlerdir. Tablo 22’de, Valide Sultan’a ait zeytinliklerin, Midilli Kazası’na bağlı, Yera Nahiyesi ve bu nahiye içindeki Katartöz, Ahtande, Kelemye, İpyoz köyleri ve Midilli’nin doğu bölgesindeki Sarlıçe, Komi ve Kula köylerinde tespit edilmiştir. Belgeye göre, bazı

¹⁹⁷ Ünver, Metin."Midilli Adası’nın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)". (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler, 2012),354-355.

* Pigi sadece 1269’da verisi var

yerlerin zeytinlik olarak yazılıp, çift ve rençper yevmiyesi de yazılmasına rağmen ürün ve kiracısı olmamıştır. 1268/1851-18532 senesi toplam zeytinyağı geliri 131 desti 3, 5 bardak olmuştur. Kira geliri 767,5 guruş iken zeytinliklerin bakım ve onarım masrafı 13.260 guruştur. Bazı bölgelerde verim düşüktür; bunun sebebi de geçen yıllardaki kötü hava koşullarından dolayı kuruyan ağaçlar olmuştur. Midilli adasında 1848-1849'da yaşanan şiddetli kıştan dolayı adanın genelinde bulunan zeytin ağaçlarının %25'i kurumuştur. Midilli'de geriye kalan zeytin ağaçlarıysa, 5-6 yıl sonrasında ürün verebilecek şekilde olumsuz etkilenmişlerdi. Midilli'de yaşayan insanlar da yerli yabancı tüccarlara borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüşler ve devletten yardım istemişlerdir. Çekirge istilaları da üretimi azaltıyordu. 1849'da Midilli'de yaşanan çekirge istilalarında zirai mahsul ciddi şekilde zarar görmüştür. Zeytinliklerde istila neticesinde çıkan yumurtaları toplatmak için de ayrıca işçiler istihdam edilmiştir. Bu işçilere kıyye başına 60 para ücret verilmişti. Merkeze eğer gereken önlem alınmazsa ağaçların tamamı kuruyabilir denmiştir. Namık Kemal'e göre ayrıca zeytin değirmenlerinin suyla çalışması neticesinden iklimden dolayı, Kasım'da çalışmaya başlanması, Eylül ayında dolgunlaşan zeytinin bu sebeple Kasım'a kadar ağaçta kalmış ve böylece ürün rekoltesi azalmıştır. Yapılan uyarılar faydalı olmuş ve 1269 senesinde zeytinyağı geliri bir sene evveline göre iki kattan çok artmış ve 276 desti 1,5 bardak olmuştur. Bu neticede zeytinin bir yılı var yılı bir yılı yok yılının da etkisi olmuştur. 1270 senesinde de zeytinyağı geliri az da olsa artarak 309 desti 2 bardak olmuştur. 3 senede de en yüksek verim Sarlıçe köyünde görülmüştür.¹⁹⁸

¹⁹⁸ BOA, HH.d. 22531, (BOA, HH.d. 22526), i (BOA, HH.d. 22525), Oğuz, a.g.e., 81-103'de kullanılmıştır.

Tablo 23: Midilli’de Evkaf Müdürü Arif Efendinin 14 Aylık Muhasebesi (1862-1863/1278-1280)

Vakf Gayrimenkuller ve Değeri	Guruş	Gelir Türleri	Guruş	Yıllık getiri %
Zeytinlik	1010014	Arsa icarı	2000	
Tarla	340699	Tarla icarı-hâsılat	2425	
Palamutluk	123156	Kahve hane +dükkân icarı+sefine kirası	4904	
Oda ve kahve hane	17173	Zeytin hâsılatı	6810	
Hamam	17010	Tarla+ zeytinlik	4570	
Fırın	1810	Palamut luk gelir	158	
Değirmen	28750	Tarla+ palamut geliri	515	
Nakid	172768	Zeytin+ tarla+ palamut geliri	5150	
Belirtilmeyen	131733	Nema	16571	
		Belirtilmeyen emlak geliri	3083	
Toplam	1843113	Toplam gelir	46186	2, 5
		Toplam gider	46845	
Zirai İşletmeler Gayri Menkul Değeri		Zirai İşletmeler Gelir Türleri		
Zeytinlik	1010014	Tarla icarı-hâsılat	2425	
Tarla	340699	Zeytin hâsılatı	6810	
Palamutluk	123156	Tarla+ zeytinlik	4570	
Toplam	1473869	Palamutluk gelir	158	
Belirtilmeyen	131733	Tarla+ palamut geliri	515	
		Zeytin+ tarla+ palamut geliri	5150	
		Toplam	19628	
		Belirtilmeyen emlak geliri	3083	
Toplam	1605602	Toplam	22711	1,4
Nakid	172768	Nema	16571	9, 6

BOA, EV.d. 17866

Tablo 23’de, Midilli’de Evkaf Müdürü Arif Efendinin 14 Aylık Muhasebesi (1862-1863/1278-1280) bakıldığında, arsa ve tarlanın kiraya verildiğini, bunlardan kira geliri olarak yazıldığını görürken, vakfın zeytinliğinin ise direk hâsılat olarak yazıldığını görmekteyiz. Midilli’de palamutlukların hâsılatı da vakıfların önemli sermayeleri olmuştur. Tablonun ayrıntılı hali Ek 2’de yer almaktadır. Burada vakıf zeytinliklerinin iki ve dört senelik ihaleye verildiği tespit edildi. Tabloda zeytinyağın destisi 50 guruştur yukardaki iltizam bedeli 172480 kıyye= 28746 Midilli destisi eder (Midilli Destisi= 6 kıyye 100 dirhem)¹⁹⁹.Destisi 50 guruştan; $28746 \times 50 = 1.437.300$

¹⁹⁹ ... “Midüllü usûlü üzre altı kıyye yüz altmış dirhem itibar olunan desti ile ahz ve i'ta olunmak ve tahminciler ahali ve mültezim iki taraftan birer nefer tayin olunarak iş bu tahminciler Midillü kaymakamı tarafından istenüb ânın marifetiyle Midillüden celb kılınmak ve zeytünler ham ve koruklarıyla karışık olmayup olmuşu başka ve ham ve koruk olanları başka tahmin olunmak üzre...” bknz. BOA.A.MKT.MVL. 7-A/87

guruş eder. $1.437.300 \div 4 = 359.325$ guruş yıllık iltizam bedeli eder. 359. 325 guruş yıllık iltizam bedeli olduğunu hesaplayabiliriz. Tablodaki verilere baktığımızda vakıf tarım işletmelerinin toplam değeri 1473879 guruş iken, tarım işletmelerinin geliri 19628 guruştur. Nakit ise 172768 guruş iken paranın neması ise 16571 guruştur. Toplam mal ve nakdin yüzde 89,5'i zeytinlik, palamutluk ve tarla değeri yani tarım işletme değeri iken, yüzde 10,5 'i ise nakittir. Toplam gelir ise 54060 guruştur. Toplam gelirin yüzde 36,3'ü tarım işletme geliri, yüzde 31'i nema, yüzde 33 'ü ise kira geliri gibi gelirlerdir. Tarım işletmelerinin getirisi değerine göre yüzde 1,3 iken, paranın getirisi yüzde 9,6'dır. Para ve tarım işletme gelirine baktığımızda paranın getirisi tarım işletmesine göre 7,4 kat daha yüksektir.

Tablo 24: Midilli'de Sultan Abdülmecid Han Vakıfları Zeytinyağı Hâsılatı ve Masrafı (1866/1282-1283)

Köy ismi	Destı	Bardak	
Ahtende ve İyoz	129	3.5	
Komi	30	2	
Göle	0	4	
Lotra	8	0	
Katranoz	53	4	
Pire nahıyesi	89	1, 5	
Sarlıca	11	2	
Yekûn	322	2	
Farklı fiyatlarla mahsul olunanlar			
	Destı	Fi (guruş) (Fiyatlar)	TOPLAM
	73	50	3650
	22	52	1144
	23	45	1035
	2	48	96
	17	37	629
	122	31	3782
	63	35	2205
TOPLAM	322		12541
Bahayı (paraları) değeri Revganı mezkûr (zıkredilen)			
	Guruş	Pare	
Satılan yağların toplam bedeli	12228	20	Bizim toplam 12541
İcareyi tarla	780		
Bahçeyi mezkûrdan hâsıl olan ceviz	30		
Yekûn	13038	20	
Ayanı karyesi hamam tamirine verilmiş	780		
Kalan	12258	20	
Hesaptan unutulmuş ve ilave edilen	56	20	
TOPLAM	12315	0	
Memurlara verilen yevmiyeler			
Sarlıca karyesi			
	Ücret günlük (guruş)	Çalıştığı gün sayısı	Toplam
Kazmacı	8	78	624
Ayıklayıcı yevmiyesi	11	14	151
Çiftçi yevmiyesi	22	6	132
Aşıcı yevmiyesi	12	4	48
İşçi ve rencber yevmiyesi	8	2	16
Yekûn			971

Ahdende karyesi			
Ayıkklayıcı yevmiyesi	10	67	670
Hasıcı	10	55	550
Kazmacı	4, 5	103	463, 5
Defa kazmacı	7	20	140
Diğer kazmacılar	6	27	162
Cebelci	4	233	932
Yekûn			2917, 5
İyoz ve Kartonoz karyesi			
Kazmacı	8	51	408
Çiftci	20	42	840
Defa kazmacı	8	20	160
Yekûn			1408
Kumu karyesi			
Kazmacı	8, 5	21	178, 5
Pire nahıyesi			
Rençber	7	325	2275
Hasıcı	10	36	360
Ayıkklayıcı	7	14	98
Yekûn			2733
Lotra karyesi			
Kazmacı	8	31	263, 5
Genel Yekûn			8471 gurus 20 pare
Masraf (memur yevmiyesi ve hayvanlar için ödenen ücret)			
	Hergüne verilen Gurus	Gün sayısı	
Mezkûr zeytinliklerin icrayı müzayedesı için kuralara gidip gelen memurlara verilen ücret Kamil efendi	20	35	700
Dellal	100		100
Zıkr olunan revganızeytin yerli yerinde tahsil ve alınıp satılması işlemi yapan memur Kamil efendiye	20	12	240
Refakatinde bulunan Ahmet efendi	15	16	240
Mezkûr zeytin bahçelerinin imar ve tımarı için görevli Halil Kamil efendi	20	67	1340
Yardımcısı Arif ağa	15	30	450
Son yekûn			3070
Genel yekûn			11541
MİZAN			
GELİRLER	12315		
MASRAFI	11541		
KÂR(HAZİNEYE VERİLMESİ TAKDİM GELEN)	7		
AKÇE FARKI HESABI	77		
KALAN	696 gurus 20 pare		

BOA, EV.d. 20243

Tablo 24’de, Midilli Abdülmecid vakıf zeytin bahçelerinin 1283 yılı mahsulü, bir görevli tayin edilerek müzayade ediliyor, taliblerine veriliyor. Sonra iltizam bedeli adı geçen görevli ile tahsil ediliyor. Raiç fiyat ile satılıyor. Satılan revgan-ı zeytin miktarı belirtilmiştir. Tabloda gelirler toplamı 12315 gurus iken giderler toplamı da 11541 gurus olmuştur. 773 gurus kâr elde edilmiş ve hazineye gönderilmiştir. Tabloda Midilli’de Sultan Abdülmecid Han 1866/1282-1283 senesi vakıf zeytinliklerin bakımında görevli olan personel yapısı ayrıntılı şekilde tespit

edilmiştir. Bunlar; kazmacı, ayıklayıcı, çiftçi, aşıcı, işçi ve rençber, kazmacı, cebelcidir. Ayrıca müzayede için gidip gelen görevliler ve imar ve tımar yapan görevlilerdir.

4.3.3.3. Karesi Sancağı ve Edremid’de Diğer Vakıf Tarım İşletmelerinin Gelir ve Giderleri

Tablo 25: Edremid Kazasında Bulunan Camii Vakıfların Hâsılat ve Masraf Kaydı - (1280/ 1863-1864)²⁰⁰

	Adet	Desti	Kıyye	Guruş
Revganizeyd Hâsılatı		2056	9, 5	103122
Diğer Gelir				9665
Toplam Gelir				112787
İmar ve Tımar ve Sürme ve Temizlik Masrafı				7331
Diğer Gider				52333, 5
Toplam Gider				59664, 5
Bakiye				53122, 5

BOA, EV.d. 19233

Tablo 24’de, Edremit kazası 1280 senesi üç aylık (teşrini sani ibtidası-kanun-i sani gayeti) vakıfların muhasebesi verilmiştir. Toplam gelirin içindeki imar, tımar, sürme ve temizlik masrafı yüzde 1,2 olmuştur. Camii vakıflarının gelirleri ciddi bir şekilde zeytinliklerden gelmiştir. Toplam gelir giderin %100’ünü karşılamış, hatta 53122, 5 guruş kâr elde edilmiştir. Tablonun ayrıntısı Ek 5’de verilmiştir.

Tablo 26: Karesi Sancağı ve Kazaları Dâhilinde Bulunan Vakıfların Muhasebe Kayıtları- (1284-1285/1867-1869)

	Adet	Desti	Kıyye	Toplam Kıyye	Fi	Guruş	Pare
Zeytin Hâsılatı		53	3		106	41232	
Revganizeyd Hâsılatı		3247			1390,5	145802	40
Bahçe Sayısı	136						
Aşar Bedeli						52618	
İmar ve Tımar ve Sürme Ve Temizlik Masrafı						21443	60
Eşcar Vergisi						75	
Toplam Gelir						241652	
Toplam Gider						21518	
Toplam Miktar		3300	3	9903			

BOA, EV.d. 16591

Tablo 26’da, 47 vakıf verilmiştir. Bu vakıflar genelde Edremit merkez ve Havran’da, üç vakıf ise Bergama ve Balıkesir’de bulunmaktadır Toplamda da toplam gelir giderin yüzde yüzünü karşılamaktadır. Tabloda da gördüğümüz üzere gelir giderin

²⁰⁰ Sayfayının ortasında çürüme var. Tesbit edilenler yazıldı. Hesaba okunmayanlar eklenmedi.

yüzde yüzünü karşılamakta ve genelde fazla vermektedir. Toplam gelirin yüzde 77,4'ü zeytin ve zeytinyağı hâsılatı iken toplam giderin de yüzde 99,6'sı imar, tımar ve temizlik masrafıdır. Tablonun ayrıntıları Ek 6'da verilmiştir.

Tablo 27: Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne Mülhak Karesi Sancağı Dâhilindeki Edremid Kazalarındaki Vakıfların Gelir ve Gideri (1286 -1287/1869-1871)

	Guruş	Pare
Zeytin hâsılatı	67416	80
Toplam gider	35212	123
Toplam gider içinde bahçe harcamaları	7139	

BOA, EV.d.18968

Not:2 desti 2 kıyye zeytinyağı 94 gurus (1286 yılında)

Tablo 27'de, Edremid kazalarında bulunan 29 farklı vakıf verilmiştir. Vakıf türleri değişik çeşitlerdedir. Bu vakıf türleri; camii vakıfları, çeşme tamiri vakıfları, minare kandil ve yumak tamiri vakfı, kuyu tamiri vakfı, kandil vakfı, köprü tamiri vakfı, mevlid-i şerif kıratı için kurulan vakıf, yemek yedirme vakıflarıdır. Tablonun ayrıntısı Ek 7 'de verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 1870 senesi Karesi sancağı Edremid kazalarındaki 29 vakfın toplam zeytinlik hâsılatı giderlerinin yüzde yüzünü karşılamıştır. Toplam gider içindeki tarım işletme giderleri; yüzde 20,2 olmuştur. Ayrıntılar Ek 7'de verilmiştir.

4.4. Verimlilik Analizi

Zirai verim seviyesi, ekonominin gelişmesinde önemlidir. Tarımda ürün fazlası, ticaret ve sanayi kesimlerinin gelişmesini önemli oranda katkı sağlar. Tarımdaki ürün fazlası da verim düzeyini belirler, dolayısıyla tarımda verimlilik zirai gelişmenin önemli bir faktörüdür. Tarımdaki verimlilik; emek, sermaye ve toprak açısından ele alınılabilir. Toprak başına verimlilik; bir dönüm topraktan çeşitli bitkisel üretim kollarında elde edilen ortalama hâsıla değeridir. Tarımda makine, sınaî gübre ve kimyevi maddeler gibi modern girdilerin olmadığı süreçte, en önemli tarım girdisi tohum olmuştur. Tohumda verimlilik, tohumdan birim başına alınan hâsıla olarak hesaplanır. Osmanlı'da vakıf tarım işletmelerinde verimlilik ölçerken dönüm başına düşen ortalama hâsıla miktarı kullanılır. Çalışmada dönüm kayıtları verilmedi ise ağaç başına düşen hâsıla miktarı da kullanılmıştır. Zeytin bahçelerinde verimlilik

konusu daha da farklıdır. Çünkü zeytinin bir sene var senesi ise diğer sene yok senesidir.²⁰¹

Tablo 28: Edremid Evkâf-ı Haremeyn Vakıf Zeytinlikler ve Özel Mülk Zeytinlikler Verimlilik Analizi Kıyası (1233-1234/1817-1819)

Yer isimleri	Toplam Bahçe sayısı	Toplam Ağaç sayısı (hâsıla veren ağaçlar)	Zeytin Hâsılat (kıyye)	Ağaç başına düşen zeytin ortalama (kıyye)
Vakıf zeytinlikler				
Edremid	10	1980	3735	1,9
Çorak	3	352	1137	3,2
Havran-ı kebir	13	2581	4709	1,8
Zeytinlı	3	637	1021	1,6
Kızılbekçili	4	494	1905	3,8
Tahta	3	696	735	1,05
Avcılar	4	553	1085	1,96
Kemerredremid	8	1479	3499	2,4
Karaağac ve Pelidili	2	850	1144	1, 3
Yekûn			18970	
Özel mülkler (emlak zeytinlikler)				
Edremid	13		1687	
Araplar ve Zeytinlu	11		1796	
Küre	6		1033	
Avcılar	2		240	
Havran-ı kebir	5		323	
Küplüce	2		210	
Kemerredremid	3	157	458	2,9
Taylili	6		403	
Pelidili	6	1178	1608	1, 4
Yekûn			31371	
Bazı evkaf zeytinlikler (küçük) 3 vakıf	3		365	

BOA, EV.d. 08599

Tablo 28'e göre, vakıf tarım işletmeleri ile özel tarım işletmelerini verimlilik açısından kıyaslayabiliriz. Tabloda verilen değerlere göre örneğin Kemerredremid'de ağaç başına düşen ortalama hâsıla vakıf tarım işletmesinde 2,4 kıyye iken özel tarım işletmesinde ise 2,9 kıyyedir. Vakıf tarım işletmesi ve özel tarım işletmesinde verimlilik açısından ciddi bir fark görülmemektedir.

²⁰¹ Güran, a.g.e., 96-98.

Tablo 29: Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıf Zeytinliklerin Verimlilik Ölçümü (1296/1878-1879)

(1 dönüm zeytin bahçesinden elde edilen ortalama zeytinyağı hâsıla değeri (desti))

Vakıf ismi	Edremid	Kemeredremid
Valide Sultan Evkaf	2,13	1, 92
Hacı Hanife Hanım Evkafı	2,22	1,42
Hekimzade Sinan Efendi	3, 97	-
Mehmet Emin Ağa	1,22	1,33
Esinzade Mehmet Ağa	4,4	-
Aliye Hanım	2,35	-
Sultan Abdülmecid Han	1,27	-
Rabia Hanım	0,5	-
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	2, 6	2,26

BOA. EV. d. 24930, BOA, EV.d. 24925

Tablo 29’da, 1296/1878-1879 yılı Edremid ve Kemeredremid’deki toplam vakıf zeytinliklerin verimliliğini görmekteyiz. Edremid’de vakıfların dönüm başına düşen hâsılatına baktığımızda verimliliği en yüksek olan vakıf; Esirizade Mehmet Ağa vakfı olmuştur, sonrasında Hekimzade Sinan Efendi, Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa, Aliye Hanım, Hacı Hanife Hanım, Bezmiâlem Valide Sultan vakfı, Sultan Abdülmecid Han vakfı, Mehmet Emin Ağa vakfı, Rabia Hanım vakfı olmuştur.

Tablo 30: Bezmiâlem Valide Sultan ve Mülhakatı Olan Vakıf Zeytinlikler, ile Günümüz Ayvalık Vakıf Tarım İşletmeleri Müdürlüğü Tasarrufundaki Vakıf Zeytinliklerin Köylere Göre Verimlilik Ölçümü (1879/1880-2019)

Köy ve Vakıf İsimleri	Eşcar-ı Zeytin	Hâsılât-ı Hazırası Desti ²⁰²	Kıyye	Ağaç başı ortalama verim zeytinyağı (Kıyye)	Ağaç başı ortalama verim zeytinyağı (kg)	
EDREMİT KASABASI MERKEZ					1880 yılı	2019 yılı ²⁰³
Bezmiâlem Valide Sultan	3374	1630	9780	2, 9	3, 7	
Hace Hanife	334	120	720	2,1	1,4	
Hekimzade Yusuf	855	445	2670	3,1	2, 7	
Mehmet Emin Ağa	760	376	2256	2, 9	3, 7	
Edremit Merkez Yekûn	5333	2611	15666	2, 9	3, 7	3, 6
KÖYLER²⁰⁴						
Kadıköy	1049	411	2466	2,3	3	3
Araplar	1299	330	1980	1, 5	1, 9	
Zeytinlu	6717	1535	9210	1,4	1, 8	2, 8
Kızılbekçili	341	40	240	0,7	0,9	2,4
Küre	2973	950	5700	1, 9	2,4	3
Tahta	1469	490	2940	2	2, 5	
Kulluklar	643	255	1530	2,3	2, 9	
Avcılar	2823	855	5130	1, 8	2,3	3,4
Dereli	346	14	84	0,2	0,3	
Bilir	132	41	246	1, 8	2,4	
Sekviran	2497	960	5760	2,3	2, 9	5, 6
Frenk	181	60	360	1, 9	2,4	
Çıkrıkçı	155	77	462	2, 9	3, 7	
Çorak	281	116	696	2, 5	3,2	
Temaşalık	181	42	252	1,4	1, 8	5,4
Çorak-ı kebir	3032	1352	8112	2, 7	3, 5	
Yenice	151	20	120	0,8	1, 02	
Köyler Yekûn	24270	7548	45288	1, 9	2,4	

BOA, EV.d.24930, Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Raporları ,2019

Tablo 30’da, köy bazında karşılaştırma yaptığımızda 19. yüzyıla göre günümüz verimlilikleri bazen günümüzde daha az bazen çok az farklı, bazen de aynı, en çok da 3 kat artmıştır. Verimlilik konusunda; günümüz sosyo-ekonomik şartları ve teknolojinin daha iyi olmasına rağmen yüksek bir fark görülmemiştir.

²⁰² Belgede sadece desti yazdığı için; 1 desti = 6kıyye 100 dirhem olarak kabul edilmiştir. Eğer Edremit Destisi olsa idi; 1Edremit Destisi= 9 kıyye 100 dirhem olurdu. Bknz. “Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Midilli Nazırı Mustafa Ağa’ya hitaben yazılan bir emirde; Midilli, Yonda Adası, Ayvalık, Ayazmend, Edremit ve havalisinde hâsıl olan zeytinyağının bir dirhemi bile açık veya gizli olarak muhtekir ve madrabazlara veya ecnebi tüccara satılmaması istenmiş ve üretilen İstanbul tertibi zeytinyağlarının derhal Nazır tarafından İstanbul tüccarlarına teslimi tenbihlenmişti. İstanbul tertibinin dışında fazla kalan yağ olursa bunların her testisi 6 kıyye olmak üzere 8 kuruşa veya "rayiç-i vakte" göre isteyenlere satılmasına izin verilmişti. BOA. HH, No:32371, 1246/1830-31.... Doğan, a.g.e. 26.’da kullanılmıştır.

²⁰³ 1 kilo zeytinden ortalama 200 ml zeytinyağı çıkmaktadır, burada zeytin kilosu zeytinyağına çevrilmiştir. Bknz Zeytinyağının Çıkarılması, <http://www.olive.info.tr/?p=147> [02.12.2020], Ayrıca 2019 verileri Ayvalık Vakıf Tarım İşletmeleri Müdürlüğü Kapsamındaki Genel Vakıf Zeytinlikler Ortalamasıdır

²⁰⁴ Osmanlı dönemindeki ağaç başı ortalama verim kayıtlarda bulunan vakıfların ortalamasıdır, Günümüz köy başı ortalama verim Ayvalık Vakıf Tarım İşletmeleri Müdürlüğü’ne ait zeytinliklerin ortalamasıdır.

19.yüzyılda zeytin çiftçisinin geçinebilmesi için 300-400 ağaç gerekmekteydi. Zeytin çiftçilerinden yalnızca 3-5 kişi 20-30 kantar yağ çıkarabiliyordu. Genelde çiftçilerin geneli daha az sayıda zeytin ağacı sahibiydiler ve yılda 3-10 kantar aralığında yağ sahibi olmuşlardır. Edremid ve Kemeredremid mukataasındaki zeytinliklerin yarısı civar yerlerdeki kazaların idi. Zeytinlerin depoda saklandığı sırada; çürümeleri için tuz masrafı ve zeytinlerin nakliyesinde kullanılan hayvan masrafı da zeytin çiftçisini zorda bırakmıştır. Bu durumun sonucunda tüccardan peşin para almak zorunda kalmıştır. Zeytin satışından da yeterince kâr elde edemeyen çiftçi tüccara borcunu ancak zeytin ağaçlarını satarak kapatabilmiştir. Çiftçi ağaçların belli bir kısmını da vergi ödemek sebebiyle satmış ve elinde çok az zeytin ağacı kalmıştır. Kışların çok şiddetli geçip ağaçların kuruması; geçim kaynağı sadece zeytin, zeytinyağı ve sabun olan çiftçileri büyük masraflarla karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca kuruma ile ağaç başına düşen zeytin yani verimlilik de olumsuz etkilenmiştir. Böylece murabahacılara daha çok borçlanmışlardır, borcunu ödeyemeyenler ise topraklarını kaybetme tehlikesi yaşamışlardır. Edremid ve Kemeredremid'deki zeytin çiftçileri zeytinyağlarını İstanbul'a götürme masrafını karşılayamayacak kadar yoksul olduklarından mallarını üretim yerlerinde tüccara satmak istediklerini belirtmişlerdir. Çiftçiler için bir diğer sorun da selem²⁰⁵ uygulaması olmuştur. Örneğin; beş çiftçi Ayvacık kazasında selem ile 100.000 kuruş için 10.000 desti zeytinyağı verme sözleşme yapmışlardır. Borç verenler her bir desti için 20 kuruş değil 40 kuruş istemişler ve davalık olmuşlardır. Dava sonucuna desti başına 20 kuruş ödeme yapılmasına karar verilmiştir. Bir başka sorun da çiftçilerin aşar hâsılatının toplama merkezlerine götürmesi gerekiyordu. Ancak; merkez bir günlük mesafeden uzaksa nakliye ücreti reayaya ödeniyor ya da nakliye başkasına veriliyordu. Ayvalık, Havran, Edremid, Kemeredremid bölgelerinde yollar düzgün değildi zeytinlerin ancak develerle taşınmasına göreydi. Bir kilo yağın 8-12 kuruş taşıma masrafı olmuştur. Şikâyetler sonucu İttihat ve Terakki yönetimi zeytinyağı toplama merkezleri kurmuş ve üreticinin yağlarını bu merkeze göndermesini istemiştir. Zeytinyağı değirmenleri kurmak ve işletmek de büyük sermayeler

* Selem: Peşin para ile veresiye mal alma bknz: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ferit Develioğlu, Aydın Kitabevi, Ankara, 2015

istemiştir. Zeytin çiftçisi ürünü fabrikaya götürür ve pirinanın*fabrikatöre kalması şartıyla zeytini sıkıştırıp yağ elde ederdi.²⁰⁶

Zeytinyağı üretiminde Osmanlı Devleti'nde ilkel teknoloji kullanılmıştır. Böylece zeytinyağı hâsılatı da ciddi miktarda düşmüştür. Değirmenlerdeki ilkel teknoloji neticesinde yağ iyi sıkılamıyor ve posasında kalarak hâsılat düşüyordu. Üretim sürecinin ağır olması sebebiyle de zeytinler depolarda uzunca süre tuzlanarak kalmış önemli bir kısmı da çürümüştür. Tuzlama işlemi de yağın kalitesini düşürmüştür. Kalitenin düşmesi de fiyat düşüşüne neden olmuştur. Böylece hazine de gelir kaybı yaşamıştır. Yeterince tesis bulunmaması da bir başa sorun olmuştur. Bu sebeplerden dolayı devlet zeytin üretilen bölgelerde yeterli mengine ve fabrika bulunması için gereğinin yapılmasını ifade etmiştir. Eylül ayı zeytin hasadının başlangıcı idi, Mart ayı da aşar tahsili tamamlanmıştır. Zeytin değirmenleri Mart ayının sonuna kadar kapalı olmuştur; açılış tarihine de mültezimler karar vermiştir. Bu durumda üretici ve işletme sahipleri şikâyet etmişlerdir. Mültezimler bu süreçte usulsüzlükler yapmış ve keyfi olarak değirmenlerin kapalı olma süresinin uzamasına sebep oldular. Böylece değirmen sahipleri de zarar etmişlerdir. Zeytinyağı fabrikaları da değirmenler gibi yılın belli zamanı açıldılar. Mahalli meclisler fabrikaların açılma süresini bildirdiler. Zeytin öşrünün iltizam edilememesi gibi sebeplerle geç açılan fabrikalar zarar etmiştir. Mengeneler, bazı durumlarda harap olmuştur. Bunun sebeplerinden biri de zorlu geçen mevsim şartları sebebiyle ağaçların kurumasından kaynaklı zeytin hâsılatının düşmesidir. Zeytinyağı üretimin etkileyen bir diğer sebep de savaşlar ve güvenlik sorunları olmuştur. Ayvalık'ta 19.yüzyılın son çeyreğinde geleneksel zeytinyağı üretim metotlarından, buhar gücü ile çalışan fabrikasyona geçiş yapılmıştır. 1894'de Ayvalık'ta 78 zeytinyağı değirmeni, 7 zeytinyağı ve un fabrikası varken, otuz sene içinde artan ticaretle 22 zeytinyağı fabrikası açılmıştır. Diğer yandan geleneksel metotlarla üretim yapan mengenelerin sayısı düşmüştür. Buharlı değirmencilik ile 19.yüzyıl sonlarından itibaren zeytin çekirdeğinden yağ da elde edilmiştir. Bu yağla sabun imalatı yapılmıştır. Ayvalıkta 1889'da 9 ve 1909'da 19 tane buharlı yağ değirmeni vardı. Buharlı yağ değirmenleri ile yağın kalitesi artmış,

* Pirina: Zeytinin, sıkıldıktan sonra yağ bakımından zenginliğini yitirmeyen, gübre veya hayvan yemi olarak kullanılan küspesi. bknz: <https://sozluk.gov.tr/> [17.04.2020]

²⁰⁶ Doğan, a.g.e., 64-70

zeytinlerin işleme süresi azalmıştı. Edremit'te modern zeytinyağı fabrikalarının kurulması 1290/1874-75 senesidir.²⁰⁷

Günümüzde ise, zeytincilikte ileri teknoloji kullanılmaktadır. Zeytinyağı fabrikalarda makinelerle soğuk sıkım tekniği ile çıkarılmaktadır. Yollar eskiye göre kıyaslanamayacak kadar düzgündür. Zeytin üreticilerine destek amacıyla prim verilmektedir. Vakıf tarım işletmesinde devlet işçileri istihdam eder. İşçi bulamamak gibi bir sorun yoktur. Ancak günümüzde de farklı sorunlar yaşanmaktadır. Osmanlı döneminde olduğu gibi; zeytinin bir sene var senesi bir sene yok senesidir. Zeytin miktarı; var senelerinde 170.000-200.000 ton, yok senelerinde ise 40.000-60.000 ton civarında olmaktadır. Böylece yok seneleri üretimde %75 azalma vardır. Yok senelerinin olumsuz etkilerinin sınırlandırılması için; zeytin türlerinin ıslahı, sulama, ilaçlama, gübreleme, modern bakım ve üretimin desteklenmesi önemlidir. Türkiye’de gübreleme ve ilaçlama yeterli değildir. Zeytinliklerin %92 si sulanamıyor bu sorunun çözümü için atıl haldeki su kaynaklarından faydalanmalı ve modern sulamaya destek olunmalıdır. Bir diğer sorun da zeytinyağı depolama sistemidir. Depolarda azot korumalı paslanmaz çelik tanklar olmalıdır. Tağşisli yağ üretim ve satışı sıkı bir şekilde denetlenmeli ve satışı yasaklanmalıdır. Zeytinyağının fiyatı diğer yağlara göre daha yüksek olduğu için tüketimi düşüktür. Tüketime teşvik edilmeli bununla ilgili çalışmalar arttırılmalıdır.²⁰⁸

²⁰⁷ Doğan, a.g.e, 31-180.

²⁰⁸<http://koop.gtb.gov.tr/data/5ad06f17ddee7dd8b423eb2e/2017%20Zeytinya%C4%9F%C4%B1%20Raporu.pdf>, 17.04.2020

Tablo 31:Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğüne Ait Zeytinliklerde Var- Yok Yılı Ortalama Ağaç Başı Zeytin Mahsulu Verimlilikleri (2019)

Sıra No	İlçesi/ Beldesi	Mahallesi	Ağaç başı Ortalama verim (kg/ ağaç-yıl) (ORTALAMA)
1	Ayvacic Küçükkuyu	Adatepe-Arıklı-Gökçetepe-Mıhlı-Nusratlı-Sahil-Yeşilyurt	14
2	Edremit	Narlı-Doyran	12
3	Edremit	Altınoluk	12
4	Edremit	Avcılar-Arıtışı	17
5	Edremit	Zeytinli	14
6	Edremit	Kızılçili-Akçay	12
7	Edremit	Güre-Çamlıbel-Tahtakuşlar	15
8	Edremit	Kadıköy-Yolören-Ortaoba	15
9	Edremit	Merkez Tüm Mahalleleri	18
10	Havran	Çamdibi (Şekveren)	28
11	Havran	Ebubekir-Temaşalık-Kalabak-Tekke-Hamambaşı-Fazlıca-İnönü-Sarnıç-Camikebir	27
12	Havran	Köylüce-Mescit-Büyükdere-Kocadağ	28
13	Burhaniye	Tüm Mahalleler (Pelitköy Hariç)	20
14	Burhaniye	Pelitköy	18
15	Gömeç	Karaağaç	25
16	Ayvalık	Küçükköy-Kemalpaşa-Kâzımkarabekir-Murateli-Mutluköy-Sakarya-Fethiye	23
17	Gömeç	Keremköy	16

Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü; 08.04.2019, Hazırlayan: Kadir Gülpınar (Ziraat Mühendisi), Hayretin Ekinci (Tarım Teknikeri)

Tablo 31’de, mahalleler bazındaki verim ortalamalarının tamamı İşletme Müdürlüğü tarafından zeytinliklerde zeytinlerin fiili olarak toplandığı dönemlerdeki var-yok yıllarının verim ortalamasıdır.

5. SONUÇ

Vakıfların kurucuları, homo-islamicus olarak, yani kişinin davranışlarını İslam'ı merkeze alarak davranmışlardır. Vakıf kurmadaki amaç, Allah rızası için muhtaç kişilere faydalı olmaktır. Vakıflar sayesinde, zengin-fakir arasındaki uçurum azalmış, istihdam sağlanmış, servet zenginlerden fakirlere aktarılmıştır. Vakıflarla kamu hizmeti verilmiş böylece bu konuda devlete destek verilmiştir Ayrıca Mauss'un armağan ekonomisi bağlamında vakıflar değerlendirildiğinde; hediyein karşılıklı olarak ve güç gösteri için verildiği ancak vakıflardaki amacın infak olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda vakıflarda bazı suiistimaller görünse de yine de Osmanlı'nın en önemli kurumlarından biri olmaya devam etmiştir.

19. yüzyıl Ege bölgesinde vakıf tarım işletmeleri içerisinde zeytinlikler öne çıkmaktadır. Bu işletmeler, Evkâf Nezâreti kurulmadan önce mütevelliler, nezaretin kurulmasından itibaren ise nezaret tarafından idare edilmekteydi. Zeytin bahçeleri, Evkâf Nezâreti memurlarının denetiminde iltizama veriliyordu. İltizam sistemine artan eleştiriler neticesinde Tanzimat Fermanı ile 1839'da kaldırılmıştır. Sonrasında vakıf zeytinlikler emaneten idare edilmiştir. Ancak emanet usûlünden verim alınamamasından dolayı 4 sene sonra tekrar iltizam sistemi getirilmiştir. Fakat bazı bölgelerde hem emanet hem de iltizam usûlünün uygulandığı görülmüştür.

Vakıf zeytinliklerin işletme yöntemi, iltizam sistemi ve emanet usûlü olmuştur. Daha çok üç yıllığına iltizama verilen zeytin bahçelerinin işletilmesinde müteşebbis rolünü üstlenen mültezimlerden kaynaklanan sorunlar olduğu gibi, iklim kötüleşmesi, kuraklık vb. dışsal faktörlerin etkisiyle birçok olumsuz gelişmeler de yaşanıyordu. Müzayedede taahhüt edilen meblağın mültezim tarafından zamanında ödenememesi anlamına gelen "bakaya", müzayedeye sunulan işletmelere talip çıkmaması gibi gelişmelerin yanında gerek resmi görevliler gerekse bu işletmelere komşu ahali tarafından vakıf hukukuna aykırı müdahaleler zaman zaman görülmekte idi.

Vakıf tarım işletmelerinin detaylı olarak muhasebe kayıtları tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan dönemdeki ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelerle de bağ

kurulmuştur. Zeytincilik zor bir alandır, bir sene var yılı bir sene yok yılıdır. Evkaf nezareti kurulduktan sonra vakıf tarım işletmelerinin gelirleri öncelikle mal sandığında toplanıyor sonra Nezarete gidiyordu. Giderleri için gereken masraf da bağlı oldukları mal sandığından gelmiştir. Mal sandığından gelen paranın yanında vakfa ait sabunhane, han vs kiralalarının da gelir kalemlerine eklendiği gözlemlenmiştir. Giderleri de merkezden gelen para ile ödenmiştir. Böylece herşey nezaretin kontrolü altında işlemiştir. İltizam bedelleri genelde nakdi değil ayni olarak talep edilmiştir. Mengenelerin iltizam bedeli de vardır. Lepanta yağ saf yağ, polıçe yağ ise tortulu yağdır. Yağlar lepanta olduğunda saf hale getirilme işlemi ücreti farkı vardır. Mengenelerin vakfa ait mülkiyetinin yanında halkın da mülkiyetinin olduğu görülmüştür. Halk ve vakıf beraber işletmiştir. Gerektiğinde sorunlu gördükleri vakıflar için nezaret merkezden memur tayin etmiş; keşf ve kontrol sağlanmıştır. Vakıf tarım işletmeleri büyüklüğü ve tarım işletmeleri büyüklüğü hakkında da bilgiler verilmiştir. 1297/1879-1880 seneleri Edremid’de ve Kemeredremid’de vakıfların toplamına baktığımızda yüzde 55,4 küçük vakıf tarım işletmeler, yüzde 32,6’sı imalatı orta büyüklükte vakıf tarım işletmeler, yüzde 12’si ise büyük tarım işletmelerdir.

Vakıf zeytinliklerde verimlilik de önemli bir konu olmuştur. Tarımda verimlilik artışı; topraktan tasarruf edici teknikler geliştirerek birim toprak alanından daha çok ürün elde etmeye ve emekten tasarruf edici tarım yöntemleri gelişmesi ile işgücü birimi başına daha yüksek verim elde etmekle sağlanır. Osmanlı tarımında yaygın olan bağımsız küçük üretici aile işletmelerinin sermayesi de kısıtlı idi. Toprak bol, emek ve sermaye kıt olan bir ekonomide toprak veya emekten kazanılan verimin yükseltilmesini hedefleyen teknolojiler uygun değildir. Osmanlı’da sermayenin kısıtlı olması emeğin verimine engel olmuş, emeğin kısıtlı olması ile de toprağın verimi ve bunlara yatırımı engellemiştir. Böylece; toprak yoğun ilkel teknoloji kullanılmıştır. Osmanlı’da taşıma maliyeti de üründen kazanılacak paranın ciddi bir miktarını oluşturacak kadar yüksekti. Öncelikle vakıf zeytinlik ve özel mülk zeytinliklerin verimlilik kıyası yapıldığında ciddi bir fark görülmemiştir. Vakıf zeytinliklerde; köy bazında karşılaştırma yaptığımızda ise günümüz verimlilikleri 19. yüzyıla göre bazen aynı bazen daha az bazı köylerde de en çok üç kat artmıştır. Günümüz sosyo-ekonomik şartlar ve teknoloji daha iyi durumda olmasına rağmen verimlilik konusunda ciddi fark olmamıştır. 19. yüzyılda devlet tarımın gelişmesi için öncelikle ihraç ürünlerine teşvik vermiştir. Devlet zeytine de ihraç ürünü olması

sebebiyle destek vermiştir ancak yeterli olmamıştır. Zeytinin bir sene var senesi bir sene yok senesidir. Zeytincilik kolay kâr elde edilen bir alan değildir. Zeytin çiftçisinin ciddi sorunları vardı. Kışların çok şiddetli geçip ağaçların kuruması; mengenelerin harap olması, geçim kaynağı sadece zeytin, zeytinyağı ve sabun olan çiftçileri büyük masraflarla karşı karşıya getirmiştir. Böylece murabahacılara daha çok borçlanmışlardır, borcunu ödeyemeyenler ise topraklarını kaybetme tehlikesi yaşamışlardır. Zeytinler olgunlaşmadan Ağustos ayında üreticinin istediği zeytin için; çürümemeleri için tuz ve zeytinlerin nakliyesinde kullanılan hayvan masrafı da zeytin çiftçisini zorda bırakmıştır ve tüccardan peşin para almak zorunda kalmıştır. Zeytin satışından da yeterince kâr elde edemeyen çiftçi tüccara borcunu ancak zeytin ağaçlarını satarak kapatabilmiştir. Ayvalık, Havran, Edremit, Kemeredremit bölgelerinde yollar düzgün değildi zeytinlerin ancak develerle taşınmasına göreydi. Taşıma masrafı da ciddi yük idi. Zeytinyağı üretimin etkileyen bir diğer sebep de savaşlar ve güvenlik sorunları olmuştur. Örneğin; zeytin üretim bölgelerindeki Rumların fazlaca olması ve 19.yüzyıl sonlarında yükselişe geçen Yunan milliyetçiliği sorunları beraberinde getirmiştir. Rumların bölgeyi bırakıp gitmeleri sonucu fabrikalar atıl kalmıştır. Rumların yerine Balkanlar'dan gelen muhacirler zeytincilik alanında istihdam edilmek istense de başlangıçta işi tam bilmedikleri için istenilen verim elde edilememiştir.

Günümüzde ise zeytincilikte ileri teknoloji kullanılmaktadır. Zeytinyağı fabrikalarda makinelerle soğuk sıkım tekniği ile çıkarılmaktadır. Yollar eskiye göre kıyaslanamayacak kadar düzgündür. Türkiye'de temel sıkıntılardan biri, zeytinyağı fabrikalarındaki kapasite kullanım oranının düşük olmasıdır. Diğer bir sorun da ürün maliyetleri girdilerin örneğin mazot fiyatlarındaki yükselmedir. Geçmişte olduğu gibi, zeytinin bir sene var senesi bir sene yok senesidir. Yok seneleri üretimde %75 azalma vardır. Yok senelerinin olumsuz etkilerinin sınırlandırılması için; zeytin türlerinin ıslahı, sulama, ilaçlama, gübreleme, modern bakım ve üretimin desteklenmesi önemlidir. Bir diğer sorun da zeytinyağı depolama sistemidir. Depolarda azot korumalı paslanmaz çelik tanklar olmalıdır. Tağşisli yağ üretim ve satışı sıkı bir şekilde denetlenmeli ve satışı yasaklanmalıdır. Zeytinciliğe desteklemeler verilse de, bunlarla beraber; üretimi, kaliteyi ve verimi yükseltmeyi sağlayacak teknik uygulama ve teknolojilere ve dış piyasalarda rekabeti arttıracak primlerle de destek olunmalıdır. Türkiye'de zeytinyağı piyasasında on senede iyileşmeler görülmüştür ancak, İspanya ve İtalya düzeyine gelememiştir. Türkiye

zeytinyağı ihracatında ilk dört ülke içindedir fakat İspanya'nın yaklaşık beşte biri kadar ihracatı vardır. Türkiye'de zeytinyağı ihracatının katma değeri düşüktür ve nitelikli ham yağ olarak gerçekleştirilmektedir. İhracatın az bir miktarının satışı, dış piyasada ambalajlı şekilde yapılmaktadır. İhracat, ambalajlı ve Türk yağı şeklinde satışı yapılmalıdır. Zeytinyağı, üretimden tüketime bütün aşamalarında uzun vadeli programlar ile desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca zeytinyağı ihracatındaki ileri gelen ülkelerdeki gibi, zeytincilik konusunda verilen eğitimler arttırılmalıdır, böylece zeytincilik de verim de daha çok artacaktır.

Vakıf zeytinliklerin iltizam ile işletilmesi 1926'a kadar süregelmiştir. 1926 yılında Evkâf Umûm Müdürlüğü'nün bütçe kanununda düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre; vakıf zeytinlikler, Arazi-i Vakfiye Müdüriyeti'ne bağlı, yüksek ziraat mektebinden mezun uzman bir müdürün idaresinde, ziraat fen memurları ile muhafaza memuru ve korucular ile yönetilecekti. Zeytinliklerin imarı ve tımarı için de personele vazife verilecektir. Zeytin mahsulü bir senelik olarak satışa çıkarılacak, kiralama işlemi iki ile sekiz seneye kadar olacak denilmiştir. Fakat iki seneden fazla kiralamalarda Genel Müdürlüğün izni aranacaktır. İhale komisyonları evkaf müdür ve memurunun, evkaf memuru yoksa vekil olabilecek kişilerin başkanlığında mahalli idare heyetinden bir üye ve belediye meclisince seçilecek bir kişi ile toplamda üç kişiden oluşacaktır. Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü yönetim şekline modern iltizam diyebiliriz. İltizama benzer yönleri; genelde 3 seneliğine kiraya verilmesi, kiraya verilirken yerel meclis müdürlerin vs hazırda bulunması, kiraya verilirken aynı müzayede gibi yüksek meblağ verenlerle sözleşme yapılması, müdürlük tarafından denetlenmesi gibi konulardır. Müdürlükteki en temel sorun; gelirin yüzde 15'inin Hazineye aktarılmasıdır. 2014'te Sayıştay Denetim Raporu'nda bu oranın yüzde 1'e indirilmesi tavsiye edildiyse de hala bu konuda bir gelişme olmamıştır. Bir diğer sorun da müdürlük çalışanlarının maaşı özel işletmelere göre daha yüksektir. Dolayısıyla maliyeti yüksek olduğu için kârı düşüktür. Devlete de verdiği bir ödeme vardır. Bu durum da maliyeti daha da yüksek kılmaktadır.

Böylece, günümüze kadar gelen vakıflar üzerindeki eleştirilerin odağında vakıf kaynaklarının işletilmesinden kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Osmanlı asırlarında vakıf kaynaklarının verimsizliğine yol açan işletme sorunlarının ilk örneklerine rastladığımız iltizam sürecindeki gelişmeler, yakın zamanlara gelinceye kadar başka isim ve şekillere bürünerek devam etmiştir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Mektubi Kalemî

DH.MKT 221/58 (9 Ramazan 1311/16 Mart 1894

Evkâf Defterleri

EV.d 08599 -1234.Za.11- 01.09.1819

EV.d.10282, 11 S 1274-30.09.1857

Ev.d. 15314-1270.M.13-1271.KE.21-25.03.1855-01.02.1856

Ev.d. 15410-1270.L.22-18.07.1854

Ev.d. 15484-1270-1285.—1854-12.04.1869

Ev.d. 15569-1271-Ra.22-1271.N.26---13.12.1854—12.06.1855

Ev.d. 15801-1272-M.1—1272.Z.29---13.09.1855—31.08.1856

Ev.d. 15808-1272-M.1--1272.Z.29—13.09.1855---31.08.1856

Ev.d. 16097-1273.M.1—1273.Z.29—02.09.1856--20.08.1857

Ev.d. 16098-1273.M.1-1273.Z.29---02.09.1856—20.08.1857

Evd 16274-1273.Ş.18-1274.M.22---13.04.1857—11.09.1857

Ev.d. 16553-1274.Z.29—09.08.1858

Ev.d. 16591-1275.M.1—1284.Za.18—11.08.1858—13.03.1868

Ev.d. 16770-1275.Ş.8—1280.L.3—14.03.1859—11.03.1864

Ev.d. 16800-1275.Ş.8-1276.N.19—14.03.1859---11.04.1860

Ev.d. 16883-1276—S.2—31.08.1859

Ev.d. 16933-1276-R.15—12.11.1859
Ev.d. 17233-1277.S.26-1278.Ca.9—13.09.1860—13.11.1861
Ev.d. 17866-1279.M.11-1280.C.29---08.07.1862—11.12.1863
Ev.d. 18968-1281.M.1—1287.Z.19—05.06.1864—11.03.1871-rumi
Ev.d. 19233-1281.C.13—1281.N.16—13.11.1864—12.02.1865
Ev.d. 19495-1281-1283.Z.29—04.05.1867
Ev.d. 20277-1283.Z.7—12.04.1867
Ev.d. 20243-1283.Za.7-1284.Za.18—14.03.1867—13.03.1868
Evd 20431-1284.Ra.25---27.07.1867
Evd 21154-1285.Z.29—12.04.1869
Evd 23168-1291—02.06.1874
Ev.d. 24925-1297—Za.22—1297.Za.26---27.10.1880—31.10.1880
Ev.d. 24930-1297—Za.29---03.11.1880
Ev.d. 24943-1297-1309.Za.7--1880--02.06.1892
Ev.d. 25115-1298.Za.30—1299.M.18—24.10.1881—10.12.1881
Ev.d. 29059-1315.L.19-1317.Za.4—12.03.1898---05.03.1900
Evd. 36083-1305—03.07.1888

Evkâf Muhasebe

Ev.Mh.01505-1287-1871
Ev.Mh. 02016-1296.Z.29—13.12.1879
Ev. Mh. 2372-1296-1879

Evkâf Mektubî Kalemi

Ev.MKT.2553-1315-1897

Hazine-i Hassa Defterleri

HH.d.17632 -1267.N.05—13.03.1851
HH.d.17633-1267.Za.11—07.10.1850

HH.d.17634-1266.Ra.04—16.02.1850

HH.d.17635-1266.Za.—07.10.1850

HH. 32371, 1246/1830-31.

İrade-i Evkâf

İ.EV.4-3-1311.M.06—20.07.1893

İ.EV 25-29-1318.Ra.07—04.07.1900

İ.EV 22-33-1317.Ra.29—06.08.1899

İ.EV. 11, 29.Ra.1317/06, VIII 1899

İrade Şurâyı Devlet

İ.ŞD.00035/1759

İ.ŞD.88/5252, 16 S 1305/02.XI.1887

İ.D.No. 2641, 1258/1842-1843

İ. No:64898, 7 RA 1297/18.11.1880.

Kâmil Kepeçi Defterler

(KK.d.) 5123-136, 1236/1820-1821

Maliyeden Müdevver Defterler

Mad.d 5835, 29.03.1003-12.12.1594

Mad.d.18875, 24.Ca.1278-28.11.1861

Mad.d.8320, 8 Z 1254/1838-1839

Meclis-i Vala Defterleri

M.VRD.dft. No:2769-1254/1838-1839

Sadaret Mektubi Kalemî

(A).MKT. 114-29, 1263-1846

(A) MKT. MHM.430/98, 18 B 1283/26.X.1866

Sadaret Meclis-i Vala Evrakı

A.MKT.MVL. 7-A/87, 22 Ra 1264/28.E.1848.

Şuray-ı Devlet

Ş.D.209-35-1301.L.22—14.08.1884

Yıldız Resmi Maruzat

BOA. Y.A.Res.2506/27.II. 1889

2. Araştırma Eserleri

Ağdemir, Zeynep . "XVI. Yüzyıl Fransa'sında Vergiler ve Vergi İsyanları." **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 10.2 (2017), 147.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Akgündüz, Ahmet. "İstibdal",TDV İslam Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/istibdal> [07.10.2020]

_____. **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul, OSAV, 2013.

_____. , Öztürk Sait, Yaşar Baş. Y. **Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya, Ortak yayın, 1 Cilt**, İstanbul, OSAV, 2005.

Akpınar, Kürşat Urungu. " İltizam in the Fetvas of Ottoman Şeyhülislams". Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Akyıldız Hüseyin "Tartışılan Boyutlarıyla Homo Economicus" **Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences** 13.2 (2008): 29-40.

Akyıldız, Ali.Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856), İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.

Aliyu, Shehu Usman Rano. "A treatise on socioeconomic roles of waqf.", 2018.
<https://mpira.ub.uni-muenchen.de/91413/> [01.07.2020]

Alkan, Mustafa. "Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü" **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (2006): 13-31.

Anscombe, Frederick F. **State, faith, and nation in Ottoman and Post-Ottoman lands**. Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

Apaydın, H. Yunus. "Muhayyerlik", TDV İslam Ansiklopedisi
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayyerlik> [01.11.2020]

Arıkan, Zeki. "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti." **Tarih Araştırmaları Dergisi** 25.40 (2006): 1-28.

Armağan,Abdüllatif "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi." **OTAM**, (42 /Güz 2017), 1-46.

- Assi, E. Islamic waqf and management of cultural heritage in Palestine. **International Journal of Heritage Studies**, 14 (4),(2008): 380-384.
- Aydın, Mehmet Akif. **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2019
- Aydın, Mehmet Akif. "Deyn", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deyn> [01.11.2020]
- Ayalon, Yaron. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015
- Barkan, Ömer. "Ayasofya Cami'i ve Eyüb Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 23.1-2 (1962): 342-379.
- Başar, Fahmeddin. **Vakıf Kuran Kadınlar**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019.
- Batmaz, Eftal. "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları." **Tarih Araştırmaları Dergisi** (18.29 1996): 39-50.
- Berki, Şakir "Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik." **Vakıflar Dergisi**, 5 (1962):19-21.
- Bilgin, Arif. **Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006.
- Bozoğlu, Demirdöven Julide; Ayla Ödekan. "Müzayedelerin Sanat Piyasalarındaki Rolü ve Türkiye'deki Yansımaları." **İTÜ DERGİSİ/b** 5.1, (2009) :55-66.
- Buluş Abdulkadir. "Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, (2009), 20-36.
- _____. "Vergi Toplamanın Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamanın Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese." **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (19 2010),81-120.
- Cezar, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (IVIII. Yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986.
- Çağatay, Neşet. **Güncel Konular Üzerine Makaleler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- Çakır, Baki. **Osmanlı Mukataa Sistemi. (XVI-XVIII.Yüzyıl)** İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Çakır, Coşkun. **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**. İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Coşar, Nevin. "Incorporation to the World Economy and Trading Networks in the Ottoman Empire During the Nineteenth Century.", **Xth Symposium of Economic History: Network Analysis in Economic History**, Bellaterra, 27-29 January, 2005
- Çizakça Murat. **İslam Dünyasında Vakıflar**, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Deckers, Thomas, et al. "**Homo moralis: Personal characteristics, institutions, and moraldecision-making**."2016. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/128641/1/848620968.pdf> [01.08.2020]

- Demir, Halil İbrahim. "Türk Vergi Kültürüne Etkisi Açısından Türk Vergi Uygulamaları Tarihine Kısa Bir Bakış." **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi** 5.18 (2018): 64-92
- Demirkol, Kurtuluş. "Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864)" **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 16, Sayı: 1, (2018): 625-649.
- Dinler, Zeynel. **Tarım Ekonomisi**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014.
- Doğan, Faruk. "Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırma Merkezi, "Batı Dünyası ve Özellikle ABD'de Vakıfların Gelişimi: Sanayi Toplumu ve Gelecek Açısından Vakıflar ve Sorunları", **Vakıflar, 3.Vakıflar Haftası Armağanı**, İstanbul Vakıflar Müdürlüğü, 1985.
- Efe, Ayla. "Muhassıllık Teşkilatı". Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Erdoğan, Mehmet. **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Erlor, Mehmet Yavuz. **Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)** İstanbul: Libra Yayıncılık, 2012.
- Genç, Mehmet. "Osmanlı İltizam Rejimi ve Değişimleri", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, (2002):176-185.
- Genç, Mehmet. "Malikane, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/malikane> [01.11.2020]
- _____. "İltizam", İstanbul, **DİA**, XXII, 2000
- Genca, Elif Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkâf-ı Hümâyün Nezareti), **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, (2014): 531-554.
- Gaudiosi, Monica M. "Influence of the Islamic Law of Waqf on the Development of the Trust in England: the Case of Merton College." **U. Pa. L. Rev.** 136:1231. (1987):1240-1246
- Göçer, Kenan. "Sosyo-Ekonomik Yönleri ile Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi". Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Güler, Mustafa. **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16-17.Yüzyıllar)**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2002.
- Gülsoy, Ufuk vd. **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar** –Ankara : Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları , 2012.
- Güran, Tefik. **19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.
- _____. **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Hammer, Von Joseph. **Osmanlı Tarihi Cilt 1**, İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Hatipoğlu Oktay, Vakıfların Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu, Ed. Mehmet Narince **Cumhuriyet'in 80.yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003.
- İmam Gazâli. **İhyâu Ulûmi'd-Din**, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2019.

- İnalcık, Halil. “İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”, **AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, I, İstanbul (1959):29-46.
- Ed. İnalcık, Halil. Seyitdanlıoğlu. **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Isin, Engin F. and Alexandre Lefebvre (2005). "The gift of law: Greek euergetism and Ottoman waqf." **European Journal of Social Theory** 8.1: 5-23.
- İslamoğlu, Huricihan. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- İnalcık Halil, Quataert Donald. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt2, (1600-1914)**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006.
- Karaman, Hayrettin. “Ayn”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayn--fikih> [01.11.2020]
- Kasaba, Reşat. **The Ottoman Empire and the world economy: The nineteenth century**, State University of New York, Suny Press,1988
- Karakaş, Mehmet. “Tanzimat Dönemi Aşar Vergisi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Kahraman, Ali. **Seyit Evkâf-ı Hümayun Nezareti**, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006.
- Kar, Altan. Arkaik Topluluklardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçindeki Yeri ve İşlevleri. Türk Kültüründe Hediye Uluslararası Sempozyumu, **Marmara Üniversitesi TÜRKİYAT Araştırma ve Uygulama Merkezi**, 2005.
- Kazgan, Gülten. **Tarım ve Gelişme**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kazıcı, Ziya. **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985.
- Kılıç, Erdinç. “Türkiye’de Sofalık Zeytin İşletmelerinin Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler”. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020.
- Khan, D. M. T. "**Contribution of Islamic waqf in poverty reduction.**" 2013. <https://www.pide.org.pk/psde/pdf/AGM30/papers/Contribution%20of%20Islamic%20Waqf%20in%20Poverty%20Reduction.pdf>, [08.08.2020]
- Kıser, Edgar, vd. "Özelleştirmenin tehlikeleri: Principalis’lerin Özellikleri Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu’ndaki İltizam Sistemini Nasıl Etkiledi." **Tarih Araştırmaları Dergisi**, (2015) 34.58: 715-738
- Koyuncu, Nuran “Osmanlı Devleti’nde Sarrafların Mültezimlere Kefilliği”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:1: (2014): 295-326
- Koyunoğlu, Hüsnü. “Sosyal Politika Açısından Vakıflar: 17. Yüzyıl İstanbul Örneği”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Korkusuz, Ömer Ergün, Hukuksal Boyutları ile Eski İle Yeni Vakıflar, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (2007): 69-138.
- Korkusuz, Refik. Ergün,Ömer. Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (2007), 98.

- Kozak, Erol. **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.
- Köhler, Benedikt. **Erken İslam ve Kapitalizmin Doğuşu**, Ankara, Liberte Yayınları, 2016.
- Kuran, Timur. **Yollar Ayrılırken- Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Küçükcalay, Mesut A. Çelikkaya Ali. "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam." **Türkler Ansiklopedisi**, (2002) :878 892
- Kütükoğlu, Mübahat S. **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Mauss, Marcel. **Armağan Üzerine Deneme**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018.
- Malik, İmam. **Muvatta 3. Cilt**, , İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Matuz, Joseph E. "Contributions to the Ottoman Institution of the İltizam." **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, 11.11, (1991): 237-249.
- Mercan, Burcu. "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele". Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Mutaf, Abdülmecid. **"Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)"** Balıkesir: Zağnos Vakfı Yayıncılık, 2003.
- Oğuz, İbrahim. "Midilli'de Osmanlı Vakıfları". Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- _____. "XIX. Yüzyıl Ortalarında Midilli'de Zeytinyağı Üretimi ve Mihrişah Valide Sultan'a Ait Vakıf Zeytinlikleri.", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, (2015): 77-105
- Quataert, Donald. **Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2008.
- Orbay, Kayhan. "Vergi kayıtları, mahsul miktarları ve fiyatlar: Vakıfların Rüşûm, A 'sâr-ı Hubûbât ve Fûrûht-ı Hubûbât defterleri." **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM** 30.30, (2011): 127-144.
- Özdemir Rıfat. **Osmanlı Vakıfların Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:6, 2005.
- Öztürk, Nazif. **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- _____. **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Öztürk, Said. **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996.

- _____. "Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı." **Vakıflar Dergisi**, (2019) :135-157.
- Özgüven Ali. Tarım Ekonomisi ve Politikası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983.
- Özvar, Erol. **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2018.
- Pamuk Şevket, "Foreign Trade and the Expansion of Commodity Production" ed. Huri Islamoglu-Inan, **The Ottoman Empire and The World-Economy**. Vol. 12. Cambridge University Press, 2004.
- _____. **İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, 2000.
- _____. Zafer Toprak. **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-200)** Ankara: Yurt Yayınları Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1988.
- _____. **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Redhouse, Sir James. **Turkish and English Lexicon**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.
- Sayın, Abdurrahman Vefik. **Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Sur, Fadıl Hakkı. "Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış." **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 6.2. (1949) :246-278
- Şahin, Harun. "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme." **International Journal of Social Science**, (2013): 1019-1037.
- Şener, Abdülatif. **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Şensoy, Fatma. "Mukataalarda Muhasebe Kayıtları ve XVII. Yüzyıl Başında Bursa Mukataası Örneği." **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (2014) :200-248
- Şeker, Mehmet. **İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Tabakoğlu, Ahmet. **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- _____. "Klâsik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi", Ed. Mehmet Narince, **Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2003.
- Terzi, Arzu. Bezmiâlem Valide Sultan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Tomar, Cengiz. "Müsadere", TDVİslamAnsiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musadere#1> [24.09.2019]
- Tuğ, Salih. **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Ülgen,Pınar. "Orta Çağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış" **Mukaddime Dergisi** 1.1. (2010), 1-17

- Ünal, Mehmet Ali. "XVI. Yüzyıl Sonlarında Bir İltizam Sözleşmesi." **Tarih İncelemeleri Dergisi** 6.1 (1991): 59-77
- Ünver, Metin. "Midilli Adası'nın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Varlı, Yusuf "Kentsel Kalkınma Ekonomisi İçin Alternatif Bir Yöntem Önerisi: Vergi Artışına Dayalı Finansman." **İbn Haldun Çalışmaları Dergisi**, 4(2). (2019), 155-172.
- Yağcı, Mustafa., Gürsoy, Çiğdem. Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (1), (2019):51-53.
- Yedi yıldız, Bahaeddin "XVIII Asırda Vakıfların İktisadi Boyutu", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: XVIII, Ankara :1984 :5-41.
- Yedi yıldız Bahaeddin, "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri." **Vakıflar Dergisi**, 20 (1988):403-408.
- Yıldız, Kenan. "Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimîni de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları." **Osmanlı Araştırmaları** 54.54 (2019): 141-198.
- Yusuf, Ebu. "Kitabü'l-Haraç", Terc. Ali Özek, İstanbul. Hisar Yayınevi, 1973.
- Zaim, Sabahattin. **İslam Ekonomisinin Temelleri**. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2013.

Elektronik Kaynaklar:

- İlçemizin Tarihçesi, <http://www.burhaniye.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi> [27.09.2019]
- Mücahit Taha Özkaya, vd, Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, **Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi** (2010),
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/13894b7e2c6dfc6_ek.pdf [15.10.2020]
- Pirina, <https://sozluk.gov.tr/> [31.01.2020]
- Vakfı Münecceze Nedir, <http://www.hukukmedeniyeti.org/vakfi-munecceze/nedir> [01.01.2020]
- Vakıflar Genel Müdürlüğü 2014 Sayıştay Denetim Raporu; www.sayistay.gov.tr [03.03.2019]
- 2017 Zeytinyağı Raporu,
<http://koop.gtb.gov.tr/data/5ad06f17ddee7dd8b423eb2e/2017%20Zeytinya%C4%9F%C4%B1%20Raporu.pdf> [17.04.2020]
- Zeytinyağı Tarım Ürünleri Piyasa Raporu 2020 Ocak, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr> [15.10.2020]
- 2020 Türkiye Rekolte Raporu,
http://uzzk.org/Belgeler/UZZK_2019_2020_TURKIYE_REKOLTE_RAPORU.pdf [15.10.2020]
- Zeytinyağının Çıkarılması, <http://www.olive.info.tr/?p=147> [02.12.2020]
- Vakıflarımız Genel Bilgi, <https://www.vgm.gov.tr/> [22.12.2020]

EKLER

Ek 1. Ağırlık ve ölçü birimleri listesi

1 İstanbul Kıyyesi/Vukiyyesi	400 dirhem	1,282 kg
1 Edremid Kıyyesi ²⁰⁹	1200 Dirhem 3 İstanbul Kıyyesi	3, 846 kg
1 Edremid Destisi	3 Edremid Kıyyesi (9 İstanbul Kıyyesi 100 dirhem)	11, 538 kg
1 Midilli Destisi	6 İstanbul Kıyyesi 100 Dirhem – 5 Bardak	7, 962 kg
1Desti	6 İstanbul Kıyyesi 100 Dirhem	
1 Kantar	44 Kıyye	56,408 kg

²⁰⁹ Tezde ilgili arşiv belgelerinde Edremit kıyyesi diye belirtildiyse Edremit kıyyesi olarak alınmıştır, sadece kıyye olarak geçen bilgiler İstanbul kıyyesi olarak kabul edilmiştir.

Ek 2. Midilli Ceziresinde Evkâf Müdürü Arif Efendinin 1 sene 2 aylık Muhasebesi (1279-1280/1862-1864)

14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Vakıflar
138370	1925		35029	4967	2907	29759	1980	14080	1236	2666	12367	11179	506	Zeytinlik
20847					3480			2965		2213			615	Tarla
														Palamut luk
17173														Oda ve kahve hane
17010														Hamam
														Fırın
														Değirmen
	300	5933	5215	1262		304	1958							Nakid
														Belirtil meyen
													2000	Arsa icarı
					50			45		30			10	Tarla icarı-hâsılat
				100										Kahve hane +dükkan
	31		580	108	55	717	31	500	20	40	295	185	8	Zeytin hâsılatı
														Tarla+ zeytinlik
														Palamut luk gelir
														Tarla+ palamut geliri
														Zeytin+ tarla+ palamut
	45	889	772	189		45	273							Nema
														Belirtilmeyen emlak
4292	76	889	1352	397	105	772	304	545	20	70	295	185	2018	Toplam gelir
2028	78	100	1352	1428	105	1986	304	1284	20	70	228	185	2018	Gider

29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	Vakıflar
11286	26273	15520	31417	91988	62024	19050	35417		111594				25396	13619	Zeytinlik
				39105	6662		6400	2093	10896						Tarla
			11559												Palamut luk
															Oda ve kahve hane
											0				Hamam
				1810											Fırın
														28750	Değirmen
681	9320	4000		5076				60520	1747						Nakid
									4562		1487				Belirtil meyen
															Arsa icarı
					90			20	60				1950		Tarla icarı-hâsılat
				4794											Kahve hane +dükân
160	500	280	460	25	659	326			520				580		Zeytin hâsılatı
				2000											Tarla+ zeytinlik
			158												Palamut luk gelir
															Tarla+ palamut geliri
															Zeytin+ tarla+ palamut
102	67	470		761				1838	262						Nema
									1740		60				Belirtilmeyen emlak
262	567	750	618	7580	749	326	702	1848	2582		60		2530	3240	Toplam gelir
298	1622	2950	1048	4388	104	0	496	1444	1902	78	50	604	1100	3497	Gider

44	43	42	41	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31	30	Vakıflar
2021	1062	1365		856	2793	2263		5773	32775	5916	39992	12465	361	28861	Zeytinlik
2400	6107	31428		5769	200	500		11429	35613	31698	4450		1580	4312	Tarla
		64976							35395	5517					Palamut luk
															Oda ve kahve hane
															Hamam
															Fırın
															Değirmen
1780		2050	0	3832			10500	2000	4690	150	834	2336		1977	Nakid
		3376		628			1441				4507		15897	12688	Belirtil meyen
															Arsa icarı
														50	Tarla icarı-hâsılat
														10	Kahve hane +dükân
												290		415	Zeytin hâsılatı
50	75	1200	55		30	40		200			660		20		Tarla+ zeytinlik
															Palamut luk gelir
															Tarla+ palamut geliri
									1705	2490					Zeytin+ tarla+ palamut
267		307	0	574			1275	0	703	17	125	350		296	Nema
		65		8			18				25		300	120	Belirtilmeyen emlak
317	75	1572	0	637	30	40	1293	200	2408	2507	810	640	320	881	Toplam gelir
0	328	342	0	1135	0	0	832	0	1214	2625	728	0	400	1291	Gider

59	58	57	56	55	54	53	52	51	50	49	48	47	46	45	Vakıflar
															Zeytinlik
	23060													8522	Tarla
	3496														Palamut luk
															Oda ve kahve hane
															Hamam
															Fırın
															Değirmen
450		5217	842		780	1710	800	1190			1680	1300	4030	1200	Nakid
5944		17974		6197	1324	1800	32399		2370	1225		4553	13361		Belirtil meyen
															Arsa icarı
														80	Tarla icarı-hâsılat
															Kahve hane +dükân
															Zeytin hâsılatı
															Tarla+ zeytinlik
															Palamut luk gelir
	515														Tarla+ palamut geliri
															Zeytin+ tarla+ palamut
67		782	128		117	256	120	178			252	195	604	180	Nema
122		160		50	10	15	65		20	15		40	250		Belirtilmeyen emlak
189	515	942	128		127	271	185	178	20	15	252	235	854	260	Toplam gelir
0	150	1052	273	0	318	39	1090	39	78	39	0	0	0	240	Gider

TOPLAM	65	64	63	62	61	60	Vakıflar
1010014	3408	2500				44473	Zeytinlik
340699		37597		1313	2201	37244	Tarla
123156						2213	Palamut luk
17173							Oda ve kahve hane
17010							Hamam
1810							Fırın
28750							Değirmen
172768			2000	1000		24104	Nakid
131733							Belirtil meyen
2000							Arsa icarı
2425				20	20		Tarla icarı-hâsılat
4904							Kahve hane +dükân
6810	25						Zeytin hâsılatı
4570		240					Tarla+ zeytinlik
158							Palamut luk gelir
515							Tarla+ palamut geliri
5150						955	Zeytin+ tarla+ palamut
16571			300	150		3615	Nema
3083							Belirtilmeyen emlak
46186	25	240		170	20	4570	Toplam gelir
46845	78	578		0	0	3209	Gider

Kaynak:BOA, EV.d.17866

Ek 3. Edremid- Köyler ve Emrudabad'da Bezmiâlem Valide Sultan Evkâfı, Hacı Hüseyin Ağa Evkâfı Zeytinliklerinin Sayımıyla İmar Masrafları– 1297/1879-1880

EDREMİT KASABASI MERKEZ																					Köy, Kasaba ,Vakıf İsimleri
Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf -s.3																				
	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Sıra Numarası	
3611	87	79	108	97	96	252	235	29	43	190	385	154	67	69	35	218	47	878	542	İcmal (Eşcar)	
3384	67	75	98	65	91	230	225	29	41	166	373	152	67	64	35	213	47	817	529	Eşcar-ı Zeytin	
182	20	4	10	20	5	22	4	0	2	3	12	0	0	5	0	5	0	57	13	Delice Eşcarı	
45	0	0	0	12	0	0	6	0	0	21	0	2	0	0	0	0	0	4	0	Mektum Olan	
19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kı'at	
8	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	2	0	2	0	0	0	0	Evlek	
468	36	4	12	36	6	20	6	3	4	12	45	32	12	10	2	25	3	120	80	Dönümta	
1630	25	30	50	20	25	170	70	15	20	70	190	100	20	35	15	150	25	350	250	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)	
1955	30	40	60	30	35	200	90	20	25	80	210	120	25	40	20	200	30	400	300	Badel İmar Hâsılatı	
5740	400	90	170	400	130	260	180	60	80	260	550	220	90	120	60	400	70	1200	1000	Masarifat-ı İmariyes	
354	100	10	5	80	20	5	13	5	6	7	8	20	20	6	0	13	6	20	10	Müceddeden Garsı Lazım Gele	
1180	330	30	20	270	70	20	40	20	20	20	30	70	70	20	0	40	20	60	30	Masarifat-ı Garsiyesi	
68	20	2	1	16	4	1	2	1	1	1	1	4	4	1	0	2	1	4	2	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
205	0	0	43	39	0	11	0	0	0	0	39	21	0	0	0	0	0	52	0	Tahsisî Lazım Gelen	

EDREMİT KASABASI MERKEZ																						
Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı-s.5												Hekimzade Sinan Efendi-s.4					Yekûn	Hace Hanefe Hanım Vakfı -s.4		Köy, Kasaba , Vakıf isimleri	
	35	34	33	32	31	30	29	28	27	26	25		24	23	22		21	20		Sıra Numarası		
772	22	12	5	24	3	8	6	14	2	64	612	891	119	199	573		31	316		İcmal (Eşcar)		
760	22	12	5	24	3	8	6	14	2	64	600	855	115	171	569		27	307		Eşcar-ı Zeytin		
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	12	4	4	4		4	6		Delice Eşcarı		
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	0	24	0		0	3		Mektum Olan		
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	1	1	1		1	1		Kı'tat		
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0		0	2		Evlek		
97	11	0	0	2	0	0	0	0	0	4	80	112	16	36	60		3	25		Dönümta)		
376	2	4	3	9	1	3	3	5	1	25	320	445	55	90	300		10	150		Hasılat-ı Hazırası (Desti)		
411	2	4	3	9	1	3	3	5	1	30	350	515	65	100	350		15	170		Badel İmar Hâsılatı		
1090	0	0	0	0	0	0	0	0	0	90	1000	1800	200	300	1300		60	340		Masarifat-ı İmariyes		
100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	39	0	8	31		0	7		Müceddeden Garsı Lazım Gele		
330	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	330	130	0	30	100		0	20		Masarifat-ı Garsiyesi		
20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	7	0	1	6		0	1		10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı		
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	117	3	8	106		8	52		Tahsisî Lazım Gelen		

KADI KÖYÜ												EDREMİT KASABASI MERKEZ BİLANÇO					Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Evkaf-s.6											Edremit Merkez Yekûn	Mehmet Emin Ağa	Hekimzade Yusuf	Hace Hanife	Valide Sultan	
	42	41	40	39	38	37	36										Sıra Numarası
1165	88	171	40	458	174	103	181					5621	772	891	347	3611	İcmal (Eşcar)
1024	80	163	40	386	100	96	163					5333	760	855	334	3374	Eşcar-ı Zeytin
108	8	8	0	43	24	7	18					216	12	12	10	182	Delice Eşcarı
33	0	0	0	33	0	0	0					72	0	24	3	45	Mektum Olan
7	1	1	1	1	1	1	1					27	3	3	2	19	Kı'tat
2	0	0	2	0	0	0	0					12	2	0	2	8	Evlek
216	24	25	15	150	16	10	10					708	97	112	28	470	Dönümta)
400	15	60	15	190	40	30	50					2611	376	445	120	1630	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
470	20	70	20	215	50	35	60					3066	411	515	1085	1955	Badel İmar Hâsılatı
2000	100	300	0	900	170	180	350					9030	1090	1800	400	5740	Masarifât-ı İmariyes
135	5	25	0	75	15	5	10					500	100	39	7	354	Müceddeden Garsı Lazım Gele
460	20	80	0	250	50	20	40					1660	330	130	20	1180	Masarifât-ı Garsiyesi
27	1	5	0	15	3	1	2					96	20	7	1	68	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
47	5	0	3	17	0	22	0					382	0	117	60	205	Tahsisî Lazım Gelen

ARAPLAR KÖYÜ										KADI KÖYÜ BİLANÇO			KADI KÖYÜ					Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı-s.7								Kadıköy yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı	Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı					
	54	"54	53	52	51	50	49	48					47	46	45	44	43	Sıra Numarası
1000	20	227	233	41	239	26	33	181		25	1165		25	6	4	5	6	İcmal (Eşcar)
806	20	197	196	27	142	26	31	167		25	1024		25	6	4	5	6	Eşcar-ı Zeytin
185	0	30	37	9	93	0	2	14		0	108		0	0	0	0	0	Delice Eşcarı
9	0	0	0	5	4	0	0	0		0	33		0	0	0	0	0	Mektum Olan
7	0	1	1	1	1	1	1	1		0	7		0	0	0	0	0	Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	2		0	0	0	0	0	Evlek
103	0	40	20	4	12	5	7	15		0	216		0	0	0	0	0	Dönümta)
203	8	30	70	3	12	10	10	60		11	400		11	3	2	2	2	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
247	8	40	85	5	15	12	12	70		11	470		11	3	2	2	2	Badel İmar Hâsılatı
1780	0	340	340	60	260	100	180	500		0	2000		0	0	0	0	0	Masarıfat-ı İmariyes
157	0	65	15	10	17	5	25	20		0	135			0	0	0	0	Müceddeden Garsı Lazım Gele
530	0	220	50	30	60	20	80	70		0	460		0	0	0	0	0	Masarıfat-ı Garsiyesi
31	0	13	3	2	3	1	5	4		0	27			0	0	0	0	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	47			0	0	0	0	Tahsisi Lazım Gelen

ARAPLAR KÖYÜ BİLANÇO					ARAPLAR KÖYÜ				Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
	Araplar yekûn	Esirizade Mehmet Ağa Vakfı	Mehmet min Ağa Vakfı	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Esirizade Mehmet Ağa Vakfı –s.7	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı	
						57		56	Sıra Numarası
	1683	364	319	1000	364	364	319	181	İcmal (Eşcar)
	1299	286	207	806	286	286	207	122	Eşcar-1 Zeytin
	306	41	80	185	41	41	80	59	Delice Eşcarı
	78	37	32	9	37	37	32	0	Mektum Olan
	10	1	2	7	1	1	2	1	Kı'tat
	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek
	212	25	84	103	25	25	84	12	Dönümta)
	330	110	17	203	110	110	17	10	Hâsılât-1 Hazırası (Desti)
	402	130	25	247	130	130	25	15	Badel İmar Hâsılatı
	2600	500	320	1780	500	500	320	160	Masarifât-1 İmarîyes
	232	35	40	157	35	35	40	15	Müceddeden Garsı Lazım Gele
	760	120	110	530	120	120	110	50	Masarifât-1 Garsiyesi
	46	7	8	31	7	7	8	3	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
	865	0	865	0	0	0	865	122	Tahsisî Lazım Gelen

ZEYTİNLÜ KÖYÜ																													
Bezmialem Valide Sultan Vakfı -S.10																													Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
83	82	81	80	79	78	77	76	75	74	73	72	71	70	69	68	67	66	65	64	63	62	61	60	59	58	Sıra Numarası			
595	154	78	37	88	118	99	207	112	71	82	258	278	145	189	288	92	368	358	50	56	1202	317	254	47	53	İcmal (Eşcar)			
512	16	59	29	62	83	96	170	102	53	67	232	263	122	169	248	87	309	166	48	52	821	243	161	29	47	Eşcar-ı Zeytin			
83	138	19	8	26	35	3	37	10	18	15	26	15	23	16	40	5	59	192	2	4	381	74	93	18	5	Delice Eşcarı			
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Mektum Olan			
3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kı'tat			
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek			
100	4	4	6	6	6	9	20	12	4	4	36	56	20	25	64	9	56	16	3	4	306	12	49	6	4	Dönümta)			
100	3	10	3	6	25	30	50	30	8	8	40	75	30	55	80	30	110	38	10	15	80	20	80	3	15	Hasılat-ı Hazırası (Desti)			
150	5	15	5	8	30	35	55	35	10	12	50	100	35	60	100	35	140	45	15	18	100	25	90	5	18	Badel İmar Hasılatı			
1000	600	160	80	80	200	170	480	280	180	180	560	600	400	580	640	150	600	520	90	110	1700	260	700	300	100	Masarifat-ı İmariyes			
40	0	15	30	15	10	20	25	10	10	20	10	60	10	80	20	10	50	20	3	8	0	10	80	20	20	Müceddeden Garsı Lazım Gele			
270	0	100	100	100	70	70	150	30	30	70	30	200	30	350	130	30	290	140	10	30	0	70	250	70	70	Masarifat-ı Garsiyesi			
8	0	3	3	6	4	4	5	2	2	4	2	12	2	16	4	2	10	4	1	2	0	2	16	4	4	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı			
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	27	0	1	0	0	0	0	0	0	Tahsisî Lazım Gelen			

ZEYTİNLÜ KÖYÜ																										
Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı-s.12																				Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı -s.10				Köy, Kasaba , Vakıf isimleri
	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	91	90	89	88						87	86	85	84		Sıra Numarası
1946	21	40	96	695	50	61	29	102	121	258	28	117	45	137	146	6307	119	115	222	255	119	115	222	255		İcmal (Eşcar)
1155	17	5	79	232	26	47	15	84	102	193	21	72	21	131	110	4819	72	94	200	207	72	94	200	207		Eşcar-ı Zeytin
791	4	35	17	463	24	14	14	18	19	65	7	45	24	6	36	1483	47	21	22	48	47	21	22	48		Delice Eşcarı
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0		Mektum Olan
14	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	32	1	1	1	1	1	1	1	1		Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		Evlek
344	0	3	56	162	4	3	2	12	12	30	6	9	4	25	16	971	16	36	42	36	16	36	42	36		Dönümta)
197	4	1	25	12	4	2	3	20	25	25	9	5	2	30	30	1058	4	15	35	50	4	15	35	50		Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
252	5	2	40	15	6	3	4	25	30	30	12	7	3	35	35	1336	10	20	50	60	10	20	50	60		Badel İmar Hâsılatı
5520	20	160	700	2000	160	90	70	140	420	820	100	200	140	300	200	13200	360	440	1040	640	360	440	1040	640		Masarifât-ı İmariyes
393	0	15	150	0	10	5	3	0	10	40	20	40	30	40	30	706	10	40	30	30	10	40	30	30		Müceddeden Garsı Lazım Gele
1350	0	50	500	0	40	20	10	0	70	130	70	130	100	130	100	3150	30	130	100	200	30	130	100	200		Masarifât-ı Garsiyesi
79	0	3	30	0	2	1	1	0	2	8	4	8	6	8	6	144	2	8	6	6	2	8	6	6		10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
90	9	0	0	0	0	0	54	0	0	0	25	0	1	1	0	40	0	0	0	0	0	0	0	0		Tahsisî Lazım Gelen

ZEYTİNLÜ KÖYÜ BİLANÇO- s.13					ZEYTİNLÜ KÖYÜ					Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri	
Zeytinlu Yekûn	Aliye Hanım Vakfı	Hacı Hanife Hanım Vakfı	Mehmet Emin Ağa Vakfı	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Aliye Hanım Vakfı- s.13			Yekûn	Hacı Hanife Hanım Vakfı-	
						107	106	105	104	103	Sıra Numarası
9363	706	404	1946	6307	706	297	299	110	261	143	İcmal (Eşcar)
6717	431	312	1155	4819	431	113	240	78	173	139	Eşcar-ı Zeytin
2641	275	92	791	1483	275	184	59	32	88	4	Delice Eşcarı
4	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	Mektum Olan
51	3	2	14	32	3	1	1	1	1	1	Kıt'at
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek
1452	75	62	344	971	75	20	49	6	42	20	Dönümta)
1535	150	130	197	1058	150	20	110	20	80	50	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
1948	200	160	252	1336	200	25	150	25	100	60	Badel İmar Hâsılatı
20710	1340	650	5520	13200	1340	360	800	180	450	200	Masarıfat-ı İmariyes
1191	67	25	393	706	67	12	50	5	25	0	Müceddeden Garsı Lazım Gele
4960	330	130	1350	3150	330	80	230	20	130	0	Masarıfat-ı Garsiyesi
241	13	5	79	144	13	2	10	1	5	0	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
160	30	0	90	40	30	0	0	30	0	0	Tahsisi Lazım Gelen

Yekûn	KÜRE KÖYÜ															
	KIZILBEKÇİLU KÖYÜ															
	Kızılbeğçılı Yekûn															
Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Evkafı- s.15															
	Bezmiâlem Valide Sultan Evkafı- s.13															
	124	123	122	121	120	119	118	117	116	115	114	113	112	111	110	108
2067	191	178	157	90	49	158	147	110	106	46	133	157	367	178	499	233
1688	134	137	116	53	48	140	133	93	104	45	128	139	294	124	341	179
379	57	41	41	37	1	18	14	17	2	1	5	18	73	54	158	54
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
255	36	9	16	4	3	16	36	25	16	4	10	25	30	25	35	16
630	50	20	50	20	15	60	80	20	50	20	50	70	100	25	40	18
805	60	25	60	25	20	75	100	25	60	25	60	90	150	30	62	22
5870	740	300	520	180	90	400	720	240	360	140	260	500	860	560	380	200
323	50	20	40	20	3	20	20	40	25	10	15	10	30	20	45	20
1210	250	140	130	70	10	60	60	130	80	30	50	30	100	70	210	80
65	10	4	8	4	1	4	4	8	5	2	3	2	6	4	9	4
100	52	5	0	2	0	5	4	0	0	0	0	0	2	30	6	6

KÜRE KÖYÜ BİLANÇO				KÜRE KÖYÜ												Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri	
Hacı Hanife Hanım Evkaf	Mehmet Emin Ağa Evkaf	Bezmîâlem Valide Sultan Evkaf	Yekûn	Hacı Hanife Hanım Vakfı-s.16								Yekûn	Mehmed Eminâğa Evkafı-s.15				
				134	133	132	131	130	129				128	127	126	125	Sıra Numarası
1051	574	2067	1051	70	135	310	375	68	93			574	32	5	191	346	İcmal (Eşcar)
828	457	1688	828	70	89	250	294	37	88			457	32	5	188	232	Eşcar-ı Zeytin
223	117	379	223	0	46	60	81	31	5			117	0	0	3	114	Delice Eşcarı
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0	0	0	0	0	Mektum Olan
6	4	14	6	1	1	1	1	1	1			4	0	0	1	3	Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0	0	0	0	0	Evlek
78	62	255	78	0	6	16	36	5	15			62	0	0	36	26	Dönümta)
195	125	630	195	20	5	45	60	15	50			125	7	0	50	68	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
250	157	805	250	25	10	55	80	20	60			157	10	0	60	87	Badel İmar Hâsılatı
2100	1230	5870	2100	0	400	390	600	350	360			1230	90	0	240	900	Masarıfat-ı İmariyes
35	157	323	35	0	10	15	0	0	10			157	0	0	57	100	Müceddeden Garsı Lazım Gele
180	550	1210	180	0	50	100	0	0	30			550	0	0	200	350	Masarıfat-ı Garsiyesi
7	32	65	7	0	2	3	0	0	2			32	0	0	12	20	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
0	5	100	0	0	0	0	0	0	0			5	4	0	0	1	Tahsisi Lazım Gelen

TAHTA KÖYÜ BİLANÇO					TAHTA KÖYÜ													
Tahta Yekûn	Hacı Hanife Hanum Evkaf	Bezmîâlem Valide Sultan Evkaf	Yekûn	Hacı Hanife Hanum Vakfı-s.18	Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Evkafı-S.17								Küre Yekûn	Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri			
				144		143	142	141	140	139	138	137	136	135	Sıra Numarası			
1667	48	1619	48	48	1619	166	12	34	104	238	335	246	214	270	3692	İcmal (Eşcar)		
1469	47	1422	47	47	1422	128	12	33	94	220	255	232	200	248	2973	Eşcar-ı Zeytin		
130	1	129	1	1	129	38	0	1	10	18	12	14	14	22	719	Delice Eşcarı		
68	0	68	0	0	68	0	0	0	0	0	68	0	0	0	0	Mektum Olan		
10	1	9	1	1	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24	Kı'tat		
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek		
193	3	190	3	3	190	35	1	2	7	30	25	30	30	30	395	Dönümta)		
490	12	478	12	12	478	35	5	8	25	100	70	80	75	80	950	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)		
614	15	599	15	15	599	50	7	12	30	120	90	100	90	100	1212	Badel İmar Hâsılatı		
2830	140	2690	140	140	2690	400	30	70	160	500	350	430	310	440	9200	Masarıfat-ı İmariyes		
108	5	103	5	5	103	50	0	0	5	10	8	10	10	10	515	Müceddeden Garsı Lazım Gele		
470	20	450	20	20	450	250	0	0	20	30	30	60	30	30	1940	Masarıfat-ı Garsiyesi		
22	1	21	1	1	21	10	0	0	1	2	2	2	2	2	104	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı		
25	0	25	0	0	25	0	0	0	12	0	0	0	11	2	105	Tahsisi Lazım Gelen		

KULLUKLAR KÖYÜ BLANÇO				KULLUKLAR KÖYÜ						Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Kulluklar Yekûn	Mehmet Emin Ağa Evkaf	Bezmîâlem Valide Hanım Evkaf	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı-s.18	Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakıf-s.18				
				149		148	147	146	145	Sıra Numarası
841	25	816	25	25	816	90	333	268	125	İcmal (Eşcar)
643	24	619	24	24	619	37	239	225	118	Eşcar-ı Zeytin
60	1	59	1	1	59	5	23	24	7	Delice Eşcarı
138	0	138	0	0	138	48	71	19	0	Mektum Olan
5	1	4	1	1	4	1	1	1	1	Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek
104	8	96	8	8	96	8	36	16	36	Dönümta)
255	10	245	10	10	245	15	70	60	100	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
305	15	290	15	15	290	20	80	70	120	Badel İmar Hâsılatı
1700	180	1520	180	180	1520	170	550	300	500	Masarıfat-ı İmariyes
115	15	100	15	15	100	10	20	20	50	Müceddeden Garsı Lazım Gele
360	50	310	50	50	310	30	60	70	150	Masarıfat-ı Garsiyesi
23	3	20	3	3	20	2	4	4	10	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
47	0	47	0	0	47	0	2	22	23	Tahsisi Lazım Gelen

AVCILAR KÖYÜ																													Köy, Kasaba , Vakıf isimleri
Yekûn	Valide Sultan																												
	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	150	Sıra Numarası			
2620	53	200	36	54	38	85	109	21	137	96	97	221	85	27	161	85	97	106	193	133	173	110	92	136	75	İcmal (Eşcar)			
2272	47	169	36	48	37	83	97	16	126	88	91	195	71	22	151	81	96	99	153	111	139	89	77	111	39	Eşcar-ı Zeytin			
323	6	31	0	6	1	2	12	5	11	8	6	26	14	5	10	4	1	7	40	22	32	9	15	23	27	Delice Eşcarı			
23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	2	9	Mektum Olan			
25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kı'tat			
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	Evlek			
329	6	14	5	4	3	10	25	19	40	16	10	25	9	3	16	9	10	15	15	9	20	11	10	9	16	Dönümta)			
695	10	60	10	15	10	35	20	2	25	40	25	70	35	8	80	30	30	30	25	30	40	20	22	15	8	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)			
876	15	70	15	20	12	45	30	4	35	50	30	80	45	10	90	35	40	35	30	40	50	30	30	20	15	Badel İmar Hâsılatı			
7800	230	560	120	110	110	180	390	120	320	360	220	600	370	40	440	200	490	320	270	290	540	180	180	220	940	Masarıfat-ı İmariyes			
448	6	10	0	5	0	0	25	80	70	20	10	15	10	0	10	8	10	3	24	20	45	5	10	12	50	Müceddeden Garsı Lazım Gele			
1350	20	40	0	20	0	0	70	250	200	50	30	60	40	0	40	40	30	20	50	60	150	30	50	20	80	Masarıfat-ı Garsiyesi			
90	1	2	0	1	0	0	5	16	14	4	2	3	2	0	2	2	2	1	5	4	9	1	2	2	10	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı			
101	0	0	80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	18	Tahsisî Lazım Gelen			

DERELİ KÖYÜ		AVCILAR KÖYÜ BİLANÇO					AVCILAR KÖYÜ					Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı-s.22	Avcılar Yekûn	Aliye Hanım Vakfı	Sultan Abdülmecid	Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Aliye Hanım Vakfı-s.22	Yekûn	Sultan Abdülmecid Han			
	180						179	178	177	176	175	Sıra Numarası
431	431	3559	201	738	2620	201	126	75	394	109	235	İcmal (Eşcar)
120	120	2823	151	400	2272	151	82	69	194	87	119	Eşcar-ı Zeytin
174	174	711	50	338	323	50	44	6	200	22	116	Delice Eşcarı
137	137	23	0	0	23	0	0	0	0	0	0	Mektum Olan
1	1	30	2	3	25	2	1	1	1	1	1	Kıt'at
0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	Evlek
29	29	418	17	72	329	17	9	8	32	15	25	Dönümta)
3	3	855	50	110	695	50	30	20	70	20	20	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
5	5	1076	60	140	876	60	35	25	80	30	30	Badel İmar Hâsılatı
500	500	10060	450	1810	7800	450	270	180	1000	360	450	Masarıfat-ı İmariyes
0	0	617	19	150	448	19	15	4	50	50	50	Müceddeden Garsı Lazım Gele
0	0	1890	80	460	1350	80	60	20	160	150	150	Masarıfat-ı Garsiyesi
0	0	124	4	30	90	4	3	1	10	10	10	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
0	0	101	0	0	101	0	0	0	0	0	0	Tahsisi Lazım Gelen

BİLİR KÖYÜ		DERELİ KÖYÜ BİLANÇO					DERELİ KÖYÜ				Köy, Kasaba ,Vakıf İsimleri
Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı -s.23	Dereli Yekûn	Rabia Hanım Vakfı	Mehmet Eminâğa Vakfı	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Rabia Hanım Vakfı-s.23	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı-s.22		
	184						183		182	181	Sıra Numarası
65	65	823	247	145	431	247	247	145	98	47	İcmal (Eşcar)
51	51	346	169	57	120	169	169	57	42	15	Eşcar-ı Zeytin
14	14	340	78	88	174	78	78	88	56	32	Delice Eşcarı
0	0	137	0	0	137	0	0	0	0	0	Mektum Olan
1	1	4	1	2	1	1	1	2	1	1	Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek
9	9	56	12	15	29	12	12	15	12	3	Dönümta)
6	6	14	6	5	3	6	6	5	3	2	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
10	10	23	10	8	5	10	10	8	5	3	Badel İmar Hâsılatı
600	600	1780	660	620	500	660	660	620	260	360	Masarıfat-ı İmariyes
150	150	40	30	10	0	30	30	10	5	5	Müceddeden Garsı Lazım Gele
500	500	140	100	40	0	100	100	40	20	20	Masarıfat-ı Garsiyesi
30	30	8	6	2	0	6	6	2	1	1	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Tahsisi Lazım Gelen

SEKVİRAN KÖYÜ															
Yekûn	BİLİR KÖYÜ BİLANÇO-S.23														
	Bilir Yekûn	Aliye Hanım Vakfı	Bezmialem Valide Sultan Vakfı	BİLİR KÖYÜ											
															Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
															Aliye Hanım Vakfı-s.23
2007	195	194	193	192	191	190	189	188	187	186				185	Sıra Numarası
	54	273	57	74	105	209	63	395	537	240	160	95	65	95	İcmal (Eşcar)
1840	39	237	49	58	76	206	61	363	522	229	132	81	51	81	Eşcar-1 Zeytin
130	15	21	8	16	29	3	2	11	14	11	28	14	14	14	Delice Eşcarı
37	0	15	0	0	0	0	0	21	1	0	0	0	0	0	Mektum Olan
10	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	Kı'tat
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek
269	62	30	4	3	20	25	8	33	64	20	183	8	175	8	Dönümta)
700	15	80	10	10	15	80	30	180	200	80	41	35	6	35	Hâsılat-1 Hazırası (Desti)
910	20	100	15	15	25	100	35	200	300	100	50	40	10	40	Badel İmar Hâsılatı
4640	500	600	200	110	600	300	140	600	1200	390	700	100	600	100	Masarifat-1 İmarıyes
146	30	10	15	30	0	3	0	0	50	8	155	5	150	5	Müceddeden Garsı Lazım Gele
490	100	30	50	100	0	10	0	0	170	30	520	20	500	20	Masarifat-1 Garsıyesi
29	6	2	3	6	0	1	0	0	10	1	31	1	30	1	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
125	0	0	0	4	0	22	0	24	70	5	0	0	0	0	Tahsis Lazım Gelen

FRENK KÖYÜ										SEKVİRAN KÖYÜ BİLANÇO			SEKVİRAN KÖYÜ			Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Yekûn	Hacı Hanıfe Hanım Vakfı-s25					Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı-s.25	Sekviran Yekûn	Mehmetemin Ağa Vakfı	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı				
	204	203	202	201	200		199					198	197	196	Sıra Numarası	
65	6	11	2	8	38	128	128	2690	683	2007	683	48	246	389	İcmal (Eşcar)	
65	6	11	2	8	38	116	116	2497	657	1840	657	48	235	374	Eşcar-ı Zeytin	
0	0	0	0	0	0	12	12	156	26	130	26	0	11	15	Delice Eşcarı	
0	0	0	0	0	0	0	0	37	0	37	0	0	0	0	Mektum Olan	
5	1	1	1	1	1	1	1	13	3	10	3	1	1	1	Kı'tat	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek	
3	0	0	0	0	3	16	16	358	89	269	89	7	42	40	Dönümta)	
30	4	5	2	4	15	30	30	960	260	700	260	20	80	160	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)	
35	4	5	2	4	20	40	40	1225	315	910	315	25	100	190	Badel İmar Hâsılatı	
100	0	0	0	0	100	300	300	5800	1160	4640	1160	200	500	460	Masarıfat-ı İmariyes	
7	0	0	0	0	7	9	9	221	75	146	75	5	50	20	Müceddeden Garsı Lazım Gele	
30	0	0	0	0	30	30	30	730	240	490	240	20	150	70	Masarıfat-ı Garsiyesi	
1	0	0	0	0	1	2	2	44	15	29	15	1	10	4	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
0	0	0	0	0	0	0	0	125	0	125	0	0	0	0	Tahsisi Lazım Gelen	

ÇORAK KÖYÜ							ÇIKRIKÇI KÖYÜ					FRENK KÖYÜ BİLANÇO			Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
Çorak Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf –s.27					Çıkrıkçı Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı-s.26				Frenk Yekûn	Hace Hanife Hanım	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı		
	213	212	211	210	209		208	207	206	205				Sıra Numarası	
326	59	140	51	26	50	166	33	54	58	21	193	65	128	İcmal (Eşcar)	
281	55	108	51	17	50	155	27	49	58	21	181	65	116	Eşcar-ı Zeytin	
12	3	2	0	7	0	11	6	5	0	0	12	0	12	Delice Eşcarı	
3	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Mektum Olan	
5	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	6	5	1	Kıt'at	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Evlek	
39	9	12	6	6	6	30	4	16	4	6	19	3	16	Dönümta)	
116	20	50	20	6	20	77	10	15	45	7	60	30	30	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)	
143	25	60	25	8	25	99	15	20	55	9	75	35	40	Badel İmar Hâsılatı	
920	160	350	160	140	110	670	140	260	180	90	400	100	300	Masarıfat-ı İmariyes	
90	20	15	5	40	10	81	10	50	6	15	16	7	9	Müceddeden Garsı Lazım Gele	
360	90	50	20	160	40	320	40	200	20	60	60	30	30	Masarıfat-ı Garsiyesi	
18	4	3	1	8	2	16	2	10	1	3	3	1	2	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
30	0	25	0	0	5	49	0	0	0	49	0	0	0	Tahsisi Lazım Gelen	

ÇORAK-I KEBİR KÖYÜ																											Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri		
Mehmet Emin Ağa Vakfı													Kâtip	Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Vakfı-s.29														
260	259	258	257	256	255	254	253	252	251	250	249				248	247	246	245	244	243	242	241	245	239	238	237	Sıra Numarası		
10	11	2	2	2	26	19	235	10	7	43	297				2519	2	6	18	10	1	5	2	24	19	3	7	5	İcmal (Eşcar)	
10	11	2	2	2	26	19	216	9	7	43	261				2246	2	6	18	10	1	5	2	24	19	3	7	5	Eşcar-ı Zeytin	
0	0	0	0	0	0	0	19	1	0	0	36	206			216	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Delice Eşcarı	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Mektum Olan	
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				34	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kı'tat	
1	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1				3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	Evlek	
6	4	20	12	6	6	6	182	5	1	4	36				359	0	0	0	0	0	2	12	0	0	0	0	0	Dönümta	
3	3	1	1	1	12	10	100	4	3	16	100				1033	1	2	5	3	1	2	1	6	9	1	4	2	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)	
4	4	1	1	1	15	12	120	5	4	20	120				1256	2	3	6	4	1	3	1	8	9	1	4	2	Badel İmar Hâsılatı	
0	0	0	0	0	40	30	700	40	40	180	580				6480	0	50	60	40	0	0	0	0	0	0	0	0	Masarıfat-ı İmariyes	
0	0	0	0	0	0	0	80	20	5	6	30				360	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Müceddeden Garsı Lazım Gele	
0	0	0	0	0	0	0	300	70	20	20	100	1430			1540	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Masarıfat-ı Garsiyesi	
0	0	0	0	0	0	0	16	4	1	1	6				72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
47	66	120	3	8	39	43	64	70	0	0	0				584	0	0	0	0	0	0	34	176	40	23	24	Tahsisî Lazım Gelen		

ÇORAK-I KEBİR BİLANÇO					ÇORAK-I KEBİR KÖYÜ													Köy, Kasaba, Vakıf İsimleri	
Çorak-ı kebir Yekûn	Hacı Hanife Hanım Vakfı	Mehmet Emin Ağa Vakfı	Valide Sultan Vakfı	Yekûn	Hacı Hanife Hanım Vakfı -s.31								Kâtip	Yekûn	Mehmet Emin Ağa Vakfı				
					272	271	270	269	268	267	266	265			264	263	262	261	Sıra Numarası
3370	160	691	2519	160	17	5	3	7	18	7	56	47	691	681	7	1	7	2	İcmal (Eşcar)
3032	151	635	2246	151	17	5	3	7	15	7	53	44		635	17	1	7	2	Eşcar-ı Zeytin
281	9	56	216	9	0	0	0	0	3	0	3	3		56	0	0	0	0	Delice Eşcarı
67	0	0	67	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	Mektum Olan
58	8	16	34	8	1	1	1	1	1	1	1	1		16	1	1	1	1	Kı'tat
9	0	6	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	6	0	0	0	0	Evlek
754	89	306	359	89	0	0	0	4	5	4	4	72	307	306	0	7	7	4	Dönümta)
1352	59	260	1033	59	10	4	1	2	10	2	15	15		260	2	1	2	1	Hâsılât-ı Hazırası (Desti)
1643	73	314	1256	73	10	4	1	3	12	3	20	20		314	2	1	3	1	Badel İmar Hâsılâtı
8220	130	1610	6480	130	0	0	0	0	0	0	60	70		1610	0	0	0	0	Masarifât-ı İmariyes
522	21	141	360	21	0	0	0	0	0	0	6	15		141	0	0	0	0	Müceddeden Garsı Lazım Gele
2120	70	510	1540	70	0	0	0	0	0	0	20	50		510	0	0	0	0	Masarifât-ı Garsiyesi
104	4	28	72	4	0	0	0	0	0	0	1	3		28	0	0	0	0	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılâtı
1387	186	617	584	186	0	0	25	37	50	47	7	20		617	0	72	72	13	Tahsisî Lazım Gelen

		EMRUT ABAD NAHİYESİ														YENİCE KÖYÜ			Köy, Kasaba , Vakıf İsimleri
		Karacaoşmazade Hacı Hüseyin Ağa Evkafı-s.33														Yenice Yekûn	Valide Sultan Evkafı-S.32		
		288	287	286	285	284	283	282	281	280	279	278	277	276	275		274	273	Sıra Numarası
Emrudad Yekûn	...																		
12355	822	251	1217	196	187	968	1763	558	322	2289	783	691	1084	1224			223	128	95
9974	724	207	908	161	138	818	1403	402	283	1740	723	542	866	1059			151	93	58
2157	98	44	309	35	36	150	257	156	39	549	60	41	218	165			72	35	37
224	0	0	0	0	13	0	103	0	0	0	0	108	0	0			0	0	0
17	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	3			2	1	1
1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			0	0	0
1268	100	13	169	6	9	72	121	36	36	225	95	36	168	182			28	12	16
3285	250	60	400	25	70	350	400	100	50	500	200	80	300	500			20	8	12
4135	300	75	500	30	90	400	550	140	80	600	250	120	400	600			26	10	16
12150	700	110	700	110	120	900	1400	440	320	2600	1400	1000	1400	950			860	540	320
955	70	5	150	20	10	100	100	10	30	300	60	60	40	0			90	40	50
3360	230	20	500	60	30	330	330	30	100	1000	300	300	130	0			300	130	170
191	14	1	30	4	2	20	20	2	6	60	12	12	8	0			18	8	10
211	0	0	0	2	0	0	120	0	0	0	0	26	63	0			0	0	0

Kaynak: BOA, EV.d. 24930

Ek 4. Kemer-i Edremid'te Valide Sultan Evkâfı, Hacı Hanife Hanım Evkâfı, Mehmed Emin Ağa Evkâfı ve Kara Osmanzade Hacı Hüseyin Ağa Evkâfı Zeytinliklerinin Sayımıyla İmar Masrafları 1297/1880

KEMEREDREMİD MERKEZ															İsim Köyler		
Yekûn	Hâce Hanife Hanım Vakfı 14.Sayfa		Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan													
	14	13			12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Sıra Numarası
21	12	9		1285	64	46	9	95	314	84	104	32	94	295	47	101	İcmal (Eşcar)
21	12	9		1235	60	41	9	93	310	80	104	31	87	274	46	100	Eşcar-ı Zeytin
..				50	4	5	..	2	4	4	..	1	7	21	1	1	Delice Eşcarı
..				..													Mektum Olan
2	1	1		12	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kıt'at
3	1	2		1								1					Evlek
7	6	1		278	14	17	20	36	42	20	25	2	14	56	12	20	Dönümta)
10	4	6		658	40	30	5	50	100	40	80	8	40	180	40	45	Hâslat-ı Hazırası (Desti)
13	5	8		818	50	40	6	60	150	50	100	12	50	200	50	50	Badel İmar Hâslatı
30		30		2710	300	60		220	650	150	260	60	140	560	110	200	Masarıfat-ı İmariyes
45	40	5		255	50	100			15	20	10		5	50	5		Müceddeden Garsı Lazım GeleN
100	80	20		860	170	330			50	70	30		20	170	20		Masarıfat-ı Garsiyesi
9	8	1		51	10	20			3	4	2		1	10	1		10 Seneye Kadar Alınacak Hâslatı
5		5		46			16	5							16	9	Tahsisi Lazım Gelen

KÜPLÜCE KÖYÜ						DEREYİ SAĞIR			DEREYİ KEBİR			KEMEREDREMİD MERKEZ			İsim Köyler
Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf s.27						Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı s.18.	Yekûn	Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı s.16	Yekûn	Hâce Hanife Hanım	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı		
24	23	22	21	20	19	Katip	18	17		16	15			Sıra Numarası	
77	222	236	201	293	178	187	150	37	1055	601	454	1306	21	1285	İsmal (Eşcar)
68	174	199	196	234	115	168	133	32	915	474	441	1256	21	1235	Eşcar-ı Zeytin
9	31	8	5	28	15	20	15	5	140	127	13	50		50	Delice Eşcarı
..	17	29	..	31	48	12	12	..	..			..		..	Mektum Olan
1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	14	2	12	Kıf'at
						..			..			4	3	1	Evlek
4	20	20	20	49	18	52	36	16	264	196	68	285	7	278	Döntümte)
6	30	40	30	60	60	90	80	10	230	50	180	668	10	658	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
10	50	60	50	80	70	112	100	12	350	150	200	831	13	818	Badel İmar Hâsılatı
210	520	560	460	700	360	320	320	.	2700	1600	1100	2740	30	2710	Masarıfat-ı İmarıyes
5	5	10	10	20	10	10	10	.	420	400	20	300	45	255	Müceddeden Garsı Lazım GeleN
20	20	70	70	130	30	30	30		1720	1650	70	960	100	860	Masarıfat-ı Garsıyesi
1	1	2	2	4	2	2	2		84	80	4	60	9	51	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
	6	22				85	85		40	40	.	51	5	46	Tahsisi Lazım Gelen

TAYLIILI KARYESİ										BAHADANLI KARYESİ				KARAAĞAÇ KARYESİ			KÜPLÜCE KÖYÜ				İsim Köyler				
Bezmiâlem Valide Sultan Vakfi										Yekûn			Bezmiâlem Valide Sultan s.32.				Yekûn		Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf s.29.		Yekûn		Bezmiâlem Valide Sultan Evkaf s.27		
41	40	39	38	37	36	35	34	33				32	31	30			29	28		Kâtip	27	26	25	Sıra Numarası	
14	2	5	5	16	81	38	102	22	1475	113	836	526				1228	972		2224	447	365	205	İcmal (Eşcar)		
12	2	5	5	8	72	21	86	19	756	59	389	308				712	556		1911	393	345	187	Eşcar-ı Zeytin		
2				8	9	17	16	3	691	54	441	196				516	416		178	54	20	8	Delice Eşcarı		
			..						28		6	22			...		.		135	..	..	10	Mektum Olan		
1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1			2	2	1		9	1	1	1	Kıt'at		
					2	1	..	3	2	2					..				..					Evlek	
				1	10	2	12	3	102	10	56	36			149		49	100	255	49	56	19		Dönümta)	
5	1	1	1	2	25	6	25	10	120	10	70	40			245		45	200	396	60	80	30		Hâsılat-ı Hazırası (Desti)	
6	6	2	2	3	30	9	30	15	185	15	100	70			300		50	250	560	100	100	40		Badel İmar Hâsılatı	
	30			30	110	90	180	50	3920	320	2400	1200			700		200	500	4450	640	540	460		Masarıfat-ı İmariyes	
				5	3	6	5	3	110	60	50				180		30	150	80	20	..	..		Müceddeden Garsı Lazım GeleN	
				20	20	20	30	10	530	200	330				600		100	500	470	130				Masarıfat-ı Garsiyesi	
				1	1	1	1	1	22	12	10				36		6	30	16	4				10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
	9	14	5	3	8		2	2							56			56	42	7	7			Tahsisi Lazım Gelen	

TAYLILİ KARYESİ																												İsim Köyler		
Tayheli Yekûn	Mehmet Emin Ağa	Bezmiâlem Valide Sultan	Yekûn	Mehmet Emin Ağa	Yekûn	Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı																				İsim Köyler				
						64	63	62	61	60	59	58	57	56	55	54	53	52	51	50	49	48	47	46	45		44	43	42	Sıra Numarası
451	59	392	59	65	Katip	7	12	2	1	2	1	1	1	1	1	1	6	2	3	1	2	7	2	6	1	1	21	5	21	İcmal (Eşcar)
372	46	326	46	46	326	7	11	2	1	2	1	1	1	1	1	1	6	2	3	1	2	7	2	6	1	1	15	3	18	Eşcar-ı Zeytin
79	13	66	13	13	66																					6	2	3	Delice Eşcarı	
32		32		..	...																								Mektum Olan	
2	1	1	1	1..	32	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kıt'at	
10	3	7	3	3	7																							1	Evlek	
64	15	49	15	15	49													1									20			Dönümta)
142	20	122	20	20	122	15												12									15	1	3	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
230	80	150	80	80	150	15												12									20	1	4	Badel İmar Hâsılatı
470		470			470																									Masarıfat-ı İmariyes
22		22			22																									Müceddeden Garsı Lazım GeleN
100		100			100																									Masarıfat-ı Garsiyesi
5		5			5																									10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
43		43			43																									Tahsisi Lazım Gelen

PELİDİLİ KARYESİ																										İsim Köyler						
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa													Yekûn	Bezmîâlem Valide Sultan Evkaf ı s.83.																		
90	89	88	87	86	85	84							83	82	81	80	79	78	77	76	75	74	73	72	71	70	69	68	67	66	Sıra Numarası	
157	453	338	1727	181	45	2087	3436						83	143	155	90	79	744	64	59	441	92	413	530	127	81	87	37	70	141	İcmal (Eşcar)	
65	186	173	1321	123	41	1723	2577						54	110	47	78	62	632	41	40	321	56	358	423	90	62	70	26	44	63	Eşcar-ı Zeytin	
92	112	165	406	58	4	364	742						29	33	17	9	17	111	20	19	120	36	50	101	37	19	17	11	18	78	Delice Eşcarı	
	55						117								91	3		1	3				5	6					8		Mektum Olan	
1	2	1	7	1	1	1	18						1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Kıf'at
							7									1	1									2		2	1			Evlek
4	56	36	100	9	5	256	337						9	16	4	6	2	92	3	3	36	4	64	56	16	7	5	1	4	9	Dönümta)	
15	100	50	400	15	5	800	1004						20	50	20	10	20	300	15	10	100	12	175	180	40	10	15	5	10	12	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)	
20	120	60	450	20	10	1000	1181						25	60	25	15	25	350	18	12	120	15	200	200	50	12	20	7	12	15	Badel İmar Hâsılatı	
340	2300	1330	1200	580	70	2500	5840						360	200	10	260	240	900	140	290	740	410	700	450	250	90	100	50	120	530	Masarıfat-ı İmarıyes	
5	20	40				150	146						10	5	3		10	30			15	8	15	10	10				10	20	Müceddeden Garsı Lazım Gelen	
30	130	260				800	840						60	30	20		50	200			100	30	100	60	50				60	80	Masarıfat-ı Garsıyesi	
1	4	8				30	30						2	1	1		2	6			3	2	3	2	2				2	4	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı	
1	6						195											3				6		3	104	1	2				Tahsisi Lazım Gelen	

BİLANCO							PELİDİLİ KARYESİ										İsim Köyler
Küplüce	Dereyi Sağır	Dereyi Kebir	Kemer merkez	Yekün	Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa Evkaf	Bezmialem Valide Sultan Evkaf	Yekün	99	98	97	96	95	94	93	92	91	Sıra Numarası
2224	187	1055	1285	1209	8656	3436	8656	229	338	295	141	221	151	1048	656	589	İsmal (Eşcar)
1911	165	915	1235	8136	5559	2577	5559	185	236	181	67	69	71	660	167	191	Eşcar-ı Zeytin
178	10	140	50	3593	2851	742	2851	44	102	114	74	122	80	384	332	398	Delice Eşcarı
135	12			262	145	117	145					29		4	57		Mektum Olan
9	2	2	12	50	32	18	32	1	1	1	1	1	1	4	3	5	Kıf'at
			1	10		10											Evlek
255	52	264	278	1242	905	337	905	36	30	5	81	49	16	90	56	56	Döntümta)
396	90	230	658	3051	2047	1004	2047	80	80	60	12	25	20	200	125	60	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
560	112	350	818	3451	2270	1181	2270	100	100	70	15	35	15	25	140	80	Badel İmar Hâsılatı
4450	320	2700	2710	2295	17118	5840	17118	340	1140	640	500	350	28	140	2360	3300	Masarıfat-ı İmarıyes
80	10	420	255	716	570	146	570	10	10	40	60	150	10	50	15	10	Müceddeden Garsı Lazım Gelen
470	30	1720	860	3610	2770	840	2770	60	130	250	200	500	10	330	10	60	Masarıfat-ı Garsıyesi
16	2	84	51	145	116	29	116	2	4	8	12	30	2	10	3	2	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
42	85	40	46	309	114	195	114			10	5			1	91		Tahsisi Lazım Gelen

BİLANCO										İsim Köyler
Pelidili	Taylieli	Kemerredmid merkez	Yekün	Pelidili	Taylieli	Bahadanlı	Karaağaç			
Karaosmanzade Sinan Efendi Vakfı	Mehmet Emin Ağa Vakfı	Hace Hanife Hanım								Sıra Numarası
8656	59	21	11282	3436	392	1475	1228			İcmal (Eşcar)
5659	46	21	8597	2577	326	756	712			Eşcar-ı Zeytin
2851	13		2393	742	66	691	516			Delice Eşcarı
145			324	117	32	28				Mektum Olan
32	1	2	49	18	1	3	2			Kıf'at
	3	3	20	10	7	2				Evlek
905	15	7	1486	337	49	102	149			Döntümte)
2047	20	10	2865	1004	122	120	245			Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
2270	80	13	3656	1181	150	185	300			Badel İmar Hâsılatı
17118		30	21110	5840	470	3920	700			Masarıfat-ı İmariyes
570		45	1223	146	22	110	180			Müceddeden Garsı Lazım GeleN
2770		100	5150	840	100	530	600			Masarıfat-ı Garsıyesi
116		9	245	29	5	22	36			10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
114		5	507	195	43		56			Tahsisi Lazım Gelen

GENEL TOPLAM					İsim Köyler
Yekûn	Karaosmanzade Sinan Efendi	Mehmet Emin Ağa	Hacı Hanife Hanım	Valide Sultan	
					Sıra Numarası
20018	8656	59	21	11282	İsmal (Eşcar)
14223	5659	46	21	8597	Eşcar-ı Zeytin
5257	2851	13		2393	Delice Eşcarı
469	145			324	Mektum Olan
84	32	1	2	49	Kıf'at
26		3	3	20	Evlek
2413	905	15	7	1486	Döntümte)
4942	2047	20	10	2865	Hâsılat-ı Hazırası (Desti)
6019	2270	80	13	3656	Badel İmar Hâsılatı
38258	17118		30	21110	Masarıfat-ı İmariyes
1838	570		45	1223	Müceddeden Garsı Lazım GeleN
8020	2270		100	5150	Masarıfat-ı Garsiyesi
370	116		9	245	10 Seneye Kadar Alınacak Hâsılatı
626	114		5		Tahsisi Lazım Gelen

Kaynak.:BOA, EV.d. 24925

**Ek 5. Edremid Kazasında Bulunan Vakıfların Hâsılat ve Masraf Üç Aylık
Muhasebe Kaydı—1280 /1864-1865 (Kasım başından Ocak sonuna kadar)**

Sıra	Vakıf Adı	Diğer gelir	Zeytinyağı geliri Gurus	Desti	Kıyye	Toplam gider içinde baçe masrafı tımar-ı eşcar	Toplam gider	Bakiye
1	Alizade Hacı Mustafa Ağanın Alizade Camiine Vakfı		47225	944	1, 5	2500	18663, 5	28561, 5
2	Alizade Hacı Mehmed Ağanın Mürizade Camii Vakfı	2050	1800	36		919	3601	249
3	Alizade Hacı Mustafa Ağanın Havranı Kebirdeki Cami Vakfı		15800	okunmuyor ²¹⁰	okunmuyor	okunmuyor	8443	7356
4	Molla Hüseyin Kerimesi Ayşe Hatunun Pazarlık Mescidi Vakfı		1500	30		250	607, 5	892, 5
5	Demirci Hacı Ali Ağanın Emir Efendi Cami Vakfı		10433	208	2	912	6365	4067
6	Nalband Hacı Ali Ağanın Hekimzade Cami Vakfı		2250	45		okunmuyor	820	1436
7	Mahmud Ağa Keimesi Saliha Hatın Cami Vakfı		1466	26	1	30	501, 5	965
8	Ümmügülsüm Hatun Kandil, Kaldırım, Vs		1500	30		250	937, 5	562, 5
9	Zeytin Köyünden Hacı Mehmed Ağanın Medineye Şart Ettiği Vakıf		4483	89	2	okunmuyor	okunmuyor	okunmuyor
10	Patatzade Mustafa Efendi Cami Vakfı	400	1333	26	2	100	800	932
11	Yabalıoğlunun İhlas Ve Hatmi Şerif Vakfı		300	6		40	109, 5	190,5
12	Ayşe Hatunun Cami Vakfı		8000	160		500	4068	3931
13	Caferin Od Meşrutası Vakfı		550	11	okunmuyor	okunmuyor	okunmuyor	okunmuyor
14	İsmi Okunmayan Vakfı		300	6		30	97, 5	202, 5
15	Hacı İbrahim Ağanın Bodur Cami Vakfı		4816	96		0	1637, 5	3179
16	Hacı Ali Ağanın Cami Vakfı	7215	22416	448	1	1500	12243	17388
17	Ayşe Hatun Vakfı		2033	40	2	300	770	1262

Kaynak:BOA, EV.d. 19233

²¹⁰ Defterde çürüme olduğundan okunanlar yazılmıştır.

Ek 6. Karesi Sancağı ve Kazaları Dâhilinde Bulunan Vakıfların Muhasebe Kayıtları—1284/1867-1868

5	4	3	2	1	Sıra
1865	1865	1865	1865	1865	Tarih
Ümmüğülsüm Hatun Vakfı	Hacı Ebubekir Camii Vakfı	Emir Efendi Camii Şerifi Vakfı	Karaosmanzade Küçük Mehmet Ağa	Karaosmanzade Küçük Mehmet	Vakıf Adı
Edremid merkez	Edremid-Havran	Edremid	Edremid	Bergama merkez	Kaza Adı
					İncir Bahçesi Mahsulü Guruş
			12691	1110	Zeytin Hâsılatı
					Desti
					Kıyye
					Fi
212	206	2650			Revganizeyd Hâsılatı Guruş
					Pare
4	4	50			Desti
53	51, 5	53			Fi
					Bahçe Sayısı
					Aşar Bedeli
30	106	450	3191	138	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Guruş)
				20	Pare
					Eşcar Vergisi Guruş
212	206	2650	12691	1110	Toplam Gelir Guruş
30	106	450	3191	138	Toplam Gider Guruş
4	4	50	0	0	Toplam Miktar Desti
0	0	0	0	0	Kıyye

11	10	9	8	7	6	Sıra
1865	1865	1865	1865	1865	1865	Tarih
Çeşme Tamir Vakfı	Hacı İbrahim'in Kokarkuyu Tamiri	Zahireci Hasan Kuyu Tamiri	Yumrukayalar'da Çeşme Tamir Vakfı	Abdulcelal Efendi Vakfı	Nasuh Bey Vakfı	Vakıf Adı
Edremid-Yenice	Edremid-merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid-havran	Edremid-Havran	Kaza Adı
						İncir Bahçesi Mahsulü Gurusu
	124					Zeytin Hâslatı
	2					Desti
	1					Kıyye
	53					Fi
530		53	318	212	1060	Revganizeyd Hâslatı Gurusu
						Pare
10		1	6	4	20	Desti
53			53	53	53	Fi
						Bahçe Sayısı
						Aşar Bedeli
130	60	15	60	32		İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Gurusu)
						Pare
						Eşcar Vergisi Gurusu
530	124	53	318	212	1060	Toplam Gelir Gurusu
130	60	15	60	32	0	Toplam Gider Gurusu
10	2	1	6	4	20	Toplam Miktar Desti
0	1	0	0	0	0	Kıyye

17	16	15	14	13	12	Sıra
1865	1865	1865	1865	1865	1865	Tarih
Kat Hacı Ahmet Ağanın Kilis	Katoğlu Hacı Mustafa Ağanın	Çeşme Vakfı	Tulumzade Hacı Mustafa Ağa	Kuyu Tamiri Vakfı	Hacı Ebubekir Camii Şerif	Vakıf Adı
Edremid havran	Edremid merkez	Edremid-havran	Edremid -havran	Edremid-zeytunlu	Edremid-merkez	Kaza Adı
						İncir Bahçesi Mahsulü Guruş
400				70	848	Zeytin Hâslatı
8				1	16	Desti
				2		Kıyye
					53	Fi
	500	1750	1060			Revganizeyd Hâslatı Guruş
						Pare
	9	35	20			Desti
		50	53			Fi
						Bahçe Sayısı
						Aşar Bedeli
150	100	300	260	60	120	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Guruş)
						Pare
						Eşcar Vergisi Guruş
400	500	1750	1060	70	848	Toplam Gelir Guruş
150	100	300	260	60	120	Toplam Gider Guruş
8	9	35	20	1	16	Toplam Miktar Desti
0	0	0	0	2	0	Kıyye

23	22	21	20	19	18	Sıra
1865	1865	1865	1865	1865	1865	Tarih
Kat İbiş Ağa Çeme Tamir	Kat Molla Hasan Vakfi	Kat Hacı Reşid Ağa Kerimesi	Kat Alemezade Hacı Mustafa	Kat Alemezade Hacı Mehmet	Kat Fatma Hatunun Çeşme Ve Camii	Vakıf Adı
Edremid-gömeç	Edremid-kerem	Edremid merkez	Edremid-havran	Edremid-merkez	Edremid merkez	Kaza Adı
						İncir Bahçesi Mahsulü Gurus
				1150	92	Zeytin Hâslatı
				23		Desti
						Kıyye
						Fi
1064	5320	1350	13583			Revganizeyd Hâslatı Gurus
			20			Pare
38	190	27	271, 5			Desti
28	28	50	50			Fi
						Bahçe Sayısı
						Aşar Bedeli
264	770	1000	2500	220	80	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Gurus)
						Pare
						Eşcar Vergisi Gurus
1064	5320	1350	13583	1150	92	Toplam Gelir Gurus
264	770	1000	2500	220	80	Toplam Gider Gurus
38	190	27	271, 5	23	0	Toplam Miktar Desti
0	0	0	0	0	0	Kıyye

28	27	26	25	24	Sıra
1865	1865	1865	1865	1865	Tarih
Kat Çilingir Hacı Hüseyin Ağa Şadırvan	Kat Çilingir Hacı Hüseyin Ağa Şadırvan	Kat Hacı Behram Karağaç Çeşmesi	Kat Beylikoğlu Halil Çeşme	Kat Ayanoglu Mustafa Vakfı	Vakıf Adı
Balkesir kazası-merkez	Balkesir kazası-merkez	Edremid -karağaç	Edremid-karağaç	Edremid-karağaç	Kaza Adı
					İncir Bahçesi Mahsulü Gurusu
3738	4859	150			Zeytin Hâsılatı
		3			Desti
					Kıyye
					Fi
			150	400	Revganizeyd Hâsılatı Gurusu
					Pare
			3	8	Desti
			50	50	Fi
					Bahçe Sayısı
					Aşar Bedeli
267			30	50	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Gurusu)
20					Pare
75					Eşcar Vergisi Gurusu
3738	4859	150	150	400	Toplam Gelir Gurusu
342	0	0	30	50	Toplam Gider Gurusu
0	0	3	3	8	Toplam Miktar Desti
0	0	0	0	0	Kıyye

34	33	32	31	30	29	Sıra
1866	1865-1866	1865	1865	1865	1865	Tarih
“”	Kat Salıha Namı Diğer Züleyha Hanım Vakfı	Ümmühan Hatun Camii Vakfı	Kat Hacı Ali Ağa Emir Efendi Camii	Kat Salıha Hatun Çeşme Ve Cisre (Köprü) Vakfı	Kat Alemezade Mustafa Ağa Vakfı	Vakıf Adı
“	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Kaza Adı
2000						İncir Bahçesi Mahsulü Guruş
						Zeytin Hâslatı
						Desti
						Kıyye
						Fi
	4250	49557	13050	1125	31500	Revganizeyd Hâslatı Guruş
						Pare
	85	1104	290	25	700	Desti
	50	44	45	45	45	Fi
	10	48	11	3	23	Bahçe Sayısı
						Aşar Bedeli
	2500	2500	1400	120	2500	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Guruş)
						Pare
						Eşcar Vergisi Gurusu
2000	4250	49557	13050	1125	31500	Toplam Gelir Gurusu
0	2500	2500	1400	120	2500	Toplam Gider Gurusu
0	85	1104	290	25	700	Toplam Miktar Desti
0	0	0	0	0	0	Kıyye

39	38	37	36	35	Sıra
1866	1866	1865-1866	1866	1865	Tarih
Kat Ülkerzade Mehmet Ağanın Cısrı (Köprü) Ve Kaldırım Tamiri Vakfı	Kat Hüseyin Bin Yahya Ve Fatma Hatun Mescidi Vakfı	Kat Ayse Hanım Kuyu Tamiri Vakfı	Kat Münevvere Hanımın Mevludu Nebi Vakfı		Vakıf Adı
Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez		Kaza Adı
					İncir Bahçesi Mahsulü Gurusu
					Zeytin Hâsılatı
					Desti
					Kıyye
					Fi
315	450	2317	8865		Revganizeyd Hâsılatı Gurusu
		20			Pare
7	10	51, 5	197		Desti
45	45	45	45		Fi
	2	2	18		Bahçe Sayısı
					Aşar Bedeli
	100	175	1200		İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Gurusu)
					Pare
					Eşcar Vergisi Gurusu
315	450	2317	8865		Toplam Gelir Gurusu
0	100	175	1200		Toplam Gider Gurusu
7	10	51, 5	197		Toplam Miktar Desti
0	0	0	0		Kıyye

45	1865-1867	44	43	42	41	40	Sıra
		1865-1866	1865-1866	1865-1866	1865-1866	1866	Tarih
		?...Vakfı	Hacı Pir Ağanın Köprü Tamiri Vakfı	Hacı Pir Ağanın Köprü Tamiri Vakfı	Fatma Hatun Çeşme Tamiri Vakfı Ve Camii	Kat Ayşe Hatun Mescid Vakfı	Vakıf Adı
Edremid merkez		Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid merkez	Edremid-merkez	Edremid merkez	Kaza Adı
							İncir Bahçesi Mahsulü Guruş
8000							Zeytin Hâsılatı
							Desti
							Kıyye
							Fi
		260	676	364	2340	315	Revganizeyd Hâsılatı Guruş
							Pare
		5	13	7	45	7	Desti
		52	52	52	52	45	Fi
9						1	Bahçe Sayısı
							Aşar Bedeli
		30	130	114	227	64	İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Guruş)
					20		Pare
							Eşcar Vergisi Guruş
8000		260	676	364	2340	315	Toplam Gelir Guruş
0		30	130	114	227	64	Toplam Gider Guruş
0		5	13	7	45	7	Toplam Miktar Desti
0		0	0	0	0	0	Kıyye

	47	46	Sıra
	1867	1868	Tarih
Toplam	Ahmet Paşa Cami Ve İmareti Vakfı	Kan Demirci Hacı Ali Ağanın Emir Efendi Camii Vakfı	Vakıf Adı
	Bergama	Nere	Kaza Adı
			İncir Bahçesi Mahsulü Guruş
41232		8000	Zeytin Hâsılatı
53			Desti
3			Kıyye
106			Fi
145802			Revganizeyd Hâsılatı Guruş
40			Pare
3247			Desti
1390,5			Fi
136		9	Bahçe Sayısı
52618	52618		Aşar Bedeli
21443			İmar Ve Tımar Ve Sürme Ve Temizlik Masrafı (Guruş)
60			Pare
75			Eşcar Vergisi Guruş
241652	52618	8000	Toplam Gelir Guruş
21518	0	0	Toplam Gider Guruş
3300	0	0	Toplam Miktar Desti
3	0	0	Kıyye

Kaynak: BOA, EV.d. 16591

**Ek 7. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'ne Mülhak Karesi Sancağı Dâhilindeki
Edremid Kazalarındaki Vakıfların Varidat ve Masarifatı, 1286-1287/1869-1871**

Sıra no	Kazası	Yılı	Vakfı	Zeytin hâsılatı Guruş	Pare	Toplam gider Guruş	Pare	Toplam gider içinde bahçe harcamaları	Açıklama
1	Edremit, Edremit kasabası	1286 Şubat-1287 Mart	Semaçıkızı Emine Hatun Çeşme Vakfı	525		259		40	
2	Edremit, Çorak karyesi	1286 Şubat-1287 Mart	Emir Ali'nin Kemer Kazasında Çeşme Vakfı	1330		496		100	
3	Edremid, Edremid kasabası	1286 Şubat-1287 Mart	...Yorgi'nin Gelibolu'daki Vakfı	350		233		40	
4	Edremid, Edremid kasabası	1285 mart-1286 Şubat	Seyyid Mustafa Çelebi Çarşı Mescidi Vakfı	1100		442		80	1285 yılı hâsılatı 400 1286 yılı hâsılatı 700 guruş sonra harcamalar içerisinde 1285 yılı tımar zeytin 40 guruş 1286 yılında yine aynı
5	Edremid, Edremid kasabası	1285 mart-1286 Şubat	Hanoğlu Kerimesi Emine Hanımın Hekimzade Camii Vakfı	97	20	72	20	10	
6	Edremid, Kadı köyü	1286	Muhittin Hazretlerinin Türbe Vakfı	525		276		60	
7	Edremid, Çorak köyü	1286	Şeytanoğlu Hasan Ağa Çeşme Tamiri Vakfı	1400		500		160	40 desti -1400 (1 desti 35 guruş eder)
8	Edremid, Edremid kasabası	1286	Sarı Hacı Hasan'ın Çeşme Vakfı	140		65		20	
9	Edremid, Edremid kasabası	1286	Ayşe Hatunun Gazi Celal Mescidi Vakfı	525		243		80	
10	Edremid, Tuzcu Murat mah.kain	1286	Hacı Ahmed Ağa Yünak Çeşme Ve Kaldırımvakfı	350		220		60	
11	Edremid, Edremid kasabası	1286	Nalbant Hacı Halil Ağa Camii Vakfı	595		324	20	150	
12	Edremid, edremid kasabası	1285-86	Patatzade Mustafa Efendi Camii Vakfı	1160				120	600—1285-560 1286—
13	Edremid kasabası, Edremid kazası	1286	Züleyha Hatun Hekimzade Yusuf Sinan Efendi Camii	600		320	13	60	
14	Edremid kazası, Edremid kasabası	1285-1286	Hacı Osmanoglu Hacı Hasan Ağa Dedeler Camii Vakfı	297	20	149	10	80	1285-75 1286-222gurus 20 pare

Sıra no	Kazası	Yılı	Vakfı	Zeytin hâsılatı Guruş	Pare	Toplam gider Guruş	Pare	Toplam gider içinde bahçe harcamaları	Açıklama
15	Edremid kazası, Edremid kasabası	1286	Ümmühan Hatun Mahkeme Camii Şerifi Vakfı	1750		685		180	
16	Edremid kazası, edremid kasabası	1286	Ümmügülsüm Hatun Bodur Camii Şerifi Kandiilleri	2800		1481	20	550	2800 gurus 80 destı (destısı 35 gurus)
17	Edremid kasabası Edremid kazası	1286	Nalbant Hacı Halil Ağa Hekimzade Camii Şerifi Vakfı	1545		949		500	
18	Edremid Soğanıyemez mahallesi	1286	Mustafa Çelebi 'Nin Mescid Vakfı	770				100	
19	Edremid kazası edremid kasabası	1286	Demirci Hacı Ali Ağanın Camii Vakfı	11900		6791		1215	11900 gurus 340 destı
20	Edremid kazası edremid kasabası	1286	Ayşe Kadının Camii Şerif Vakfı	7525		4255		500	7525 gurus destı 215
21	Edremid kazası, Tuzcu murat mahallesi	1286	Alemizade Hacı Mustafa Ağanın Camii Vakfı	28000		15250		2426	28000-800 destı
22	Edremid-küre karyesi	1285	Kargalı Hacı Mehmet Ağanın Kuyu Çeşme Tamiri Vakfı	600		247	20	50	600-12 destı (destısı 50 gurus)
23	Edremid kazası edremid kasabası	1285	Çakır Emine Hatun Gazi Celal Mescid Minare Kandil Ve Yunak Tamiri vakfı	450		375		80	450 gurus 9 destı
24	Edremid – Havranı kebir	1285	Tahracı Hasan Ağa Kuyu Tamiri Vakfı	66	20	44		10	
25	Edremid-Frenk karyesi	1285	Frenk Karyesinde Camii Şerifin Kandil Vakfı	600		480			600 gurus 12 destı—bahçe masrafı yok
26	Edremid – Edremid kazası	1285	Gazi Celal Camii Şerifi Kandilli Vakfı	300		150		50	300 gurus 6 destı
27	Edremid – edremid kazası	1285	Hacı Piri Ağanın Şehir Köprüsü Tamiri Vakfı	500				50	
28	Edremid havranı kebir karyesi	1285	Nasuh Beyin Mevliti Şerif Kıratına Meshud Vakfı	1416	20	816	20	338	Tımarı zeytin 160 Tathiri orman 128 Masarısı aşılak 50
29	Edremid Temaşalık karyesi	1285	Zambaoğlu Hacı Mustafa İ'tamı Taam (Yemek Yedirme) Vakfı	200		90		30	
	TOPLAM			67416	80	35212	123	7139	

Kaynak:BOA, EV.d.18968

Ek 8. Bezmiâlem Vakıflarından Edremid ve Civarında Gümüşgerdanoglu Mihalaki Taahhüdü ile Keşanlı Kostaki Uhdesinde Bulunan Zeytinlik ve Mengenelerin Mahallince İdare Olunan (1281/1283/1864-1865) Hâsılat ve İrsalatıyla Bakiyesinin Mikdarı

	Kıyye	Dirhem	
1281 hâsılatı	30024	49, 5	
1282 hâsılatı	34764	100	
Yekûn	64788	149, 5	
Evkâf-ı Hümâyûn hazinesine 3 defada gönderilen zeytinyağı miktarı: 1.taksit. 10 Temmuz 1283. Cundalı Çalık Yorgi Kapudan yediyle Hamidiye anbarına teslim edilen 19610 kıyye 2.taksit. 15 Ağustos 1283. 20271 kıyye, 100 dirhem 3.taksit. 25 Mayıs 1284. İştiraki sefinesiyle. 20178 kıyye, 300 dirhem	60.060		
Kalan	4728	149,5	
Kiracılar mültezime, mengeneden poliçe tabir olunur tortulu ahuryağı verilmek üzere ihale kılınmış ise de Evkaf hazinesine gönderilen 60.060 kıyye zeytinyağı Lepanta olarak gönderildiğinden icab eden farkiyye ve dereciyye ve iskele nakliyesi için mahalli meclis tarafından satılan (tüccara satılmış)	2543	300	2543 kıyye 300 dirhem. Esmanı (bedeli) 17418 kuruş, 10 pare.
Kalan	2148	249, 5	
4 Müstecirlerden tahsil edilemeyen	441	65	
Kalan	1743	184, 5	
İşbu revgan-ı zeyt lepante farkiyesi için tenzil kılınan	67	184, 5	
Kalan	1676		

Yukarıda adı geçen vakıflardan zikrolunan zeytinlik ve mengeneler ile merhum Karaosmanzade ve mülhakatı evkaf-ı şerifesinden Karesi sancağında bulunan zeytinliklerin 1283 senesine mahsuben talibi bulunmamasından dolayı kezalik mahallince idare yani emaneten idare olunan hâsılat ve irsalatıyla bakiyesinin mikdarı.

Hâsılat Lepanta zeytinyağı

1283 yılı hâsılatı	Kıyye	Dirhem
Bezmiâlem valide sultan vakfı	37137	
Karaosmanzade vakfı mülhakatı der-kaza-ı Edremid, Kemeredremid, Emrudabad	6821	100
Mezkûr yağlardan Emrudabad nahiyesinde bulunan 63 desti 1 kıyyeden maadası 3 ü bir desti addolunur edremidi kebir kıyye itibariyle ihale olunmuş idüğünden beher senede 100 dirhem fazlası mukaddema mahallince hesap olumuş idüğü Karesi evkaf muhasebecisi Refetlü Kemal beyin marifetiyle biddetkik tebeyyün edüb zam olunan	1205	

Açıklama: Valide sultan vakfından. 1031 kıyye, 200 dirhem Karaosmanzade Vakfından 173 kıyye, 200 dirhem Toplam 1205		
Toplam	45163	100
Karaosmanzade vakfından Bergama ve Çandarlı dâhilinde bulunan zeytinliklerin icar bedeli (kira) olup, Edremid iskelesine gönderilmek üzere ilave olunan	4750	
Toplam	49913	100
Evkâf-ı Hümâyuna iki defada irsal olunan revgan-ı zeyt miktarı Açıklama: Defa.21 Eylül 1284. Foti Toodri kapudan sefinesiyle 20479 kıyye 200 dirhem Defa. 28 Teşrinievvel 1284. Ayvalıklı Gunat bazarganın sefinesiyle 22111 kıyye 100 dirhem Toplam 42590 kıyye 300 dirhem	42590	300
Kalan	7322	200
Zeytinlik ve mengenelerin müzayede ve ihalesinde memurlarının bargir ücreti ve saireleri için satılan 481 kıyye, Esmâni 2605 guruş, 25 pare	481	
Kalan	6841	200
İsimleri yazılı 5 nefer müstecirlerden tahsili mümkün olmayan-bakaya kalan	450	282, 5
Kalan	6390	317, 5

Revganizeyd hâsılatı

Yıllar	Kıyye	Dirhem	Guruş	Pare
1281-82 hâsılatı	64788	149, 5		
1283 hâsılatı	49913	100		
Yekûn	114701	249, 5		
İtfâ yapılan tüm ödemeler ile+bakaya kalanlar	106634	332		
Kalan 1281 senesi hâsılatından kalan 1676 1283 senesi hâsılatından kalan 6366 Toplam 8066	8066	317, 5	45028	38
Karesi vakıf muhasebecisi Kemal beyin 1286 ve 1287 yıllarında evkaf hazinesine gönderdiği miktar +irsaliye masrafı			34450	18
Kalan			10578	20
Tenzilat (evkaf muhasebecisine aid ez-gayri tenkîh..)			6478	20
Kalan			4100	
Müstecirlerden hasan çavuş zimmetinde kalan miktar. Hasan çavuş isticar ettiği zeytinliklerden zarar etmiş olduğu, defatan tediyesine muktedir olmadığı, mahalli meclis marifetiyle 1287 senesinden itisaren 4 senede ifa etmek üzere taksit ve sened ve kefalete rabt olunduğu.				

Kaynak:BOA, EV.d. 19495

Ek 9. Evd. 19495: Edremid ve Kemer havalisinde bulunan Bezmiâlem Valide Sultan Evkâfı ve Kara Osmanzade Hacı Hüseyin Ağa ve mülhakatı Evkâfı'nın zeytinlik ve mengenelerinin hâsılat ve irsâlâtıyla bakiyesinin miktârı-1283/1866-1867

Bezmiâlem Valide Sultan Evkâfı ve Kara Osmanzade Hacı Hüseyin Ağa ve mülhakatı Evkâfı'nın zeytinlik ve mengenelerinin hâsılat ve irsâlâtıyla bakiyesinin miktârı-1283/1866-1867

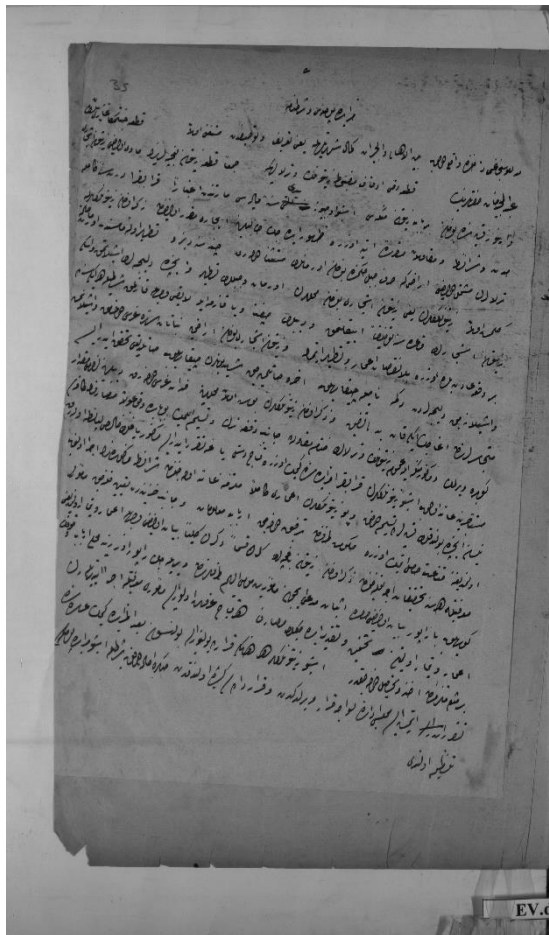
Yıl	Hâsılat	Irsâlât	Bakiye
1283	...	...	...
1284	...	...	...
1285	...	...	...
1286	...	...	...
1287	...	...	...
1288	...	...	...
1289	...	...	...
1290	...	...	...
1291	...	...	...
1292	...	...	...
1293	...	...	...
1294	...	...	...
1295	...	...	...
1296	...	...	...
1297	...	...	...
1298	...	...	...
1299	...	...	...
1300	...	...	...

Bakiye

...

[illegible]

[illegible]

Ek 13. T.C. Sayıştay Başkanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Döner Sermaye İşletmesi 2014 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu

BULGU 1: Vakıflar Genel Müdürlüğü Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü'nün Aylık Gayri Safi Hâsılatı Üzerinden Alınan Hazine Payı Oranı Sebebiyle işletmenin Kuruluş Amacına Uygun Biçimde hizmet vermesinin Mümkün Olamaması.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü'nün aylık gayri safi hâsılatı üzerinden alınan Hazine Payı oranı sebebiyle işletmenin kuruluş amacına uygun biçimde hizmet vermesinin mümkün olmadığı ve vakıfların vakfiyelerinde yer alan şartların yerine getirilmesini etkilediği tespit edilmiştir. 2 Mayıs 1920 yılında "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" çıkartılarak 11 kişilik İcra Vekilleri Heyetine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de alınarak vakıf işleri bu Vekâlet tarafından yürütülmüştür. Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin 3 Mart 1924 gün ve 429 sayılı Yasa ile kaldırılmasıyla görevleri Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü, 27.08.1940 tarihli ve 4598 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 21.08.1940 tarih ve 3913 sayılı Vakıf Memba Suları ile Orman ve Zeytinliklerin İşletilmesi Hakkındaki Kanuna göre kurulmuştur. Bu Kanun 21.05.1970 tarih ve 1262 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bir Fıkra ve Ek Maddelerle Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanunla yürürlükten kaldırılmış ancak, söz konusu Kanunun geçici 2 nci maddesinde, şirket ve işletmeler kuruluncaya kadar mevcut işletmeler hakkında 3913 sayılı Kanun, ek ve değişiklikleri hükümlerinin uygulanmasına devam olunacağı belirtilmiş, ancak süregelen zamanda yeni bir düzenleme yapılmadığından, bu güne kadar mevcut işletmeler hakkında 3913 sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerinin uygulanmasına devam edilmiştir. Halen Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü, 21.08.1940 tarih ve 3913 sayılı Vakıf Memba Suları ile Orman ve Zeytinliklerin İşletilmesi Hakkındaki Kanun, 5737 sayılı T.C. Sayıştay Başkanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü

Döner Sermaye İşletmesi 2014 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu 50 Vakıflar Kanunu ve Döner Sermaye İşletmeleri hakkındaki mevzuata göre faaliyet ve işlemlerini sürdürmektedir.

Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri Döner Sermaye İşletme Müdürlüğünün 3913 ve 5737 sayılı Kanunlara göre faaliyet alanları şunlardır;

- 1) Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait zeytinliklerle narenciye ve meyve bahçelerini ticari esaslar dairesin de işletmek ve bu ağaçların her türlü zira bakımını yapmak.
- 2) Zeytinliklerden elde ettiği veya üreticiden satın aldığı, zeytin ve zeytinyağını işlemek ve bunların satışını yapmak.
- 3) Zeytin ve zeytinyağını işlemek için meclis kararı ile fabrika, arazi, orman ve zeytinlik kiralamak.
- 4) Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup üçüncü şahıslara kiraya verilen zeytinliklerin takip ve kontrolünü yapmak.
- 5) 5737 Sayılı Kanun'a göre Vakıfların bağışlarını belgelemekte kullandıkları bağış, tahsilat ve gider makbuzlarının Türkiye genelinde 25 Vakıflar Bölge Müdürlüğüne basımı ve satışını yapmak.

Yukarıdaki maddelerden de görüleceği üzere İşletme Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğünce idare edilen ve mülkiyetleri Mazbut Vakıflara ait olan zeytinliklerinin ticari esaslara göre işletilmesi için kurulmuş ve halen Döner sermayeli bir işletme olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Daha önce Ayvalık'ta faaliyetlerine devam eden Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü; Bugün Balıkesir İli, Edremit İlçesi Havran yolunun 2. kilometresinde 58.180 m2 alan üzerine 1990 yılında inşa edilmiş yerinde faaliyet göstermektedir. Yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğüne, mülkiyeti tarihten gelen mazbut vakıflara ait vakıf zeytinliklerin tamamı işletme müdürlüğüne kiralanmış ve işletme müdürlüğü tarafından ticari olarak işletilirken, 2004 yılından itibaren imara açık alanlar hariç yaklaşık %80'lik kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğünce üçüncü şahıslara kiraya verilmiştir. Kiraya verilmeyen zeytinlikler ise Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından işletilmektedir. İşletme Müdürlüğü, mevcut durumda güneyde Bergama ve kuzeyde Küçükkuyu'ya kadar uzanan 145 km'lik kıyı şeridinde yer alan 16.414.326, 00 m2 sahalı 1.733 parça zeytinlikte 189.306 adet zeytin ağacının tarımsal ve fiziki kontrolünü yapmaktadır.

İşletme Müdürlüğü; Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından işletilen zeytinliklerden satın alınan zeytinleri veya dışarıdan satın alınan, fason yaptırılan zeytin ve diğer zeytin ürünleri (zeytin- zeytinyağı çeşitleri, zeytinyağı sabun çeşitleri) ile bal vb. diğer ürünleri işleyerek idareye bağlı değişik yerlerdeki (Edremit merkez, İstanbul, Bursa, Ankara, Antalya) satış noktalarında satarak gelir elde etmektedir. İşletmenin kuruluş amacı ve işleyişine bakıldığında hem bir döner sermaye olarak mali mevzuattaki yükümlülüklerinin bulunduğu hem de bir ticari işletme olarak kurumlar vergisine de tabi olduğu görülür.

İşletmenin aylık gayri safi hâsılatından genel bütçeye aktarılacak miktara esas oran, 17 Sıra No'lu Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Tebliği uyarınca %15 olarak belirlenmiştir. Bu oran, işletmenin tahsil edilmiş olsun / olmasın bir ay içinde tahakkuk eden her türlü mal satış hâsılatı, her türlü hizmet satış gelirleri, faiz ve diğer gelirleri üzerinden alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle hazine payı işletmenin brüt geliri üzerinden hesaplanarak alınmaktadır. Bu oran hâsılatın elde edilmesi için yapılan harcamalar düşüldükten sonra, işletme karının yaklaşık %40'ına varan bir orana denk gelmektedir. İşletmenin 2014 yılı Geçici Mizan'ında 742.593, 59 TL tutarında bir miktarın Hazine Payı olarak ayrıldığı görülebilir.

Örneğin; bir işletmenin bu pay oranında kurumlar vergisi vermesi için yaklaşık 3.750.000 TL kar elde etmesi öngörülebilir. Bu oranda bir kar elde etmek için normal ticari faaliyetle iktisap eden bir işletme cirosunun 40.000.000 TL civarında olması beklenir ki bu durum 2014 yılı Geçici Mizan'ında 750.893,15 TL zarar eden bir kurum için pek mümkün görünmemektedir. Kaldı ki İşletme ayrıca Kurumlar Vergisi mükellefidir. Diğer yandan, İşletme'nin Hazine Payı ile mükellef kılındığı 17 Sıra No'lu Tebliğ yayımlandıktan sonra 5234 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Geçici 1. Maddesinde 28.3.2007 tarihinde 5615 Sayılı Kanun ile yapılan "Aylık gayrisafi hâsılatırat kaydedilecek oranı, itibariyle %1'e kadar indirmeye Maliye Bakanı yetkilidir." şeklindeki değişiklik neticesinde aylık gayri safi hâsılatlarından kaydedilecek irat oranının %1'e dek düşürülmesi mümkün olmuştur. Ardından 26.01.2011 tarih ve 01126 sayılı Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü yazısı ile tüm üniversitelerin döner sermayeli işletmelerinden alınan hazine payı %1'e indirilmiştir. Bu süreçle beraber üniversiteler ek ödemelerin personele dağılımını öngören düzenlemeleri yeniden çıkarmışlardır. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı Kamu

Hastaneleri Kurumuna bağılı hastanelerden de %1 oranında hazine payı alınırken Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğünden %15 oranında hazine payı alınmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde bulunan taşınmazların hukuki statüleri tarihsel arka planıyla beraber değerlendirildiğinde; bir yandan İşletme'nin kuruluş ve yürütme amaç ve hedeflerine bakıldığında oldukça yüksek olan bu payın düşürülmesinin İşletmenin verimliliği ve karlılığı bakımından elzem olduğu görülür. Diğer yandan ilgili Hazine Payı'nın düşürülmesi ile beraberinde kalan miktarın personele ödenmesi değil, ilgili Genel Müdürlük bütçesinde yer alacağı ve vakıf geliri olarak vakfedenlerin istekleri doğrultusunda kullanılacağı ve vakfiye şartlarının yerine getirilebileceği hususu da gözden kaçırılmamalıdır. Mazbut vakıflar fiili ve hukuki sebeplerle devletin el koyduğu, idaresi bir makama ya da vakfedenlerin fer'ilerinden başkalarına bırakıldığı, fiilen hayrî bir hizmeti kalmadığı için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vesayeti altına alınan, özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişiler olduklarından, bu vakıfların yönetim ve temsilleri, hukuki statülerinin korunarak yaşatılmaları amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresindeki taşınmazların tamamı mazbut vakıflara aittir. Söz konusu taşınmazlar; Vakıflar Genel Müdürlüğünün mülkiyetinde olmayıp, asıl olarak özel mülkiyetten gelmekte ve tapuda ilgili vakıfların adına yer almaktadırlar. Genel Müdürlük bu taşınmazları değerlendirerek elde edilen gelirler ile bu vakıfların vakfiyelerinde yer alan hayır, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları ile hizmetleri yerine getirmektedir. Söz konusu Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğü de mazbut vakıflara ait taşınmaz gelirleri ile kurulmuştur. İşletme zararları ise yine mazbut vakıf gelirlerinden karşılanmaktadır. Alınan bu hazine payı işletme zararlarını daha da artırmaktadır. Kaynağı özel mülkiyet olan bu vakıf taşınmaz gelirleriyle kurulan işletme müdürlüğünden pay alınması vakıfların vakfiyelerinde yer alan şartlara aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca hazine payının alınması vakıfların vakfiyelerinde yer alan şartların yerine getirilmesini engellemektedir.

Vakfedilen zeytinliklerin mahsullerinin değerlendirilmesi ve korunması amacıyla kurulan işletmenin döner sermaye şeklinde kurumsallaşması yasal bir zorunluluk olup, piyasa şartlarında faaliyet gösterdiği için yalnızca ticari bir işletme gibi değerlendirilmemesi gerekmektedir. Vakfedenlerin, vakıf gelirlerinin ne şekilde harcanacağı konusunda vakıf senetlerinde hükümler bulunmaktadır. Zeytinliklerin

gelirlerinin vakıf senetlerine uygun biçimde kullanılamamasının manevi mesuliyetinin mucip olduğu da ortadadır.

Kamu idaresi cevabında; Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğünün mülkiyeti mazbut vakıflara ait taşınmaz gelirleri ile kurulduğu, işletmenin faaliyetlerine devam ederken hazineden herhangi bir kaynak kullanmadığı, her yıl ödenen hazine payının işletmenin rekabet gücünün zayıflamasına neden olduğu belirtilerek Hazine payının % 1'e indirilmesi hususunda 2013 yılında Maliye Bakanlığına yazı yazıldığı ve Bakanlıklar düzeyinde şifai görüşmeler yapıldığı ancak herhangi bir sonuç alınmadığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Hazine payının % 1'e indirilmesi hususunda 2013 yılında Maliye Bakanlığına yazmış olmakla birlikte daha sonraki yıllarda söz konusu ile ilgili herhangi bir çalışma yapmamıştır. Kurum tarafından yapılacak çalışmaların izlenmesi yerinde olacaktır.

Öneri:

Hazine payının %1' e indirilmesi konusunda Maliye Bakanlığı ve Başbakanlık nezdinde yazılı ve şifai girişimlerde bulunulması önerilir.

EK 14. Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Muhasebe Kayıtları

Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü; günümüzde 2008’de çıkarılan 5737 nolu Vakıflar Kanuna bağımlı olarak faaliyetine devam etmektedir. Müdürlük Döner sermayeli bir kamu işletmesi olarak faaliyet göstermektedir. Elde edilen ürünler İstanbul’da sekiz, Antalya bir, Bursa bir, Ankara iki, Balıkesir Edremit’de bir olmak üzere toplam 13 adet satış mağazasında satılmaktadır. Bu satış gelirlerinin yaklaşık %40’ı İstanbul Eminönü şubesinden elde edilmektedir.²¹¹

Sayıştay raporunda²¹² görüldüğü üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü Hazine payının %1’e indirilmesi tavsiyesi verilmiş ancak 2017’de verilen oran hala %15’de kalmıştır. Örneğin 2017 senelik toplam geliri; 12.450.000 tl olmuştur, ancak her ay brüt gelirinin %15’lik kısmını Hazine payı olarak Maliye bütçesine vermiştir. Ayrıca Vakıf çalışanları olduğu için işçi ücretleri özel işletmelere göre daha yüksektir. Dolayısıyla maliyeti yüksek olduğu için karı düşüktür. Devlete de verdiği bir ödeme vardır. Bu durum da maliyeti daha da yüksek kılmaktadır ²¹³

Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri Döner Sermaye İşletmesi Bilançosu 2014

AKTİF		PASİF	
Dönen Varlıklar	3.335.825, 90	3 Kısa Vadeli Yabancı	482.408, 91

²¹¹ Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü, 2012 Raporları

²¹² T.C. Sayıştay Başkanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Döner Sermayesi İşletmesi 2014 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu:“İşletmenin aylık gayri safi hâsılatından genel bütçeye aktarılacak miktara esas oran, 17 Sıra No’lu Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Tebliği uyarınca %15 olarak belirlenmiştir. Bu oran, işletmenin tahsil edilmiş olsun / olmasın bir ay içinde tahakkuk eden her türlü mal satış hâsılatı, her türlü hizmet satış gelirleri, faiz ve diğer gelirleri üzerinden alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle hazine payı işletmenin brüt geliri üzerinden hesaplanarak alınmaktadır. Bu oran hâsılatın elde edilmesi için yapılan harcamalar düşüldükten sonra, işletme karının yaklaşık %40’ına varan bir orana denk gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün mülkiyetinde bulunan taşınmazların hukuki statüleri tarihsel arka planıyla beraber değerlendirildiğinde; bir yandan İşletme’nin kuruluş ve yürütme amaç ve hedeflerine bakıldığında oldukça yüksek olan bu payın düşürülmesinin İşletmenin verimliliği ve karlılığı bakımından elzem olduğu görülür. Diğer yandan ilgili Hazine Payı’nın düşürülmesi ile beraberinde kalan miktarın personele ödenmesi değil, ilgili Genel Müdürlük bütçesinde yer alacağı ve vakıf geliri olarak vakfedenlerin istekleri doğrultusunda kullanılacağı ve vakfiye şartlarının yerine getirilebileceği hususu da gözden kaçırılmamalıdır. Kamu idaresi cevabında; Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme Müdürlüğünün mülkiyeti mazbut vakıflara ait taşınmaz gelirleri ile kurulduğu, işletmenin faaliyetlerine devam ederken hazineye herhangi bir kaynak kullanmadığı, her yıl ödenen hazine payının işletmenin rekabet gücünün zayıflamasına neden olduğu belirtilerek Hazine payının % 1’e indirilmesi hususunda 2013 yılında Maliye Bakanlığına yazı yazıldığı ve Bakanlıklar düzeyinde şifai görüşmeler yapıldığı ancak herhangi bir sonuç alınamadığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Hazine payının % 1’e indirilmesi hususunda 2013 yılında Maliye Bakanlığına yazmış olmakla birlikte daha sonraki yıllarda söz konusu ile ilgili herhangi bir çalışma yapmamıştır. Kurum tarafından yapılacak çalışmaların izlenmesi yerinde olacaktır. Öneri: Hazine payının %1’ e indirilmesi konusunda Maliye Bakanlığı ve Başbakanlık nezdinde yazılı ve şifai girişimlerde bulunulması önerilir. “²¹²

²¹³ Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Raporları

AKTİF		PASİF	
		Kaynaklar	
10 Hazır Degerler	316.823,40	32 Ticari Borçlar	323.366, 62
102 Bankalar Hesabı	316.823,40	320 Satıcılar Hesabı	298.791, 97
12 Ticari Alacaklar	415.899, 93	326 Alınan Depozito Ve Teminatlar Hesabı	24.574, 65
120 Alıcılar Hesabı	48.775, 83	33 Diğer Alacaklar	3.194, 06
123 Banka Kredi Kartlarından Alacaklar Hesabı	367.124,10	335 Personele Borçlar Hesabı	1.960,83
128 Şüpheli Ticari Alacaklar Hesabı	141.882, 69	336 Diğer Çesitli Borçlar Hesabı	1.233,23
129 Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı Hesabı (-)	-141.882, 69	34 Alınan Avanslar	13, 58
13 Diğer Alacaklar	20.174, 67	340 Alınan Sipariş Avansları Hesabı	13, 58
135 Personelden Alacaklar Hesabı	14.918, 58	36 Ödenecek Diğer Yükümlülükler	148.495,49
136 Diğer Çesitli Alacaklar Hesabı	5.256, 09	360 Ödenecek Vergi Ve Fonlar Hesabı	35.327,29
15 Stoklar	2.572.023, 70	361 Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri Hesabı	6.435,19
150 İlk Madde Ve Malzeme Hesabı	200.106,49	362 Ödenecek Döner Sermaye Yükümlülükleri Hesabı	106.255, 67
151 Yarı Mamuller - Üretim Hesabı	1.535.020,63	369 Ödenecek Diğer Yükümlülükler Hesabı	477,34
152 Mamuller Hesabı	354.898, 92	38 Gelecek Aylara Ait Gecikmeler Ve Gider Tahakkukları	3.415, 91
153 Ticari Mallar Hesabı	169.271,25	381 Gider Tahakkukları Hesabı	3.415, 91
157 Diğer Stoklar Hesabı	312.726,41	39 Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Hesabı	3.923,25
19 Diğer Dönen Varlıklar	10.904,20	397 Sayım Ve Tesellüm Fazlaları Hesabı	3.923,25
190 Devreden Katma Deger Vergisi Hesabı	399,43	4 Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	9.632.193, 82
193 Peşin Ödenen Vergi Ve Fonlar Hesabı	1.594,48	42 Ticari Borçlar	487.319,30
197 Sayım Ve Tesellüm Noksanları Hesabı	8.910,29	429 Diğer Ticari Borçlar Hesabı	487.319,30
22 Ticari Alacaklar	1.742, 05	436 Diğer Çesitli Borçlar Hesabı	8.961.285,33
226 Verilen Depozito Ve Teminatlar Hesabı	1.742, 05	47 Borç Ve Gider Karşılıkları	183.589,19
25 Maddi Duran Varlıklar Hesabı	109.022, 07	472 Kıdem Tazminatı Karşılığı	183.589,19
253 Tesis, Makine Ve Cihazlar Hesabı	789.597, 74	5 Öz Kaynaklar	-6.639.531,41
254 Taahhütler Hesabı	19.253, 59	50 Ödenmiş Sermaye	1, 50
255 Demirbaşlar Hesabı	675.948,28	500 Sermaye Hesabı	1, 50
257 Birikmiş Amortismanlar Hesabı (-)	-1.375.777, 54	54 Yedekler	816.726,38
26 Maddi Olmayan Duran	5.180, 02	549 Özel Fonlar Hesabı	816.726,38

AKTİF		PASİF	
Varlıklar			
260 Haklar Hesabı	17.996, 07	58 Geçmiş Yıllar Zararları	-6.795.891,45
268 Birikmiş Amortismanlar Hesabı (-)	-12.816, 05	580 Geçmiş Yıllar Zararları Hesabı (-)	-6.795.891,45
28 Gelecek Yıllara Ait Giderler Ve Gelir Tahakkukları	23.301,28	59 Dönem Net Karı/Zararı	-660.367, 84
28 Gelecek Yıllara Ait Giderler Ve Gelir Tahakkukları	23.301,28	59 Dönem Net Karı/Zararı	-660.367, 84
280 Gelecek Yıllara Ait Giderler Hesabı	23.301,28	591 Dönem Net Zararı Hesabı (-)	-660.367, 84
Toplam	3.475.071,32	Toplam	3.475.071,32

AYVALIK VAKIF ZEYTİNLİKLERİ DÖNER SERMAYE İŞLETMESİ GELİR TABLOSU

	2014	2013
A- BRÜT SATISLAR	5.788.266,23	4.165.756, 93
1- Yurt İçi Satışlar	5.770.254,43	4.081.254,24
2- Yurt Dışı Satışlar	0, 00	0, 00
3- Diğer Gelirler	18.011, 80	84.502, 69
B- SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	87.659,47	77.743,47
1- Satıştan İadeler (-)	5.905, 90	675, 52
2- Satış İskontoları (-)	81.753, 57	77.067, 95
3- Diğer İndirimler (-)	0, 00	0, 00
C- NET SATIŞLAR	5.700.606, 76	4.088.013,46
D- SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	3.618.169,35	2.652.280,64
1- Satılan Mamüller Maliyeti (-)	3.125.849, 56	2.284.061, 62
2- Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-)	415.485,29	360.443,12
3- Satılan Hizmet Maliyeti (-)	0, 00	0, 00
4- Diğer Satışların Maliyeti (-)	76.834, 50	7.775, 90
BRÜT SATIS KARI ve ZARARI	2.082.437,41	1.435.732, 82
E- FAALİYET GİDERLERİ (-)	2.753.809,42	2.193.296,31
1- Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	0, 00	0, 00
2- Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	558.460,73	365.240,80
3- Genel Yönetim Giderleri (-)	2.195.348, 69	1.828.055, 51
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	-671.372, 01	-757.563,49
F- DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR ve KARLAR	43.978,49	38.688,23
1- Faiz Gelirleri	36.958, 55	21.726, 51
2- Konusu Kalmayan Karşılıklar	0, 00	0, 00
3- Menkul Kıymet Satış Karları	0, 00	0, 00
4- Kambiyo Karları	0, 00	0, 00
5- Reeskont Faiz Gelirleri	0, 00	0, 00
6- Diğer Olağan Gelir ve Karlar	7.019, 94	16.961, 72
G- DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER ve ZARARLAR (-)	72.378, 60	0, 00
1- Karşılık Giderleri (-)	72.378, 60	0, 00

	2014	2013
2- Menkul Kıymet Satış Zararları (-)	0, 00	0, 00
3- Kambiyo Zararları (-)	0, 00	0, 00
4- Reeskont Faiz Giderleri (-)	0, 00	0, 00
5- Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)	0, 00	0, 00
OLAGAN KAR VEYA ZARARLAR	-699.772,12	-718.875,26
H- OLAĞANDISI GELİR ve KARLAR	64.242,40	244,38
1- Önceki Dönem Gelir ve Karları	0, 00	210,39
2- Diğer Olagandısı Gelir ve Karlar	64.242,40	33, 99
I- OLAĞANDISI GİDER ve ZARARLAR (-)	24.838,12	32.262,27
1- Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları (-)	0, 00	0, 00
2- Önceki Dönem Gider ve Zararları (-)	0, 00	0, 00
3- Diğer Olagandısı Gider ve Zararlar (-)	24.838,12	32.262,27
DÖNEM KARI VEYA ZARARI	-660.367, 84	-750.893,15
J- DÖNEM KARI VERGİ ve DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIKLARI (-)	0, 00	0, 00
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI”	-660.367, 84	-750.893,15

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü 2014 Sayıştay Denetim Raporu; <https://www.sayistay.gov.tr> 04.04.2019

“Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü 2014 Yılı işlemlerinin sonucu olarak hazırlanan gelir tablosuna göre; toplam 5.896.487,12 TL gelir temin etmiş bu gelirin 5.788.266,23 TL’si brüt satış geliri,43.978,49 TL’si diğer olağan gelir ve 64.242,40 TL’lik kısmı da diğer olağandışı gelirlerden elde edilmiştir. Buna karşılıklıta toplam 6.556.854, 96 TL’lik gider kalemi oluşmuş, bu gider kalemlerinin; 87.659,47 TL’si satış iskontolarından, 3.618.169,35 TL’si satılan malın maliyetinden,2.753.809,42 TL’si faaliyet giderlerinden, 72.378, 60 TL’si olağan gider ve zararlardan,24.838,12 TL’si ise diğer olağandışı gider ve zararlardan oluşmaktadır. İşletme Müdürlüğü bu gelir ve gideri ile 2014 yılını 660.367, 84 TL ticari zarar ile kapatmıştır.”²¹⁴

²¹⁴ <https://www.sayistay.gov.tr> 04.04.2019

Ek 15. Vakıf Mülkleri (2019)

Vakfın Adı	İlçesi	Vakfın Cinsi	Alan M2	Zeytin Ağaç Adet
Cemallerli İbrahim Efendi Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	14.970,52	300
Kaleli Mustafa İzzet Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	11.602	167
Evkafı Humayun Hazine-İ Celilesi	Ayvacık	Zeytinlik	6.065, 00	88
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Ayvacık	Zeytinlik	58.269,23	1.284
İstansi Kostantinden Bahçe İçin Alınan	Ayvacık	Zeytinlik	2.201,44	55
Ezineli Hacı Hasan Ağa	Ayvacık	Zeytinlik	3.896,13	57
Evkaf Hazinesi	Ayvacık	Zeytinlik, Arsa	11.905,34	127
Vakıflar Genel Müdürlüğü (Ezineli Pembezade Hacı Mustafa Efendi)	Ayvacık	Zeytinlik	4.871	44
Mehmet Kerimesi Hatice Hatun Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	519	6
Hacı Hanife Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	33.502	574
Köselerli Hacı Ahmet Ağa Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	11.150,38	233
Evkafı Humayun Celilesi	Ayvacık	Zeytinlik	9.239, 00	262
Köseoğlu Mehmet Ağa Vakfı (Abdul Mecit Efendi)	Ayvacık	Zeytinlik	9.819	100
Kürsü Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	16.367, 00	248
Harilizade Hacı Hüseyin Ağa Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik, Zeytin Ağacı	30.915, 80	484
Çelebizade Hacı Hasan Dede	Ayvacık	Zeytinlik	20.968, 00	296
Kaleli İzzet Efendi Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	8.739, 84	187
Köse Halil Oğlu Mehmet Ağa Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	118.698, 80	1888
Hacı Süleyman Efendi Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik, Arsa	10.193,26	74
Hazine-İ Evkaftan Mazbut Sultan Mecit Vakfı	Ayvacık			
Kaleli Rüstemoğlu İzzet Bey Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik	2.976, 00	48
Abdumecit Efendi Vakfı	Ayvacık	Zeytin Ağacı	Perakende	6
Abdumecit Efendi Vakfı	Ayvacık	Zeytinlik, Kağır İşçi Evi	173.527,40	2668
Belirtilmemiş	Ayvacık	Zeytin Ağacı	Perakende	24
Mazbut--Vakıf İsmi Yok	Ayvacık	Belirtilmemiş	8.935, 87	132
Hazine-İ Evkaftan Mazbut Sultan Mecit Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	300.125, 60	5184
Sultan Mecit Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	886.190,80	9189
Narlı Karadere Köprü Vakfı	Edremit	Zeytinlik	1.299, 00	25
Vakıflar Genel Müdürlüğü (Sultan Mecit Vakfı)	Edremit	Zeytinlik	8.969	140
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Edremit	Zeytinlik, Arsa, Zeytin Ağacı	294.246,10	3949
Muhtar Osman Efendi Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	4.632, 67	48
Gümrükçü Hacı Ali Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	24.029	323
İsmail Ağa Zevcesi Esma Hanım Vakfı	Edremit	Zeytinlik	3.782,14	95

Vakfın Adı	İlçesi	Vakfın Cinsi	Alan M2	Zeytin Ağaç Adet
Molvalı Uzun Hacı Hüseyin Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	17.921, 93	231
İbrahim Efendi Medine Vakfı	Edremit	Zeytinlik	3.780	65
Vakıflar Genel Müdürlüğü (İbrahim Efendi Medine Vakfı)	Edremit	Zeytinlik	3.330	40
Camii Mescit Şerif Vakfı	Edremit	Zeytinlik	1.865, 00	33
Hazine-İ Evkaf	Edremit	Zeytinlik, Arsa	159.709,20	2760
Eyüp Ağa Karısı Fatma Vakfı	Edremit	Arsa	1.015, 51	20
Eyüp Ağa Vakfı	Edremit	Arsa	412,41	2
Hacı Şakire İbni El Hac Derviş Ali Vakfı	Edremit	Zeytinlik	8.187	113
Mülhakadan Camii Mescit Şerif Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	4.468, 77	63
Karahacı İbrahim Bodur Camii Vakfı	Edremit	Zeytinlik	23.632, 00	319
İskele Camii Vakfı	Edremit	Zeytinlik	1.684, 00	29
Hacı Mustafa Kızı Emine Vakfı	Edremit	Zeytinlik	2.802, 75	37
Sultan Murat Vakfı	Edremit	Zeytinlik	246.326, 00	3.996
Voyvoda Hacı Ali Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	7.655	108
Çanlı Hacı Emin Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	192.030	2180
Muhacir Müezzinz	Edremit	Zeytinlik	10.200	145
Ayşe Binti Mehmet Emin Ağa Camii İmam Ve Hatip Vakfı	Edremit	Zeytinlik	7.124, 00	133
Müftü Osman Zevcesi Emine Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	41.206,46	636
Hacı Tahir Efendi Zevcesi Aliye Hanım Vakfı	Edremit	Zeytinlik	73.208, 65	765
Demirci Hacı Ali Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik, İşçi Evleri	96.307, 04	1034
Molvalı Osman Bin Mehmet Vakfı	Edremit	Zeytinlik, Arsa	34.012, 74	401
Edremit Evkaf İdaresi	Edremit	Zeytinlik	20.375, 00	255
Müftü Mehmet Yeni Camii Medrese Vakfı	Edremit	Zeytinlik	21.112	267
Zeytinli Camii Kürsü Vakfı	Edremit	Zeytinlik	4.640, 00	58
Mehmet Emin Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	19.306, 00	172
Ümmühan Kadın Vakfı	Edremit	Zeytinlik	271.365, 60	2847
Vakıflar İdaresi Ümmühan Kadın Vakfı	Edremit	Zeytinlik	1.313, 00	28
Vgm Ümmühan Kadın Vakfı	Edremit	Zeytinlik	14.215, 00	146
Mürizade Ali Efendi Kızı Fatma Hatun Vakfı	Edremit	Zeytinlik	26.519, 00	249
Alemizade Mustafa Ağa	Edremit	Zeytinlik	24.420, 00	373
Alezade Hacı Mustafa Bin Hacı Mehmet Vakfı	Edremit	Zeytinlik	12,157, 00	168
Salman Efendi Vakfı	Edremit	Zeytinlik	9.360, 00	103
Zeytinlide Hasan Vakfı Namına Hazine-İ Evkaf	Edremit	Zeytinlik	1.373, 00	38
Reiszade Mustafa Efendi Vakfı	Edremit	Zeytinlik	4.200, 00	85

Vakfın Adı	İlçesi	Vakfın Cinsi	Alan M2	Zeytin Ağaç Adet
Hace Hanife Hanım	Edremit	Zeytin Ağacı	Perakende	3ke
Acemoğlu Hacı Mehmet Vakfı	Edremit	Zeytinlik	1.430, 00	31
Alemizade Seyit Mehmet Vakfı	Edremit	Zeytinlik	18.183, 00	145
Ali Çelebi Vakfı	Edremit	Zeytinlik	28.047, 00	313
Alkiuyadi Vakfı	Edremit	Zeytinlik	31.440, 00	700
Balatlı Hacı Mehmet Vakfı	Edremit	Zeytinlik	3.427, 00	31
Bölükbaşı Hüseyin Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	11.926, 00	31
Çanlı Hacı Emin Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	47.410, 00	406
Valide Sultan	Edremit	Zeytinlik, Arsa	103.989, 70	11960
Çömlekçioğlu Abdul Gafur Vakfı	Edremit	Zeytinlik	7.883, 00	93
Hesna Hanım Vakfı	Edremit	Zeytinlik	13.331, 00	113
Karahacııbrahimağa Vakfı	Edremit	Arsa	4.230,97	21
Mürizade Kerimesi Fatma Hanım Vakfı	Edremit	Zeytinlik	15.030, 00	116
İmam Mehmet Efendi Zevcesi Emine Hatun Binti İsmail Vakfı	Edremit	Zeytinlik	15.626, 00	240
Ağa Camii Müezzın Vakfı	Edremit	Zeytinlik	608, 00	11
Akıllıoğlu Zevcesi Fatma Vakfı	Edremit	Zeytinlik	4.429, 00	47
Hacı Kırık Oğlu Halil Oda Vakfı	Edremit	Zeytinlik	3.266, 00	52
Simavlı Hüseyin Ağa Vakfı	Edremit	Arsa	4.372	58
Karakadı Hüseyin Zevcesi Safiye Hanım Vakfı	Edremit	Zeytinlik	8.351	148
Mülhakadan Kara Hacı İbrahim Ağa Vakfı	Edremit	Zeytinlik	7.726	107
Arabacı Adil Şah Vakfı	Havran	Zeytinlik	2.093, 00	42
Abtülcıelal Hatmi Şerif Vakfı	Havran	Zeytinlik	1.668, 00	52
Balıkesir Kenetli Camii Şerif Vakfı	Havran	Zeytinlik	300, 00	12
Bergaz Tacettin Vakfı	Havran	Zeytinlik	1.318, 00	30
Bölükbaşı Kızı Fatma Şerif Binti İbrahim Vakfı	Havran	Zeytinlik	7.306, 00	87
Valide Sultan	Havran	Zeytinlik	343,162,4	3412
Çanlı Mehmet Emin Ağa Vakfı	Havran	Zeytinlik	22.275, 00	176
Demirci Ali Ağa Vakfı	Havran	Zeytinlik	6.711	106
Emin Ağa Zevcesi Hacı Halide Hatun Vakfı	Havran	Zeytinlik	3.698	42
Hacı Kabakçı Kızı Ayşe Şerife Vakfı	Havran	Zeytinlik	10.996	149
Hacı Piri Köprü Vakfı	Havran	Zeytinlik	3, 685	58
Hıngıroğlu Vakfı	Havran	Zeytinlik	1,263	28
Sığır Önü Köprü Vakfı	Havran	Zeytinlik	366	6
Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa	Bergama	Zeytinlik	61.520	805
Valide Sultan	Burhaniye	Zeytinlik	86.153	870

Kaynak: Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü, 2012

Ek 16. Türkiye 2019-2020 Zeytin ve Zeytinyağı Rekolte Tahmini

İller	Ağaç sayısı		Ağaç başına zeytin danesi (kg)	Elde edilecek zeytin (ton)	Yemekliğe ayrılacak zeytin (ton)	Yağlığa ayrılacak zeytin ton	Elde edilecek zeytinyağı ton	1 kilo zeytinyağı için gereken zeytin danesi (kg)
	Meyve veren	Meyve Vermeyen						
Aydın	22.193.288	2.430.472	17,4	386.530	77.049	306.981	62.272	4, 9
Muğla	15.753	1.167.784	9, 8	154.629	18.276	130.725	26.025	5, 0
Balıkesir	11.085.551	503.547	14, 7	163.131	41.307	121.824	24.365	5, 0
Bursa	11.389.281	229.185	7, 5	85.053	68.263	16.790	3.358	5, 0
Çanakkale	5.014.305	512.902	7,3	36.811	5.274	31.536	6.307	5, 0
Tekirdağ	968.310	76.606	15, 5	15.048	7.548	7.500	1.500	5, 0
İzmir	16.743.314	3.963.059	7, 0	117.682	14.654	103.028	20.606	5, 0
Manisa	19.140.329	3.325.436	7, 08	135.458	87.681	47.776	7.963	6, 0
Adana	2.852.670	29.000	7, 5	21.500	6.500	15.000	3.000	5, 0
Antalya	3.694.512	1.090.679	18, 9	70.000	7.500	62.500	12.500	5, 0
Gaziantep	9.078.966	1.006.613	2, 0	18.000	2.250	15.750	3.500	4, 5
Hatay	12.492.281	3.294.750	9, 8	127.500	15.000	112.500	25.000	4, 5
K.maraş	1.321.905	1.244.392	7,2	9.500	750	8.750	1.750	5, 0
Kilis	4.183.498	667.291	6,2	26.000	1.250	24.750	5.500	4, 5
Mersin	8.929.500	4.870.500	11, 0	98.225	23.225	75.000	15.000	5, 0
Osmaniye	3.422.516	682.147	8, 8	30.000	10.000	20.000	4.000	5, 0
Adıyaman	449.822	573.981	3,3	1.500, 000	600	900, 00	180	5, 0
Artvin	21.781	5.690	9, 8	213, 0	213, 0	0, 0	0, 0	5, 0
Bartın	400	2.222	5, 0	2	2	0	0, 0	5, 0
Bilecik	268.832	52.250	10,5	2.825	2.825	0	0	5, 0
Denizli	1.181.368	604.115	8, 8	10.349	8.279	2.070	414	5, 0
Diyarbakır	4.570	2.850	7, 0	32	0	32	6	5, 0
Eskişehir	31.750	38.730	10,9	347	347	0	0	5, 0
İsparta	13.420	5.920	7, 0	94	63	31	6,2	5, 0
Karaman	262.158	144.392	7, 6	2.000	1.402	587	117	5, 0
Kastamonu	9.197	953	3,4	32	32	0	0	5
Kocaeli	31.597	4.945	12, 5	394	388	6	1	5, 0
Mardin	289.503	156.289	12, 5	3, 615	3.212	403	80,62	5, 0
Ordu	1.245	553	3,2	4	4	0	0	0
Sakarya	337.778	40.256	6, 65	2.246, 71	1.096, 07	1.150,63	230,13	5, 0
Samsun	16.398	5.907	4, 6	76	76	0	0	5, 0
Sinop	34.107	5.496	9,3	318	318	0	0	0
Şanlıurfa	1.031.034	720.036	5, 00	5.155,17	1.546, 55	3.608, 62	721, 72	5, 0

İller	Ağaç sayısı		Ağaç başına zeytin danesi (kg)	Elde edilecek zeytin (ton)	Yemekliğe ayrılacak zeytin (ton)	Yağlığa ayrılacak zeytin ton	Elde edilecek zeytinyağı ton	1 kilo zeytinyağı için gereken zeytin danesi (kg)
	Meyve veren	Meyve Vermeyen						
Şırnak	23.716	131.839	8, 5	203	12	191	38,14	5, 0
Tokat	1.300	1.900	3, 8	5	5	0	0	5, 0
Trabzon	58.110	9.713	10, 0	583	583	0	0	0
Uşak	1.575	21.145	0, 0	0	0	0	0	0
Yalova	786.417	82.274	9,13	7.182,24	6.646, 01	718,22	119, 70	6, 0
Zonguldak	172	3	1,3	0		0	0	5, 0
Toplam	153.168.156	27.717.636	10, 0	1.532.501	414.085	1.110.277	224.595	4, 9

Kaynak:http://uzzk.org/Belgeler/UZZK_2019_2020_TURKIYE_REKOLTE_RAPORU.pdf
[15.10.2020]

**Ek 17. Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü Ticaret ve Sanayi Odası
Kayıt Belgesi**

AYVALIK
TİCARET VE SANAYİ ODASI

SİCİL NO.

MERSUTAT
1-BİRKÖLER
2-NİZAMNAME

YERLİ VE ECNEBİ HER NEVİ ŞİRKETLERDE
VE RESMİ MÜESSESATI TİCARİYE VE SİNAİ
YE VE MALİYEYE MAHSUS MEVCUT
Tİ KAVDİYE BEYANNAMESİ

Anonim, kooperatif, resmi müessesatı ticariye ve sanayiye ve maliye için
Şirket ve müessesenin kurulan tarihi 1935-936
Şirket veya müessesenin nevi Vakıf zeytinlikler işletme müdürlüğü
Adres : Vakıf zeytinlikler işletme müdürlüğü

Teslis tarihi mahalli teslis

veya mukavelenmesinin tarihi tanzim ve akdi

Şirket veya müessesenin tabiyeti
 müddeti

Ecnebi hisseli, komandit, limited, anonim, kooperatif şirketlerden ticaret
kalemine icrası muameleye muamele beyannamesinin Tarihi
numarası :

Hisseli komandit, limited şirketlerde şirket mukayale name ve beyannamesinde
müeyyen olan şirket sermayesi

Anonim şirketlerde ve resmi müessesatı ticariye ve sanayiye maliye
Tespikli sermayesi :

Tediyi olunan miktarı :

odanın bulunduğu yere muvafık sermaye :

Sermayesinin merkez ve şubelere tevzi miktarı :

Şirket veya müessesenin işe başladığı tarih : 935-936

ervelce tatil tediyatı yapılmış ise ne tarihde tekrarladiyorsa başladığı :

Neşet olduğu muamelelerin nevi :

Toplanan ve parakentisi olduğu :

Vasfeli ticariye ve nakliye komisyonculuğu şirketler için neşet
olduğu komisyonculuğun nevi :

Tediyi eylediği tematin vergisinin senelik miktarı :

Yerli şirketler ve müesseselerin merkezleri

Şubeleri :

imalathaneleri :

acentaları : muhabirleri :

Ecnebi şirket ve müesseselerde

müessesesi nehiyen bulunduğu mahalli : Türkiye'deki

Şubesi :

Türkiye'deki vakit ve müdiri umumileri :

Türkiye'deki şubeleri :

imalathaneleri :

acentaları :

muhabirleri :

Kollektif şirketlerde bilu
mum şürekdan

Komandit şirketlerde ko-
mandite şürekdan

hisseli komandit, limited ane
nim kooperatif şirketlerle
resmi müessesatı ticariye,
sanayiye veya şürekdan
olan müdürleri şirketin

Bilumum şirketler resmi mü
essesatı ticariye ve sanayiye
ve maliye şirket ve mües
sesi neşine idare azalarının
dan gayri imza vazına sald.
hiyetler olan şirketlerin ve
şirketlerden gayri müdir ve
vekilleri

İşbu beyannamenin ticaret ve sanayi odaları kanunu ve nizamnamesinde mün
deric olan ahkâm dairesinde ve zahirindeki mevadda keşbi ittida etdikten sonra do
durup mesuliyetim altında verdim

Salahiyetler imza 29-3-1980

İşletme müdürleri

Şeref. Bilen

İşbu beyannamenin usulü ve hile ile tam olara yazıldığı aynış imzaya oluca kabul
edilmiştir

Teslis harcinin verildiğine dair makbuz No

Beyanname T. meclis muamelat kâlibi
memuru memuru subesi umumî

6/5/1908
Tic-12

403
Sicil
Belge No.

SİCİL TASFİHAATİ

Ticari Unvanı : T.C. VAKIFLAR (MİLLİ MÜHÜR) AYVALIK VAKIF İHTİSAP KURUMU
Ticaret İhtisap Kurumu : Oğuzlar Aralığı NO: AYVALIK
Kuruluş :
Kayıt Tarihi : 1908
Ticaret Sicil NO: : 403
Müessesin Kuruluşu : (1.100.000) Bir Milyon yüzülli bin liradır .
Mevlâk grâh : Bir
Durumu : İkinci
İhtisap Kurumları : Kaytar, Kaytarlı, Pirina fabrikaları işletmesi ve ticareti .
Teşekkülâtı : İhtisap Devlet teşekkülâtı .
İhtisap Yekini : Hükûr ve Mülâhazatı .
Verilecek belgeler : İstanbul Ticaret Sicili memurluğu .

İç bu Tasfihaat 0702 sayılı Ticaret Kanununun 20.maddesine binaen
hazırlanan TİCARET SİCİL MEMURLUĞUNUN 6.Faiaların 203 ve 204 cill maddelerine göre Sicil
Kayıtlarına uygun olduğı tasdik olunur .

TİCARET SİCİL MEMURLUĞU

Ek 18: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Veri Kullanma İzin Belgesi

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI
Vakıflar Genel Müdürlüğü

Sayı : 75922379-622.03-E.17007

10.02.2021

Konu : Bilgi ve Belge Talepleri

AYVALIK VAKIF ZEYTİNLİKLERİ İŞLETME MüDüRLüğüNE

İlgi : 03/02/2021 tarihli ve E.14661 sayılı yazınız.

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı 14710030 nolu iktisat  đrencisi olan Nihal Cihan Temizer'in, "Osmanlı'da Vakıf Tarım İşletmeleri Yapısı ve İşleyişı: Ege Bölgesi  rneđi(19.yy)" başlıklı doktora tezinde günümüz vakıf tarım işletmeleri ile ilgili bilgi vermek amacıyla, Genel Müdürlüđümüzün tasarruf ve kontrolü altında bulunan zeytinlikler, zeytin ağaç sayısı ve dönüm miktarı, İşletme Müdürlüđünüze ait zeytinliklerde var-yok yılı ortalama ağaç başı zeytin mahsulü verimlilikleri vb. konularda bilgi talebinde bulunduğu ve İşletmeniz elindeki bu bilgilerin ilgiliye çalışmasında kullanmak üzere verilir verilemeyeceği konusu ilgi yazı ile iletilmiştir.

Bu doğrultuda, bahsi geçen bilgilerin anılan doktora tezi kapsamında kullanılması koşulu ile ilgiliye verilmesi uygun g r lm ştir.

Geređini rica ederim.

e-imzalıdır

Erol ÖKTEN
Genel Müdür Yardımcısı

Ek : İlgili yazı ve ekleri (3 sayfa)

Not: 5070 sayılı elektronik imza kanunu gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Dođrulama Kodu : FHTXD02L Evrak Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/vgm-eltya>
Vakıflar Genel Müdürlüğü M illi Müdafaa Cad. No:20  ankaya/Ankara
Telefon No: (0312) 4155000
KEP Adresi: vgm@vgm.hsgm.kep.tr

Bilgi için: Tuđba CEBECİ

BENLİ

Vakıf  zmannı

Telefon No: (312) 415 52 72

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Nihal CİHAN TEMİZER
Öğrenim Durumu : Doktora

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İktisat	Marmara Üniversitesi	2006-2010
Y. Lisans	Ortadoğu Ekonomi Politikası ABD	Marmara Üniversitesi	2010-2014
Doktora	İktisat ABD	Yıldız Teknik Üniversitesi	2015-2021

Uluslararası Hakemli Dergide Yayımlanan Makaleler

Nihal Cihan Temizer, Sait Öztürk. 19. Yüzyılda Osmanlı Vakıf Tarım İşletmeleri (Edremid, Kemeredremid, Ayvalık ve Ayvacık Örneği), **Vakıflar Dergisi**, 2020

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

Sait Öztürk, Nihal Cihan Temizer, (2019), "Osmanlı Devletinde Vakıf Tarım İşletmeleri: İltizam Süreci ve Verimlilikler Analizi (19.Yüzyıl), VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul, Türkiye 12.12.2019. (Özet)

Nihal Cihan Temizer, (2020) Osmanlı Devleti'nde Vakıf Tarım İşletmeleri Muhasebe Kayıtları: (19.Yüzyıl Ege Bölgesi Örneği), Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Bolu, Türkiye, 20-22 Temmuz 2020. (Özet)

Nihal Cihan Temizer, (2020) Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Vakıf Tarım İşletmeleri Verimlilik ve Kapasite Kıyaslanması (19.Yüzyıl ve 21. Yüzyıl: Ege Bölgesi Örneği) Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Bolu, Türkiye, 20-22 Temmuz 2020, (Özet)

Nihal Cihan Temizer, (2020) Osmanlı'da ve Batı'da Karşılaştırmalı Vakıf Sistemi, VII. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul, Türkiye 18.12.2020. (Özet)

Daha önce çalışılan kurum/kuruluş/şirketler

No	Kurum Adı	Görev Süresi	Ünvanı
1	Türk Telekom	2011-2014	Uzman Yardımcısı